

19-20

udk 3 1977

- črne gradnje
- življenje v samskem domu
- podstrešja
- barakarstvo v ljubljani
- stanovanjski standard

časopis za kritiko znanosti

IZDAJA:

Univerzitetna konferenca Zveze socialistične mladine Slovenije
Ljubljana in Maribor.
Revijsko sofinancirata: Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.

IZDAJATELJSKI SVET:

Franček Drenovec, Franc Kemperle, Davorin Kračun, Igor Pavlin,
Franci Pivec (predsednik), Mik Rebernik, dr. Janko Rupnik,
Marjan Vešnar, Pavle Zgaga.

UREDNIŠTVO:

Mladen Dolgar, Pavel Gantar, Tomaž Mastnak, Bojan Pucelj, Rado
Riha, Leo Šešerko (odgovorni in glavni urednik), Darko Strajn,
Peter Wieser, Slavoj Žižek.

UREDNIŠTVO:

Trg osvoboditve 1/II, 61000 Ljubljana, tel. 21-280.

NAROČNINA:

Cena enojne številke 20 din, cena dvojne številke 30 din.
Celoletna naročnina 700 din (za šole, knjižnice in posameznike),
150 din (za institucije).

Številka žiro računa: 50100-678-47303, za ČASOPIS
ZSMS, UK, predsedstvo,
Ljubljana, Trg osvoboditve 1.

Po mnenju sekretariata za informacije v IS skupščine SR Slovenije je ČASOPIS po sklepu št. 421-1/72 oproščen temeljnega davka od prometa proizvodov.

Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

Univerzitetna tiskarna.

263332
+

STANOVANJSKO VPRAŠANJE

- 5 ŠOŠ ŠTEFAN: SVOBODA OSEBNEGA ŽIVLJENJA V DELAVSKEM SAMSKEM DOMU
- 70 POŽENEL DARE: ČRNE GRADNJE
- 74 GANTAR PAVEL: STANOVANJE KOT DEJAVNIK SOCIALNE SELEKCIJE STUDENTOV IZ PODPRIVILEGIRANIH DRUŽBENIH SKUPIN V VISOKOŠOLSKEM IZOBRAŽEVALNEM SISTEMU
- 95 PAJK MILAN: LJUBLJANSKA PODSTREŠJA - IDEJA IN STVARNOST
- 130 RUS-BLEJEC METKA: STANOVANJSKI STANDARD V SLOVENIJI
- 157 JAKHEL RUDI: "SLUMI" - URBANISTIČNI ALI DRUŽBENI PROBLEM
- 167 GOBEC LJUBO: STANOVANJSKO BARAKARSTVO V LJUBLJANI
- 186 PAK MIRKO: SOCIALNOGEOGRAFSKI PROBLEMI DEFORMACIJ STANOVANJSKE STRUKTURE V MESTIH
- √ 200 KRIVIC BLAŽ: SOCIALNO DEFORMIRANI PREDELI LJUBLJANE NA OBMČJU OBCIN LJUBLJANA BEŽIGRAD IN MOSTE
- √ 237 BERVAR GOJMIR: KATEGORIJE MESTNIH ČETRTI S ŠIBKO SOCIALNO STRUKTURO V MESTIH SLOVENIJE
- 265 MASTNAK TOMAŽ: STANOVANJSKO VPRAŠANJE PRI MARXU IN ENGELSU
- 287 ŠEŠERKO LEO: BEDA RAZČLENJEVANJA "KULTURE BEDE"
- 321 POŽENEL DARE: STANOVANJSKI PROBLEM
- 329 ROGER MULLER: RDEČA BOLOGNA
- 336 JORN JANSSEN: POŽIRALCI STANOVANJ
- 347 SINOPSIS

PO 2690/1979

UDK 333.325 (497.12)

Štefan ŠOŠ

SVOBODA OSEBNEGA ŽIVLJENJA V DELAVSKEM SAMSKEM DOMU

"Od kod izvira torej stanovanjska stiska? Kako je nastala? G. Sax kot dober bourgeois ne sme vedeti, da je ta stiska proizvod buržoazne družbene oblike; da ne more biti brez stanovanjske stiske družba, v kateri je velika množica delovnih ljudi navezana izključno na delovno mezdo, torej na tisto količino življenjskih sredstev, ki je potrebna za njihovo življenje in razmnoževanje, v kateri nove spolnitve strojev itd. nenehoma jemljejo delo neštetim delavcem; v kateri imajo ostra, redno ponavljajoča nihanja v industriji za posledico na eni strani obstoj zelo številne rezervne armade nezaposlenih delavcev, na drugi strani pa mečejo od časa do časa velik del delavcev brez dela na cesto; v kateri zganjajo delavce trumcma v velika mesta, in sicer hitreje kakor rastejo v teh razmerah nova stanovanja zanje; v kateri mora torej biti vedno dosti najemnikov tudi za najbolj svinjske brloge; v kateri ima naposled vsak hišni posestnik kot kapitalist ne le pravico, temveč navsezadnje zaradi konkurence med najemniki tako rekoč dolžnost, da brezobzirno izbija iz svoje hišne lastnine najvišjo najemnino. V takšni družbi stanovanjska stiska ni naključje, temveč nujna institucija, ki jo je mogoče z njenimi posledicami vred odpraviti le, če iz temelja preobrnemo ves družbeni red, iz katerega stiska izhaja. Tega pa meščanski socializem ne sme vedeti, ne sme si razlagati stanovanjske stiske iz obstoječih razmer. Ne preostane mu torej nič drugega, kakor da jo z moralnimi frazami izvaja iz hudobnosti ljudi, tako rekoč iz izvirnega greha."

FRIEDRICH ENGELS ^x

---

^x (O stanovanjskem vprašanju: Izbrana dela Marx-Engels 4/str. 387-388, Cankarjeva založba 1968)

UVOD

V zgodovinskem trenutku, ko se človek osvobaja od političnih, ekonomskih in duhovnih okov, prihaja do paradoksa - v procesu osvobajanja se človek "odpoveduje" svobodi "zasebnega" življenja v stanovanjskem prostoru; to je na tistem področju svobode, ki se najtesneje veže na intimno sfero njegovega življenja.

Je to mar davek nujnosti, povračilo za vedno večjo svobodo v javnem življenju ali pa velikodušen dar človeka, ki mu je "zasebnost" življenja postala breme? Mar ni spraševanje po svobodi zasebnega življenja v zgodovinskih okoliščinah, ko javno življenje vdira tudi v najbolj zaprte pore "zasebnosti" netaktno?

Svoboda osebnega življenja v stanovanjskem prostoru je tisto področje človekove svobode, ki je najtesneje povezano z najbolj intimno sfero njegovega življenja. Le-ta je v neposredni zvezi z nemotenostjo, nedotakljivostjo in varnostjo stanovalca v stanovanjskem prostoru kot sferi "zasebnosti".^x

Predmet naše obravnave je omejen na raziskovanje determiniranosti svobode osebnega življenja znotraj sfere "zasebnosti" delavskega samskega doma.

Svobodo osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma bomo raziskali skozi dimenzije nemotenosti in nedotakljivosti vsakdanjega življenja v stanovanjskem prostoru kot sferi "zasebnosti" oziroma skozi dimenzije svobode izbire sostanovalcev, prijateljev, preurejanja najožjega stanovanjskega prostora, svobode vstopa, sprejemanja obiskov in spolnega življenja v sferi "zasebnosti".

V pričujočem spisu se lotevamo raziskovanja dokaj neobičajnega problema - determiniranosti svobode osebnega življenja "gostujočih" oz. začasno zaposlenih delavcev, stanujočih v delavskih samskih domovih^{xx} v Ljubljani.

---

^x Pod "zasebnostjo" pojmujeemo sfero svobode osebnega življenja stanovalca znotraj stanovanjskega prostora in ne zasebnost v smislu sfere privatnega lastništva. Uporabljeni termin je izposojen iz vsakdanjega žargona - zato ga bomo kljub gornji pojasnitvi pisali kot "zasebnost", torej v narekovajih.

^{xx} V raziskovanju se omejujemo samo na delavske samske domove

V običajnem vsakdanjem žargonu pravimo osebnemu življenju tudi "zasebno" življenje ali neredko tudi "to je čisto moja osebna stvar".

Za predmet raziskovanja si torej izbiramo "stvar", za katero nam čisto nič mar in edino s čimer si lastimo pravico do raziskovanja nje je, da nam ta "stvar" vseeno ni čisto tuja. Dovoljujemo si torej vdor na področje osebnega življenja stanovalcev posebne vrste kot lahko pravimo tistim, ki jim je lastna samo pravica do ležišča oziroma ki jim ni lastna ne stanovanjska ne sostanovanjska niti podstanovanjska pravica (hišni red samskih domov "T.Z.Litostroj l. člen), stanujočih v posebni funkcionalni (delavski, kolektivni, samski, začasni) in nepopolni obliki stanovanja kot bomo odslej označevali delavski samski dom.

Poskusili bomo raziskati problem, ki je v sociološkem raziskovanju dokaj neobičajen, neprisoten. Dosedanje raziskave s področja problemov začasno zaposlene delovne sile v Sloveniji in njenem središču v Ljubljani so bile usmerjene v drugo smer - raziskovale so predvsem obče socialnoekonomske probleme "priseljencev" kot pravimo tudi začasno zaposleni delovni sili ali drugače rečeno raziskovale so probleme s področja zaposlovanja, delovnih in življenjskih razmer ter stanovanjske problematike. Sicer pa če smo prav informirani, razen nekaj parcialnih raziskav, ki sta jih izpeljala Raziskovalni center za samoupravljanje pri republiškem svetu Zveze sindikatov Slovenije (1968) in Mestni odbor sindikata gradbenih delavcev Ljubljana (1973) doslej ni bilo izpeljanih nobenih drugih raziskav, ki bi se natančneje lotevale te problematike in jo v celoti tudi zajele. Pričujoči tekst bi naj bil samo skromen prispevek k raziskovanju težav, ki tarejo ekonomske migrante, še posebej pa tiste, ki stanujejo v delavskih samskih domovih.

---

gradbenih industrijskih delavcev, kajti smatramo, da v vrsti delavskih samskih domov, prav le-ti predstavljajo ekstremen primer determiniranosti svobode osebnega življenja stanovalcev,

Problem, ki ga načenjamo, vse do pred nedavnim ni bil deležen niti najmanjše pozornosti ne "vsevedne" javnosti ne znanstvene radovednosti. Predmet našega raziskovanja je torej toliko bolj aktualen, sploh pa, ker je kljub pozornosti, ki jo je družba posvečala problemom "gostujočih" delavcev iz drugih republik Jugoslavije v Sloveniji, ostal periferen problem.

Najverjetneje, da je k takšnemu tretiranju pripomoglo tudi dejstvo, da gre za problem začasno zaposlenih delavcev oziroma, da gre za začasno prisoten problem, katerega razrešitev nastopi v trenutku vrnitve začasno zaposlenih delavcev v kraj stalnega bivališča. Pa vendar, čas bivanja začasno zaposlenih delavcev v Sloveniji ni tako kratkotrajen, da bi gornji problem lahko spregledali, saj rezultati doslej izpeljanih raziskav kažejo, da so povprečen čas bivanja začasno zaposlenega delavca v Ljubljani giblje okrog štirih let.^x

Dejstvo, da se lotevamo po eni strani raziskovanja determiniranosti svobode osebnega življenja posebne kategorije stanovalcev - "gostujočih" delavcev v nenormalnih stanovanjskih pogojih, po drugi strani pa raziskovanja determiniranosti svobode osebnega življenja stanovalcev delovnih ljudi, ki so na področju dela, torej kot delovni ljudje in občani v samoupravni socialistični skupnosti izenačeni s slehernim delovnim človekom, ki prav tako kot vsi drugi v isti meri združujejo svoje delo v organizacijah združenega dela in iz svojega dohodka prispevajo enak delež v stanovanjske sklade, pa daje raziskavi še poseben pomen.

Raziskovanje zastavljenega problema pa je zanimivo tudi z vidika časovne perspektive delavskega samskega doma kot sfere "zasebnosti" vsakdanjega življenja stanovalcev - "gostujočih" delavcev, ki se vsled vedno večjega povpraševanja po njihovi delovni sili že danes javlja kot problematična oblika stanovanja.

---

^x Raziskava Raziskovalnega centra za samoupravljanje pri Republiškem svetu zveze sindikatov Slovenije, Jure Fakin: "Delavci iz drugih republik v slovenskem gospodarstvu in Ljubljana - april 1976"

Poskusili se bomo torej "dotakniti nedotakljivega" iz vsakdanjega življenja stanovalcev posebne funkcionalne in nepopolne oblike stanovanja. Najverjetneje se do popolnih odgovorov ne bomo dokopali, kljub temu pa smatramo za zadosten uspeh že tudi to, če ga bomo ustrezno postavili "pod vprašaj".

Uvodoma si oglejmo še nekaj statističnih podatkov^x, ki bodo služili lažjemu razumevanju zastavljenega problema. Na žalost pa bodo predstavljeni podatki samo posredno uporabljivi za predstavitev socioekonomskih značilnosti stanovalcev delavskih samskih domov, saj zajemajo celotno (100%) populacijo "gostujočih" delavcev zaposlenih v Ljubljani.

Izobrazbena struktura "gostujočih" delavcev v Ljubljani je bila leta 1968. naslednja: NKV - 59,7%, PKV - 12,6%, KV - 14,8%, VKV - 0,8%, srednješolska izobrazba - 4,7%, višja in visoka šolska izobrazba - 0,6%, ostalo - 6,8%.

Istega leta je bilo od zgornje celotne populacije zaposlenih v Ljubljani v gradbeništvu 44,5% in v industriji 29,9%. Povprečni osebni dohodki začasno zaposlenih delavcev so bili istega leta najnižji v gradbeništvu, le nekoliko višji pa so bili v industriji. Procentualni seštevek zaposlenih v gradbeništvu (44,5%) in v industriji (29,9%) znese 74,4%, kar pomeni, da je velika večina začasno zaposlenih delavcev bila deležna najnižjih povprečnih osebnih dohodkov oz. da je bila kupna moč njihovega osebne dohodka v povprečju najmanjša.

Da bi pa kljub posredni uporabljivosti predstavljenih podatkov dobili sliko vsaj približne procentualne udeležbe stanovalcev delavskih samskih domov v sklopu zgoraj predstavljenih podatkov, na yajamo, da 34% "gostujočih" delavcev (od 100%) v Ljubljani biva v delavskih samskih domovih. Le-teh je bilo leta 1976 na

^x Vsi omenjeni podatki so izposojeni iz raziskave - Jure Pakin: Delavci iz drugih republik v slovenskem gospodarstvu in v Ljubljani, od str. 77-86.

področju mesta Ljubljana 40 s približno 8700 ležišči.^x

I. DELAVSKI SAMSKI DOM KOT FIZIČNI IN SOCIALNI PROSTOR OSEBNEGA ŽIVLJENJA STANOVALCEV

1. Delavski samski dom kot posebna funkcionalna in nepopolna oblika stanovanja

Delavski samski dom sicer lahko opredelimo kot posebno kolektivno nepopolno in začasno obliko stanovanja, vendar pa nam takšna opredelitev s svojo občutljivo boro malo pove, saj zajema vse mogoče kolektivne oblike stanovanj^{xx}, ki jim niso lastne značilnosti "normalnega" oz. popolnega stanovanja.

Med te štejemo celo vrsto delavskemu samskemu domu podobnih stanovanjskih objektov od študentskih domov pa tja do domov za ostarele. V primerjavi z njimi se njegove posebnosti kažejo v:

1. stanujoči populaciji in značaju njenega dela
2. njegovi posebni funkcionalni orientiranosti
3. prostorski stanovanjski strukturi in
4. posebnemu režimu bivanja

V primerjavi z njemu podobnimi oblikami stanovanj (posebne kolektivne, nepopolne in začasne) ga bomo opredelili kot posebno funkcionalno orientirano in nepopolno obliko stanovanja, katere temeljna funkcija je, da omogoča obnovo reproduktivne sposobnosti delovne sile. Nadaljnja natančnejša opredelitev delavskega samskega doma kot prostorskega okvira osebnega življenja stanovalcev zahteva predstavitev pojma "normalno" oz. popolno stanovanje, saj bodo šele preko primerjave "normalnega" stanovanja in delavskega samskega doma prišle do izraza tiste njegove posebnosti, ki postavljajo svobodo osebnega življenja stanoval-

^{xx} Študentski dom, dijaški dom, dom za ostarele itd.

^x glej diplomsko delo - Franc Debevc: Samski dom - posebna oblika bivalnega okolja.

cev v poseben kontekst. Pri tem si bomo pomagali z Bahrtdovo definicijo "normalnega" stanovanja in z opredelitvijo stanovanja kot ga opredeljuje zakon o stanovanjskih razmerjih (1974).

H.P. Bahrtd definira "normalno"^x stanovanje kot "kombinacijo medsebojno povezanih prostorov, ki omogoča, glede na v družbi splošno priznane predstave, nemoteno in urejeno vodenje gospodinjstva neke grupe, družine ali posameznika. Takšna v sebi zaključena stanovanjska enota vsebuje prostore za kuhanje, spanje, dnevni prostor in sanitarne naprave. Prav tako pa mora biti stanovanjska enota ločena od tujih stanovanjskih prostorov tako, da lahko stanovalc prihaja vanj in odhaja iz nje, ne da bi vstopil skozi tuje stanovanje. Popolno stanovanje mora zadovoljevati tiste pogoje, ki omogočajo skupini (družini) ali posamezniku, ki živi v njem, da se zapre navznoter".^{xx}

Če povzamemo iz gornje definicije osnovne strukturalne in funkcionalne značilnosti normalnega stanovanja so te, torej naslednje:

strukturalne

- a) kombinacija medsebojno povezanih prostorov, ki tvori v sebi zaključeno stanovanjsko enoto
- b) takšna stanovanjska enota je ločena od drugih tujih stanovanjskih enot,

funkcionalne

- a) da omogoča nemoteno in urejeno vodenje gospodinjstva
- b) da omogoča stanovalcem zasebno oz. intimno sfero, ki je od zunaj ni mogoče motiti, kadar stanovalc tega ne želi
- c) da omogoča varnost pred zunanjim svetom.

^x Pod "normalnim" stanovanjem bomo torej odslej razumeli popolno stanovanje v smislu Bahrtdove definicije "normalnega" stanovanja - zato bomo odslej naprej normalno (stanovanje) pisali brez narekovajev. Isto velja za nenormalno stanovanje.

^{xx} H.P. Bahrtd: "Humaner Städtebau, sammlung dialog". Nymphenburger Verlagshandlung, München 1974, str. 3.

Omenjene značilnosti normalnega oz. popolnega stanovanja bi naj veljale tako za individualne stanovanjske hiše kot tudi za kolektivne oblike stanovanj, ki v svoji celoti vključujejo v sebi zaključene stanovanjske enote, katerim so lastne prej predstavljene značilnosti.

Zakon o stanovanjskih razmerjih iz leta 1974 opredeljuje pojem stanovanje v svojem 4. členu:

1. "za stanovanje po tem zakonu se šteje skupina prostorov, namenjenih za stanovanje, ki so praviloma gradbena celota in imajo poseben vhod.
2. Za stanovanje po tem zakonu se ne štejejo:
  - prostori, ki se v sezoni ali od časa do časa uporabljajo za počitek in oddih
  - prostori za začasno prebivanje (začasna delavska stanovanja na stavbiščih in podobno)
  - prostori v stavbi, zgrajeni za nastanitev posameznikov (samski domovi, domovi upokojujencev in podobno)."

Omenjeni zakon podaja pozitivno in negativno definicijo stanovanja, kar nam omogoča storiti korak bliže k opredelitvi delavskega samskega doma kot posebne oblike stanovanja. Kaj je torej delavski samski dom?

Sporazum o minimalnih standardih pri urejanju stanovanjskih domov, provizorijev in delavskih naselij za gradbene delavce opredeljuje delavski samski dom kot: "... to so trajne stanovanjske zgradbe z vsemi pritiklinami, ki so potrebne za kulturno stanovanje samskih ali poročenih delavcev, ki živijo in delajo ločeno od svojih družin. To so domovi z višjo stopnjo stanovanjske kulture^x, grajeni v kulturnih središčih." (str. 33).

Na 35. strani istega sporazuma so predstavljena osnovna načela in zahteve za gradnjo tako opredeljenega stanovanjskega objekta

^x oboje podčrtal Š. Š.

ta: "vsak stanovanjski dom naj ima:

- čistilno garderobo, kjer se stanovalci lahko očistijo in preobujejo, preden stopijo v bivalne prostore. Vsak stanovalec mora imeti svojo garderobno omarico s ključavnico
- sušilnice za obleko, ki so lahko grajene posebej, ali pa so garderobne omarice prirejene tako, da se obleka in obutev lahko suši
- spalne prostore, kjer so lahko največ štiri ležišča s pripadajočo opremo. Grajene morajo biti tako, da pride na vsakega stanovalca najmanj 10 m^3 zraka in da dosega moč dnevne svetlobe v vseh prostorih vsaj 50 luksov. Stene in strop v vseh prostorih naj bodo obarvani s svetlimi obstojnimi barvami, tudi tam, kjer so ti domovi grajeni iz lesa ali podobnega materiala
- družabne prostore, kamor spadajo predvsem klubski prostori, čitalnice in športna igrišča v bližini stanovanjskega doma
- sanitarije, to je stranišča na izpiranje, umivalnice in kopalnice s toplo in mrzlo vodo, vse ločeno za moške in ženske
- čajne kuhinje, če v domu ali bližini ni restavracije ali bifeja, kjer si stanovalci lahko pripravijo manjše količine tople jedi in pogrejejo pijače
- shrambo koles in mopedov, ki je navadno locirana v kletnih prostorih
- pomožne prostore, kamor spadajo bolniške sobe, ambulante, stanovanje in pisarna upravnika oz. hišnika, čistilni balkoni, pralnica in likalnica (če za pranje perila ni drugače preskrbljeno), kotlovnica za centralno kurjavo, drvarnica in drugi prostori, ki so potrebni za normalno življenje stanovalcev.^x

Na osnovi doslej storjenega -

1. specifična diferencija med delavskim samskim domom in vrsto njemu podobnih posebnih kolektivnih, nepopolnih in začasnih oblik stanovanj
2. opredelitev pojma "normalno" oz. popolno stanovanje po Bahrdu

---

^x glej prejšnjo stran!

ter pravno zakonsko pojmovanje stanovanja (zakon o stanovanjskih razmerjih 1974)

3. predstavitev definicije delavskega samskega doma na osnovi Sporazuma o minimalnih standardih pri urejenju stanovanjskih domov, provizorijev in delavskih naselij za gradbene delavce -

bomo opredelili delavski samski dom kot posebno funkcionalno in nepopolno obliko stanovanja, namenjeno bivanju začasno zaposlenim, poročenim in samskim delavcem, ki živijo ločeno od svojih družin. Njegova osnovna namenskost je, da omogoča obnovo reproductivnih sposobnosti in zadovoljitev osnovnih stanovanjskih potreb. Takšna oblika stanovanja nastopa kot stanovanjska celota posebne vrste, za katero je značilno:

1. da osnovno stanovanjsko enoto tvori soba - spalnica
2. da v njej vlada razporeditev uporabnih stanovanjskih površin v korist tistih prostorov, ki omogočajo njegovo osnovno namenskost oz. da obstaja kvantitativno nesorazmerje med prostori, ki v "normalnem" stanovanju veljajo za funkcionalno enakovredne
3. da predstavlja posebno kombinacijo primarnih in sekundarnih prostorov (ki jih tako označujemo glede na osnovno funkcionalno orientiranost celotnega stanovanjskega objekta), ki sledi iz njihovega kvantitativnega nesorazmerja in s tem tvori zaključeno stanovanjsko celoto posebne vrste
4. da je to stanovanjska zgradba trajnejše narave.

Zaradi lažjega nadaljnjega razumevanja bomo iz gornje definicije izluščili osnovne prostorsko strukturalne in stanovanjsko funkcionalne značilnosti delavskega samskega doma. Te so:

a) prostorsko strukturalne:

1. osnovna enota celotnega stanovanjskega objekta je namenjena spanju
2. kvantitativno nesorazmerje med prostori, ki v "normalnem" stanovanju nastopajo kot funkcionalno enakovredni
3. posebna kombinacija prostorov, ki šele v okviru celote tvorijo zaključeno enovitost

b) stanovanjsko funkcionalne:

1. omogoča obnovo reproduktivnih sposobnosti delovne sile oz. zadovoljitev tistih stanovanjskih potreb, ki jih narekuje delovno mesto
2. namenjen je bivanju posebne vrste:
  - a) začasnemu
  - b) samskemu
  - c) kolektivnemu

2. Delavski samski dom kot sfera "zasebnosti"^x

Delavski samski dom predstavlja z omenjenimi posebnimi prostorsko strukturalnimi in stanovanjsko funkcionalnimi značilnostmi bivalno prostorski okvir, tako sferi "zasebnosti" vsakdanjega življenja stanovalcev kot tudi medsebojnim socialnim stikom, ki tvorijo socialni okvir njihovega osebnega življenja. V primerjavi z normalnim oz. popolnim stanovanjem kot ga opredeljuje Bahrđt lahko opazimo posebnosti tako v vrsti prostorsko strukturalnih in stanovanjsko funkcionalnih značilnosti.

Medtem ko popolno stanovanje nastopa kot "v sebi zaključena stanovanjska enota"^{xx}, ki je ločena od tujih stanovanjskih prostorov, kar omogoča zaprtost navznoter in s tem nemotenost, "zasebnost" ter varnost, pa delavski samski dom kot stanovanjska celota posebne vrste, katere osnovne enote ne nastopajo kot v sebi zaključena stanovanja, kar je značilno za normalna stanovanja znotraj običajne kolektivne oblike stanovanj, ampak kot nepopolni prostori v posebni kombinaciji s sekundarnimi funkcionalnimi prostori. Le-to pa povzroča razklanost zaključenosti prostorov (ki je običajna za popolna stanovanja), ki nastopa kot okvir "zasebnosti" in nemotenosti. Delavski samski dom se šele kot celota javlja kot zaključeno stanovanje posebne vrste in šele kot tak nastopa kot poseben prostorski okvir posebni notranji

---

^x Glej stran 6 !

^{xx} H.P.Bahrđt: "Humaner Stüdtebau, sammlung dialog". Nymphenburger Veralgshandlung, München 1974, str. 3.

"zasebnosti". Sfero "zasebnosti" oz. nedotakljivosti osebnega življenja, ki ga nudi normalno stanovanje z zaključenostjo, ločenostjo in zaprtostjo navznoter, iluzorno prevzame v delavskem samskem domu soba - spalnica, ki je sicer ločeno od drugih tistih prostorov, ne omogoča pa dejanske zaprtosti navznoter, ker:

- a) je funkcionalno nepopolna v smislu zadovoljitve osnovnih stanovanjskih potreb stanovalcev ali drugače rečeno, stanovalci so ob zadovoljitvi vsake druge potrebe, razen zadovoljitvi potrebe po spanju in počitku, prisiljeni izstopiti iz sfere "zasebnosti" sobe v sfero domske javnosti (hodnik in pritikline), kar pomeni bodisi biti deležen socialne kontrole, bodisi (slučajno) "stopiti" tudi v nezaželene stike s stanovalci.
- b) Kot prostor, ki bi naj predstavljal fizični okvir nedotakljivosti osebnega življenja stanovalcev, je pravno zakonsko dotakljiv, kar jasno določa tudi hišni red delavskega samskega doma. Hišni red Delavskih samskih domov "Gredis" pravi v svojem 14. členu: "vodja Uprave domov in upravnik doma ali naselja imata pravico vstopa v vse (podčrtal Š.Š.) prostore doma ali naselja ob vsaki uri." Nedotakljivost postane dotakljivost v vsakem trenutku in v vsakem prostoru takšne oblike stanovanja. Ustava SFRJ v svojem 3. poglavju svobode, pravice in dolžnosti človeka in državljana pravi v 176. členu: "zajamčena je nedotakljivost integritete človekove osebnosti, osebnega (podčrtal Š.Š.) in družinskega življenja in drugih pravic osebnosti." V istem poglavju taista ustava še pravi - 184. člen (1. odstavek): "stanovanje je nedotakljivo". (2. odstavek nadaljuje) "Nihče ne sme brez odločbe, izdane na podlagi zakona, proti stanovalčevi volji vstopiti v tuje stanovanje ali druge prostore, niti jih preiskovati." Na žalost oba omenjena člena izgubita svoj vsakršen pomen v delavskem samskem domu kot posebni funkcionalni in nepopolni obliki stanovanja, saj zakon o stanovanjskih razmerjih (iz leta 1974) v svojem 4. členu (1. odstavek) le-tega ne šteje

za stanovanje. Normalno stanovanje nastopa torej kot privilegirana oblika stanovanja, njegovi stanovalci pa uživajo vse prednosti tega privilegija.

- c) V njej stanuje skupina stanovalcev (običajno je to skupina štirih), ki jih ne vežejo niti sorodstvene, niti intimne prijateljske vezi. Bivanje takšne skupine v sobi postavlja čisto drugačen socialni okvir osebnemu življenju stanovalca kot ga nudi intimna skupina družine, bivajoče v pogojih normalnega stanovanja. Na osnovi številnih razgovorov s stanovalci delavskih samskih domov smo prišli do spoznanja, da so odnosi med sostanovalci običajno praktične narave, ujeti v okvir zadovoljitve stanovanjskih potreb, da je različnost interesov, želja (v smislu zadovoljitve osebnih potreb znotraj sobe) eden najpogostejših vzrokov, da ne pride do intimnejših prijateljskih odnosov. Druga dva momenta, na katera so opozorili stanovalci, ki sta vzrok, da odnosi med stanovalci "lebdijo" na meji znanstev in prijateljskih odnosov, sta kolektivno bivanje in začasnost bivanja. Medtem ko prvi moment nudi možnost izbire intimnega prijatelja med ostalimi stanovalci doma, torej izven kroga sobe, pa drugi s svojo časovno dimenzijo deluje zaviralno na oblikovanje intimnejših odnosov in izbor intimnega prijatelja.

V takšnem socialnem okviru osebno življenje izgubi svojo osnovno značilnost, spontanost, ki je temeljni pogoj za sproščeno izražanje osebnih problemov, zadovoljstva in nezadovoljstva brez kakršnihkoli pogojev in omejitev. Skupina sostanovalcev je torej grobo rečeno samo enofunkcionalna skupina, ki postavlja pred človeka samo pričakovanje, da nastopa kot sostanovalcem enak sostanovalec, medtem ko pa intimna skupina skuša preseči funkcionalno diferenciacijo celovite osebnosti in ga jemlje kot celovitega človeka.

- d) Takšna oblika stanovanja ne nudi bivalnih pogojev, ki bi jih lahko smatrali za ustrezno nadomestilo pogojev normalnega

stanovanja kot sfere "zasebnosti", ampak nastopa predvsem kot delovnim pogojem prirejeno bivališče, ki s svojo osnovno funkcionalno orientiranostjo omogoča obnovo reproduktivnih sposobnosti delovne sile oz. zadovoljitev tistih stanovanjskih potreb, ki jih narekuje delovno mesto. Nemotenost in varnost stanovalca se tukaj torej prelevi v nemotenost in varnost delavca. Stanovalec delavskega samskega doma je torej ves čas svojega bivanja predvsem delavec in šele potem stanovalec, postavljen v nenormalne stanovanjske pogoje.

Delavski samski dom je torej prostorsko stanovanjski in socialni fenomen posebne vrste. Rasporejenost prostorov v njem je takšna, da daje celotni notranjosti zgradbe vse značilnosti odprte strukture, ki omogoča mnogo socialnih stikov med stanovalci, njihovo celokupno življenje pa zaradi tega izkazuje tendenco oblikovanja v posebno obliko interne domaške "javnosti", kjer je iluzorna intimna, "privatna" sfera v tesni zvezi s sfero javnosti, ki prvo obvladuje.

II. SOCIALNA KONTROLA KOT DETERMINANTA SVOBODE OSEBNEGA ŽIVLJENJA V DELAVSKEM SAMSKEM DOMU

V pričujočem poglavju bomo postavili svobodo osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma v odvisnost s socialno kontrolo oziroma sredstvi formalne in neformalne socialne kontrole, ki se javljajo znotraj posebne funkcionalne in nepopolne oblike stanovanja. S tem bomo poskusili doseči predvsem troje:

- a) dokazati, da hišni red kot sredstvo formalnega socialnega nadzora s svojimi določili, s katerimi skuša zagotoviti normalne pogoje bivanja v delavskem samskem domu, posredno vpliva tudi na oblikovanje sfere "zasebnosti" oziroma svobode osebnega življenja stanovalcev znotraj stanovanjskega prostora.
- b) ugotoviti ali in kako vplivajo sredstva neformalne socialne

kontrolne (opravljanje, zasmehovanje, grajanje, laskanje, hvaljenje itd.) na sfero zasebnosti", ki vlada znotraj delavskega samskega doma

- c) z obravnavanjem omenjenih sredstev formalne in neformalne socialne kontrole hkrati tudi predstaviti nekatere probleme, ki se pojavljajo v takšni obliki stanovanja ob zagotavljanju normalnih pogojev bivanja.

1. Socialna kontrola in sredstva javne kontrole

Znotraj delavskega samskega doma se javljata formalna in neformalna socialna kontrola, z njima lastnimi specifičnimi sredstvi socialne kontrole. Med sredstva formalne socialne kontrole sodijo v delavskem samskem domu hišni red in uprava, v vrstāsredstev neformalne socialne kontrole pa predvsem opravljanje, zasmehovanje, graja, hvaljenje, laskanje itd.

2. Hišni red

Hišni red delavskega samskega doma s svojimi določili predpisuje svoboščine, pravice in dolžnosti uporabnikov in uprave delavskega samskega doma.

V primerjavi z običajnimi hišnimi redi normalnih kolektivnih oblik stanovanj, so mu lastne nekatere posebnosti:

- a) pojavlja se v posebnih stanovanjskih pogojih, ki bi jih v primerjavi s stanovanjskimi pogoji, ki jih nudi normalna kolektivna oblika, stanovanja označili kot nenormalni stanovanjski pogoji.
- b) zaradi posebnih stanovanjskih pogojev (glej prejšnje poglavje) delavskega samskega doma, so mu lastna nekatera določila, s katerimi neposredno zadeva osebno življenje stanovalcev v najožjem stanovanjskem prostoru - kot tak torej nastopa kot determinanta svobode osebnega življenja stanovalcev.

- c) negativno sankcionira tudi tista vedenja in zadovoljitev potreb stanovalcev, ki se v normalnih oblikah stanovanj smatrajo za normalna vedenja in potrebe (sprejemanje obiskov, spolno življenje).
- d) kršitve določil hišnega reda se hkrati smatrajo za kršitve delovnih dolžnosti - torej gre za specifično funkcionalno orientiran normativen akt.

Hišni red je tisti nujno prisotni dejavnik v delavskem samskem domu, ki s formalno predpisanimi obrazci vedenja zagotavlja -

- a) trajno uporabo takšne oblike stanovanja v smislu njegove namenskosti
- b) omogoča stanovalcem normalne pogoje bivanja

- hkrati s tem pa le-ta posredno vdira tudi v osebno življenje vsakega posameznega stanovalca.

Hišni red bomo torej predstavili

- a) kot sredstvo zagotavljanja "normalnih" pogojev bivanja v delavskem samskem domu kot
  - posebni kolektivni, samski in začasni ter pepopolni obliki stanovanja
  - posebni funkcionalni obliki stanovanja (delavski)
- b) kot sredstvo formalnega socialnega nadzora nad svobodo osebnega življenja v posebni funkcionalni obliki stanovanja.

2.1. Hišni red kot sredstvo zagotavljanja "normalnih" pogojev bivanja:

Eden izmed mnogih problemov, ki se pojavljajo v delavskem samskem domu, je gotovo zagotovitev normalnih pogojev bivanja. Kaj pravzaprav razumeti pod zagotovitvijo normalnih pogojev bivanja?

Ali zagotovitev takšnih pogojev bivanja, ki so značilni za normalno stanovanje, ali pa delavskemu samskemu domu "primernih"?

Delavski samski dom kot posebna funkcionalna (delavska, kolektivna samska ter začasna) in nepopolna oblika stanovanja kot smo ga opredelili v primerjavi z normalnim stanovanjem in kolektivnimi oblikami stanovanj, ki v sebi vključujejo normalna stanovanja oziroma v sebi zaključene stanovanjske celote, že zaradi svojih specifičnosti (o katerih je bilo govora v prejšnjem poglavju) ne more nuditi takšnih stanovanjskih pogojev, kot jih nudi normalno stanovanje - pa vendar govorimo v obeh slučajih o zagotovitvi normalnih pogojev bivanja. Gre torej za relativno uporabo pojma normalen (seveda v omenjeni stavčni zvezi), pod njim pa v obeh slučajih razumemo obče veljavne predstave določene družbe o ustreznih pogojih stanovanja in o optimalni oz. najustreznejši možni zadovoljitvi potreb stanovalcev v določeni obliki stanovanja, kar velja tako za delavski samski dom kot tudi normalno stanovanje (pri čemer gre upoštevati tudi dejstvo, ali gre za enodružinsko stanovanjsko hišo ali pa za blok oz. stolpnico).

2.1.1. Normalni pogoji bivanja v delavskem samskem domu kot posebni kolektivni samski, začasni in nepopolni obliki stanovanja

Osnovno vprašanje, ki se pojavlja v posebni nepopolni obliki stanovanja, kjer prebiva mnogo stanovalcev z različnimi in nasprotujočimi si potrebami, ter različnimi stanovanjskimi navadami je, kako nuditi minimalno zadostne stanovanjske pogoje, ki bodo ustrezali tako posameznemu stanovalcu, kot tudi celotnemu "kolektivu" stanovalcev.

Bistvo problema, ki ga načenjamo, je gotovo v konfrontaciji različnih interesov. Le-ta je dvojna:

a) med posebnimi interesi posameznikov in

- b) med posebnim interesom posameznika ali skupine in interesi vseh stanovalcev kot obćim interesom.

Omenjeni problem se sicer javlja tudi v običajnih - normalnih kolektivnih oblikah stanovanj, vendar pa z bistveno razliko v primerjavi z delavskim samskim domom, kajti v takšni obliki stanovanj, ki so tvorjene iz normalnih stanovanj oziroma zakljućenih stanovanjskih celot, le-te nastopajo kot prostor realizacije posebnih interesov stanovalcev, kar je možno zaradi tega, ker:

- a) v njih prebivajo intimne skupine (družine), ki kažejo dokaj veliko toleranco do posebnih interesov svojih članov
- b) ker so posebni interesi posameznih članov takšnih skupin oziroma celotne skupine zaradi zakljućenosti normalnega stanovanja lahko izolirano realizirajo, ne da bi povzročali motenost, ki bi bila eksistenčnega značaja za realizacijo posebnih in obćih interesov ostalih stanovalcev.

Do konfrontacije med interesi stanovalcev pa običajno pride takrat, ko posebni interes stanovalca oz. skupine stanovalcev prestopi meje normalnega stanovanja kot prostora posebnih interesov in začne povzročati motnje tako v uresničevanju posebnih interesov drugih stanovalcev kot tudi obćih interesov vseh stanovalcev.

Omenjeni problem je v delavskem samskem domu še izrazitejši:

- a) v osnovni stanovanjski enoti (sobi), ki ne tvori zaključene stanovanjske celote, stanuje skupina stanovalcev, ki ne predstavlja intimne skupine, kar ima za posledico heterogenost interesov in nenehno konfrontacijo med le-timi ob dokaj mali toleranci do posebnih interesov posameznika,

- b) delavski samski dom kot celota, s svojo razporeditvijo prostorov omogoča mnogo socialnih stikov, hkrati s tem pa tudi neposredno konfrontacijo različnih posebnih interesov in različnih posebnih ter obćih interesov stanovalcev.

Za primer bomo vzeli druŹbeni prostor delavskega samskega doma, kjer so socialni stiki stanovalcev z različnimi interesi zelo pogosti.

Primer 1:

Spremljanje televizijskega programa je stanovalcem omogočeno v druŹabnem prostoru. Ker pa je obićajno v celem delavskem samskem domu en tak prostor in samo eden televizor, Źelje stanovalcev glede spremljanja določenega TV sporeda pa zelo različne, je moŹnost spora zelo velika. Obićajno se moŹnost takšnega spora preprečuje tako, da dā uprava delavskega samskega doma preurediti TV sprejemnik samo za spremljanje enega samega programa.

Primer 2:

DruŹabni prostor je poleg spremljanja TV sporeda namenjen Źe sprejemanju obiskov, medsebojnim shajanjem in različnim druŹbanim igram. Gre torej za veĉfunkcionalni prostor, ki pa ob istočasni prisotnosti stanovalcev z različnimi in nasprotujoćimi si interesi ne more izpolniti svoje normalne vloge oziroma jo lahko ssmo ob konfrontaciji različnih in nasprotujoćih si interesov.

V obeh primerih gre torej za konfrontacijo različnih in nasprotnih si interesov stanovalcev. V prvem primeru pa Źe dodatno za primer "zunanje" razreŹitve spora z enostavno določitvijo obćega interesa.

Primer 3:

Nekdo izmed stanovalcev neke sobe se odloči, da čez noč prespi pri njemu njegova žena, ki je bila na obisku...

Delavski samski dom ne nudi možnosti izolirane zadovoljitve posebnega interesa. Ta je uresničljiv edinole s kalitvijo (motiti) občega.

Konfrontacija med različnimi in nasprotujočimi si interesi se v delavskem samskem domu torej javlja na dveh prostorskih nivojih:

- a) znotraj osnovne stanovanjske enote (sobe) in
- b) znotraj celotnega delavskega samskega doma.

V primerjavi s kolektivnimi oblika^{mi} normalnih stanovanj (bloki, stolpnice) je torej za delavski dom značilno:

- a) da je pogostost konfrontacije različnih in nasprotujočih si interesov veliko večja
- b) da je konfrontacija zaradi posebnih pogojev bivanja neposrednejša
- c) da je možnost zadovoljitve različnih in nasprotujočih si potreb omejena.

Pa vendar organiziranje normalnih pogojev bivanja ne pomeni večjega problema, če se pod normalnimi pogoji pojmujejo vsaj minimalno ustrezni pogoji bivanja. Le-ti pa so taliko "optimalnejši in normalnejši", čimbolj ekonomični so. Ker so pa pogoji bivanja v delavskem samskem domu ekonomični, so potemtakem osnovne prostorsko - strukturalne in stanovanjsko funkcionalne značilnosti delavskega samskega doma nespremenljive, stanovalcem pa se skušajo zagotoviti vsaj minimalno ustrezni pogoji bivanja tako, da se nepopolnosti stanovanjskih pogojev presegajo s popolnimi normativnimi "popravki" potreb stanovalcev, ki na tak način nepopolnosti pogojev bivanja spreminjajo v

"popolnosti", neusklajenosti potreb stanovalcev v usklajene potrebe, nezadovoljive pa v zadovoljive.

2.1.2. Normalni pogoji bivanja v delavskem samskem domu kot posebni funkcionalni obliki stanovanja

Z naslednjim oddelkom dejansko ne bomo načeli novega problema, pač pa bomo prej načeti problem v oddelku 2.1.1. poskusili osvetliti z vidika tiste dimenzije delavskega samskega doma, na osnovi katere smo ga opredelili kot posebno funkcionalno obliko stanovanja. Kot takšnega smo ga definirali na temelju njegove osnovne funkcionalne orientiranosti, oz. namenskosti, ki omogoča bivanje samo specifični kategoriji prebivalcev - delavcem, ki sočasno zaposleni in živijo ter delajo ločeno od svojih družin. Ta njegova specifična značilnost ga postavlja iz vrste njemu podobnih oblik stanovanj (študentski domovi, domovi za ostarele).

V oddelku 2.1.1. smo omenjeno specifično funkcionalno značilnost delavskega samskega doma abstrahirali zaradi boljše preglednosti, s čimer pa smo naše raziskovanje nehotote razširili tudi na delavskem samskem domu podobne oblike stanovanj.

Kot posebna funkcionalna oblika stanovanja nudi stanovalcem samo takšne pogoje bivanja, ki omogočajo zadovoljitev tistih njihovih potreb, od zadovoljitve katerih je odvisno normalno opravljanje njihove "primarne" vloge ali drugače rečeno, pogoji bivanja so prilagojeni zadovoljiti tistih potreb, ki omogočajo obnovo reproduktivnih sposobnosti delavca. Kakršnekoli druge potrebe se v delavskem samskem domu javljajo kot posebne potrebe sekundarnega značaja, katerih normalna zadovoljitev je možna samo v mejah, ki ne ogrožajo obnovo reproduktivnih sposobnosti.

Npr. Da bi se zagotovila spočitost delavcev - stanovalcev so obiski časovno določeni. Čas obiskov je posebej določen za delavnike in dela proste dneve, kar torej zelo nazorno kaže, da je čas določen za sprejemanje obiskov odmerjen ne zaradi tega, ker bi le-ti motili sostanovalce, ampak stanovalce - delavce, tako tiste, ki sprejemajo obiske, kot tudi tiste, ki jih ne.

Vsakršno zadovoljevanje posebnih potreb, ki presega zanje določene meje, se smatra za deviantno vedenje, ki ogroža osnovno namenskost delavskega samskega doma in je zato možno samo kot dejanje, ki je kaznivo.

Npr.: Sprejemanje obiskov preko zanje določenega časa pomeni kršitev določil hišnega reda, ki je kaznivo.

Zagotavljanje normalnih pogojev bivanja potemtakem pomeni predvsem zagotavljanje pogojev, ki omogočajo spočitost delovne sile. Da bi se le-tem omogočila privilegirana, ki bi jo bilo mogoče zagotoviti ne samo na osnovi sredstev neformalne prisile, ampak tudi s sredstvi formalne prisile, so institucionalizirane na nivoju občih potreb.

Na osnovi doslej ugotovljenega trdimo:

- a) da so posebne potrebe stanovalcev determinirane
  - z zadovoljitvijo potreb, ki jih narekuje njihov delovno mesto
  - z zadovoljitvijo občih potreb stanovalcev, ki jih izsiljujejo pogoji kolektivnega bivanja in nepopolnega stanovanja.

oz. če determinirajoče faktorje opredelimo na osnovi njihove prostorske lokacije, so le-ti eksterni (nahajajo se izven delavskega samskega doma) in interni (izvirajo iz notranjosti delavskega samskega doma).

- b) Delavski samski dom je funkcionalni podaljšek delovne-

ga mesta, v katerem so normalni pogoji bivanja postavljeni v okvir njegove namenskosti, kar potrjuje tudi 9. člen hišnega reda delavskih samskih domov SGP Slovenija ceste, ki pravi: "Izpolnjevanje tega hišnega reda je obvezno. Vse kršitve se obravnavajo kot kršitve delovnih dolžnosti po določilih samoupravnega sporazuma o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu". Predstavljeno določilo postavlja spoštovanje določil hišnega reda v okviru oblasti, namreč avtoritete delovnega mesta. Od tod sklepamo, da hišni red potemtakem ob svoji funkciji zagotavljanja normalnih stanovanjskih pogojev bivanja prevzema tudi vlogo idealnega sredstva za discipliniranje "surove" delovne sile, to je tiste, ki si bodisi iz različnih vzrokov ni mogla vse do prvega stika z "mašinerijo industrije" pridobiti vseh vrlin "kultiviranega" delavca, katerega delovna opravila so vezana na čas "umetne ure", ki je v nasprotju s spontanim opraviлом dela v lastni režiji v naravi. Za takšna opravila je nekvalificirani delovni sili potrebno določiti urnik, "civiliziranih" delovnih navad. Dojemljivost za določeno zaželeno vedenje je seveda veliko večja, če je uk postavljen na področje iluzorne domačnosti delavskega samskega doma. Preko sprejemanja določenih novih stanovanjskih navad se potemtakem posredno vrši tudi sprejemanje določenih novih delovnih navad (pravzaprav navad, ki so neposredno vezane na normalno opravljanje dela na delovnem mestu), kajti sprejemanje določil hišnega reda pomeni pristajanje na stanovanjske pogoje, le-ti pa so v službi potreb pogojev dela oziroma delovnega mesta.

Resda določil hišnega reda ne smemo jemati enostransko, kajti zadevajo tudi zagotavljanje normalnih pogojev bivanja ob posebnih stanovanjskih pogojih (številčnost, "različnost" stanovalcev), vendar pa tudi ne smemo prezreti predvsem enofunkcionalne orientiranosti delavskega samskega doma, tj. da mora primarno zagotavljati reproduk-

tivno sposobnost v njem stanujočih delavcev.

2.2. Hišni red kot sredstvo formalnega socialnega nadzora svobode osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma

Hišni red, hkrati z zagotavljanjem normalnih pogojev bivanja, ki jih skuša oblikovati s formalno predpisanimi obzidi vedenja, (ne)posredno vdira tudi v svobodo osebnega življenja v stanovanjskem prostoru. Da bi ugotovili stopnjo determiniranosti svobode osebnega življenja stanovalcev, bomo izvršili kvalitativno analizo nekaterih določil hišnega reda, ki imajo značaj formalno predpisanih obrazcev vedenja.

Pod zgornjim naslovom bomo torej predstavili:

- a) nekatera določila iz hišnih redov
- b) nekatere iz teh določil posredno izhajajoče prepovedi ter omejitve, ki neposredno ali posredno zadevajo svobodo osebnega življenja stanovalcev delavskih samskih domov oz. nastopajo kot determinante predmeta našega raziskovanja.

Zaradi "nepopolnosti" posameznih hišnih redov se bomo nagnili na določila iz različnih hišnih redov, kar bo sicer povzročilo težje preverjanje predstavljenih določil (seveda samo tistim, ki se jim bo le-to zdelo smotrno), a zato večjo pestrost predstavljenih. Pri izboru določil smo se ravnali po pomenu, ki so jim ga pripisovali v razgovorih sodelujoči stanovalci.

Hišni red nastopa znotraj delavskega samskega doma kot "absolutna" norma - osebno življenje stanovalcev je potemtakem možno samo v mejah, ki jih dovoljuje hišni red. In kaj le-ta dovoljuje?

V 1. členu hišnega reda samskih domov "Titovi zavodi Litostroj" je zapisano: "Samski domovi so namenjeni le za prebivanje (podčrtal Š.Š.) oseb, ki združujejo svoje delo v OZD "TZ Litostroj" in jim je pisмено priznana pravica do ležišča (podčrtal Š.Š.) v samskem domu. To se ne šteje za stanovanjsko, sostanovanjsko ali podstanovanjsko pravico stanovalca samskega doma". Že bežen pogled na omenjeni člen hišnega reda bo nudil zadostno "opravičilo" za vsa nadaljnja določila (prepovedi), saj je jasno, da iz takšnega "stanovanjskega" razmerja, katerega osnova je pisмено priznana pravica do ležišča v samskem domu, lahko izhaja samo svoboda v strogih mejah zgornjega člena.

V 4. členu istega hišnega reda lahko zasledimo nadaljnjo specifikacijo 1. člena: "Pravica do ležišča je ves čas strogo osebna ...", kar pomeni, da je pridobljena pravica omejena, saj "upravičenec ne sme prepustiti svojega ležišča drugemu ali kakorkoli razširiti svojo pravico ..." kar določa 5. člen. Da ne bi prišlo do neljubih nesporazumov med svobodno voljo "stanovalcev" delavskega samskega doma in hišnim redom oziroma upravo, pravi 6. člen: "Prepovedana je delitev ležišča, s komerkoli ali samovoljna zasedba praznega ležišča. Od teh načel ni začasnih ne stalnih izjem!"

Kakšne so torej pravice in svoboščine prebivalcev delavskega samskega doma (porabljeni termin veliko bolje ustreza kot termin stanovalci - glede na njihov stanovanjsko razmerje), je precej jasno razvidno že iz nekaj zgoraj predstavljenih členov hišnega reda. Vse nadaljnje svoboščine, pravice in dolžnosti pa so samo izpeljava 1. člena omenjenega hišnega reda.

2.2.1. Swoboda oblikovanja notranje urejenosti stanovanjskega prostora v delavskem samskem domu

Ena izmed prepovedi, ki je v hišnih redih delavskih sam-

skih domov običajno prisotna v sklopu tako imenovanih "zlasti prepovedanih", je prepoved spreminjanja notranje urejenosti stanovanjskih prostorov. Zaradi lažjega razumevanja obravnavane tematike bomo navedli nekaj takšnih prepovedi iz hišnih redov različnih delavskih samskih domov.

- hišni red samskih domov Titovi zavodi Litostroj - 14. člen (str. 2): "Vnašanje lastne opreme, spreminjanje napeljav, naprav in podobno, ni dovoljeno."
- pravilnik samskega doma gradbenega podjetja "Univerzal" - 11. člen (str. 3): "V samskem domu je zlasti prepovedano spreminjati notranjost prostorov v domu, nameščati razne napeljave, ali kakorkoli predrugačiti prostore doma."
- hišni red zavoda "Delavski dom" - 3. člen (str. 1): "Inventar, oziroma kakršnekoli dele pohištva ni dovoljeno nameščati v domu in isto tam -6. člen (str. 2): "Stanovalcem še zlasti ni dovoljeno lepljenje raznih slik po stenah."

Omenjene prepovedi se torej navidezno ponujajo samo kot čisto praktično - specifično funkcionalna določila, ki skušajo delavski samski dom kot trajno stanovanjsko zgradbo obvarovati pred spremembami, ki bi povzročile okrnitev njegove trajnosti in uporabe v smislu njegove osnovne namenskosti - kot samo takšne pa so za predmet našega raziskovanja nepomembne.

To, kar nam vsiljuje raziskovati takšna določila hišnega reda, je pomislek, da človek, ki živi sicer začasno, pa vendar zadosti dolgo (tudi lo let) v stanovanjskem prostoru, kjer stanuje skupina sostanovalcev - takorekoč tujcev (glej prejšnje poglavje, ki se dotika tudi odnosov med sostanovalci), ločenih od intimne skupine družine,

prav zaradi tega čuti potrebo, da v prostoru, v katerem biva, postavi simbole svoje identitete.

Z nekaj sreče in truda bomo obravnavano prepoved, ki je običajno razumljiva kot enofunkcionalna norma v zgornjem pomenu^x, skušali razgaliti njene navideznosti in jo predstaviti predvsem z vidika posledice njenega vpliva na urejenost prostora "intime" in s tem tudi na osebno življenje stanovalcev. Še preden pa se bomo lotili obravnavanja določila o prepovedi spreminjanja notranje urejenosti sobe, bomo z nekaj stavki predstavili rezultate razgovorov s stanovalci delavskega samskega doma o omenjeni prepovedi.

- Le-to razumejo predvsem kot zaščito družbene imovine (delavskega samskega doma), ki se ji na tak način zagotavlja trajnejša uporaba.
- Večina sodelujočih v razgovorih nikoli ni poskusila bistveno spremeniti urejenosti sobe (predrugачiti naprave, vnesti lastno opremo), zato se jim takšna prepoved zdi precej nesmiselna.
- Poskusi drobnejših sprememb (lepljenje slik in plakatov na stene) s katerimi skušajo spremeniti estetski videz sobe, so značilni predvsem za mlajše stanovalce, kar je najverjetneje v tesni zvezi z njihovim pričakovanim dlječasnim bivanjem (vztrajanjem) v delavskem samskem domu. Takšni prekrški so pri le-teh stanovalcih zato precej pogosti (naš prejšnji pomislek je torej potrjen).
- V primerjavi z drugimi določili iz hišnega reda so mu običajno pripisovali manjši pomen - kar je posledica enostranskega razumevanja omenjene prepovedi.

a) Prepoved spreminjanja notranje urejenosti sobe sicer

---

^x kot določilo, ki skuša delavski samski dom obvarovati pred poškodbami.

po eni strani zagotavlja trajnejšo uporabo delavskega samskega doma in kot takšna nastopa tudi kot instrument reševanja stanovanjskih problemov v prihodnosti začasno zaposlenih "gostujočih" delavcev. Po drugi strani pa se javlja kot sredstvo prisile, ki posredno vdira tudi v svet osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma, saj je z njeno prisotnostjo onemogočeno kakršnokoli pa tudi najmanjše prilagajanje bivalnega prostora njihovim potrebam. Stanovanjski prostor, ki si ga stanovalci normalnega stanovanja oblikujejo tako, da jim nudi čim večje ugodje oziroma čim večjo zadovoljitev njim lastnih potreb, je v delavskem samskem domu s prepovedjo spreminjanja notranje urejenosti sobe, spremenjen v prostor štirih sten z določenim inventarjem, ki predstavlja svet določenosti, iz katerega je vsak "prestop" razumljiv samo kot prekršek zoper hišni red. Vse ugodje, ki ga nudi soba s svojo opremo posameznemu stanovalcu je postelja, miza, stoli in omara s ključem, ki skuša lastniku le-tega dopovedati, da so njegove reči na varnem.

Ponavadi v sobah ne najdemo ničesar drugega, sploh pa nič takega, kar bi dajalo sobi pečat posebnosti ljudi, ki živijo v njej. Slike najbolj priljubljene filmske "zvezdice", lastne družine, dekleta, si ne morejo najti primerne prostora. Tak prostor je res idealno bivališče delovne sile, ki se ne sme utrujati s skrbmi domačega ognjišča, ljubezenskimi težavami, poželjivostjo zvezdniške lepote, "mistiko" vsakdanjega življenja navadnih smrtnikov. Štiri stene silijo v brezskrbno bivanje. "Oprema spalnih prostorov je projektirana po JUS standardu..." - Sporazum o minimalnih standardih pri urejanju stanovanjskih domov, provizorijev in delavskih naselij za gradbene delavce, str. 36.

S pravico do ležišča, ki je temeljna pravica stanovalca,

je jasno povedano, da je takšen prostor namenjen spanju - počitku delavcev. Soba je torej po svoji osnovni namenskosti spalnica, ki ni namenjena stanovanju, ampak začasnemu prebivanju ali natančneje povedano prenočevanju, počitku začasno zaposlene delovne sile. Dejstvo je, da po tem svojemu namenu popolnoma ustreza že s samim ležiščem, kakršnokoli spreminjanje pa bi bilo nesmiselno, saj bi samo "kalilo" racionalno urejenost sobe v smislu njene namenskosti.

Stanovalci so tako prisiljeni živeti v brezosebne svetu stanovanjskega prostora, saj je le-ta cropan simbolov identitete stanujočega in navidezne varnosti; prostor, ki v normalnem stanovanju nastopa kot prostor nedotakljivosti, nemotenosti, torej kot prostor "totalne" svobode osebnega življenja, kot sfera "privatnosti", izgubi v delavskem samskem domu svoje primarne funkcije. Ves fizični svet intimnosti" je tukaj omejen na uporabo najnujnejših osebnih predmetov, katerih prisotnost je dovoljena samo pod pogoji, da ne škodujejo trajnejši uporabi delavskega samskega doma in da ne ogrožajo obnove reproduktivne sposobnosti delavcev - stanovalcev (npr.: uporaba tranzistorskega sprejemnika je dovoljna:

- ker s svojo prisotnostjo in uporabo ne more neposredno poškodovati sten, tal ali opreme delavskega samskega doma ali ker "zase" ne zahteva kakršnihkoli sprememb v notranji urejenosti sobe
- pod pogojem, da se ne uporablja ob času, ki je s hišnim redom določen za spanje (počitek) stanovalcev - delavcev.

Osebnostno življenje stanovalcev je torej po tej plati popolnoma obvladano z namenskostjo takšnega stanovanjskega objekta.

- b) Resnično, vendar če že smatramo, da omenjeno določilo (prepoved) vdira na področje sfere "zasebnega" življenja stanovalcev, smo ga dolžni predstaviti tudi z druge plati.

Problem namreč ni tako enostaven in črtanje takšnega določila iz hišnih redov gotovo ne bi pomenilo razrešitve vseh problemov, ki smo jih zgoraj nakazali, kajti v sobi delavskega samskega doma ne stanuje en sam stanovalec, ampak običajno štirje, katerih medsebojni odnosi v velikem številu primerov potekajo na nivoju sostanovanjsko - praktičnih odnosov. V takšni skupini stanovalcev, kjer le-ti nastopajo drug proti drugemu kot sostanovalci - znanci, celo kot tujci z različnimi interesi, so prisiljeni deliti si najožji bivalni prostor tako, da bo nudil vsem približno enake možnosti bivanja - tudi glede sfere "intime", ki jo nudi soba (kakršnakoli pač je že). Prepoved spreminjanja notranje urejenosti bivalnega prostora je torej gledana iz tega zornega kota razumljiva kot preventiven ukrep, s katerimi skuša preprečiti nastanek eventualne konfliktno situacije med sostanovalci, ki bi bila posledica spreminjanja notranjosti sobe s strani posameznika, katerega početje bi lahko bilo in največkrat tudi je, v nasprotju z željami drugih stanovalcev glede videza sobe. Vendar pa kakršnokoli tako početje brez soglasja sostanovalcev ne bi pomenilo le kalitve videza sobe, ampak tudi neposreden, nezaželen vdor v fizični prostor njihovega "osebnega" življenja.

Sicer pa stanovalci v razgovorih niso izražali posebnega nezadovoljstva z nujnim standardom v delavskem samskem domu. V večini primerov (centralna kurjava, vodovod) presega celo njihovega domačega. Neprisotnost kakšnih izrazitejših želja po spreminjanju bivalnega prostora, je torej sedaj veliko razumljivejša. Poleg tega pa je "tragika" stanovanjskega položaja omiljena

in potisnjena v pozabo z zaslužkom.

2.2.2. Svoboda gibanja v delavskem samskem domu^x

V sklopu zgornjega naslova se bomo lotili obravnave dveh pojavov v delavskem samskem domu zaradi katerih so skoraj vsakodnevno prisotni spori med stanovalci in upravo - hkrati pa tudi "pojavov" ki so stanovalcem normalnega stanovanja tuji in zanje neobičajni.

Našo pozornost bomo usmerili:

- a) na (formalni nadzor), ki ga na osnovi določil hišnega reda vrši vratar, hišnik oz. upravnik delavskega samskega doma ob vstopu v prostore delavskega samskega doma in
- b) na časovno omejenost obiskov

Oba raziskovana pojava nam bosta služila (seveda ne kot edina) za pokazatelja obsega svobode osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma.

Kot vir informacij nam bodo tudi tokrat služili pogovori s stanovalci, vratarji in upravniki delavskih samskih domov ter tista določila iz hišnih redov, ki se nanašajo na obravnavano problematiko.

V primerjavi s stanovalcem normalnega stanovanja, ki ob vstopu v lastno stanovanje ni deležen nobenega nadzora formalnega značaja, pa je stanovalec delavskega samskega doma vezan na posebne vstopne pogoje.^{xx}

---

^x Občanom je zajamčena svoboda gibanja in nastanitve. Omejevanje svobode gibanja in nastanitve se sme predvideti z zakonom, vendar samo, če je to potrebno, da bi se zagotovil potek kazenskega postopka, preprečilo šir-

Že ob prvem stiku s svojo začasno sfero "zasebnosti" je nadziran, saj mora svojo identiteto dokazati - tako on kot njegovi obiskovalci. Stanovalec potemtakem ne vstopa v dejansko "zasebnost" ampak v nadzirano "zasebnost", kjer je vsak njegov korak na vpogled.^{xx}

On torej ne izstopa iz javnosti (ulice, mesta), ampak vstopa samo v posebno obliko javnosti - interno javnost posebne funkcionalne (delavske, kolektivne, začasne) in nepopolne oblike stanovanja. Njegova početja, ki so bila v "zunanjí" javnosti, v anonimni množici početja anonimnega posameznika prepuščena nadzoru njegove vesti, postanejo ob vstopu v delavski samski dom početja točno dolo-

jenje nalezljivih bolezni ali zavaroval javni red, ali če to zahtevajo interesi obrambe države (Ustava SFRJ III. poglavje - svoboščine, pravice in dolžnosti človeka in občana - 183. člen)

^{XX} Stanovalci samskega doma so se dolžni izkazati na zahtevo službujoče osebe v samskem domu s tovarniško izkaznico, na kateri je odtisnjen žig samskih domov, oznaka samskega doma in številka sobe. Tako opremljena tovarniška izkaznica nadomešča izkaznico stanovälca samskega doma." (Hišni red samskih domov TZ Litostroj - 12. člen). Primer bolj prefinjenega legitimiranja (identifikacije) predstavlja 13. člen istega hišnega reda: "Ključí samskega doma (sob) se hranijo pri vratarju. Stanovalec je ob odhodu dolžan oddati ključe vratarju doma. Po prihodu v samski dom stanovalec lahko dobi le ključe od sobe, v kateri stanuje, kar mora v tem primeru dokazati z izkaznico." (Gre torej za primer posredne identifikacije stanovalca - številki sobe se "priredi" ustrezna številka ključev.)

Nekoliko strožji nadzor velja za vsakokratne obiskovalce. Le-ti so dolžni oddati osebno izkaznico vratarju in mu povedati h komu greó na obisk.

čenega posameznika, nad njegovo vest pa stopi formalna vest v obliki hišnega reda.

Nadzor ob vstopu je prvi stik z nadzirano "zasebnostjo" delavskega samskega doma. Le-ta naj bi bil po mnjenju uprav delavskih samskih domov večfunkcionalen ukrep; z njim se skušajo preprečiti nočitve "na črno" oz. onemogočil bi naj bivanje v delavskem samskem domu vsem tistim, ki niso stanovalci delavskega samskega doma;

- varuje osebno imetje stanovalcev
- ščiti stanovalce pred nezaželjenimi obiski ob nepravem času.

Nadzor ob vstopu se običajno javlja v dveh oblikah:

- a) izkazovanje stanovalcev z izkaznico (legitimiranje) - kar velja tudi za vsakokratne obiskovalce
- b) prisotnost vratarja oz. opazovanje vstopajočih

Pri tem bomo prvo obliko nadzora smatrali za intenzivnejšo obliko nadzora, torej tisto, ki v večji meri zadeva "zasebnost" stanovalcev. V zvezi s tem smo ugotovili naslednje:

- nadzor stanovalcev, ki so šele začeli bivati v delavskem samskem domu je večji
- nadzor stanovalcev je nekaj manjši, če že nekaj časa bivajo v delavskem samskem domu; le-ti se običajno ne izkazujejo z domsko izkaznico.

Od tod torej lahko sklepamo, da se sfera "zasebnosti" stanovalcev delavskega samskega doma z dlječasovnim bivanjem veča. Dejansko pa gre le za navidezno rast "zasebnosti", saj se dejansko spremeni le oblika nadzora; "zmanjšani" nadzor pa je posledica pogostejših stikov z vratarji, hišniki, do katerih pride z dlječasovnim bivanjem.

Vendar pa vstop stanovalcev ni samo nadziran, le-tega se

skuša tudi omejiti. "Vhodna vrata morajo biti zaklenjena od 22. ure zvečer do 5. ure zjutraj" (Hišni red delavskega samskega doma GIP "Gradis"). Določilo sicer ne predstavlja neposrednega omejevanja gibanja stanovalcev, ampak posreden poskus vplivanja na gibanje stanovalcev ob določenih urah. Vstop v tem času je možen samo ob posredovanju vratarja oz. hišnika, ki odpira vhodna vrata. S tem se vstopajočega:

- a) opozarja, da "izstopa iz ritma življenja" ostalih stanovalcev in
- b) hkrati negativno sankcionira (saj je vstop brez posredovanja nemogoč)

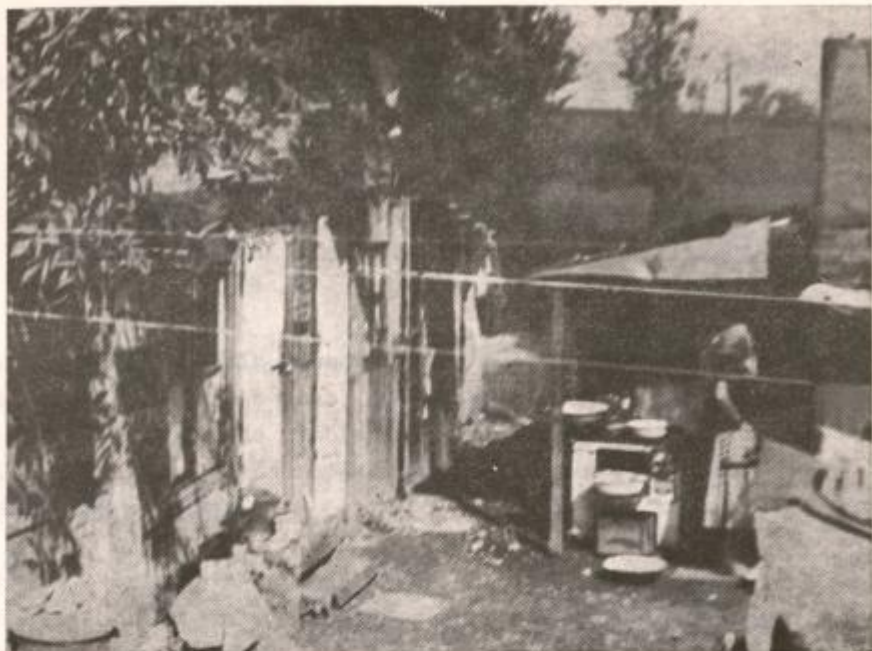
2.2.3. Svoboda sprejemanja obiskov

Obiski predstavljajo v vseh delavskih samskih domovih enega največjih problemov. Določila, ki urejajo režim obiskov pa spadajo v vrsto tistih določil, ki najbolj neposredno vdirajo v svobodo prostega časa stanovalcev in s tem tudi v njihovo osebno življenje.

Površnemu opazovalcu življenja stanovalcev v delavskem samskem domu, bi se lahko zdela prisotnost tega problema povsem nerazumljiva - zakaj?

- a) ugotovili smo, da velika večina stanovalcev vzdržuje intenzivnejše medosebne obiske samo znotraj delavskega samskega doma - kar pomeni, da v delavskem samskem domu prevladuje predvsem "notranje" medsebojno obiskovanje, ki ga "režim obiskov" ne prizadeva,
- b) stanovalci, ki imajo svoje prijatelje izven kroga stanovalcev delavskega samskega doma so zelo redki - obiski od zunaj so potemtakem tudi bolj redki,
- c) obiski, čeprav časovno omejeni, so dovoljeni - se pravi, da ni totalne ovire za njihovo realizacijo,

Fotografije so delo Ljuba Gobca in prikazujejo

baračno naselje v Tomačevem

baračno naselje pri Dolgem mostu

nasilno vseljene barake Filmservisa v Tomačevem

stanovanjsko barako v Savskem naselju v Dovičevi jami

stanovanjsko barako ob odcepu Ceste v Spodnji log od Ceste dveh cesarjev
v Ljubljani.

d) časovno stroškovna distanca med krajem njihovega začasnega bivanja in krajem stalnega bivališča je tako velika, da zmanjšuje možnost pogostih obiskov njihovih sorodnikov. Obiski sorodstvenega značaja so zato običajno enosmerni - iz kraja začasnega bivališča v kraj stalnega bivališča - obratna smer je ponavadi neobičajna.

Izhajajoč iz takšnih ugotovitev obiski v delavskih samskih domovih dejansko ne bi smeli predstavljati večjih problemov. Pa vendar so problemi te vrste vsakodnevno prisotni - očitno, da takšno opazovanje ne zajema vseh dimenzij opazovanega pojava.

Obiski v delavskih samskih domovih so prilagojeni pogojem bivanja, ki jih takšna oblika stanovanja nudi in zadovoljivti potreb, ki jih narekuje delovno mesto stanovalcev - kar nazorno kažejo tudi določila hišnih redov.

"Sprejem obiskov v samskem domu je dovoljen med 15. in 21. uro. Od dela prostih dnevih pa v času od 11. do 21. ure. Sprejem obiskov je pogojen z dogovorom stanovalcev... Odgovornost za prekoračitev obiskov nudijo stanovalci sami." (Hišni red delavskih samskih domov TZ Litostroj - 11. člen).

"Obiski so dovoljeni vsak dan od 16. - 18. ure. Vsak obiskovalec se mora prijaviti upravniku doma ali naselja." (Hišni red delavskega samskega doma GIP "Gradis" - 17. člen).

V delavskem samskem domu dejansko ločimo dve vrsti obiskov:

- a) notranje obiske
- b) zunanje obiske oz. obiske od zunaj

Za notranje obiske bomo smatrali obiske sosedov in ostalih stanovalcev bivaajočih v istem delavskem samskem domu, v katerem biva tudi gostitelj obiskovalca. Kot zunanje obiske pa bomo opredelili vse obiske nestanovalcev delavskega samskega doma, v katerem biva gostitelj obiskovalcev - med te bomo šteli tudi obiske stanovalcev iz drugih delavskih samskih domov.

V vrsto zunanjih obiskov bomo šteli obiske:

- a) znancev
- b) prijateljev
- c) sorodnikov
- č) spolnih partnerjev (soproga, zaročenka, dekle, itd.)^x

Čeprav smo ugotovili, da so zunanji obiski redki, pa bistvo raziskovanega problema izhaja prav iz teh.

Časovne omejenosti sprejemanja obiskov se torej lahko lotimo z dveh različnih vidikov - prvič z vidika zagotavljanja čim večje nemotenosti kot enega izmed pogojev za oblikovanje sfere "zasebnosti", drugič pa z vidika zadovoljevanja drugih potreb osebnega življenja - hkratna uresničitve obojih pa je v takšnih stanovanjskih pogojih neuresničljiva. Gre torej za tipičen primer protislovnosti znotraj delavskega samskega doma. Le-ta se najbolj očitno kaže ob sprejemanju zunanjih obiskov spolnih partnerjev.

Obiske takšne vrste sicer določila hišnih redov običajno neposredno ne prepovedujejo, so pa zastavljena tako, da te onemogočajo v smislu zadovoljitve spolnih potreb. Hišni red kot oblika formalnega nadzora potemtakem posredno obvladuje tudi libidne interese stanovalcev. Problem, ki

^x Zaradi lažjega nadaljnega obravnavanja zgornjega problema smo obiske soproge itd. šteli v vrsto obiskov spolnih partnerjev - s tem seveda nikakor ne mislimo, da so obiski te vrste samo enosmiselni.

smo ga uvodoma nakazali, dobi s tem nove razsežnosti. Dejansko torej ne gre le za probleme svobode obiskov, ampak tudi za svobodo do spolnega življenja - hkrati s tem se nam razkrivajo nekateri novi problemi:

- nujnost "prisotnosti" prepovedi spolnega življenja stanovalcem delavskih samskih domov
- posrednost prisotnosti le-te oz. vzroki njene skritosti

Vsa neobičajnost problema je v tem, ker se sprašujemo po vzrokih prisotnosti prepovedi, ki dejansko ni zapisana (se pravi, formalno ni pristna) v nobenem izmed hišnih redov in ki kljub svoji nezapisanosti velja za absolutno prepoved, kar je samo dokaz za njeno dejansko prisotnost, čeprav posredno.

Zadovoljitev spolnih potreb spada v delavskem samskem domu v vrsto tistih potreb, katerih zadovoljitev ni nujna v smislu oblikovanja normalnih pogov bivanja - torej spada v vrsto posebnih potreb, ki izstopajo iz sklopa nujno zadovoljivih občih potreb stanovalcev delavcev. Stanovalci so torej predvsem delovna sila in potrebe, ki so jim kot takšnim lastne, so potemtakem samo potrebe delovne sile - zadovoljive pa so predvsem tiste, ki jih kot takšne omogočajo - delavski samski dom pa nudi temu popolnoma primerne pogoje bivanja. Zadovoljevanje spolnih potreb v delavskem samskem domu, kar se sicer šteje za kršitev hišnega reda, pa kaže na to, da so le-te zadovoljitve tudi ob posebnih pogojih bivanja, kar pomeni, da sami pogoji bivanja niso takšni, da absolutno ne bi nudili nikakršne možnosti za zadovoljevanje tudi takšnih potreb.^x Torej, takšna prepoved ne izhaja samo iz posebnih pogojev

^x Vprašanje je, ali bi bile te potrebe zadovoljive ob takšnih pogojih bivanja tudi takrat, če bi se formalno dovolilo spolno življenje, kajti "občasne" kršitve predstavljajo le posamezne primere zadovoljenja spolnih potreb.

bivanja oziroma možnosti zadovoljevanja spolnih potreb stanovalcev v določenih stanovanjskih pogojih, ampak predstavlja (po mnenju nekaterih upravnikov delavskih samskih domov in občanov, ki smo jih slučajno povprašali za mnenje o prepovedi spolnega življenja v delavskih samskih domovih) hkrati tudi skrbništvo nad moralnim življenjem stanujočih v delavskem samskem domu. Hišni red je torej neke vrste kodeks moralnega obnašanja.^x

3. Hišni red kot večfunkcionalen normativen akt

Osnovna funkcija hišnega reda v delavskem samskem domu je zagotavljanje "normalnih" pogojev bivanja (seveda za delavski samski dom specifičnih) oz. oblikovanje takšnih stanovanjskih pogojev, ki bodo vsem stanovalcem nudili enake možnosti zadovoljitve potreb, hkrati pa tudi zagotavljali uporabo delavskega samskega doma v smislu njegove osnovne namenskosti. Le-to skuša doseči s formalno predpisanimi obrazci vedenja stanovalcev, s katerimi se raznolikost posebnih vedenj in potreb zajema v okviru formalno predpisanega in pričakovanega. S tem se "egoizme" stanovalcev, ki so pred vselitvijo v samski dom živeli v tako imenovanih normalnih stanovanjih in bili vajeni njegovega "luksusa", skuša kultivirati tako, da bo ustrezal novim pogojem stanovanja.

V takšni situaciji hišni red zastopa kot sredstvo formalizacije konflikta med različnimi interesi stanovalcev in pogoji bivanja določene oblike stanovanjskega prostora, ki torej kot arbiter med "neredom" stanovalcev ter "urejenostjo" stanovanjskega prostora skuša doseči ubranost med njima in hkrati s tem vsem stanovalcem zagotoviti enake pogoje bivanja. Le-to pa dosega s formalno prisilo. Novi stanovanjski prostor (delavski samski dom) postaja s tem prostor "resocializacije" deviantnih interesov in vedenjskih obrazcev, hišni red pa vzorec novih vedenjskih obrazcev, katerega principi bivanja v stanovanjskem prostoru temeljijo na predstavah nove kultur-

^x Kot takšen pa odraža tudi pojmovanja sestavljalcev hišnega reda o morali.

ne sredine o določenem nujnem načinu stanovanja v določenem stanovanjskem prostoru. Deviantne oblike vedenja skuša torej transformirati v primerne, kulturne za določeno sredino in obliko stanovanja, ki ji Sporazum o minimalnih standardih pri urejanju stanovanjskih domov, provizorijev in delavskih naselij za gradbene delavce pripisuje "višjo stopnjo stanovanjske kulture"^x, katere "višja stopnja" naj bi se odražala v ustreznosti le-te stanovanjsko funkcionalnim in protorsko strukturalnim značilnostim delavskega samskega doma.

Stanovanjski prostor kot prostor "zasebnosti" je v delavskem samskem domu nadziran prostor "zasebnosti", prosti čas s katerim stanovalci "normalnega" stanovanja razpolagajo kot s carstvom svoje osebne svobode pa je poln časovnih omejitev (določen je čas za sprejemanje obiskov, čas najkrajšega vstopa, čas spanja), ki so podrejene delovnemu času.

Samskost in začasnost sta naslednji dimenziji bivanja, ki "narekuje" še dodatno skrbništvo nad "zdravim" moralnim življenjem stanovalcev delavskega samskega doma. Prva kot ločenost od družine, postavlja po eni strani stanovalca v svet osamljenosti, ki je najpogostejši vzrok iskanja kakršnekoli družbanosti, tudi neprimerne, po drugi strani pa ga osvobaja od avtoritete in nadzora družine (očeta). Druga, začasnost, pomeni še dodatno osvoboditev, in sicer odrešitev od socialne kontrole okolja. Življenje stanovalcev je potemtakem "osvojen" in zato dovzetno za okužbo z "nezdravim" življenjem, ki rano tako kot njih same ogroža tudi "zdravo" moralno življenje socialnega okolja, v katerem je lociran delavski samski dom. Hišni red potemtakem "mora" prevzeti tudi vlogo zaščitnika "zdrave morale".

Njegova vloga je torej trajna:

a) zagotavljanje "normalnih" pogojev bivanja v posebni kolek-

---

^x glej omenjeni sporazum

tivni in nepopolni obliki stanovanja

- b) omogočanje obnove reproduktivnih sposobnosti delovne sile
- c) skrbništvo nad "zdravim" moralnim življenjem stanovalcev, kar je hkrati tudi zaščita socialnega okolja

Spontano vedenje je potemtakem ujeto v okvire formalno pričakovanega, nekateri obče sprejeti obrazci vedenja, ki veljajo izven delavskega samskega doma za normalne (npr. "svoboda vstopa in spolnega življenja v stanovanjskem prostoru kot sferi zasebnosti"), pa znotraj njega veljajo za abnormalne. Namesto svobode v stanovanjskem prostoru (kot sferi "zasebnosti"), je stanovalcem posebne funkcionalne in nepopolne oblike stanovanja nujna omejena svoboda, ki je v oblasti hišnega reda.

4. Neformalna socialna kontrola

Neformalna socialna kontrola se v delavskem samskem domu javlja na dveh prostorskih nivojih:

- a) v sobi - kot neformalna socialna kontrola stanovalcev
- b) v celoti kot neformalna socialna kontrola stanovalcev

Za oba prostorska nivoja je značilno:

- da znotraj njiju obstaja specifični socialni prostor, ki omogoča številne in pogoste socialne stike, ki pa niso trajnejšega značaja, so subjekti le-teh samo v začasnem medsebojnem razmerju
- socialni prostor tvorijo subjekti, ki so bili socializirani v različnih sociokulturnih sredinah, kar pomeni, da so jim lastne tudi različne sociokulturne značilnosti - vrednote, vedenja, predsodki, navade itd.
- stanovalec nastopa ob priselitvi kot osamljen posameznik (izločen iz intimne skupine), ki kot družbeno bitje teži k vzpostavljanju medsebojnih socialnih stikov, hkrati pa ga tudi urejenost pogojev bivanja prisiljuje k medosebnim od-

nosom z ostalimi stanovalci. Posamezni stanovalec se tako po eni strani prostovoljno vključuje v skupino stanovalcev, ki si jo sam izbere, po drugi strani pa je prisilno vključen v skupino sostanovalcev. Njegova vključenost je torej dvojna:

- a) vključenost v skupino sebi enakih (prijatelji)
- b) vključenost v skupino sebi različnih (skupina sostanovalcev, skupnost stanovalcev)

Neformalna socialna kontrola se pojavlja torej na dveh skupinskih nivojih, ki gojita sebi primerne vrednote.

V našem raziskovanju se omejujemo na neformalno socialno kontrolo znotraj skupine sebi različnih, torej na neformalno socialno kontrolo znotraj skupine sostanovalcev in skupnosti stanovalcev, za katere so značilni predvsem medosebni odnosi instrumentalne narave, oz. odnosi, v katerih drug proti drugemu nastopajo v vlogi sostanovalca/stanovaleca; kar pa seveda ne pomeni, da le-ta nadzira samo stanovanjske navade stanovaleca, ampak zajema njegovo celotno vedenje, ravnanje v stanovanjskem prostoru.

Kot osnova neformalnega socialnega nadzora se običajno javlja dvoje internaliziranih vrednot:

- a) vrednote, pridobljene v procesu socializacije v preteklosti, torej tiste, ki so sostanovalcem lastne še pred vselitvijo v delavski samski dom
- b) vrednote, pridobljene v procesu socializacije v delavskem samskem domu oz. ki so jih stanovalci internalizirali ob dlje časovnem bivanju v posebnih stanovanjskih pogojih, kjer so se srečevali z različnimi prepovedmi in zapovedmi hišnega reda.

Glede na to, ker stanovalci izvirajo iz različnih sociokulturnih sredin, se znotraj delavskega samskega doma običajno ne

javlja neformalna socialna kontrola, ki bi temeljila na "skupnem imenovalcu" vrednot. Značaj enovitosti ji običajno dajejo vrednote intenzivirane ob daljšem časovnem bivanju v posebnih stanovanjskih pogojih.

Oblikovanje učinkovite neformalne socialne kontrole je oteženo iz več vzrokov. Med najpomembnejša pa sodita začasnost bivanja in različnost sociokulturnih značilnosti stanujoče populacije. Začasnost bivanja namreč stanovalce ne motivira k poglobljenim medosebnim odnosom, ki bi lahko povzročali večjo medsebojno odvisnost in pripravljenost k podrejanju, različnost sociokulturnih značilnosti pa povečuje medsebojno neodumljivost različnih vrednot. Posledica tega je določena socialna distanca med stanovalci, ki so kljub temu postavljeni v medsebojno odvisnost zaradi posebnih pogojev bivanja.

Neformalna socialna kontrola je veliko večja v osnovni stanovanjski enoti, sobi, kot pa v širšem stanovanjskem prostoru (v delavskem samskem domu kot celoti), saj pogostost medosebnih odnosov v prvi, povečuje stopnjo možnega medsebojnega nadzora. Hkrati pa v njej obstaja tudi večja neposredna konfrontacija različnih in nasprotujočih si interesov, ki narekuje prisotnost arbitra sprave. Ob takšni situaciji v osnovni stanovanjski enoti, ki bi naj bila v neki meri nudila tudi nekaj možnosti za osebno življenje stanovalcev, vrši medsebojno neformalno socialno kontrolo skupina stanovalcev, ki jih običajno ne vežejo niti globlje prijateljske niti sorodstvene vezi. Toleranca do običajno različnih interesov je zaradi tega minimalna (kar pa seveda ne pomeni, da je povsod takšna, da je stopnja intenzitete medosebnih odnosov v posameznih osnovnih stanovanjskih enotah različna). Kljub temu pa je večja kot toleranca formalne socialne kontrole, kar je najverjetneje posledica razlik med normami ene in druge oblike socialne kontrole. Možnosti, ki jih dopuščata neformalna socialna kontrola in formalna socialna kontrola glede svobode osebnega življenja so različne. Sodeč po informacijah, ki smo jih do-

bili od stanovalcev delavskega samskega doma, lahko trdimo, da je svoboda osebnega življenja manj determinirana z neformalno socialno kontrolo in da formalna socialna kontrola običajno obvladuje neformalno socialno kontrolo.

III. SOCIOEKONOMSKE ZNAČILNOSTI STANOVALCEV DELAVSKIH SAMSkih DOMOV

Iz vrste socioekonomskih značilnosti stanovalcev delavskih samskih domov pogojujeta svobodo osebnega življenja predvsem dve:

- a) izobrazba ož. značaj dela, ki ga opravljajo
- b) osebni dohodek

S tem, ko postavljamo izobrazbo in osebni dohodek stanovalcev delavskih samskih domov za dejavnika vpliva na svobodo osebnega življenja v posebni funkcionalni in nepopolni obliki stanovanja, menimo, da je izobrazba realni pokazatelj značaja dela, ki ga opravljajo, osebni dohodek in indikator njihove kupne moči. Pri tem izhajamo iz dveh hipotez:

1. da je urejenost stanovanjskih pogojev v delavskem samskem domu, ki nudijo določeno stopnjo svobode osebnega življenja, enaka kupni moči osebnega dohodka "gostujočih" delavcev, stanujočih v delavskem samskem domu ož. da je svoboda osebnega življenja v delavskem samskem domu enaka kupni moči osebnega dohodka stanovalcev,
2. da so stanovanjski pogoji delavskega samskega doma prilagojeni značaju dela, ki ga opravljajo stanovalci - delavci.

Zgornjima hipotezama priključujemo še tretjo:

3. racionalno izkoriščanje drugih stanovanjskih površin, v smislu ekonomske učinkovitosti, obvladuje svobodo osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma.

Uvodoma si oglejmo še nakaj statističnih podatkov, ki bodo služili za lažje razumevanje zastavljenega problema. Na žalost, bo-

do uporabljeni podatki samo posredno uporabljivi za predstavitev socioekonomskih značilnosti stanovalcev delavskih samskih domov, saj predstavljajo celotno populacijo "gostujočih" delavcev zaposlenih v Ljubljani.

34% "gostujočih" delavcev v Ljubljani biva v delavskih samskih domovih, kar nam pove procentualno udeležbo stanovalcev delavskih samskih domov v predstavljenih podatkih. Prištejemo jim 19,9% bivaajočih v barakah in dobili bomo približno 54% oz. 53,9%, za katere domnevamo, da predstavljajo večino zaposlenih v gradbeništvu in industriji ali večino začasno zaposlenih z nižjimi in povprečnimi osebnimi dohodki.

1. Izobrazba - značaj dela

Sledeč preje, preko statističnih podatkov predstavljenim socioekonomskim značilnostim, v delavskem samskem domu stanujoče populacije ugotavljamo, da:

- a) stanovalci delavskih samskih domov opravljajo predvsem fizična dela (glede na panoge dejavnosti, v katerih so zaposleni sklepamo, da z lastno jim izobrazbo opravljajo samo določena dela - fizična.
- b) so jim lastni najnižji (gradbeni delavci) oz. nižji (industrijski delavci) povprečni osebni dohodki

Oba omenjena faktorja, sta samo dva izmed mnogih, ki negativno vplivajo na oblikovanje prostorsko strukturalnih in stanovanjsko - funkcionalnih značilnosti, ki onemogočajo "normalne" pogoje bivanja. Narava dela stanovalcev delavskih samskih domov je torej takšna, da za ^ψobnovno reprodukcijskih sposobnosti ne zahteva posebnih pogojev nemotenosti v stanovanjskem procesu, kot je recimo zahteva umsko delo. V delavskem samskem domu kot posebni funkcionalni in nepopolni obliki stanovanja, torej kot funkcionalnem podaljšku delovnega mesta, so pogoji bivanja prirejani potrebam delovnega mesta oz. značaju dela, ki ga opravljajo stanovalci - začasno zaposleni delavci. Bivanje skupine štirih sta-

novalcev v osnovni stanovanjski enoti - sobi je potemtakem samo odraz značaja dela, ki ga opravljajo oz. odraz tistih potreb, katerih zadovoljitev zahteva delovno mesta. Značaj dela, ki ga opravljajo stanovalci je potemtakem eden izmed tistih dejavnikov, ki vpliva na število sostanovalcev v sobi.

2. Osebni dohodek

Kupna moč njihovega osebnega dohodka in štednja izsiljujeta obliko stanovanja. Drage stanovanjske površine delavskega samskega doma so zato urejene tako, da omogočajo hkratno bivanje večjemu številu stanovalcev, kajti z večjo udeležbo se stroški stanovanja delijo na več oseb, kar zmanjšuje znesek najemnine na posameznika. Takšna namenskost se v delavskem samskem domu kot celoti omogoča s prevladovanjem sob - prostorov, ki so namenjeni stanovanju - nad pritiklinami oz. kvantitativnim nesorazmerjem med primarnimi in sekundarnimi funkcionalnimi prostori. Osebni dohodek narekuje torej izbor oblike stanovanja in število sostanovalcev.

Po mnenju stanovalcev je cena, ki jo plačujejo za bivanje v delavskem samskem domu previsoka tako v primerjavi z njihovimi osebnimi dohodki, kot tudi glede uslug, ki jih delavski samski dom nudi. V interesu stanovalcev je torej glede na njihove osebne dohodke in motiv "priselitve", da delavski samski dom nudí čim cenejše stanovanjske pogoje.

Ob takšnem zaslužku in motivu se logično zastavlja vprašanje ali delavski samski dom, ki se v novem "delovnem" okolju ponuja kot najbolj ceneno stanovanje (seveda razen barak in zidanih provizorijev) z vsaj minimalnim življenjskim in stanovanjskim standardom, kljub temu ne nastopa kot "idealna" oblika stanovanja? Ali bi ljudje, ki so prišli z namenom zaslužiti in prištediti, bili sploh pripravljeni odšteti večjo najemnino za boljše stanovanjske pogoje, ko že 300 din veliki večini predstavlja preveliko breme.

Delavski samski dom kot funkcionalna stanovanjska celota posebne vrste, je urejena tako, da v njej prevladujejo primarni stanovanjski prostori. Le-to bi pomenilo orientacijo k racionalnemu izkoriščanju stanovanjskega prostora v smislu ekonomske učinkovitosti. Očitno pa je, da si v takšni racionalni stanovanjsko prostorski strukturi stojita nasproti dve racionalnosti:

- a) racionalnost stanovalca v smislu zadovoljitve njegovih potreb
- b) racionalnost stanodajalca oz. stanovanjskega prostora, ki nastopa kot redka ekonomska dobrina.

Stanovanjsko prostorska struktura delavskega samskega doma sama izdaja svoje skrivnosti. Njen kriterij in logika sta denar. Zadovoljitev potreb stanovalca - človeka je v takšni prostorsko stanovanjski strukturi sekundarnega značaja. Denar (stroški izgradnje vzdrževanje), postane merilo zadovoljitve potreb stanovalca. Racionalnost stanovanjskega prostora in zadovoljitve potreb stanovalcev je potemtakem racionalnost merjena skozi prizmo denarja, saj "arhitekt hote ali nehote gradi pod prisilo dohodka"^x, on "vidi sebe ulovljenega v svet blaga"^{xx}. Le-to se kaže v "optimalni" odmerjenosti zraka na stanovalca, svetovani jakosti svetlobe, določeni velikosti prostorov in številu stanovalcev po sobah ter v celem delavskem samskem domu (glej osnovne kriterije in zasnove za gradnjo delavskih stanovanjskih domov v Sporazumu o minimalnih standardih pri urejanju stanovanjskih domov provizorijev in delavskih naselij za gradbene delavce). Oglejmo si nekaj teh "racionalnosti" iz Sporazuma o minimalnih standardih za gradnjo delavskih samskih domov, provizorijev in delavskih naselij za gradbene delavce, katerega vloge s tem sicer ne ocenjujemo negativno, saj predpisane kriterije določa z namenom preprečitve, "da bi posledice često tudi nelojalne medsebojne konkurence škodljivo vplivale na življenjske pogoje in standard gradbenih delavcev"^{xxx}.

^x Henri Lefebvre: Urbana revolucija, str. 105

^{xx} Henri Lefebvre: Urbana revolucija, str. 105

^{xxx} Samoupravni sporazum o minimalnih standardih pri urejanju stanovanjskih domov, provizorijev delavskih naselij za gradbene delavce, str. 32

Spalnice morajo biti dimenzionirane tako, da v štiriležiščnem prostoru odpade $3,70 \text{ m}^2$ tlorisne površine na ležišče, na vsakega stanovalca pa najmanj 10 m^3 zraka. Moč dnevne svetlobe mora biti v vseh prostorih vsaj 50 luksov. Strop in stene morajo biti obarvane s svetlimi obstojnimi barvami (iz izkušenj vemo, da svetle barve navidezno povečujejo prostor in tako so stanovalci delavskega samskega doma z veliko dobre volje in domišljije lahko kaj kmalu deležni več zraka (kot 10 m^3) in tudi več svetlobe. Katera racionalnost je prevladala v prostorski strukturi delavskega samskega doma, ali tista, ki omogoča optimalno zadovoljitev potreb stanovalca, ali pa tista, ki omogoča čim bolj racionalno izkoriščanje stanovanjskega prostora kot redke (ekonomske) dobrine, je preveč očitna, da bi bil odgovor na zastavljeno vprašanje potreben. Pa kljub temu - če prevladuje v takšni strukturi racionalna orientacija k zadovoljitvi potreb stanovalca, zakaj potem:

- a) stanujejo štirje stanovalci v eni sobi
- b) so pritikline ločene od primarnih prostorov - sob in postavljene v strukturo stanovanjskega kompleksa tako, da jih lahko uporabljajo hkrati samo stanovalci več sob; gledano iz zornega kota normalnega stanovanja pomeni le-to razbijanje logično funkcionalne zaključenosti in povezanosti prostorov, ki, če so v službi optimalnega zadovoljevanja potreb stanovalcev - človeka, silijo v integracijo in interakcijo.

Drage stanovanjske površine so torej izkoriščane tako, da omogočajo hkratno bivanje čim večjemu številu stanovalcev pod istim krovom. Drugačna slika stanovanjsko prostorske strukture in manjše število ljudi v sobi bi terjali nič drugega kot izgradnjo novih, dodatnih dragih stanovanjskih površin, oz. izgradnjo večjega števila drugačnih stanovanjskih objektov kot je delavski samski dom.

Takšna oblika prostorske strukture delavskega samskega doma je torej med drugim tudi sredstvo za reševanje problemov stanovanjske politike. V interesu "stanovalca" (delovne organizacije,

pri kateri so stanovalci zaposleni) pa je, da stanovanjske probleme razreši s čim manjšimi stroški.

Ekonomski interes "stanodajalca" (delovne organizacije, v kateri je stanovalec zaposlen in ki mu nudi stanovanje v času zaposlitve) po čim racionalnejšem izkoriščanju stanovanjskih površin kot redkih ekonomskih dobrin in kupna moč osebnega dohodka stanovalcev, ki omogoča bivanje le v cenениh oblikah stanovanj, obvladujeta tako razporeditev prostorov v delavskem samskem domu, kot tudi številčno udeležbo stanovalcev znotraj stanovanjskega prostora. Posredno, preko obeh poslednjih omenjenih momentov, ki oblikujeta posebne pogoje bivanja pa hkrati narekujeta tudi poseben režim bivanja, s katerim se omogoča sožitje mnogih stanovalcev z različnim in mnogokrat nasprotujočimi si interesi v stanovanjskem prostoru z omejenimi možnostmi. Z vplivom na razporeditev prostorov in številčno udeležbo stanovalcev v stanovanjskem prostoru, pa omenjena momenta neposredno vplivata tudi na oblikovanje sfere "zasebnosti", saj se le-ta javlja znotraj socialnega in fizičnega prostora delavskega samskega doma, katerega značilnosti determinirata. Prav tako pa vplivata tudi na omejenost svobode osebnega življenja stanovalcev, saj posebni pogoji bivanja narekujejo poseben režim bivanja oz. sredstva formalne socialne kontrole, ki le-to obvladujejo.

Ekonomski interes "stanodajalca" s svojim vplivom in kupna moč stanovalcev s svojo slabostjo omogočata torej:

- a) z določeno razporeditvijo prostorov in številčno udeležbo stanovalcev v delavskem samskem domu samo oblikovanje določene sfere "zasebnosti" in
- b) z določenim režimom bivanja samo določeno svobodo osebnega življenja.

Osnovno determinanto svobode osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma predstavljajo torej ekonomski dejavniki, saj obvladujejo tako prostorsko strukturalne in stanovanjsko

funkcionalne značilnosti delavskega doma, ki predstavlja socialni in fizični okvir "zasebnosti", kot tudi sredstva formalne in neformalne socialne kontrole, ki le-to postavljajo v poseben normativni okvir. Omejena svoboda osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma je potemtakem samo dejanski odraz razkoraka med visoko ceno stanovanjskih površin in nizkega osebnega dohodka začasno zaposlenega delavca.

IV. ZAKLJUČEK

Raziskovanje determiniranosti svobode osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma bi se lahko površnemu opazovalcu zdelo za nesmiselno početje, saj je odgovor na vprašanja ali je svoboda osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma omejena, že v naprej znan. Bistvo problema pa ne leži v tem ali je le-ta bolj ali manj omejena, pač pa je v tem, s čim je omejena, kako in zakaj. Šele tako zastavljen problem predstavlja smiselno raziskovan problem, saj lahko samo tako, da odgovorimo na zastavljena vprašanja, zavestno vplivamo na spremembo "stanja". Na zastavljena vprašanja je sicer možno najti zelo enostavne odgovore. Površni opazovalec bi najverjetneje videl samo eno prepreko na poti do "absolutne" svobode osebnega življenja stanovalcev v delavskem samskem domu - to je hišni red, ki je nujno prisoten zaradi urejanja normalnih pogojev bivanja v posebni, kolektivni, samski, začasni in nepopolni obliki stanovanja, torej zaradi omejenih možnosti nepopolnega stanovanja v katerem obstaja množica različnih in nasprotujočih si interesov stanovalcev. Ukinitev hišnega reda bi potemtakem, kljub množici različnih in nasprotujočih si interesov in možnim konfliktnim situacijam naj pomenila "osvoboditev". Takšno opazovanje nujnega zla je seveda zmotno in enostransko, saj je vzrok njegove prisotnosti (hišnega reda) prikrit pred radovednimi očmi. Le-te običajno spregledajo, da delavski samski dom predstavlja poleg kolektivne samske začasne in nepopolne oblike stanovanja, še posebej funkcionalno orientirano obliko stanovanja. Druga zmeta, ki je običajno lastna takšnim opazovalcem izvira iz podcenjevanja

sfere "zasebnosti", ki bi jo moral nuditi delavski samski dom stanovalcem in iz pojmovanja začasnosti bivanja v takšni obliki stanovanja.

Zaradi začasnosti bivanja bi potemtakem naj bil stanovalec pripravljen odpovedati se nemotenosti in nedotakljivosti sfere "zasebnosti". Začasnost bivanja torej zanje (za takšne opazovalce) ostane le začasnost ne glede če traja tudi več let. Pa pustimo razno razne domnevne zmote. Ugotovili smo, da je svoboda osebnega življenja stanovalcev delavskega samskega doma primarno določena:

- a) z ekonomskimi interesi "stanodajalca"
- b) s kupno močjo osebnega dohodka "gostujočega" delavca in osnovnim motivom njegove priselitve
- c) s primarno funkcionalno orientiranostjo delavskega samskega doma - tj. zagotavljanje obnove reproduktivnih sposobnosti delovne sile oz. z interesi delovnega mesta po zadovoljitvi njemu lastnih potreb.

Prav tako smo tudi ugotovili, da se zgornji dejavniki neverjetno "idealno" ujema, ekonomski interes stanodajalca narekuje le-temu naseliti čimveč stanovalcev na redke, drage stanovanjske površine (s čimer se zmanjšujejo stroški za novogradnje in stroški same izgradnje takšnega objekta) stanovalcem pa takšna naselitev, ki zmanjšuje stroške najemnine (saj se le-ti s tem delijo na več stanovalcev) popolnoma ustreza, saj je kupna moč njihovega osebnega dohodka takšna, da jim omogoča bivati le v cenejih oblikah stanovanj - in ena izmed teh je delavski samski dom. S tem pa je zadoščeno tudi tretjemu dejavniku, saj so pogoji bivanja takšni, da popolnoma zadoščajo obnovi reproduktivnih sposobnosti stanovalca - delavca.

Zgoraj omenjeni dejavniki potemtakem neposredno obvladujejo tako prostorsko strukturalne in stanovanjsko funkcionalne značilnosti delavskega samskega doma kot tudi sredstva socialne kontrole kot nujno prisotne zaradi posebnih pogojev bivanja, ki pa

skovanejše oblike, zlasti pa ugodje za veliki tlazorni občutek
 lastništva nad zemljo v uporabo sodenih predelav; vse to pa strogo
 sledi.

predstavljajo samo determinante sekundarnega značaja.

Stanovanjski prostor kot sfero "zasebnosti", sfero svobode osebnega življenja potemtakem obvladujejo ekonomski dejavniki s svojimi "racionalnimi" zakonitostmi. Svoboda subjekta v takšnem stanovanjskem prostoru je ujeta v spone sveta blaga, katerega racionalne zakonitosti pretvarjajo stanovanjski prostor iz zatočišča osebnih skrivnosti v razgaljeno javnost številnih socialnih stikov.

Psihološko breme nezadovoljstva stanovalcev v takšni obliki stanovanja se skuša speljati na področje vizuelne harmonije - ubranost barv in lepotnega oblikovanja delavskega samskega doma. Ugodje, ki ga ne more nuditi stanovanje s svojimi prostorsko strukturalnimi in stanovanjsko funkcionalnimi značilnostmi se potemtakem skuša nuditi na videz. Vizuelna mikavnost prostora skuša "spremeniti" - prikriti ali pa vsaj omiliti nepopolnosti takšne stanovanjske oblike, uživanje ugodja pa vsiliti iluzorni občutek lastništva nad samo v uporabo nudenimi predmeti; vse to pa stanovalcem daje lažni občutek bivanja v "zasebnosti".

Vprašanje, ki se zastavlja samo od sebe, se glasi: Kako dolgo bodo še stanovalci delavskih samskih domov pripravljeni bivati v takšni "zasebnosti".

Na osnovi gospodarske politike ki je usmerjena na preseganje razlik med bolj ali manj razvitimi gospodarskimi področji, bi bilo v bodočnosti za pričakovati če ne že to, da se bodo gospodarsko nerazvita območja, ki so trenutno vir "rezervne delovne sile", dvignile na raven gospodarsko razvitih območij, pa vsaj to, da bodo zaradi intenzivnega gospodarskega razvoja lahko odvečni nezaposleni delovni sili nudila nova prosta delovna mesta.

Kaj bi lahko to pomenilo? Večina (34,8%)^x začasno zaposlenih delavcev iz drugih republik v Sloveniji je prišla delat v Slovenijo zato, ker doma ni bilo možnosti zaposlitve - čeprav se veči-

na njih ni mogla zaposliti doma zato, ker so nekvalificirani delavci, pa še s tem ni rečeno, da v prihodnosti ne bodo mogli najti dela doma. Slovenija že danes ne more zadovoljiti svojih potreb po živi delovni sili. In če ob zgornji domnevi predpostavimo, da se naravni prirastek v Sloveniji ne bo v prihodnosti bistveno povečal, in da bodo porasle potrebe slovenskega gospodarstva po nekvalificirani delovni sili, se lahko vprašamo, ali le-to ne bo nujno izsililo tudi spremembe stanovanjskih pogojev, ki so trenutno nudeni začasno zaposlenim delavcem iz drugih republik v slovenskem gospodarstvu. Gotovo pa je, da se stanovanjski pogoji samo z lepotnim oblikovanjem novih delavskih samskih domov ne bodo spremenili.

^xRaziskava Raziskovalnega centra za samoupravljanje pri republiškem svetu Zveze sindikatov Slovenije, stran 78.

I.

OSNOVNA NAČELA

Delovne organizacije v gradbeništvu in industriji gradbenega materiala sprejemajo na podlagi sporazuma o postopkih za samoupravno dogovarjanje in načelih za izvajanje samoupravnih dogovorov v gradbeništvu in industriji gradbenega materiala
 SPORAZUM O MINIMALNIH STANDARDIH PRI UREJANJU STANOVANJSKIH DOMOV, PROVIZORIJEV IN DELAVSKIH NASELIJ ZA GRADBENE DELAVCE.

Ta sporazum sprejemajo z namenom, da bi gradbenim delavcem, ki večji del svojega aktivnega življenja preživijo na gradbiščih in začasnih stanovanjih v delavskih naseljih, zagotovili dostojen stanovanjski standard in zadovoljivo prehrano, kar je osnovni pogoj zdravja in produktivnosti dela.

V pogojih vse bolj svobodnega delovanja tržnih zakonitosti v našem gospodarskem sistemu želijo s tem dogovorom zagotoviti enotna izhodišča pri gospodarjenju in preprečiti, da bi posledice često tudi nelojalne konkurence škodljivo vplivale na življenjske pogoje in standard gradbenih delavcev.

Upoštevajoč dejstvo, da večina gradbenih delavcev največji del svojega prostega časa preživi v provizornih stanovanjskih prostorih v delavskih naseljih in se hrani v provizornih delavskih restavracijah, sprejemajo odgovornost, da bodo pri organizaciji delavskih naselij, provizorijev, stanovanjskih domov, delavskih restavracij in prehrana vedno upoštevali vsaj minimalne standarde iz tega dogovora.

Obvezujejo se, da bodo posebno pozornost posvečale nastanitvi in prehrani gradbenih delavcev, ki jih razporejajo na delovna mesta na gradbiščih v tujini, tako da bodo upoštevale zakonske in druge veljavne predpise, ki se nanašajo na ta vprašanja v državah, kjer prevzemajo gradbena dela, najmanj pa minimalne

standarde, ki so predvideni po tem sporazumu za stanovanjske provizorije in organizacijo prehrane na začasnih gradbiščih.

Ko delovne organizacije v gradbeništву in industriji gradbenega materiala sprejemajo ta dogovor, računajo s tem, da bo družbena skupnost s svojimi predstavniki in izvršilnimi organi ob sodelovanju družbenopolitičnih organizacij, posebno sindikata gradbenih delavcev vsestransko pomagala pri njegovem ureničenju.

II.

KATEGORIZACIJA STANOVANJSKIH ZGRADB

Delavska naselja in bivališča v delovnih organizacijah v gradbeništву in industriji gradbenega materiala so po tem sporazumu razdeljena na štiri kategorije:

1. družinska stanovanja,
2. delavski stanovanjski domovi (samski domovi),
3. trajnejši stanovanjski provizoriji na gradbiščih,
4. začasni stanovanjski provizoriji in prevozni stanovanjski objekti.

Družinska stanovanja

Delovne organizacije v gradbeništву in industriji gradbenega materiala pomagajo zaposlenim delavcem pri gradnji družinskih stanovanj v okviru sredstev, ki jih izdvajajo v ta namen po sporazumu o osnovnih kriterijih za delitev dohodka in v okviru splošne politike stanovanjske izgradnje na področju posameznih družbenopolitičnih skupnosti.

Ta sporazum ne obravnava kriterijev za gradnjo družinskih stanovanj.

Delavski stanovanjski domovi (samski domovi)

To so trajne stanovanjske zgradbe z vsemi pritiklinami, ki so potrebne za kulturno stanovanje samskih ali poročenih delavcev, ki živijo in delajo ločeno od svojih družin. To so domovi z višjo stopnjo stanovanjske kulture, grajeni v kulturnih središčih. S tem je omogočeno, da se tudi tisti delavci, ki stalno stanujejo v teh domovih, vključujejo v družbeno življenje njihove okolice.

Podpisniki tega dogovora se zavezujejo, da bodo v okviru dolgoročne urbanistične politike skrbeli za to, da bodo pri zahtevah lokacijskih dovoljenj za gradnjo delavskih naselij in stanovanjskih domov upoštevali izhodišča, ki veljajo za urbanizacijo in lociranje družinskih stanovanj v stanovanjskih naseljih.

Trajnejši stanovanjski provizoriji

Trajnejši stanovanjski provizoriji so tisti stanovanjski objekti, ki jih delovne organizacije gradijo na večjih ali manjših gradbiščih, kjer gradnja traja daljši čas, ko pa je končana jih porušijo ali preselijo na druga gradbišča. To so lahko montažni objekti iz lesa (lesene barake) ali pa zidani iz takšnih gradbenih elementov, ki jih je po rušenju možno znova uporabiti. Gradnja takšnih stanovanjskih provizorijev je opravičljiva samo takrat, kadar iz ekonomskih in drugih razlogov ni mogoče prevažati delavcev na gradbišče iz stalnih delavskih naselij oziroma stanovanjskih domov, to je na gradbiščih izven mesta in stanovanjskih naselij npr. pri gradnji hidrocentral, cest, oddaljenih industrijskih objektov in v mestih na občasnih gradbiščih, kjer gradijo gradbena podjetja iz drugih krajev.

V industriji gradbenega materiala gradnja takšnih stanovanjskih provizorijev ni opravičljiva.

Trajnejši stanovanjski provizoriji so lahko koncentrirani ali nekoncentrirani.

Koncentrirani stanovanjski provizoriji tvorijo z drugimi objekti vred delavsko naselje, ki naj bo vedno locirano na najugodnejšem mestu (ob cesti, vodi, med drevjem, čim bližje kulturnega centra, če je taka izbira lokacije mogoča).

V takšnem naselju, ki je grajeno za več let, mora biti organizirana prehrana in zagotovljeni higienski in kulturni pogoji stanovanja. V ta namen morajo biti v naselju restavracija s kuhinjo in vsemi pritikinami, če za prehrano delavcev ni drugače urejeno. V primeru, da se hrana dovaža iz obratov družbene prehrane v naselje, mora biti v naselju zgrajena jedilnica. Razen tega so v naselju še klubski prostori, športni objekti, kopalnica, ambulanta in druge naprave, ki služijo kulturnemu življenju, rekreaciji in zdravju zaposlenih delavcev. V primeru, da za pranje perila ni drugače preskrbljeno, mora biti v naselju tudi pralnica z likalnico perila.

V nekoncentriranih stanovanjskih provizorijih, ki se gradijo na manjših začasnih gradbiščih, so lahko določena odstopanja, od navedenih zahtev. Vendar je treba v vsakem primeru skrbeti za zdravo in kulturno stanovanje in organizacijo prehrane.

V splošnem velja načelo, da stanovanjski standard v provizornih stanovanjih ne sme bistveno odstopati od standarda v stalnih stanovanjskih domovih. Takšna zahteva temelji na dejstvu, da večina gradbenih delavcev prebije vse svoje aktivno življenje na gradbiščih in stanovanjskih naseljih.

Začasni provizoriji in prevozni stanovanjski objekti

Takšni objekti služijo manjšim delovnim skupinam, posebno v času gradbene sezone, ki hitro menjajo svoja delovna mesta. Tudi v teh stanovanjskih objektih morajo biti ustvarjeni pogoji za udobno stanovanje in osebno higieno.

III.

DELAVSKI STANOVANJSKI DOMOVI

(samski domovi)

Osnovna načela in zahteve za gradnjo

Osnovne zahteve, ki jih je treba upoštevati pri gradnji delavskih stanovanjskih domov, izhajajo iz minimalnih potreb stanovanjske kulture in predpostavke, da se gradijo za daljše obdobje iz trajnega gradbenega materiala. Zato so že pri zasnovi upoštevane večje zahteve in perspektiven razvoj stanovanjskega standarda. Vsak stanovanjski dom naj ima:

- čistilno garderobo, kjer se stanovalci lahko očistijo in preobujejo, preden stopijo v bivalne prostore. Vsak stanovalec mora imeti svojo garderobno omarico s ključavnico.
- sušilnice za obleko, ki so lahko grajene posebej, ali pa so garderobne omarice prirejene tako, da se obleka in obutev lahko suši;
- spalne prostore, kjer so lahko največ štiri ležišča s pripadajočo opremo. Grajeni morajo biti tako, da pride na vsakega stanovalca najmanj 10 m^3 zraka in da dosega moč dnevne svetlobe v vseh prostorih vsaj 50 luksov. Stene in strop v vseh prostorih naj bodo obarvani s svetlimi obstojnimi barvami, tudi tam, kjer so ti domovi grajeni iz lesa ali podobnega materiala;
- družabne prostore, kamor spadajo predvsem klubski prostori, čitalnice in športna igrišča v bližini stanovanjskega doma;
- sanitarije, to je stranišča na izpiranje, umivalnice in kopalnice s toplo in mrzlo vodo, vse to ločeno za moške in ženske;
- čajne kuhinje, če v domu ali v bližini ni restavracije ali bifeja, kjer si stanovalci lahko pripravijo manjše količine tople jedi in pogrejejo pijače;
- shrambo koles in mopedov, ki je navadno locirana v kletnih prostorih;

- pomožne prostore, kamor spadajo bolniške sobe, ambulante, stanovanje in pisarna upravnika oz. hišnika, čistilni balkoni, pralnica in likalnica (če za pranje perila ni drugače preskrbljeno), kotlovnica za centralno kurjavo, drvarnica in drugi prostori, ki so potrebni za normalno življenje stanovalcev.

Vsi prostori morajo biti ogrevani takoj, ko se zunanja jutranja temperatura zraka zniža na 5° C.

HIŠNI RED

SAMSKI DOMOVI TITOVİ ZAVODI LITOSTROJ TOZD - ZSE

1. Samski domovi so namenjeni le za prebivanje oseb, ki združujejo svoje delo v OZD Litostroj in jim je pisмено priznana pravica do ležišča v samskem domu. To se ne šteje za stanovanjsko, sostanovanjsko ali podstanovanjsko pravico stanovalca samskega doma.
2. Prenehanje pravice bivanja v samskem domu:
  - a) s prenehanjem združevanja dela v tej OZD ne glede na razlog
  - b) z izselitvijo stanovalca iz samskega doma
  - c) dodelitvijo drugega stanovanja
  - d) z izključitvijo iz samskega doma.
3. Prebivanje v samskem domu je vezano na dodeljeno ležišče ter na namensko izkoriščanje prostorov opreme in naprav v samskem domu. Šteje se hkrati, da spada red v samskem domu v okvir delovnega reda OZD Litostroj.
4. Pravica do ležišča je ves čas strogo osebna in lahko nastane le na podlagi pismenega nakazila, ki ga izda TOZD ZSE Litostroj.
5. Upravičenec ne sme prepustiti ležišča drugemu, kakorkoli razširiti svojo pravico, jo zlorabiti ali izrabljati na način, ki nasprotuje namenu samskega doma, pogojem dodelitve in vsakokratnemu hišnemu redu.
6. Prepovedana je delitev ležišča s komerkoli ali samovoljna zasedba praznega ležišča. Od teh načel ni začasnih ne stalnih izjem.
7. Pravica do prebivanja v samskem domu ni brezpogojna in ves

HIŠNI RED "GRADIS"

- 1) Vsak koristnik delavskega doma ali naselja se mora ravnati po določilih hišnega reda.
- 2) Koristniki prostorov so dolžni plačevati stanarine do vsakega 1. v mesecu za vnaprej.
- 3) Po 22. uri mora biti ugasnjena električna razsvetljava v vseh prostorih.
- 4) Vhodna vrata morajo biti zaklenjena od 22. ure zvečer do 5. ure zjutraj.
- 5) Koristniki so dolžni upoštevati in ⁱⁿipolnjevati določila upravnika doma ali naselja in drugih pristojnih oseb.
- 6) Vsi koristniki imajo pravico do souporabe skupnih družbenih prostorov.
- 7) Ob odhodu iz doma ali naselja morajo biti sobe stanovalcev zaklenjene.
- 8) Koristnik izgubi pravico bivanja v domu ali naselju:
  - če grobo krši hišni red, če ne plačuje pravočasno stanarine, če mu preneha delovno razmerje pri podjetju "Gradis" in če preteče dogovorjeni, odnosno pogodbeni rok bivanja v domu ali naselju.
- 9) Ob izselitvi je dolžan vsak zapustiti prostor in opremo tako, kakor jo je prevzel ob vselitvi. Vse eventualno povzročena škoda na zgradbi ali opremi se ugotovi na podlagi komisijske ocenitve in zapisnika. Ugotovljeno škodo je treba takoj oceniti.
- 10) Prepovedano je:
  - zamazati ali poškodovati zgradbo in prostore v njej
  - kvariti ali poškodovati opremo, tj. pohištvo in posteljnino
  - kvariti električne, vodovodne, sanitarne in druge naprave

- samovoljno napeljevati električne priključke po sobah
- po uporabi puščati vključene električne in vodovodne naprave
- uporabljati električne žarnice nad 60 W
- odmetavati papir, krpe, steklo in druge odpadke skozi okna
- voditi v shrambo za vozila motorna kolesa z vžganim motorjem ali vžigati motor v zaprtem prostoru. Luč v shrambi za vozila sme goreti le za čas uporabe prostorov.
- gojiti domače živali v domu ali naselju
- uporabljati v spalnicah električne kuhalnike ali pečice
- puščati ali sušiti perilo v spalnici, umivalnici ali hodniku
- v spalnih prostorih je prepovedano hoditi v čevljih
- samovoljno se seliti v drug spalni prostor
- poškodovati nasade in zelenice okrog doma ali naselja
- razgrajati ali kaliti nočni mir, zabranjeno je prirejati plesov in zabav, kvartopirstvo, pijančevanje in nemoralno obnašanje v prostorih doma ali naselja
- dovoljevati prenočevanje drugim osebam in sprejemati obiske izven določenega časa po hišnem redu
- ovirati uslužbenca doma ali naselja pri opravljanju njihovega dela

- 2 -

vzeti k sebi na stanovanje nobene tuje osebe, niti družinskega člana.

5. člen

Stanovalcu preneha pravica bivanja v samskem domu z dnev, ko preneha z delom v podjetju.

6. člen

Uprava podjetja mora delavca pred vselitvijo v samski dom seznaniti z vsebino in določili tega pravilnika.

Upravnik samskega doma mora seznaniti delavca pred vselitvijo s hišnim redom.

7. člen

Višino stanarine za bivanje v samskem domu določi delavski svet podjetja in se plačuje mesečno za nazaj, tako, da se obračuna pri izplačilu mesečnih osebnih dohodkov.

8. člen

Kopalnic v samskem domu se poleg stanovalcev lahko poslužujejo tudi drugi delavci podjetja, vendar proti takojšnjemu plačilu odškodnine za vsakokratno uporabo, ki jo določi delavski svet.

Čas, ko je kopalnica na razpolago tem osebam določi uprava doma.

PRAVICE STANOVALCEV

9. člen

Stanovalci imajo pravico, da poleg ležišča in osebne opreme

uporabljaajo tudi umivalnico, kopalnico, dnevno sobo, shrambo za kolesa in jedilnico.

DOLŽNOSTI STANOVALCEV

10. člen

Stanovalci so dolžni držati se hišnega reda, zlasti pa so dolžni:

- dovoliti upravniku doma pred vselitvijo pregled osebne prtljage, jo na zahtevo očistiti ali oddati na strokovno čiščenje;
- izročiti na zahtevo vse tiste predmete, ki jih stanovalci ne smejo hraniti ali uporabljati v samskem domu in sicer: kuhalnike, električne peči, orožje ipd.;
- skrbeti, da se v spalnicah ohrani v največji možni meri red in čistoča;
- ležišče vsako jutro pred odhodom na delo urediti ter urejenega držati skozi ves dan;
- v spalnici uporabljati izključno copate;
- ob odhodu iz doma spalnico zakleniti in ključ oddati vratarju;
- uporabljati skupne prostore in naprave v skladu z njihovim namenom ter se v njih vesti dostojno in mirno, tako, da se ne žali dostojanstvo in ne moti delo ter počitek ostalih stanovalcev doma;
- po uporabi zapreti vodovodne naprave in ugasniti električno razsvetljava;
- ob odhodu iz doma ter ob povratku ne motiti ostalih stanovalcev v domu;
- čuvati opremo, notranjost in zunanost doma ter njegovo okolico;
- plačati stroške za čiščenje ali razkužitev opreme in prostorov, če bi to moralo biti izvršeno po stanovalčevi krivdi;
- povrniti povzročeno škodo.

Stanovalci imajo lahko v sobi radioaparata, v kolikor se strinjajo s tem vsi stanovalci v sobi. Radioaparata mora biti ob uporabi naravnana na sobno jakost.

11. člen

V samskem domu je zlasti prepovedano:

- uporabljati kuhalnike in električne peči;
- odmetavati papir, steklo in druge odpadke skozi okno ali skozi okno iz tepavati obleke in odeje;
- prati in sušiti perilo v spalnicah, na oknih ali balkonih;
- hraniti vnetljivo ali druge neprimerne ter nepotrebne predmete v sobah;
- pisati po stenah in pohištvu, zabijati v steno ali opremo žeblje ter lepiti razne nalepke;
- ležati pod odejo v dnevni obleki;
- igrati v spalnicah za denar;
- v spalnicah ali drugih prostorih popivati;
- pljuvati po tleh ali kakorkoli ponesnažiti notranje prostore in okelico doma;
- spreminjati notranjost prostorov v domu, nameščati razne napeljave ali kakorkoli predrugačiti prostore doma;
- odnašati iz jedilnice hrano po sobah ali drugih prostorih;
- razgrajati in razbijati, kričati, žvižgati, prepirati se, smešiti, izzivati, nadlegovati ali kakorkoli ogrožati sostanovalce;
- čistiti ali popravljati kakor tudi shranjevati dvokolesa po hodnikih in v spalnicah;
- upirati se upravnikovim odredbam glede hišnega reda ter kakorkoli ovirati njegovo službo in izvrševanje dolžnosti, kakor tudi ovirati službo in izvrševanje dolžnosti vratarjev in snažilk;
- odhajati v sobe v delovnih oblekah in delovnih čevljih;

UDK 333.325 (497.12)

Dare POŽENEL

ČRNE GRADNJE

Pred kakimi petimi leti smo bili priča izredni pozornosti, ki jo je tisk posvečal pojavu nedovoljene gradnje. Podobno se je bilo zgodilo pred kakimi desetimi leti, v kratkem pa se nam po vsej verjetnosti obeta ponovitev.

Vedno znova se je akcija začela z obsodbami pojava, napovedmi množičnih rušenj, ki so jim kasneje sledile treznejše presoje o vzrokih oz. ozadju pojava, zaključila pa se je s tem, da se je vihar polegel, tj. da zaključkov ni bilo.

Nedovoljena gradnja je sleherna akcija, ki na kakršenkoli način preoblikuje okolje brez predhodne odobritve upravnega organa. Zato med nedovoljene gradnje ne štejemo le stanovanjskih hiš, temveč tudi razne ograje, poti, zemeljska dela, prizidave, nadzidave ipd.

V tukajšnjem pisanju so mišljene predvsem stanovanjske hiše, zgrajene na nedovoljen način, tj. brez potrebnih, z zakonom predpisanih dokumentov oz. dovoljenj. Ne glede na dejstvo, da je postopek za pridobitev gradbenega dovoljenja izredno dolg, pa to ni razlog nedovoljenim gradnjam. Le-te se namreč v največ primerih pojavljajo na zemljiščih, ki z veljavnimi urbanističnimi dokumenti niso predvidena za individualno stanovanjsko gradnjo.

Gre torej za konflikt med interesi države in načinom, kako posameznik zadovoljuje svoje interese: za konflikt med načinom izrabe prostora kot si ga zamišlja država in dejanskimi posegi črnograditelja v prostor.

Za svoje nemoteno funkcioniranje - za ohranitev družbenih odnosov, ki jo tvorijo - je država z normami predpisala način ob-

našanja na vseh tistih področjih, ki so zanjo eksistenčnega pomena. Sem spadajo tudi norme o rabi prostora. Prostor s svojo materialnostjo je namreč tisti medij sporazumevanja, preko katerega se vsklajujejo zavesti, preko katerega zavesti čutijo potrebo, da bi se vsklajevale, zaradi česar sploh čutijo potrebo, sploh čutijo problem.

Država vsklajuje zavesti posameznikov skozi svoje norme in vsklajuje interese posameznikov v prostoru z normami, ki jih je za rabo prostora predpisala.

Ustaljen način je bil, da je država usklajevala te interese le tam, kjer je bilo to potrebno, kjer je prišlo do navzkrižnih interesov v taki obliki, da bi navzkrižnost lahko ogrozila ali porušila odnose, ki so državo tvorili. Pogoji za to so bili v mestih oz. na vseh področjih z večjo gostoto oz. na območjih, kjer so obstajali različni interesi. Plan kot način vsklajevanja je obstajal v teh primerih le na območjih, kjer je do različnosti interesov sploh prišlo. Vsklajevalec je bil tisti, ki mu je materialna osnova to omogočala, tisti, ki je imel oblast.

Takoj ko si je država privzela vlogo, da ne le vsklajuje, temveč vodi razvoj, da bi dosegla neke skupno predpostavljene cilje, je skrb nad urejanjem prostora razširila na svoj celoten teritorij. Razvoj je poenostavila v model, kjer je bil prostor fizični kontekst dogajanja, ljudje pa zreducirani na elemente v razvoju.

Čilji razvoja so bili sicer lahko postavljeni v interesu človeka - elementa v sistemu, vendar z določenimi bistvenimi poenostavitvami. Zanimarjena je bila različnost posameznikov, kot da bi šlo za amorfno množico identičnih, ne pa za ljudi, katerih vsak je enkratna posebnost zase, ki mu je v naravi, da ga tuje reševanje njegovih problemov ne zadovoljuje, da mu je za lasten obstoj bistveno, da vidi in si lahko sam določi smisel svojega obstoja. Človeku je v naravi, da hoče biti celovitost

da lahko obstoji le kot celovitost, torej hoče in mora imeti zagotovljene iste predpogoje, kot si jih na svoji ravni lasti država, ko si privzema isti značaj celovitosti.

Pri črnih gradnjah pa gre za konflikt med državo in posameznikom. Uvodoma je bilo rečeno, da v našem kontekstu obravnavamo kot črne gradnje tiste stanovanjske hiše, ki so zgrajene na zemljiščih, ki niso bila predvidena za tovrstno zazidavo.

Če se strinjamo s stališčem, da so črne gradnje oblika konflikta med državo in posameznikom, je podrobnejše vzroke iskati na področju stanovanjske in zemljiške politike oz. v nasprotujočih si ciljih oz. načinih doseganja teh ciljev, ki jih zastopata navedeni politiki na strani države v nasprotju s cilji, oz. načini doseganja teh ciljev na strani posameznika:

- Osnovni cilj posameznika je zgraditi si stanovanje zase za izboljšanje pogojev lastne eksistence.

Cilj države sicer je zgraditi čimveč stanovanj vendar ob upoštevanju še temeljnejšega cilja: utrditve odnosov, tj. pogojev njene eksistence, kar dosega z istočasnim utrjevanjem materialne baze. Proizvodnja stanovanj je namreč za državo pomembna, ne toliko zaradi izdelkov, kot zaradi značaja, ki jo ima kot stalna gospodarska dejavnost.

- Stanovanjska politika je oblikovana z vidika tistih, ki stanovanje že imajo; predpostavlja, da so tisti brez stanovanja deležni istih socialnih dobrin kot oni sami, ki stanovanje že imajo. Dejansko pa je res ravno obratno: neurejene stanovanjske razmere so odraz globljih neenakosti v družbi.

Stanovanjski sistem je organiziran racionalno predvsem z vidika lastne eksistence, človek je v tem sistemu le element. Poprečni posameznik brez stanovanja se v ta stanovanjski sistem ne more vključiti. Njegovim okoliščinam najprimernejši način, da pride do poceni stanovanj, mnogokrat pa da sploh

2. House of a poor woman; individual life practically nonexistent.

pride do stanovanja, je v tem, da si ga zgradi sam. Ustvari svoj stanovanjski sistem, ki je racionalen z vidika doseganja neposrednega cilja - izgradnje stanovanja.

- Tu pa se sreča z urbanistično in zemljiško politiko: vsak košček celotne površine države je s planom predviden za nek namen, ki odraža predstavo o najoptimalnejšem funkcioniranju sistema. Pri tem pa zopet izstopi poenostavitev: temeljnosti so združene v splošne kategorije; plan zasleduje racionalnost z vidika umišljenih posplošitev, pri čemer je posameznik oz. posebnost njegove zavesti zanemarjena. V imenu te, umišljene racionalnosti, je prepovedana sleherna izraba zemljišča, ki bi bila drugačna od tiste, ki jo je bila predvidela država.

Ker se posameznik ne more vključiti v organiziran stanovanjski sistem, si kupi zemljišče, če ga nima že od prej, ter si na njem zgradi hišo.

- Država se sicer zgrozi: individualna hiša neracionalno troši površino in kazi pokrajino, da o večjih stroških komunalnega opremljanja in sploh oskrbe tako zgrajenega naselja niti ne govorimo.

Vendar pa ne misli preveč resno: hiš ne ruši, prav tako pa jih niti ne skuša preveč zavzeto preprečevati tam, kjer ima možnost: pri nadzoru prometa z zemljišči.

Vse prej kot drugo ji je namreč pri srcu lastna eksistenca: stabilnost odnosov, ki jo tvorijo.

UDK 37.018.5 (497.12)

Pavel GANTAR

STANOVANJE KOT DEJAVNIK SOCIALNE SELEKCIJE ŠTUDENTOV IZ POD-
PRIVILEGIRANIH DRUŽBENIH SKUPIN V VISOKOŠOLSLEM IZOBRAŽEVAL-
NEM SISTEMU

1. TEORETSKA ZASNOVA ANALIZE
  - 1.1. Predpostavke
  - 1.2. Študentsko stanovanje kot dejavnik socialne selekcije v
višje- in visokošolskem izobraževalnem sistemu
  - 1.3. Razmerje center-periferija in vloga študentskega stanova-
nja kot dejavnika socialne selekcije študirajočih iz pod-
privilegirane družbenega razreda
2. STRUKTURA ŠTUDENTOV FAKULTET LJUBLJANSKE UNIVERZE GLEDE
NA OBČINE IZ KATERIH IZHAJAJO
  - 2.1. Občine v SR Sloveniji glede na razmerje med stopnjo in
dinamiko narodnega dohodka na prebivalca
  - 2.2. Občine SR Slovenije glede na razmerje med številom in
dinamiko naraščanja števila študentov na fakultetah ljub-
ljanske univerze
3. PRIMERJALNA ANALIZA MED STRUKTURO ŠTUDIRAJOČIH PO IZOBRAZ-
BI OČETA IN IZOBRAZBENO STRUKTURO MOŠKE POPULACIJE PO
SLOVENSkih OBČINAH

V tem prispevku nameravamo na osnovi analize "občinske" in socialne strukture študirajočih ugotoviti v kolikšni meri nerešeno stanovanjsko vprašanje študirajočih, poleg drugih dejavnikov selekcionira študente podprivilegiranih družbenih skupin pred in med izobraževalnim procesom v slovenskem visokem šolstvu.

Pri tem ne razpolagamo s podatki, ki bi nam "direktno" pokazali razlike glede na študijski uspeh med tistimi študenti (ki niso iz Ljubljane ali neposredne okolice), ki stanujejo v študentskih domovih in tistimi, ki stanujejo "privatno".

Vendar pa menimo, da tovrstno dokazovanje, pa čeprav je lahko koristno in uspešno, ni nujno potrebno, saj je način analize in njena zastavitev odvisna od teoretskih predpostavk, zato naj najprej predstavimo slednje.

1. TEORETSKA ZASNOVA ANALIZE

1.1. Predpostavke

Izhajamo iz predpostavke, da visokošolski izobraževalni sistem, kot zaključni del celotnega izobraževalnega sistema, fiksira obstoječe "stanje" družbene strukture in je tako le zrcalna podoba obstoječih socialnih razmerij. V tem smislu študij predstavlja "pripravo" mladih na določen družbeni položaj, ki se legalno določa skozi študij, določen pa je že z "biološkim aktom" rojstva v določenem (v našem primeru "privilegiranim") družbenem razredu.

Za preliminarno dokazilo gornje predpostavke podajamo tabelo, ki prikazuje strukturo študentov slovenskih višjih in visokošolskih ustanov glede na izobrazbo očeta. (1)

Katere osnovne ugotovitve o socialnem izvoru študirajočih nam torej posreduje TABELA 1.

TABELA 1:

STRUKTURA ŠTUDENTOV PO IZOBRAZBI OČETA - REDNI ŠTUDENTIJE

Štud. leto 1974/75	7. razr.		8. razr.		Pokl. št. št.		Sred. str. št.		Gimn.		Višja št.		Visoka št.		Neznano št.		SKUPAJ
	in manj	(1)	(2)	št. št.	(3)	št. št.	(4)	št. št.	(5)	št. št.	(6)	št. št.	(7)	št. št.	(8)	(9)	
Višje št.	abs.	205	348	620	470	72	214	205	84	2218							
Ljub. univ.	%	9,2	15,7	28,0	21,2	3,2	9,6	9,3	3,8	100							
Umet. akad.	abs.	22	35	57	64	14	34	68	33	327							
Lj. univ.	%	6,7	10,7	17,4	19,6	4,3	10,4	20,8	10,1	100							
Fakultete in višje št.	abs.	639	1384	2438	2803	487	1536	2465	415	12167							
	%	5,8	11,4	20,0	23,0	4,0	12,6	20,3	3,4	100							
UNIVERZA Ljubljana	abs.	866	1767	3115	3337	573	1784	2738	532	14712							
	%	5,9	12,0	21,2	22,7	3,9	12,1	18,6	3,6	100							
UNIVERZA Maribor	abs.	227	607	1017	910	114	349	261	182	3667							
	%	6,1	16,6	27,7	24,8	3,1	9,5	7,2	5,0	100							
SLOV. VTS.	abs.	1093	2374	4132	4247	687	2133	2999	714	18379							
ŠOL. 1974/75	%	5,9	12,9	22,5	23,1	3,7	11,6	16,3	3,9	100							
SLOV. VTS.	abs.	1205	2458	4595	4621	724	2217	2999	714	18379							
ŠOL. 1975/76	%	6,3	12,9	24,1	24,3	3,8	11,6	15,7	1,3	100							
Prebivalstvo SRS																	
Moški nad 35 let	%	27,4	38,3	22,2	4,8	1,4	1,6	3,6	0,7	100							

Razdelimo najprej izobrazbene kategorije v tabeli 1 na dve osnovni skupini: - na kategorijo neizobraženih (podprivilegirani)
- na kategorijo izobraženih (privilegirani)

Gornja razdelitev je "teoretično" opravičena že v opombi 1, zato je tu ne bomo ponovno utemeljevali.

TABELA 2:

STRUKTURA ŠTUDENTOV PO IZOBRAZBI OČETA - REDNI ŠTUDENTJE

Štud. leto ljub. univ.	abs. %	neizobr. (1)+(2)	izobraženi (3) do (7)	neznano (8)	skupaj (9)
Višje šole ljub. univ.	abs. %	553 24,9	1581 71,3	84 3,4	2218 100
Umet.akad. ljub. univ.	abs. %	57 17,4	237 72,5	33 10,1	327 100
Fakultete + VŠTK	abs. %	2023 17,2	9729 79,9	415 3,4	12167 100
UNIVERZA Ljubljana	abs. %	2633 17,9	11547 78,5	532 3,6	14712 100
UNIVERZA Maribor	abs. %	834 22,7	2651 72,3	610 5,0	3667 100
Slov. visoko šolstvo 74/75	abs. %	3467 18,8	14198 77,2	714 3,9	18379 100
Slov. visoko šolstvo 75/76	abs. %	3663 19,2	15156 79,5	714 1,3	18379 100
Prebivalstvo SRS moški nad 35 let	%	65,7	33,6	0,7	100

Iz tabele je jasno razvidno, da so študentje, ki izhajajo iz podprivilegiranega družbenega razreda (ročno delo), bistveno "podprezentirani" v socialni strukturi študirajočih. Še posebej je ta podprezentiranost opazna na ljubljanskih fakultetah in na VŠTK: čeprav predstavlja družbeni razred iz katerega izhajajo, 65,7% glede na strukturo moškega prebivalstva⁺, pa so v celotni strukturi rednih študentov zastopani le z 19,2%.

Podatki nam pokažejo, da so še posebno velike razlike med obema "mejnima" kategorijama (1) in (7): čeprav je slednja v celotni strukturi zastopana z le 3,4%, pa je na ljubljanskih fakultetah zastopana z 20,3% v celotni strukturi študirajočih (oz. na celotni ljubljanski univerzi z 18,6, na mariborski 7,2 in na umetniških akademijah z 20,8 itd.). Obratno pa velja za prvo kategorijo "7 razredov in manj": čeprav je v celotni strukturi prebivalstva zastopana z 27,4% pa je v strukturi študirajočih na ljubljanskih fakultetah in VŠTK zastopana z le 5,8% (na celotni ljubljanski univerzi z 5,9%, na akademijah z 6,7%, na mariborski univerzi z 6,1% itd.).

Opazna je tudi razlika med mariborsko in ljubljansko univerzo, prva ima socialno strukturo nekoliko bolj v "korist" podprivilegiranih, čeprav je ta še vedno občutno v korist privilegiranih. Po našem mnenju je to razliko pripisati predvsem dejstvu, da v sestavi mariborskega visokega šolstva prevladujejo višješolske organizacije.

Relativno enakomerno zastopanost v socialni strukturi študirajočih v slovenskem višjem in visokem šolstvu izkazuje le kategorija "poklicna šola". Ta podatek izkazuje in po-

---

⁺ Izobrazbena struktura moškega prebivalstva nad 35 let starosti je vzeta za ekvivalentno primerjanje s študentsko populacijo po izobrazbi očetov.

trjuje našo domnevo, da je ta skupina dovolj ekonomsko močna, da lahko svojim potomcem omogoči visoko šolo. Poleg tega pa so kvalificirani in visokokvalificirani industrijski delavci, "locirani" predvsem ob večjih urbanih, oz. industrijskih centrih, kar njihovim potomcem omogoča dostop do srednjih šol - in kasneje tudi do visokih. Ta kategorija so od ostalih višjih kategorij razlikuje po tem, da ni "nadreprezentirana".

Na osnovi analize podatkov iz tabel 1 in 2 se izkaže, da višje in visoko šolstvo reproducira obstoječo družbeno strukturo in razmerja med posameznimi družbenimi razredi.

Skozi sistem visokošolskega in še posebej višješolskega študija je sicer opazen "delni" priliv iz podprivilegirane razreda v privilegirane, kar je razumljivo, ker se na tehnološko dokaj visoki stopnji družbenega produkcijskega sistema kategorija "umskega dela", ki obsega le majhen odstotek prebivalstva ne more sama v celoti reproducirati. To pa seveda ne spreminja samega razmerja med obema razredoma, pomeni le da se povečuje kategorija srednjega razreda.

Ko smo prikazali rezultate socialne selekcije kakor se kažejo v visokošolskem izobraževalnem sistemu, poskušajmo ugotoviti kakšno vlogo igra "študentsko stanovanje" kot dejavnik te selekcije.

1.2. "Študentsko stanovanje" kot dejavnik socialne selekcije v višje- in visokošolskem izobraževalnem sistemu

Takoj v začetku se zastavljata dve vprašanji, na kateri naj hipotetično začrtamo odgovor, empirično pa jih bomo poskušali ilustrirati in dopolniti kasneje.

Prvo vprašanje: ali je ugotovljeno in že nekaj let pereče

pomanjkanje študentskih ležišč eden od vzrokov, ali celo najpomembnejši vzrok v socialni selekciji v višje- in visokošolskem izobraževalnem sistemu; - ali pa je to pomanjkaneje indic obstoječih razmerij socialne selekcije podprivilegiranih v izobraževalnem sistemu - in s tem to selekcijo tudi utrjuje?

Menimo, da je zadnja varianta pravilna: kajti, tudi če bi kakorkoli (kar je glede na realne razmere faktično nemogoče) zgradili zadostno ali celo presežno število "študentskih postelj" s tem ni mogoče preprečiti selekcije v osnovnem in srednješolskem izobraževalnem sistemu. Poleg tega pa stanovanje ni edini, pa tudi ne najpomembnejši dejavnik socialne selekcije v višje- in visokošolskem izobraževalnem sistemu.

Pač je dejstvo, da je študentskih postelj premalo⁺ izkazuje socialno selekcijo podprivilegiranih v osnovnošolskem in srednješolskem izobraževalnem sistemu, ki se logično nadaljuje tudi v višjem in visokem šolstvu.

⁺ Po podatkih se je razmerje med številom prošelj za študentske domove v Ljubljani in številom razpoložljivih ležišč gibalo takole:

TABELA 3:

Štud. leto	Štev.prošenj	Štev. razp.ležišč ⁺⁺⁺⁺	Primanj.
1968/69	3245	2331	914
1969/70	3147	2317	830
1970/71	2805	2317	488
1971/72	3132	2681	451
1972/73	3486	2661	825
1973/74	3457	2671 ⁺⁺	786
1974/75	3620	3085	535
1975/76 ⁺⁺⁺	3751	3085	666
1967/77 ⁺⁺⁺	4000	3085	950-1000

⁺⁺ do tega leta nista šteta Dom FSPN in Dom VŠZD

⁺⁺⁺ številke so ocenjene

⁺⁺⁺⁺ v številu razpoložljivih ležišč ni Oražnovega doma

S tem, ko tako študij kot tudi študentsko stanovanje ni podvrženo praktično nikakršnem, ali pa neučinkovitem "družbenemu usmerjanju", in ga usmerja le stihija družbeno-ekonomskih razmerij, je ta postavljen za "privatno stvar" posameznika.

Ob tabeli 3 je nujno potrebno navesti podatek, da le slaba četrtnina od približno 15.000 študentov ljubljanske univerze zaprosi za stanovanje v domovih, zato bo potrebno analizirati še "regionalno" pripadnost študirajočih.

Drugo vprašanje: Kdaj, kako in za koga nastopa nerešeno stanovanjsko vprašanje kot dejavnik socialne selekcije v izobraževalnem sistemu, in kakšno vlogo igra znotraj ostalih dejavnikov kot npr. jezik, socializacija, družbeno-ekonomski položaj, izobrazba, regionalna pripadnost itd.

Lahko trdimo, da je dobršen del socialne selekcije podprivilegiranih opravljen že v osnovnošolskem in srednješolskem izobraževalnem sistemu.

V procesu selekcije podprivilegiranih v višje- in visokošolskem izobraževalnem sistemu, pa nerešeno stanovanjsko vprašanje nastopa kot tisti "dodatni" element, ki študentu, ki izhaja iz podprivilegiranega razreda, ki ni iz Ljubljane ali bližje okolice, ki je navadno obiskoval slabšo srednjo šolo in ki ima "nižje aspiracije" (končati šolo čimprej in postati ekonomsko "neodvisen" - od tod tudi večji vpis študentov iz podprivilegiranih družbenih slojev na višje šole), dejansko onemogoča izobraževanje in ga izvrže iz višje- in visokošolskega izobraževalnega procesa.

Torej moramo socialnemu izvoru študenta pridati še opazovanje in analizo regionalne strukture študirajočih, ugotoviti prekrivanja med socialno in regionalno strukturo in iz tega izvesti ugotovitev v kolikšni meri nerešeno stano-

vanjsko vprašanje študirajočih vpliva na njihovo socialno selekcijo.

1.3. Razmerje "center - periferija" in vloga študentskega stanovanja kot dejavnika socialne selekcije študirajočih iz podprivilegirane družbenega razreda

V "družbeno - prostorskem" pomenu je možno vprašanje regionalne strukture študentov postaviti v okvire teorije "center - periferija", ki je pa na tem mestu ne nameravamo niti podrobneje tematizirati niti ne razvijati. Znano je, da se visokošolske institucije formirajo v tako imenovanih "urbanih centrih", kjer so skoncentrirane vse pomembnejše funkcije (tim. "urbane funkcije"), ki po svojem obsegu in značaju "presegajo" vsakodnevno dejavnost manjših lokalnih enot (banke, veletrgovine, uprave velikih podjetij, centri političnega odločanja itd.).

V ekonomskem smislu so centri izraz prostorske koncentracije presežne vrednosti, tako z neposredno obkrožujočega urbanega zaledja kot tudi s podeželja.

Temu ustrezna je tudi socialna struktura prebivalstva urbanih centrov in neposrednega zaledja: prevladujejo izobraženi industrijski delavci ter strukture z višjo in visokošolsko izobrazbo, torej tiste kategorije, ki pošiljajo daleč največ študentov na univerzo.

Socialnemu položaju študirajočih se torej pridružuje še prostorska bližina (ki tu ne nastopa kot fizična, temveč kot izrazito družbena kategorija), kar pomeni, da se študirajočemu ni potrebno navajati novemu socialnemu in urbanemu okolju, iskanju stanovanja, predvsem pa so življenjski stroški (stanovanje, hrana) nižji.

Iz tabele "Redni študentje obeh univerz v SR Sloveniji

(študijsko leto 1975/76)", ki jo pa na tem mestu ne navajamo, razberemo, da je prostorska mobilnost izredno nizka, za razliko od situacije v zahodnoevropskih državah in ZDA, kjer po pravilu študent ne študira v svojem rojstnem kraju.

Dejstvo nizke prostorske mobilnosti lahko zvedemo na tri objektivne okoliščine:

1. Slovenija je dolga leta imela samo en univerzitetni center;
2. Univerza v Mariboru po številu študijskih usmeritev ne dosega ljubljanske;
3. Pomanjkanje študentskih stanovanj.

Iz konceptualizacije razmerja "periferija-center" izhajata torej naslednje: čim bolj je neka občina prostorsko oddaljena od nekega urbanega centra, tem manj je tudi družbeno-ekonomsko razvita, tem manjši je delež privilegiranih družbenih slojev v celotni strukturi prebivalstva in

1. z manjšim številom študentov je zastopana v strukturi študirajočih;
2. ti študentje izhajajo v večji meri iz nižjih izobrazbenih kategorij kot v urbanih centrih (čeprav so tudi tu podprivilegirani);
3. tem bolj se za te študente pojavlja nerešeno stanovanjsko vprašanje kot dejavnik socialne selekcije.

Naj v nadaljevanju najprej analiziramo strukturo študirajočih na fakultetah ljubljanske univerze glede na občino iz katere izhajajo.

2. STRUKTURA ŠTUDENTOV FAKULTET LJUBLJANSKE UNIVERZE GLEDE NA OBČINE IZ KATERIH IZHAJAJO

Naša hipoteza je naslednja: čim bolj je neka občina oddaljena od urbanih centrov, tem manj je družbeno-ekonomsko razvita, tem nižjo izobrazbeno strukturo ima in s tem manjšim številom je zastopana v celotni strukturi študirajočih.

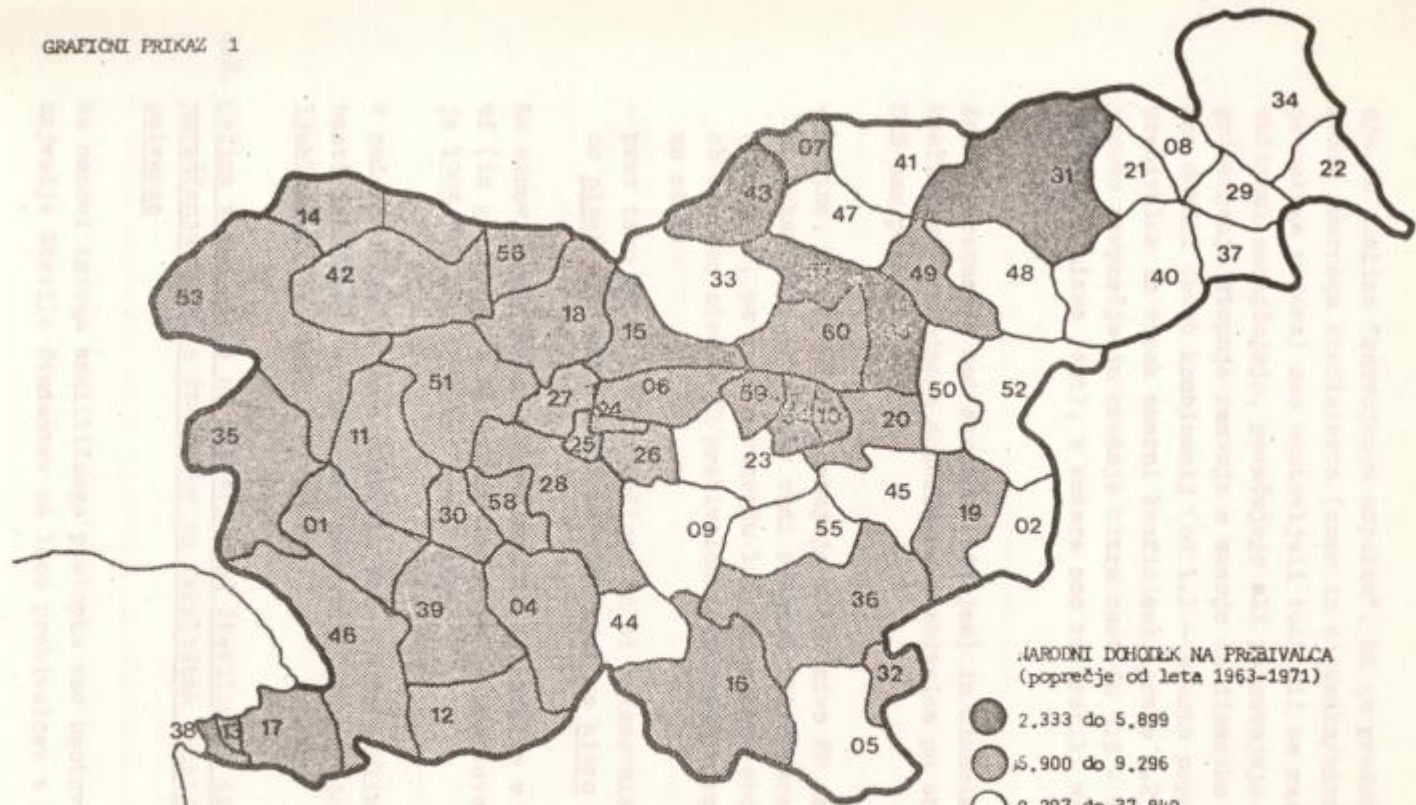
Da bi dokazali splošno veljavnost te hipoteze in hkrati določili posebnosti, ki od splošne hipoteze odstopajo smo se v raziskavi odločili za naslednji postopek:

- najprej smo prikazali razporeditev slovenskih občin glede na stopnjo družbeno-ekonomskega razvoja - za kar smo vzeli indikator narodni dohodek (ND) na prebivalca (glej opombe 2).
- zatem pa smo prikazali še distribucijo občinske strukture študirajočih na fakultetah ljubljanske univerze in to strukturo primerjalno analizirali z razporeditvijo občin glede na ND na prebivalca.

2.1. Občine v SRS glede na razmerje med stopnjo (nivojem) in dinamiko (smerni koeficient) narodnega dohodka na prebivalca

Na osnovi razporeditve slovenskih občin glede na stopnjo družbeno-ekonomskega razvoja smo razbrali, da največjo stopnjo družbeno-ekonomskega razvoja izkazujejo tiste občine, ki se nahajajo v tako imenovanem "centralnem ogrodju" Slovenije in sicer v diagonali Maribor - Ljubljana - Piran in Jesenice - Ljubljana. Najmanj pa so razvite občine severo- in jugo- vzhodne Slovenije.

S tem menimo, da je za potrebe naše analize hipoteza "center - periferija" že potrjena. Tudi se ne bomo spuščali v analizo ekonomskih silnic, ki so privedle do takšnega sta-

RAZPOREČENJE PRERAVNANEGA
 PRAVILNIŠKEGA DOHODKA NA PREBIVALCA
 (poprečje od leta 1963-1971)

- 2.333 do 5.899
- 5.900 do 9.296
- 9.297 do 37.840

Zadnjo vrednost (37.840) izkaže občina Ljubljana-Center, druga po rangi tj. občina Ljubljana-Bežigrad pa izkazuje vrednost 16.320. Torej se "realni" razpon giblje od 9.297-16.320 - občina Center predstavlja izjemo.

Opomba: Absolutni seznam občin glej zavaaj

nja. Z analizo "razvojnega aspekta", ki ga predstavlja izračun smernega koeficienta (smer in dinamika/hitrost razvoja nekega pojava) smo ugotavljali tudi ali se razlike med občinami zmanjšujejo, povečujejo ali pa ostajajo enake. Ob primerjanju stopnje razvoja s smerjo in dinamiko razvoja smo dobili devet kombinacij (od 1.1 - visoko poprečje ND/prebivalca in visok smerni koeficient, preko 2.2 - srednje visoko povprečje in srednje hitra rast do 3.3 - nizko povprečje in nizka rast), v katere smo razvrstili vse slovenske občine.

Analiza razmerja med stopnjo (nivojem) in dinamiko (smerni koeficient) narodnega dohodka na prebivalca po občinah v SRS nam pokaže:

- občine, ki že sedaj izkazujejo visok nivo ND na prebivalca izkazujejo istočasno tudi njegovo hitro naraščanje (razred 1.1., pa tudi v razredu 1.3. ni nobene občine, ki bi ob visokem nivoju ND/prebivalca izkazovala njegovo počasno rast)
- prav tako pa ni nobene občine, ki bi izkazovala istočasno nizek nivo ND, hkrati pa tudi njegovo hitro rast.

Na osnovi tega lahko zaključimo, da se razlike v razvitosti (in ga merimo z ND/prebivalca - tu je upoštevano obdobje 1963-71) med občinami povečujejo.

V nadaljevanju pa bomo pokazali kako se te razlike v razvitosti izkazujejo v "občinski strukturi" študirajočih na ljubljanski univerzi.

2.2. Občine v SRS glede na razmerje med številom in dinamiko naraščanja števila študentov na fakultetah ljubljanske univerze

Na osnovi istega analitičnega postopka smo ugotovili, da največje število študentov na looc prebivalcev z manjšimi

izjemami (npr. Maribor) izpričujejo prav tiste občine, ki so družbeno-ekonomsko najbolj razvite in se tudi sicer hitro razvijajo.

Zanima nas tudi razmerje med številom študentov in hitrostjo njihovega naraščanja - ali tudi tu velja, da v občinah z relativno velikim številom študentov na 1000 prebivalcev število študentov hitreje narašča kot pa pri občinah z manjšim številom študentov.

Razmerje med številom študentov po občinah v SRS na ljubljanskih fakultetah in njihovim nadaljnjim naraščanjem nam potrjujejo, da gre za isto tendenco, ki pa je vendarle "blažja", vendar pa še zmeraj dovolj "ostra", da lahko trdimo, da se razlike med občinami glede na število študentov na ljubljanskih fakultetah povečujejo. Pri nekaterih najmanj razvitih občinah pa število študentov celo upada (tiste občine, ki izkazujejo negativni smerni koeficient).

- 2.3. V zaključku tega dela analize lahko vzamemo hipotezo, po kateri občine, ki so najbolj razviti urbani centri v SRS dajejo največ študentov na fakultete ljubljanske univerze. Analogno pa nerazvite občine, ki leže na periferiji slovenskega družbenega prostora izkazujejo najmanjše število.

Ugotavljamo tudi, da se razlike med razvitimi in nerazvitimi občinami glede števila študentov povečujejo in ne zmanjšujejo.

Na osnovi dosedanje analize regionalne oz. občinske strukture študirajočih na fakultetah ljubljanske univerze pa lahko predhodno ugotovimo pomen pomanjkanja stanovanj za študente v takšnih razmerah.

Pomanjkanje študentskih stanovanj je po eni strani samo izraz tržnih zakonov, ki selekcionirajo študirajoče, po

drugi strani pa onemogoča kakršnokoli spremembo obstoječega stanja.

Natančneje pa nam bo vloga študentskih stanovanj jasna ob analizi sovpadanja občinske in socialne strukture študirajočih.

3. PRIMERJALNA ANALIZA MED STRUKTURO ŠTUDIRAJOČIH PO IZOBRAZBI OČETA IN IZOBRAZBENO STRUKTURO MOŠKE POPULACIJE PO SLOVENSkih OBČINAH

Na podlagi opravljene analize bomo podrobneje določili vlogo študentskega stanovanja pri selekciji v višje- in visokošolskem izobraževalnem sistemu. Osnovo za nadaljnjo analizo nam predstavljajo naslednje ugotovitve:

- a) socialna struktura (merjena glede na izobrazbo vzdrževalca o tem koliko je izobrazbena struktura določilo socialne strukture smo že pisali (glej opombe 1) in o tem ne nameravamo razpravljati naprej) študirajočih kaže, da so bistveno nadreprezentirani pripadniki slojev z višjo izobrazbo (privilegirani).
- b) struktura študirajočih glede na občine iz katerih izhajajo nam izkazuje, da so nadreprezentirane občine z višjo stopnjo družbeno-ekonomskega razvoja, še posebej urbani centri - torej tiste občine, ki ležijo v centru družbenega prostora. Te občine izkazujejo tudi večji delež kategorije izobraženih, kar smo v raziskavi sami "empirično" dokumentirali, tu pa tabele zaradi obsežnosti ne navajamo. (3)

Gre nam sedaj za to, da na osnovi primerjave socialne strukture moškega prebivalstva s socialno strukturo študirajočih po občinah, povežemo obe ugotovitvi - in iz tega izpeljemo vlogo pomanjkanja študentskih stanovanj pri selekciji študentov iz podprivilegiranih družbenih skupin.

Hipoteza je naslednja:

občine, ki so manj razvite, ki ležijo stran od urbanih centrov, imajo "nižjo" izobrazbeno (in s tem tudi socialno) strukturo celotnega prebivalstva so na visokošolskih zavodih zastopane z relativno večjim številom študentov iz "nižjih" podprivilegiranih slojev, kot pa bolj razvite občine, pa čeprav so tudi ti v manj razvitih občinah znatno podreprezentirani v primerjavi s študenti, ki izvirajo iz "višjih slojev".

Iz statističnih podatkov o strukturi rednih študentov slovenskih visokih šol po izobrazbi očeta - vzdrževalca v šol. letu 1975/76 smo razbrali:

- a) še enkrat je potrjena splošna tendenca, da čim manj je neka občina razvita s tem manjšim številom študentov je zastopana v celotni strukturi študirajočih
- b) opazimo, da so občine, ki smo jih opredelili kot manj razvite, v strukturi študirajočih zastopane z relativno večjim odstotkom študentov iz kategorije "podprivilegiranih" (čeprav so tudi znatno podreprezentirani), kot pa bolj razvite občine.

V nadaljevanju raziskave smo prikazali in analizirali strukturo moškega prebivalstva starega lo let in več po šolski izobrazbi. Predpostavka: čim manj je občina razvita, tem večji je delež kategorije "ročnega dela" (izobrazbene kategorije "7 razredov in manj", "8-letna osnovna šola" - torej NK in PK delavci) v celotni strukturi moškega prebivalstva, je bila potrjena.

Ker je v analizi, glede na to, da smo proučevali vlogo pomanjkanja stanovanj za študente v socialni selekciji podprivilegiranih, zanimal predvsem položaj teh zadnjih, smo jim v nadaljevanju posvetili večjo pozornost.

Sciaa colțoacă prebivaistivă 2 izolațo 77 let în maa" în
"8-letna anona 8-ia" (și dua bategrii aa așvâli) 7

Za vsako občino smo ugotovili delež študentov, ki izvirajo iz izobrazbenih kategorij "7 razredov in manj" in "8-letna OŠ" in rezultati so naslednji:

- najmanjši delež študirajočih iz podprivilegiranih družbenih skupin izkazuje je prav občine, v katerih ležijo univerzitetni centri (ljubljske občine in Maribor, "izjema" je Celje). V občinski strukturi študirajočih je delež študentov iz podprivilegiranih družbenih skupin zastopan od 0,1% do 15,0%.
- hkrati pa je v večini manj razvitih občin delež študentov, ki izhajajo iz podprivilegiranih družbenih skupin relativno večji (zadnji dve kategoriji od 30,1% pa do 45,0% in 45,1% in več).

Gornji postopek smo ponovili in za vsako občino ugotovili delež moškega prebivalstva z izobrazbo "7 let in manj" in "8-letna osnovna šola" (ti dve kategoriji smo združili) v celotni strukturi moškega prebivalstva.

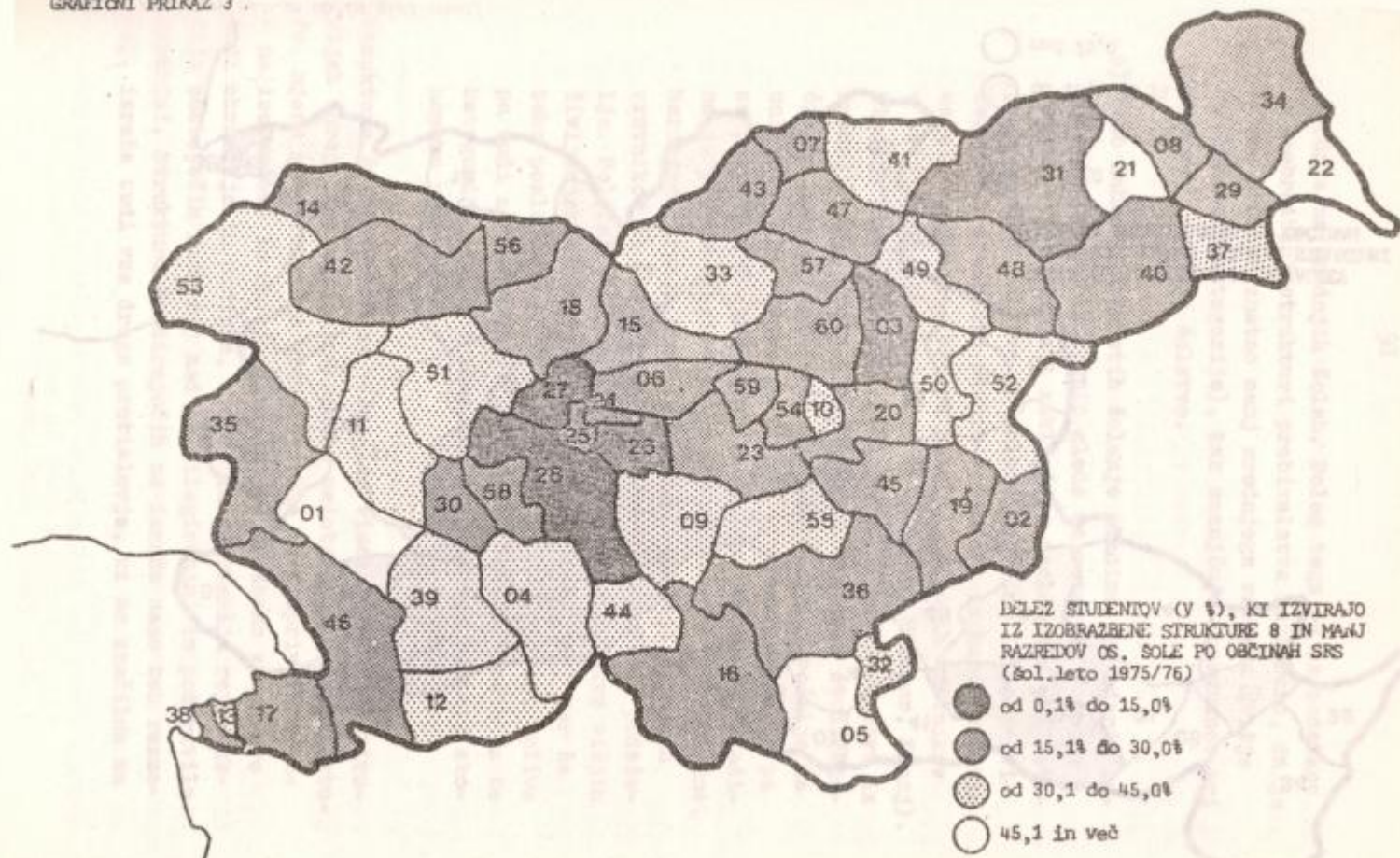
Osnovne ugotovitve:

- delež te kategorije v strukturi moškega prebivalstva je zelo velik, deloma tudi zaradi tega, ker je tu šteto prebivalstvo od 10 let naprej, vendar pa četudi tega "fiktivno" odštejemo, lahko še zmeraj ugotovimo, da v večini občin kategorija pravih "ročnih delavcev" zavzema največji delež v strukturi prebivalstva (če bi prišteli še ženske, bi bil položaj še slabši).
- v urbanem centru republiškega pomena sta najnižji izobrazbeni kategoriji zastopani z najmanjšim deležem v strukturi moškega prebivalstva v primerjavi z ostalimi občinami. Sicer pa velja splošna tendenca, čeprav nekatere občine od tega odstopajo (npr. Koper in Nova Gorica).

ca), da čimbolj je občina razvita tem manjši je delež teh izobrazbenih/socialnih kategorij v strukturi študirajočih pa čeprav je povsod večji od polovice prebivalstva.

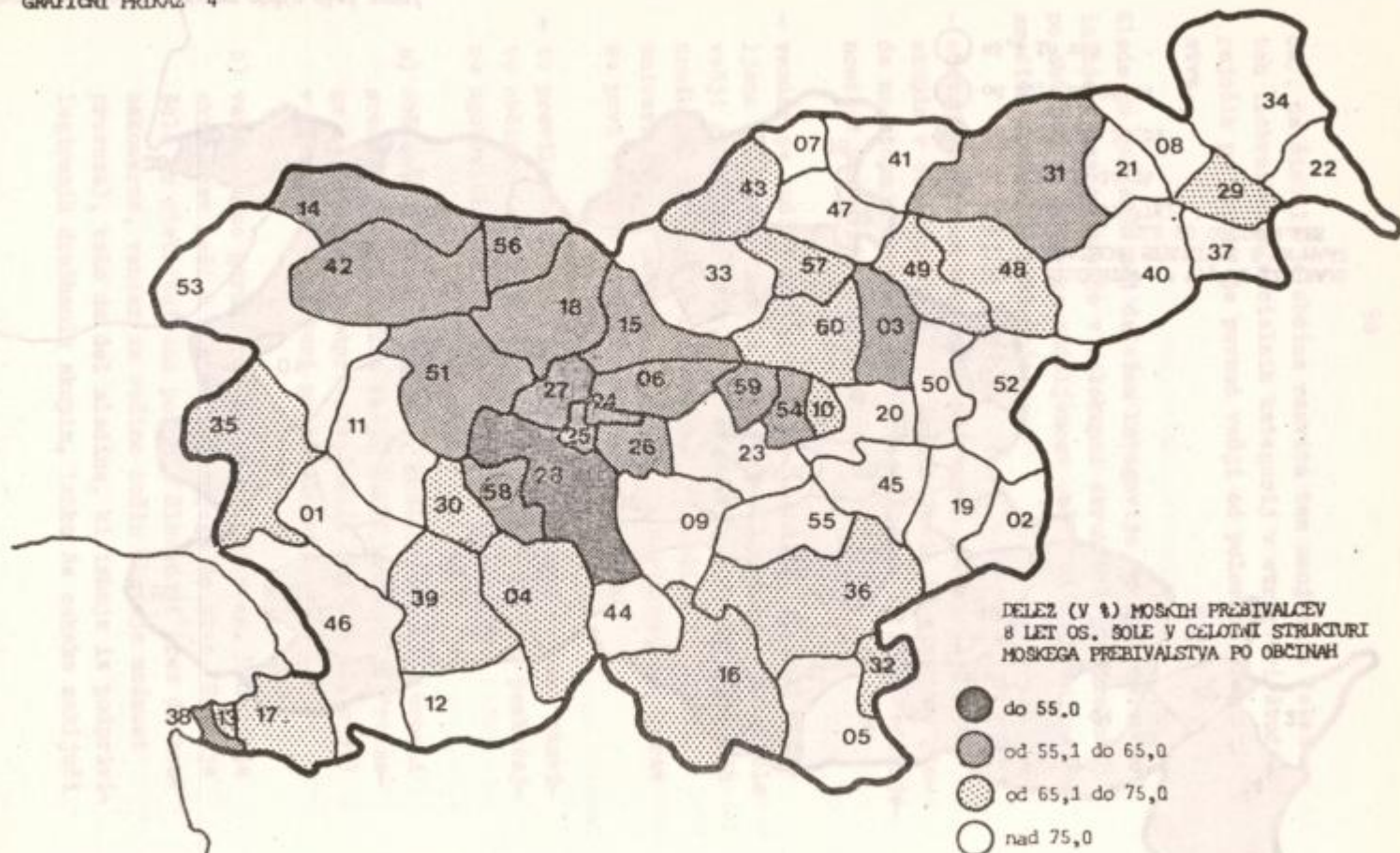
Glede na razmerje med deležem kategorije "ročnih delavcev" in njeno zastopanostjo v celokupni strukturi študirajočih po občinah in glede na oddaljenost občin od univerzitetnih središč ugotovimo naslednje:

- obstaja bistvena podprezentiranost podprivilegiranih skupin v celotni strukturi študirajočih in sicer ne glede na stopnjo ekonomskega razvoja občine in njeno oddaljenost od univerzitetnih središč.
- vendar pa tudi ugotavljamo, da občine, ki so bolj oddaljene od univerzitetnih središč pošiljajo na visoke šole večji delež študentov, ki izhajajo iz podprivilegiranih družbenih skupin, kot pa občine, ki ležijo v bližini univerzitetnih centrov Ljubljane in Maribora, pa čeprav so prvi tudi tu bistveno podprezentirani.
- to pravilo velja tako za razvite kot tudi za manj razvite občine. Ker je ta ugotovitev presenetljiva, poskušajmo ugotoviti zakaj:
  - a) občine, ki so manj razvite, kot obe največji urbani središči imajo opazno večji delež kategorije "ročnega dela" (torej podprivilegiranih družbenih slojev) v celokupni strukturi prebivalstva;
  - b) vendar samo gornji razlog še ni zadosten. Nadaljnja skrivnost leži v sistemu srednjega šolstva. Srednje šole so distribuirane po celi Sloveniji (res da neenakomerno, vendar za večino občin obstaja možnost prevoza), tako da del mladine, ki izhaja iz podprivilegiranih družbenih skupin, lahko še nekako zaključi

Opomba: Absolutni vsotni občin glej s. 224

Opomba: Abecedni seznam občin glej seznam

šolanje na srednjih šolah. Poleg tega pa iz podatkov o izobrazbeni strukturi prebivalstva razberemo, da je v teh občinah znatno manj srednjega razreda (višje izobrazbene kategorije), kar zmanjšuje konkurenco pri vstopu v srednje šolstvo.

- c) tako lahko o možnostih šolanja mladine iz podprivilegiranih družbenih skupin glede na razmerje "urbani center - periferija", zaključimo naslednje: pri vstopu v srednje šolstvo je položaj mladine iz podprivilegiranih družbenih skupin v manjših in manj razvitih mestih ugodnejši, kot pa položaj njihovih vrstnikov v večjih urbanih središčih (Ljubljana, Maribor, Kranj). Slednje namreč prevladujoči razred v mestih izriva iz srednjih šol. Čim večje je mesto, tem manj študirajočih iz podprivilegiranih družbenih skupin pošilja na univerzo. Pri vstopu na višje- in visoko šolstvo, pa se položaj diametralno spremeni: tu je položaj mladine iz podprivilegiranih družbenih skupin iz Ljubljane, Maribora, Kranja dosti boljši od položaja njihovih vrstnikov iz manjših in oddaljenejših mest in podeželja. Položaj zadnjih poslabša predvsem dejstvo višjih življenjskih stroškov (hrana in stanovanje), kar že tako poslabšuje njihov slab ekonomski položaj, vpliva pa tudi na "aspiracije", ki se pri študirajočih iz te kategorije izteče v maksimo: čim hitreje postati ekonomsko neodvisen.

Struktura študirajočih na višje- in visokošolskih institucijah torej izraža zrcalno podobo celotne družbene strukture, njene razdelitve na privilegirane in podprivilegirane - na izobražene in neizobražene in to družbeno strukturo tudi ohranjuje in utrjuje, s tem, da zagotavlja reprodukcijo obstoječih razmerij med privilegiranimi in podprivilegiranimi. Struktura študirajočih ne izraža samo teh razmerij, izraža tudi vsa druga protislovja, ki so značilna za

sedanjo stopnjo družbenega razvoja, kakor protislovje med mestom in podeželjem (center - periferija).

Na osnovi dosedanje analize se potemtakem izkaže, da pomanjkanje študentskih stanovanj prizadeva prav tiste študente, ki izhajajo iz "perifernih" in manj razvitih predelov, ki izhajajo iz podprivilegiranih družbenih skupin. Če smo rekli, da mladina iz podprivilegiranih družbenih skupin v perifernih in manj razvitih občinah relativno lažje pride v srednje šole kot njeni vrstniki v mestu, pa je pri vstopu v višje- in visokošolski študij njihov položaj dosti težji.

Tu se problemom socializacije v novo okolje, dejstvu, da so obiskovali slabše šole, da imajo slabše ocene (glej op. 3) pridružuje kot centralni problem stanovanje.

V tej točki nastopa pomanjkanje študentskih stanovanj kot dejavnik selekcije podprivilegiranih v višje- in visokošolskem izobraževalnem sistemu. Nerešeno vprašanje stanovanja onemogoča študij in študent, ki stanovanja nima, ali pa nima ustreznega stanovanja "izpade" iz izobraževalnega sistema že v prvem letniku.

Latentno pomanjkanje stanovanj za študente je torej po eni strani izraz obstoječih (in že analiziranih) razmer v visokošolskem izobraževalnem sistemu, po drugi strani pa v točki, ki smo jo opisali nerešeno stanovanje eksplicitno nastopa kot dejavnik selekcije v podprivilegiranih v višjem in visokem šolstvu.

Dejstvo pomanjkanja študentskih stanovanj in odsotnost (učinkovitega) družbenega usmerjanja v stanovanjski gradnji za študente, pomeni, da je stanovanje, kakor tudi študij, privatna stvar posameznika, in kot taka odvisna od njegovega položaja v družbeni strukturi.

OPOMBA: Številčne primerjalne tabele podatkov glej v "Študija bivalnih potreb in možnosti mladih ljudi v SRS" I. del, UISRS - Ljubljana 1976

OPOMBE

1. Vprašanje, ki se tu zastavlja je naslednje: ali lahko "elemente", ki določujejo položaj pripadnika v družbeni strukturi zvedemo tako kot v našem primeru na samo enega - to je na izobrazbo. Oziroma drugače vprašano: ali ne "igrajo" elementi kot npr.: družbeni ugled, družbena moč, dohodek ipd. večjo in pomembnejšo "vlogo" kot pa sama izobrazba? Naš odgovor je, da stopnja izobrazbe ločuje posameznike v dve veliki skupini ljudi - na tiste, ki opravljajo ročno delo (telesno) in na tiste, ki opravljajo umsko delo. (V razlago razlike med umskim in ročnim delom tu ne bomo zahajali, saj poznavanje teh dveh kategorij predpostavljamo). In vsaka delitev na privilegirane (vladajoče) in podprivilegirane (vladane) najprej temelji na tej delitvi, v konkretnih družbenih ekonomskih formacijah pa ta delitev zadobi specifične družbeno-ekonomske in ideološke temelje.

V tem kontekstu "družbena moč" sovпада z "izobrazbo", v veliki meri pa tudi dohodek, pa čeprav to ni vedno nujno, zagotovo pa sicer znotraj diferencirani skupini "umskega dela" pripada upravljanje s presežno vrednostjo.

Sociološko gledano večina umskih delavcev pripada srednjemu sloju, ta pa si je uspel zagotoviti soliden ekonomski in družbeni položaj.

V kontekstu razdelitve podprivilegirani (ročno delo) - privilegirani (umsko delo) igra še posebej pomembno vlogo socializacijski proces in s tem zvezan jezik. Če je otrok skozi proces socializacije "vzgajan" za nek določen položaj, če so aspiracije njegovih staršev tudi njegove aspiracije - potem npr. nek pripadnik srednjega razreda kljub event. slabem ekonomskem položaju ne more zgrešiti visoke šole.

2. V zadnjem času v sociološki literaturi, še posebej pa pri marksistično usmerjenih sociologih, nastopajo temeljni pomisleki, da bi z ND na prebivalca ugotavljali "kvalitativne" aspekte stopnje družbeno-ekonomskega razvoja. In sicer iz dveh razlogov:
- z indikatorjem ND/prebivalca ni še ničesar rečenega o porazdelitvi narodnega dohodka na posamezne družbene razrede;
  - večji ND nam sicer da vedeti, da je nivo tehnološkega napredka višji, ničesar pa ni povedanega o družbenih odnosih, ki vladajo v produkciji, menjavi in distribuciji.

Zgoraj navedeni ugovori veljajo, kljub temu pa bomo za stopnjo družbeno ekonomskega razvoja uporabljali indikator ND in sicer zaradi:

- v analizi nam gre zgozlj za ugotavljanje "kvalitativnih" aspektov razvoja občin;
- cilj te analize ni obširno ukvarjanje s problemi družbeno-ekonomskega razvoja in so s tega aspekta dopustne poenostavitve.

Z upoštevanjem gornjih omejitev, se za potrebe naše analize ta indikator izkaže kot koristen in veljaven.

3. glej: ŠEŠERKO, Leo, Reprodukcijska družbenih struktur v izobraževalnih sistemih, Kritika emancipatorične sociologije, FSPN, Ljubljana, 1973 - rokopis.

UDK 333.325 (497.12)

Milan PAJK

LJUBLJANSKA PODSTREŠJA - IDEJA IN STVARNOST

Idejo o adaptiranju ljubljanskih podstreh je pogojilo kritično stanje v politiki stanovanjske izgradnje že pred leti, sedanje možnosti občana priti do stanovanja in cene stanovanjske površine, pa jo ne le oživljajo, temveč za mnoge pomenijo edino realno rešitev stanovanjskega problema, poleg odhoda iz glavnega mesta. Akoija skupine študentov na oddelku za arhitekturo FAGG je pokazala, da imamo v Ljubljani možnost gradnje preko 400 stanovanj na podstrešnih površinah. Sama akcija je bila dobro sprejeta v družbenih organizacijah mesta Ljubljane, koliko pa je bilo konkretno storjenega, da se ustvari pogoje za njeno realizacijo, bomo videli v nadaljevanju.

Kateri so tisti družbeni in tehnični vidiki, ki kažejo na to, da je ta oblika reševanja stanovanjskih problemov še kako koristna tako občanu, kot družbi. Večino podstrešij je v družbeni lasti, kar ostane tudi po adaptaciji, s tem da preide novo pridobljeno stanovanje v upravljanje Samoupravne stanovanjske skupnosti. Občan, ki je v gradnjo vložil svoja sredstva, po dosedanji praksi in do sedaj sklenjenih pogodbah, dobi stanovanjsko pravico na to stanovanje in ne plačuje najemnine 20 let, kar se smatra kot amortizacijska doba vgrajenega materiala in dela. Družba je torej pridobila stanovanjsko enoto in obenem rešila stanovanjski problem, ki bi ga bilo treba sicer rešiti drugje, ne da bi vložila kakršnakoli sredstva. Podstrešja primerna za adaptacije, so zaradi konstrukcijske višine predvsem tista v starejših stavbah, to je v občini Center. Ker je populacija, ki se odloča za take vrste rešitve mlada, pomeni to obenem priliv mladih prebivalcev v sicer starostno neenakomerno zasedene mestne predele. Tehnično ima podstrešno stanovanje ob seveda neprijetni višini dostopa, možnost izredno svobodnega tlorisa, možnost etapne gradnje in ob uporabi lahkih modernih

materialov izredno nizko ceno, saj se m² take stanovanjske površine giblje med 2.000 - 4.000 Ndin, odvisno od lokalnih prilik, načina gradnje in izbranega tlorisa. Kandidati za to vrsto gradnje so predvsem ljudje, ki si v klasičnem stanovanju težko uredijo svojim specifičnim potrebam primerne prostore, še zlasti arhitekti, ki si obenem pocenijo gradnje s samostojno izdelanim projektom ter ljudje s samostojnim poklicem, ki imajo tu delovni prostor združen z bivalnimi.

Namen tega članka ni ukvarjati se s tehničnimi problemi podstrešnih stanovanj, niti dokazovati kako koristna je taka gradnja, ker je to povsem evidentno in kar dokazuje tudi veliko število ljudi, ki se za to zanimajo. Tu nas zanima predvsem problem pridobitve tistih upravnih aktov, ki so osnova za možnost adaptacije. Gre za pridobitev lokacijskega in gradbenega dovoljenja, saj se vsaka predelava podstrešja obravnava enako in v enakem upravnem postopku kot novogradnja.

V nadaljevanju tega spisa je zbrana dokumentacija upravnega postopka za pridobitev lokacijskega dovoljenja za adaptacijo podstrešja v Rozmanovi 12 v Ljubljani v dve stanovanjski enoti, ki so ga trije občani, med njimi tudi pisec tega članka, začeli 5.11.1975. Postopek do danes še ni končan, pa tudi rešen bo pomenil šele prvo stopnjo k realizaciji nameravane adaptacije, ki bo možna šele po pridobitvi gradbenega dovoljenja. Namen objave te dokumentacije je pokazati, kakšna je običajna pot do pridobitve lokacijskega dovoljenja, če se skupina stanovalcev v prizadeti stavbi temu upira, oz. kakšne pravne možnosti ima taka skupina ljudi, da kljub evidentni končni rešitvi problema, začetek gradnje nameravane adaptacije zavlačuje. Obenem želim razkriti dejstvo, da kljub deklariranim simpatijam tako družbenih, kot upravnih organov do te vrste reševanja stanovanjskih problemov, saj je taka rešitev celo sestavni del načrta razvoja občine Ljubljana Center, ni bil sprejet noben upravni sklep, ki bi pot do teh gradenj skrajšal in onemogočil tiste ljudi, ki sledeč privatni komoditeti, zanikajoč osnovna

načela samoupravne solidarnosti, onemogočajo začetek družbene akcije, ali bolje tega kar bi moralo biti družbena akcija. Sedanje stanje je namreč tako, da namesto izdelanih pravnih, lastniških in ekonomskih smernic in osnov, na katerih bi bilo mogoče načrtovano akcijo široko in hitro speljati in v kratkem času pridobiti predvideni stanovanjski fond na ljubljanskih podstrehah, nastopajo posamezni občani kot iniciatorji takih adaptacij na podstrehah, ki so jih odkrili slučajno ali pa v stavbi že sedaj prebivajo prisiljeni, da skupaj z upravnimi organi odkrivajo in rešujejo probleme samega poteka postopka, čeprav bi bila osnovna naloga družbenih organov, da bi vsaj zagotovili in pripravili pravno razčiščeno pot do potrebnih upravnih aktov. Da stvar ni taka, priča tu zbrana dokumentacija, ki razkriva, da celo upravnemu organu na republiškem nivoju niso jasni osnovni odnosi občan - družba oz. občan - družbena lastnina. Prikazani primer je prvi pri nas, ki je prišel do instance Vrhovnega sodišča SRS in s tem, vsaj upamo, razčistil in postavil temelje za jasnejši upravni postopek, čeprav nič hitrejši, saj vse možnosti pritoževanja na višjo instanco slej ko prej ostanejo, z edinim namenom seveda, da bi se prosilec v časovni stiski in naraščajočih cenah gradbenih storitev vendarle premislil in misel na tako rešitev svojega stanovanjskega problema opustil, oz. izbral drugo lokacijo.

Poglejmo torej kako je potekal že omenjeni upravni postopek za adaptacijo podstrešja v Rozmanovi 12.

Dne 5.11.1975 so Ranko Novak, Sonja Kolar-Novak in Milan Pajk vložili pri Skupščini občine Ljubljana Center na oddelku za gradbene in komunalne zadeve prošnjo za izdajo lokacijskega dovoljenja za omenjeno adaptacijo. V odgovoru (priloga 1) zahtevana soglasja so delno tehnične narave in smo jih pridobili brez problema, težave so nastopile s soglasjem imetnikov stanovanjske pravice, medtem ko je soglasje samoupravne stanovanjske skupnosti vezano na predhodno pridobitev soglasja stanovalcev. Z dopisom (priloga 2) smo zaprosili Hišni svet Rozmanove 12 za potrebno izjavo in prejeli zapisnik zbora stanovalcev

(priloga 3) v katerem je v točki 2 obravnavana in zavržena naša prošnja. Ker tako soglasje lahko nadomesti tudi sklep sodišča da se stanovanjske razmere stanovalcev prizadete hiše ne bodo bistveno poslabšale, smo 18.3.1976 zaprosili Občinsko sodišče I v Ljubljani, da tak sklep izda, kar je to po dveh razpravah in ogledu podstrešja storilo (priloga 4). Stanovalci najvišjega nadstropja so se na tak sklep Občinskega sodišča pritožili na Okrožno sodišče v Ljubljani. Pritožbe tu ne prilagamo, ker njeno vsebino povzema sam sklep tega sodišča prejet 9.11.1975. (priloga 5), ki je kot pravnomočen akt končno nadomestil potrebno soglasje stanovalcev. Na osnovi tega je lahko tudi Samoupravna stanovanjska skupnost Ljubljana Center izdala svoje soglasje (priloga 6), ki pa se je v poznejšem postopku izkazalo kot nepredmetno ali vsaj nezadostno. Ker smo tako zadostili vsem pogojem lokacijskega postopka je oddelek za gradbene in komunalne zadeve pri Skupščini Ljubljana Center po lokacijskem ogledu izdal odločbo s katero nam izdaja lokacijsko dovoljenje za gradnjo adaptacije (priloga 7) in obenem dal v smislu upravnega postopka možnost pritožbe na Republiški sekretariat za urbanizem, kar so stanovalci seveda izkoristili. Njihove pritožbe tudi tokrat ne prilagamo, ker jo dejansko povzema že sama odločba, ki jo je pritožbeni organ izdal 8.3.1977 (priloga 8) in s katero je odpravil odločbo Skupščine občine Ljubljana Center. V obrazložitvi sta zanimivi predvsem dve trditvi: prvič, da soglasje Samoupravne skupnosti ne more nadomestiti soglasja občine Ljubljana Center kot pravnega lastnika stavbe, ki je sicer v družbeni lasti, kar obenem pomeni, da so vse dosedanje lokacijske odločbe za podstrešja, ki so že ali pa se še gradijo v Ljubljani, pravno neveljavne in drugič, da občan ne more biti investitor na objektu, ki je v družbeni lastnini, kar v bistvu spodkopava celotno delovanje na preurejevanju podstrešij v Ljubljani, saj je iluzorno pričakovati, da bi v sedanji situaciji občina mogla nastopati kot investitor, tako v smislu izdelave projektov, izvedbe, kot finansiranja. Prosilci smo izrabili edino pravno pot, ki je ostala in se pritožili na Vrhovno sodišče SRS, ki je s svojo

sodbo (priloga 9) gornjo odločbo Republiškega sekretariata za urbanizem opravilo. V smislu sodbe smo pri Skupščini občine Ljubljana Center vložili prošnjo za soglasje k adaptaciji, da tako izpolnimi še zadnji pogoj za končno izdajo lokacijskega dovoljenja, ki pa bo seveda pravnomočno šele po ponovnem izčrpanju vseh pritožbenih možnosti. Z upoštevanjem tega, bomo ta pravni akt dobili po dve leti trajajočem postopku, kar seveda postavlja pod vprašaj realnost akcije adaptiranja ljubljanskih podstrešij. Nujno je torej to upravno pot z odloki na nivoju mesta skrajšati, pri čemer bi morali sodelovati tako upravni kot družbeni organi s Komitejem mestne konference ZKS.

Poleg samih pravnih problemov, ki jih je opisani upravni postopek razkril, je konkretni primer pokazal tudi to, da nekateri občani postavljajo svoje egoistične interese pred pomen družbenih funkcij, ki jih zavzemajo v družbi in da v privatnem delovanju delujejo ravno nasprotno od javno proklamiranega mnenja. Pobudnik odpora v Rozmanovi 12 je bivši podpredsednik Skupščine občine Ljubljana Center in član ZK, ki so mu težnje naše družbe nedvomno poznane, ki pa je kljub temu zastavil ves svoj družbeni vpliv, da bi nameravano adaptacijo preprečil. Ker smo smatrali, da tovrstna dvoiličnost presega okvire samega problema adaptacije podstrešja, smo o njegovem delovanju obvestili osnovno organizacijo ZK, Komite občinske konference ZKS Ljubljana Center in Komite mestne konference ZKS (priloga 10).

Socialistična republika Slovenija
 SKUPŠČINA OBČINE LJUBLJANA CENTER
 Oddelek za gradbene in komunalne zadeve

Priloga 1

Štev.: 351-239/75-o71/PJ
 Datum: 12/11-1975

RANKO NOVAK

LJUBLJANA
 Tabor 9

ZADEVA: ROZMANOVA 12, ADAPTACIJA PODSTREŠJA

Prejeli smo vašo vlogo ter vlogo Sonje Kolar-Novak in Milana Pajka z dne 5/11-1975 s katero vlagate zahtevek za izdajo lokacijskega dovoljenja za adaptacijo podstrešja zgradbe Rozmanova 12 v Ljubljani v 2 stanovanjski enoti. Vlogi ste priložili idejni načrt adaptacije, geodetski načrt ter zemljiškoknjižni izpisek.

V smislu določil 22. člena zakona o urbanističnem planiranju (Ur.l.SRS, štev. 16/67) ter 72. člena zakona o stanovanjskih razmerjih (Ur.l.SRS, štev. 18/74) pa prosimo, da vlogo dopolnite še z naslednjimi listinami:

- a) soglasjem vseh imetnikov stanovanjske pravice v prizadeti stavbi o adaptaciji podstrešja. Kolikor pa tega soglasja ne bi mogli pridobiti, pa odločbo občinskega sodišča I v Ljubljani, da se stanovalci neupravičeno protivijo adaptaciji, katero pa boste morali pridobiti v posebnem postopku,
- b) soglasjem Samoupravne stanovanjske skupnosti občine Ljubljana Center, Gregorčičeva 7,
- c) Poprejšnjim soglasjem sanitarnega inšpektorja pri Upravi za inšpekcijske službe Skupščine mesta Ljubljana, Vilharjeva 33,
- č) Soglasjem spomeniške službe Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo, Karlovška 1,
- d) soglasjem požarno varstvene službe pri Upravi za notranje zadeve Skupščine mesta Ljubljane V Kresiji,
- e) lokacijsko informacijo Ljubljanskega urbanističnega zavoda, Vojkova 57.

Prosimo, da vlogo v gornjem smislu dopolnite najkasneje do 20/1-1976, ker bomo morali v nasprotnem primeru po tem roku zahtevek vrniti po 68. členu Zakona o splošnem upravnem postopku kot neutemeljen.

V VEDNOST:

1. Sonja Kolar-Novak, Ljubljana, Tabor 9
2. Milan Pajk, Ljubljana, Ruska 9

NAMESTNIK NAČELNIKA
 Janez CADEŽ

Ranko Novak, dipl.ing.arh. in
 Sonja Kolar-Novak, dipl.ing.arh.
 Dom, Tabor 9, 61000 Ljubljana

Priloga 2

Milan Pajk, dipl.ing.arh.
 Ruska 9, 61000 Ljubljana

Ljubljana 5.11.1975

Hišni svet Rozmanova 12

Podpisani načrtujemo adaptacijo podstrešja v vaši stavbi v stanovanjske prostore. V smislu uradnega postopka prosimo za mnene zboru stanovalcev Rozmanove 12, podanega v obliki kopije zapisnika zbora.

Obrazložitev:

Z adaptacijo podstrešja pridobimo dve stanovanji, ne da bi s tem okrnili sedanje stanje ostalih stanovanj, seveda ob upoštevanju vseh tehničnih standardov. Sam projekt je zasnovan tako, da je groba izdelava možna v minimalnem času, brez posegov v obstoječa stanovanja.

Menimo, da je adaptacija v sedanji stanovanjski stiski smotrna, saj rešuje stanovanjski problem dveh bodočih družin in s tem vsaj malo prispeva k odpravi sedanjega stanja.

Razumemo, da terja tak poseg tudi od stanovalcev žrtve, zato prosimo, da nas v primeru nejasnosti ali željenih dodatnih pojasnil pokličete, tako da bi vam lahko ustno razložili naše načrte oz. upoštevali vaše želje in pripombe, saj mislimo, da koristi ne bi bile samo enostranske.

S tovariškimi pozdravi!

HIŠNI SVET
ROZMANOVA 12

Priloga 3

Ljubljana, dne 25.11.1975

Z A P I S N I K
z zбора stanovalcev dne 24.11.1975

Dnevni red je bil kot sledi:

- 1.) Stanovanjska pogodba in dogovor o delu nove hišnice
- 2.) Odgovor novim prosilcem in stališče glede adaptacije podstrešja
- 3.) Dogovor o vzdrževalnih delih v hiši
- 4.) Razno

Na zboru stanovalcev je bila udeležba polnoštevilna, razen upravičeno odsotne Nade Predalič.

Tč. 1.

Predsednica HS je seznanila stanovalce z novo hišnico tov. Bajrektarevič Minko, ki se je vselila v hišniško stanovanje in je prevzela čiščenje veže in skupnih prostorov, Glede stanovanjske odločbe in pogodbe o honorarnem delovnem razmerju je vse urejeno in ju bo v imenu HS izdal Staninvest, kateremu smo poverili denarno poslovanje.

Tč. 2.

Hišni svet je prejel vlogo tov. Ranka Novaka, Sonje Novak-Kolarjeve ter Milana Pajka, ki bi želeli adaptirati podstrešje v stanovanjske prostore. Prav tako pa se je poleg omenjenih zanimal za gradnjo na podstrešju še en interesent v zadnjem času, in pa nekaj interesentov že prej, kar smo obravnavali na zboru stanovalcev dne 19.3.1975. Navzoči so soglasno ugotovili, da vztrajajo na že izrečenem mnenju, da se tej in podobnim vlogam ne ugodijo. To stališče zbora stanovalcev je dokončno. Stanovalce je seznanila predsednica z besedilom novega zakona o stanovanjskih razmerjih, ki sicer v tč.2 člena 72 predvideva, da se stanovalci lahko upirajo gradnji oz. adaptaciji skupnih prostorov le v primeru, če bi se s tem znatno poslabšale stanovanjske razmere stanovalcev. Stanovalci so soglasno ugotovili, da je stavba zaradi starosti (leto gradnje 1906) neprimerna za kakšno adaptacijo podstrešja. Nesporno je, da so vodovodne instalacije ter kanalizacija zelo slabo projektirane, saj je večina skupnih odtokov v spodnjih nadstropjih horizontalno speljanih in so s tem vedno težave. Vodovodne instalacije so deloma opremljene še s svinčnimi cevmi in ne prenesejo nobene novega priključka. Zaradi razporeditve prostorov je te napake nemogoče odpraviti. Tudi glavni električni vod je v sedanjih izvedbi popolnoma obremenjen in ne prenaša nikake dodatne obremenitve. Vsi stropi so lesene konstrukcije, na podstrešju pa je strešna konstrukcija vezana s prečnimi veznimi trami, ki ne smejo biti z ničemer obremenjeni, saj se s tem popolnoma spremenijo statične razmere. Stavba ni potresno varna in bi nova

obremenitev obstoječe razmere le še poslabšala. Vsi pa vemo, da je mesto Ljubljana potresno področje z možnostjo potresov do 9. stopnje! Vsled navedenih razlogov zbor stanovalcev ne dovoljuje kakršnekoli nove gradnje na podstrešju, saj bi se varnost zgradbe bistveno poslabšala! Stanovalci so pri tem še pripomnili, da naj bi prišle v poštev za adaptacijo podstrešij le zgradbe, ki so za to tehnično primerne - to je - da so strogi betonski konstrukciji, temelji pa primerno urejeni. 70 let stari tramovi pač nimajo več nazivne nosilnosti! Zbor stanovalcev je pooblastil HS, da obvesti o tem prosilce, Krajevno skupnost in to stališče poudari kot dokončno.

Tč. 3

HS bo skušal čimprej urediti popravilo oken, ki se zaradi malomarnega pleskanja ne dajo zapreti. Prav tako predvidevamo beljenje skupnih prostorov v kleti in obnovo vodovodnega korita in pipe v kleti. Glede na razpoložljiva denarna sredstva bomo skušali urediti čim več.

Tč. 4

Predsednica je seznanila navzoče, da še ni znano, kakšna investicijska dela so za letos predvidena. To bomo zvedeli v enem ali dveh mesecih. S tem je bil zbor stanovalcev zaključen.

Co.: Lj. arhiv HS

Lj. prosilci, Lj. KS Tabor

Predsednik HS Rozmanova 12

Rnp 128/76

S K L E P

Občinsko sodišče I v Ljubljani je v nepravdni zadevi na predlog predlagajoče stranke Ranka Novaka, Sonje Novak-Kolar, oba Tabor št. 9, Ljubljana in Milana Pajka, Ruska 9, Ljubljana, zoper nasprotno stranko Pavlo Anžič, Minko Bajrekarivič, Ado Borštner, Bojana Erzina, dr. Iva Freljha, Vinka Hrena, Jerneja Pavliča, Borisa Predaliča, Matejo Šmalc, Tilko Turk in Viktorja Žiberta, vsi Rozmanova 12, Ljubljana, zaradi ugotovitve da se s preureditvijo podstrešnih prostorov v stanovanje ne bodo znatno poslabšale stanovanjske razmere nasprotnih strank v smislu 72. člena Zakona o stanovanjskih razmerjih (Uradni list SRS, št. 18/74), po opravljenem postopku in ogledu na kraju samem,

s k l e n i l o:

Ugotovi se, da se stanovanjske razmere nasprotnih strank stanovalcev hiše Rozmanova 12 v Ljubljani ne bi bistveno poslabšale s preureditvijo podstrešja v stanovanje predlagateljev.

Stroške postopka odmerjena na 25.- din plača predlagajoča stranka.

O b r a z l o ž i t e v:

Predlagatelji v svojem predlogu navajajo, da si želijo v stavbi v Ljubljani, Rozmanova 12, ki je v upravljanju občine Ljubljana-Center preurediti podstrešne prostore v dve stanovanji. Podstrešje v tej stavbi je sedaj prazno in ne služi nobenemu dodatnemu namenu. Prvotno je bilo uporabljeno kot ropotarnica, vendar ga je bilo potrebno po izdaji zakona o varstvu pred požarom in gasilstvu sprazniti. Podstrešni prostori so ločeni od vseh stanovanj, dostopni po glavnem stopnišču in imajo potreben vhod. Preureditev ne bo posegala v ostale stanovanjske površine, prav tako ostane nespremenjeno stopnišče. Ker niso mogli pridobiti soglasja stanovalcev hiše so predlagali, da sodišče ugotovi, da se s preureditvijo podstrešja ne bodo znatno poslabšale stanovanjske razmere stanovalcev.

Po nroku dne 7.5.1976 so nato razširili svoj predlog še na 12. nasprotno stranko Samoupravno stanovanjsko skupnost SO Ljubljana-Center, ter 13. nasprotno stranko Krajevno skupnost Tabor.

Za nasprotno stranko (Vinka Hrena je zastopala žena Hilda Hren, Borisa Predaliča pa žena Nada Predalič) je po nroku povedala

The photo shows the building which was used for the purpose of the study of the habits of the people living in the area. The building was built by the people of the area and is now used as a storehouse for the people of the area.

Mateja Šmalc, ki je kot predsednica zastopala tudi hišni svet, da se stanovalci hiše odločno protivijo preureditvi podstrešja, predvsem zaradi varnosti, ki je po njihovem mnenju bistvena sestavina stanovanjske pravice. Hiša je bila zgrajena namreč leta 1906 in ni grajena potresno varno, razen tega so dotrajane tudi vse napeljave v hiši. Na podstrešju imajo stranke vsaka svoj leseni boks, v katerem hranijo svoje predmete v skladu s požarno varnostnimi predpisi. Svoj del podstrešja imajo tudi točkovan in zanj plačujejo najemnino. Sicer pa namerava hišni svet na podstrešju urediti sušilnico za sušenje perila, ki je obstajala vse do eksplozije na železniški postaji leta 1945, ko je zračni pritisk odkril streho. Doslej niso uredili sušilnice zaradi pomanjkanja sredstev, ker je bila v bližini toplarna stare bolnišnice in se je preveč kadilo, ki pa sedaj ne obratuje več. Tem navedbam stanovalcev je dodal še dr. Ivo Frelj, da bi se s preureditvijo podstrešja poslabšale predvsem stanovanjske razmere stanovalcem v tretjem, to je najvišjem nadstropju, kjer stanuje sam z bolno ženo in stranki Šmalc, ter Anžič, ki se prav tako zdravi zaradi obolenja živcev. Tudi sam je starejši človek, ki se je udeležil NOB in ima priznan status borca od 1.7.1941 do konca vojne. Za svoje trditve je predložil tudi listinske dokaze, zdravniški potrdili Zdravstvenega doma Ljubljana, služba splošne medicine z dne 18.5.1976 za ženo Gusti Frelj in z dne 10.5.1976 za Pavlo Anžič, ter zase odločbi Komunalnega zavoda za socialno zavarovanje z dne 2.2.1968 in dne 22.10.1968, obe opr. št. 188098. Ker so v hiši slabi stropi bi namreč stanovalci slišali vsak korak na podstrešju. Poudaril je še, da podstrešne bokse stanovalci uporabljajo za shranjevanje svojih stvari, saj imajo v kleti le majhne drvarnice za kurjavo. Sam da ima na podstrešju shranjene posode, ki so mu bile potrebne, dokler se je bavil s fotoamaterstvom.

Predstavnika nasprotnih strank Samoupravne stanovanjske skupnosti SO Ljubljana - Center, ter Krajevne skupnosti Tabor sta povedala, da obe ustanovi sicer podpirata tendenco za preureditev podstrešnih prostorov v starih hišah v stanovanja, vendar kot je poudaril Danilo Dolinšek kot predstavnik prve, le pod pogojem, da je konstrukcija hiše sposobna nositi dodatna stanovanja, kar pa ni predmet tega nepravdnega postopka. Milan Podobnik, ki je zastopal slednjo je povedal, da KS Tabor zaseda le pritlične in delno kletne prostore, dočim podstrešja ne uporablja. Menil pa je, da adaptacije niso možne preko volje stanovalcev.

Neposredno po naroku na sodišču je bil opravljen tudi ogled na kraju samem, ki so mu prisostvovali predlagateljica Sonja Kolar-Novak, tudi kot pooblaščenka Ranka Novaka in Milan Pajk, za nasprotno stranke pa pooblaščenka Mateja Šmalc in dr. Ivo Frelj, ter Danilo Dolinšek zastopnik Samoupravne stanovanjske skupnosti. V hiši Rozmanova 12 je podstrešje, na katero se pride s stopnišča v celoti zanemarjeno, prašno in navlečeno z razno papirnatino in leseno šero, ter staro opeko. Očitno je, da ga nihče od stanovalcev hiše ne uporablja. Podstrešje je vse prej kot po pravljeno v smislu veljavnih požarno varnostnih predpi-

sov. Edini tovrstni ukrep je, da so vrata kakih 10 lesenih boksov odprta. V podstrešju in v posameznih boksih je nekaj starega, neuporabnega pohištva, razbitih zabojev in starih desk, ter papirja. Pospravljen je le boks nasprotne stranke Frelih, ki ima v njem dokaj ohranjeno staro omaro, neuporabno staro kolo ter dva polprazna zaboja, v enem je več pladnjev z raznimi keramičnimi ploščicami, ter nekaj manjših posodic. Vendar po prahu sodeč le redko kdaj kdo zaide na podstrešje. Na podstrešju tudi ni nobene vrvi za sušenje perila. Vse stranke v hiši imajo namreč na dvoriščno stran hiše na svojih balkonih in v podaljšku le-teh napeljane vrvi v ta namen.

Z oziroma na take ugotovitve na kraju samem je sodišče ugotovilo, da stanovalci hiše Rozmanova 12 podstrešja ne uporabljajo in bi se z njegovo preureditvijo v dve stanovanji ne poslabšale njihove stanovanjske razmere, saj bo nujno podstrešja pospraviti, vse kar tam ne sodi zaradi varnosti pred požarom. V kolikor stanovalci dejansko plačujejo najemnino tudi za točkovane podstrešne prostore, bi bilo treba v smislu čl. 72 Zakona o stanovanjskih razmerjih njihove stanovanjske pogodbe spremeniti. Zaradi povedanega, je sodišče predlogu ugodilo kot v izreku. Ni namreč moglo upoštevati ugovorov nasprotnih strank, da bodo trajno moteni po stanovalcih novih stanovanj, zaradi slabe zvočne izolacije, ker to vprašanje tehnične narave, ki ga bodo vsekakor morali investitorji ugodno rešiti za svoje sosedse. Seveda pa bodo stanovalci hiše moteni ob sami adaptaciji in gradnji stanovanj, ter prenašanju gradbenega materiala, vendar pa to le krajši čas, saj tega ob gradnji ni mogoče izbeči. Sodišče tudi meni, da Frelihova in Anžičeva le nista tako bolni, da bi tega z malo dobre volje ne mogli prenesti brez škodnih posledic za njuno zdravje.

Strinja pa se sodišče z mnenjem nasprotne stranke, da adaptacije ne bo mogoče dovoliti, če stavba statično ni sposobna nositi dodatne obremenitve in če električna, vodovodna in kanalizacijska napeljava niso sposobne za dodatne obremenitve. Vendar tovrstna vprašanja presegajo okvir reševanja zadeve v nepravnem postopku in bodo ta vprašanja v upravnem postopku reševali za ta področja pristojni strokovnjaki.

Izrek o stroških se nanaša na 10.- din takse na predlog in 15.- din takse na odločbo.

PRAVNI POUK:

Zoper ta sklep je dopustna pritožba na Okrožno sodišče v Ljubljani v roku 15 dni po prejemu pismenega odpravka tega sklepa. Pritožbo je moč vložiti pri tem sodišču, ustno na zapisnik ali pismeno v dveh izvodih.

Občinsko sodišče I v Ljubljani
dne 9.6.1976

SODNIK:
Desanka Lipovž

S K L E P

Okrožno sodišče v Ljubljani je kot pritožbeno sodišče v senatu pod predsedstvom sodnika o.s. Milana Jesenka in sodnikov o.s. dr. Janeza Tomince in dr. Josipa Vlaha kot članov senata, v nepravdni zadevi predlagajoče stranke Ranka Novaka, Sonje Novak-Kolar, oba iz Ljubljane, Tabor 9 in Milana Pajka iz Ljubljane, Ruska ul. 9, zoper nasprotne stranke Pavlo Anžič, Minko Bajrektarović, Ado Borštner, Bojana Erzina, dr. Iva Freliha, Vinka Hrena, Jerneja Pavliča, Borisa Predaliča, Matejo Smalc, Tilko Turk in Viktorja Ziberta, vsi iz Ljubljane, Rozmanova 12, zaradi ugotovitve, da se s preureditvijo podstrešnih prostorov v stanovanje ne bodo znatno poslabšale stanovanjske razmere nasprotnih strank, o pritožbah nasprotne stranke Mateje Smalc, dipl. ing. v lastnem imenu in kot predsednice HS hiše Rozmanova 12, in nasprotne stranke dr. Iva Freliha, proti sklepu občinskega sodišča I v Ljubljani z dne 9.6.1976, opr. št. Rnp 128/76-6, na seji dne 29.9.1976

s k l e n i l o:

Vse pritožbe se zavrnejo kot neutemeljene in potrdi sklep sodišča prve stopnje.

O b r a z l o ž i t e v:

Sodišče prve stopnje je z izpodbijaním sklepom ugotovilo, da se stanovanjske razmere nasprotnih strank stanovalcev hiše Rozmanova 12 v Ljubljani ne bi bistveno poslabšale s preureditvijo podstrešja v stanovanj predlagateljev. Tako je prvo sodišče odločilo na podlagi navedb strank in izvedenega dokaznega postopka, tudi z ogleđom na kraju samem. Ugotovilo je, da stanovalci navedene hiše podstrešja ne uporabljajo in se z njegovo preureditvijo v dve stanovanji ne bi poslabšale njihove stanovanjske razmere, saj bo treba nujno podstrešje pospraviti zaradi varnosti pred požarom. V kolikor ti dejansko plačujejo najemnino tudi za točkovane podstrešne prostore, bo treba po zakonu spremeniti stanovanjske pogodbe. Prvo sodišče ni upoštevalo ugovorov nasprotnih strank, da bodo trajno motene po stanovalcih novih stanovanj, zaradi slabe zvočne izolacije. To vprašanje, ki je tehnične narave, bodo morali investitorji ugodno rešiti. Dejansko bodo stanovalci hiše moteni ob sami adaptaciji in gradnji stanovanj, to pa le krajši čas. Po mnenju prvega sodišča Frelihova in Anžičeva le nista tako bolni, da ne bi mogli prenesti tega z malo dobre volje brez škodnih posledic za njuno zdravje. Prvo sodišče pa se strinja z mnenjem nasprotne stranke, da adaptaci-

je ne bo mogoče dovoliti, če stavba iz gradbenih ozirov ne bo mogla prenesti dodatne obremenitve. Pripominja pa s tem v zvezi, da tovrstna vprašanja presegajo okvir reševanja zadeve v nepravdnem postopku.

Nasprotna stranka Mateja Šmalc, dipl.ing. v pritožbah, ki ju vlaga v lastnem imenu in kot predsednica HS hiše Rozmanova 12 navaja, da prvo sodišče ni upoštevalo vseh dejavnikov, ki vplivajo na stanovanjske razmere: sanitarno higijenskih razmer in poslabšane varnosti proti potresnim sunkom. Ugotovitev prvega sodišča o tem, da se stanovanjske razmere stanovalcev zaradi preureditve ne bi bistveno poslabšale, je zato nepopolna in ne more biti osnova za tak sklep, ki ga je izdalo. Sicer pa tudi ta samo ugotavlja, da vendarle obstaja možnost poslabšanja teh razmer glede na statično sposobnost, stanje kanalizacije in električnih in vodnih instalacij.

Prvo sodišče ni upoštevalo, da je po 9. členu zakona o gospodarjenju v stanovanjskih hišah v družbeni lastnini Zbor stanovalcev najvišji samoupravni organ v stanovanjski hiši, HS pa zastopa njegove samoupravne interese. V tem smislu bi morala biti ta dva samoupravna organa vključena v nepravdni postopek, kot sta bila vključena organa: Samoupravna stanovanjska skupnost in Krajevna skupnost. Pritožba dalje opozarja, da glede na 9. in 10. člen cit. zak. Zbor stanovalcev odloča o vseh vprašanih v zvezi s stanovanjsko hišo, kar izvaja iz 65. člena republiške ustave. To ni bilo upoštevano. Po mnenju pritožbe se II. odst. 72. člena zakona o stanovanjskih razmerjih, na katerega se opira prvo sodišče, ne more nanašati na odločitve teh samoupravnih organov hiše, ker bi sicer bila izpodbita v navedenih členih cit. zakona zagotovljena pravica, da odločajo o navedenih vprašanih.

Hišni svet kot zastopnik Zbora stanovalcev oporeka mnenju prvega sodišča, da se stanovanjske razmere stanovalcev ne bodo bistveno poslabšale zaradi predvidene adaptacije. Mnenja je, da sodišče take trditve ne more zastopati brez upoštevanja vseh - že navedenih - faktorjev in brez mnenja izvedencev, tudi presoje o zdravstvenem stanju stanovalk Frelihove in Anžičeve.

Zaradi navedenih pomanjkljivosti predlagata pritožbi razveljavitev izpodbijanega sklepa.

Nasprotna stranka dr. Ivo Frelj navaja, da v II. odstavku 72. čl. ZSR ni določila, da se tak sklep lahko izda v nepravdnem postopku. Tudi ni mogoče uporabiti tu določila 51. čl. tega zakona. Pripominja, da člen 72 tega zakona tolmači funkcionar skupščine stan. skupnosti občine Ljubljana-Center tako, da se preureditvam ne morejo upirati posamezni imetniki stanovanjskih pravic, lahko pa se jim upirajo tisti, ki upravljajo stanovanjske hiše. Kot prejšnja pritožnika, se pri tem sklicuje na 65. člen republiške ustave in samoupravni sporazum o ustanovitvi samoupravne stanovanjske skupnosti občine Ljubljana-Center in pripo-

minja, da se je zbor stanovalcev hiše soglasno izrekel proti predlagani preureditvi podstrešja, kar pa prvo sodišče ni upoštevalo. Mnenja je, da bi morali predlagatelji dobiti pristanek upravljalcev hiše. Ti pa niso, ko so ugotovili nasprotniki že po naroku sodišča, na stanovanjski skupnosti sploh prijavili odnosno prosili za predhodno soglasje za vložitev predloga. Tako prakso je imeti vsaj za nevzdržljivo, če ne nezakonito, zakaj po pojasnilu skupščine stanovanjske skupnosti je treba predlagateljem jasno povedati, da noben sklep ne more nadomestiti soglasja stanovalcev. To pa je sodišče prezrlo, da brez takega soglasja ni mogoče dobiti niti lokacijskega niti gradbenega dovoljenja.

Mnenja je tudi, da bi se zbori stanovalcev oziroma hišni sveti toliko ne upirali preureditvam, če bi se kot investitorji javile stanovanjske skupnosti ali druge samoupravne organizacije, ne pa privatni interesentje; solidarnost gradnje bi bila zajamčena. Ni prezreti, da privatni interesentje predvsem zasledujejo pri gradnji svoje koristi, stanovalci pa so prepuščeni le dobri volji investitorjev.

Opozarja na razloge izpodbijanega sklepa, da se je prvo sodišče oprlo le na sedanjo zasedenost podstrešja, dočim se v druga vprašanja ni spuščalo. Tako stališče je nelogično in nezakonito glede na II. odst. 72 čl. ZSR. Predlagatelji niso postregli niti s približnimi projekti za preureditev podstrešja. V poštevprihajajoča vprašanja je potrebno reševati kompleksno s sodelovanjem strokovnjaka.

Sklicuje se na zapisnik o naroku z dne 20.5.1976, v katerem je posvedočena izjava predsednice HS, da nameravajo s primerno gradnjo ponovno usposobiti podstrešje za sušilnico perila, čemer je svoj čas že služilo. Pripominja, da je sodišče upoštevalo le trenutno stanje, neupoštevajoč pravice stanovalcev - po že citiranem sporazumu - izboljšati si svoj stanovanjski standard.

Ko je prvo sodišče ugotavljalo, da bodo stanovalci ob sami adaptaciji moteni, ni štel, da Frelihova in Anžičeva le nista tako bolni, da bi jo z malo dobre volje mogli prenesti brez škodnih posledic, meni pritožitelj, da ni upoštevalo določila 24o. čl. republiške ustave. S tem v zvezi predlaga pritegnitev zdravstvenega izvedenca.

Končno pritožitelj pripominja, da sodišče sploh ni ocenilo predložene dokaze o statusu borca; moralo pa bi jih upoštevali ali zavrnilo z utemeljitvijo. Zato je izpodbijani sklep pomanjkljiv. Meni, da ima kot tak posebno zaščito na temelju 237. čl. in 238 čl. republiške ustave.

Predlagatelj Milan Pajk, dipl.gr.ing. v odgovoru na pritožbo pobija izvajanje pritožiteljev. Govori o jasnosti določil 72. čl. ZSR s pripombo, da bi njih drugačno tolmačenje privedlo

do absurdne situacije. Podčrtava, da pritožitelji povsem pozabljajo na načela, ki izhajajo iz ustave, da v naši družbi samoupravnih pravic ni mogoče pojmovati ločeno od načel solidarnosti. Tudi njemu je jasno, da bodo pristojni organi adaptacijo dovolili le, če bo zadovoljeno vsem obstoječim higiensko-tehničnim predpisom. - Predlaga, naj pritožbeno sodišče pritožbo kot neutemeljeno zavrne.

Pritožbe niso utemeljene.

V smislu II. odst. 72. člena ZSR in tolmačenju tega predpisa (gl. komentar) določijo medsebojna razmerja s preureditvijo investitor, stanodajalec in imetniki stanovanjske pravice s pogodbo. Za samo dovolitev je pristojen stanovanjski organ, to je organ, ki odloča o gradbenih zadevah. Za urejanje medsebojnih razmerij med investitorjem, imetniki stanovanjske pravice in stanodajalcem, pa je v primeru nesporazuma, pristojno sodišče. S tem pa je tudi določen krog tistih, ki nastopajo, tako na aktivni in pasivni strani v sodnem postopku. Zato očitek prvemu sodišču, da ni upoštevalo 9. čl. zakona o gospodarjenju v stanovanjskih hišah v družbeni lastni in pritegnilo na pasivni strani v postopek zbor stanovalcev, kot najvišji samoupravni organ, katerega interese zastopa hišni svet, ni utemeljen; citirani zakonski predpis (ZSR) tega ne predvidevata.

Tudi ugovor, da v istem predpisu ni določila, da se tak sklep, ki ga je izdalo prvo sodišče, lahko izda v nepravdnem postopku, ni utemeljen. Že v komentarju k temu predpisu je rečeno, da je primerno za odločanje o teh vprašanih predvideti pristojnost sodišča v nepravdnem postopku, saj je sodišče v nepravdnem postopku pristojno tudi za spreminjanje stanovanjske pogodbe (II. odst. 51. čl. ZSR). Sedanja sodna praksa pa je zavzela stališče, da zadeve, ko so imetniki stanovanjske pravice upirajo preureditvam podstrešnih ali drugih skupnih prostorov, rešuje sodišče in to po pravilih nepravdnega postopka.

Prvo sodišče je po izvedenem dokaznem postopku, tudi na podlagi lastnega prepričanja ob ogledu na kraju samem, po mnenju pritožbenega sodišča, v zadostni meri in pravilno upoštevalo tudi drugo alineo II. odst. 72 čl. ZSR, ko je ugotovilo, da individualni prostori stanovalcev niso smotrno izkoriščeni. Zakaj, tudi v primeru, če ne gre za skupne prostore, ker imajo stanovalci na podstrešju individualne prostore, ni mogoče šteti, da bi se s preureditvijo podstrešja stanovanjske razmere imetnikov stanovanjske pravice znatno poslabšale, če ti prostori niso smotrno izkoriščeni.

Glede na v pritožbi navedenih dejavnikov tehničnega in sanitarnega in zdravstvenega značaja, pritožbeno sodišče, že k povedanemu pripominja, da sodišče nadomesti s sklepom soglasje imetnikov stanovanjske pravice le v obsegu, kolikor imajo ti po stanovanjski pogodbi pravico do uporabe podstrešja, pa te pravice zaradi adaptacije, izgube. Druge svoje pravice (tehnične nara-

ve, sanitarne narave itd.) bodo lahko varovali v postopkih za izdajo lokacijskega in gradbenega dovoljenja. Pripomniti pa je, da se prizadeti - sledeč pritožbi dr. Preliha - preureditvam podstrešja ne upirajo toliko apriorno, kot zato, ker so investitorji privatne osebe, boječ se, da bi ti pri preurejanju podstrešja ne upoštevali gradbenih predpisov in upoštevali interese stanovalcev hiše, kot bi to upoštevala stanovanjska skupnost ali druga samoupravna organizacija kot investitor. Tudi ti pomisleki so tehnične narave in jih bodo stanovalci lahko uveljavljali v postopkih za izdajo lokacijskega in gradbenega dovoljenja. O teh ugovorih sodišče ni pristojno odločati v tem postopku.

Glede na obseg obravnavanja in odločanja sodišča v nepravdnem postopku, ki je razviden iz gornje obrazložitve, po mnenju pritožbenega sodišča ni potrebno reševanje vseh v pritožbi iznešenih vprašanj kompleksno s sodelovanjem strokovnjakov, prvič, kot rečeno sodišče o drugih vprašanjih, kot je povedano, ni pristojno odločati, drugič pa se je sodišče samo že moglo in se je prepričalo, da se s preureditvijo podstrešja stanovanjske razmere imetnikov stanovanjske pravice ne bodo znatno poslabšale, ker prostori niso smotrno izkoriščeni.

Vsa ostala izvajanja v pritožbah pa so take narave, da pri pravilni odločitvi o pritožbi ne pridejo v poštev, sicer pa je nanje že pravilno odgovorilo prvo sodišče.

Glede na obrazloženo je pritožbeno sodišče moralo na temelju 2.tč.366 čl. ZPP pritožbe kot neutemeljene zavrnil in potrditi izpodbijani sklep.

V Ljubljani, dne 29.9.1976

Predsednik senata:
Milan Jesenko 1.r.

SAMOUPRAVNA STANOVANJSKA SKUPNOST
LJUBLJANA CENTER
Gregorčičeva 7/1

Priloga 6

Številka: DD-562/16-76

Datum: 23/11-1976

Tovariši

Ranko NOVAK

Sonja NOVAK, Ljubljana, Tabor 9

Milan PAJK, Ljubljana, Ruska 9

ZADEVA: Soglasje k adaptaciji podstrešnih prostorov
v stanovanjske prostore

ZVEZA: vaša vloga z dne 5/11-1976

Prosili ste za soglasje k preureditvi podstrešnega prostora v hiši Rozmanova 12, v stanovanjske prostore.

Novak Ranko in Sonja bivata v Samskem domu Tabor 9, Ljubljana, ki se smatra le začasna rešitev stanovanjskega vprašanja.

Pajk Milan, po izjavi KS "Milan Majcen", stanuje pri starših.

Predlagatelj predloži na vpogled sklep okrožnega sodišča v Ljubljani, opr. št. GŽ 1259/76, da se stanovanjske razmere sedanjih stanovalcev hiše Rozmanova 12 ne bodo bistveno poslabšale.

Na podlagi vaše vloge in predloženih izkazov:

- o nerešenem stanovanjskem vprašanju
- sklep sodišča, da se stanovanjske razmere sedanjih stanovalcev ne bodo poslabšale

vam SSS Ljubljana Center, d a j e soglasje k zgoraj zaprošeni adaptaciji pod naslednjimi pogoji:

1. PREMOŽENJSKO PRAVNI POGOJI:

- del podstrešja, ki bo preurejen v stanovanjski prostor se odda v najem, najemnina se določi na osnovi točkovanja
- vrednost novozgrajenega stanovanja se oceni po veljavnih predpisih in se evidentira pri Samoupravni stanovanjski skupnosti, kot družbena lastnina
- vložena sredstva se amortizirajo v dvajsetih letih
- v primeru predčasne izselitve uporabnika brez njegove krivde, se neamortizirani del obračuna in povrne

- najemnik je dolžan s stanovanjskim podjetjem Staninvest skleniti stanovanjsko pogodbo.

2. TEHNIČNI POGOJI:

a) adaptacija podstrešja mora biti izvedena tako, da zagotavlja:

- nemoten dostop za eventualno popravilo strehe, strešne konstrukcije in zamenjavo posameznih delov ostrešja

- zračenje lesenih delov stropne konstrukcije

- varnost elementov ostrešja zaradi dodatne obremenitve in dokaz o statični presoji stropne konstrukcije

- neoviran dostop do dimnikov in morebitnih dimniških vrat

- priključki na vodovodne, kanalizacijske in električne dvižne vode ne smejo ovirati normalne uporabe ostalih stanovalcev.

b) Montaža instalacij in elementov v stanovanju mora biti izvedena tako, da preprečuje:

- požar

- zamakanje

- kondenziranje v tleh podstrešja

- zamašitev odtočnih cevi kanalizacije.

c) Uporabnik mora omogočiti brez zahtevka po odškodnini zamenjavo vseh elementov ostrešja.

d) Shranjevanje lahko vnetljivih snovi in stvari na podstrešju ni dovoljeno.

e) Uporabnik je dolžan adaptacijska dela izvajati tako, da stanovalci zaradi izvajanja del ne bodo ovirani ali moteni. V primeru, da bi na zgradbi nastale poškodbe zaradi izvajanja del, je uporabnik - investitor dolžan nastale poškodbe takoj odpraviti na lastne stroške.

Pred pričetkom del si mora uporabnik - investitor pridobiti lokacijsko in gradbeno dovoljenje.

Tovariški pozdrav!

PREDSEDNIK IZVRŠILNEGA ODBORA
Janez Marinšek

Dostavljeno:

1. Ranko Novak
- Sonja Novak, Tabor 9
2. Milan Pajk, Ruska 9
3. HS, Rozmanova 12
4. KS Tabor, Rozmanova 12
5. aa - 3x

Oddelek za gradbene in komunalne zadeve skupščine občine Ljubljana Center izdaja na zahtevo Milana PAJKA, Ranka NOVAKA in Sonje KOLAR-NOVAK v lokacijski zadevi na podlagi 21. člena zakona o urbanističnem planiranju (Uradni list SRS, številka 16/76, 27/72), naslednjo

ODLOČBO

Milanu PAJKU, Ranko NOVAKU in Sonji KOLAR-NOVAK se izdaja lokacijsko dovoljenje za adaptacijo podstrešnih prostorov na zemljišču s parcelno številko 340 k.o. Peter I v Ljubljani, Rozmanova 12 v dve stanovanjski enoti za potrebe predlagateljev z naslednjimi pogoji:

1. Možno je obstoječe podstrešne prostore v približni brutto tlorisni izmeri 240 m² adaptirati in urediti dve stanovanjski enoti po 120 m² tako, da predlagatelj Milan Pajk adaptira del podstrešnih prostorov proti Vrhovčevi ulici, predlagatelja Ranko Novak in Sonja Kolar-Novak pa prostore proti Rozmanovi ulici. Za skupne potrebe preostane še prostor za sedanjim vhodom na podstrešje v širini cca 3 m od kapi.
2. Adaptacija za nov namen bi obsegala:
  - a) postavitve predelnih sten, tal in stropov iz lahkega in ognja odporne materiala, ki bo zadostno zvočno, toplotno in hidro izoliren;
  - b) za osvetlitev prostorov je v osi spodnjih okenskih odprtin urediti v strehi "kukerle", kot to zahteva spomeniška služba. Velikost in izvedbo je prikazati v projektu adaptacije;
  - c) vsaka stanovanjska enota mora imeti vgrajeno dodatno lastno dimovodno tuljavo;
  - č) sedanja dimniška vratca je pretežno prestaviti nad strop novih prostorov in zaradi čiščenja urediti do njih varen in nemoten dostop. Dimniška vratca v prostorih, ki so namenjeni za spanje, ne smejo biti locirana;
  - d) kanalizacijski priključek bo navezan na obstoječo kanalizacijsko napeljavo v stavbi, dočim bo vodovod potegnjen po obstoječi zunanji steni svetlobnega jaška iz kleti. Električni priključek bo ravno tako potegnjen po steni svetlobnega jaška, vendar z direktnim priključkom na javno omrežje.
3. Dostop v prostore je orientirati iz obstoječega podstrešnega podesta z novim vhodom nasproti sedanjega vhoda v podstrešje.

4. Ogrevanje prostorov bo predvidoma urejeno z električnimi termokumulacijskimi pečmi.
5. Gradbena dela na adaptaciji naj bodo izvajana tako, da bodo čimmanj motila stanovalce pri mirni uporabi njihovih stanovanj. Dostavo materiala je izvršiti preko posebnega dvigala iz Vrhovčeve ulice za kar bo predhodno pridobiti posebno dovoljenje cestno prometnega upravnega organa. Stopnišče, dvorišče in ostale skupne prostore je sproti čistiti, da se prepreči prekomerno onesnaževanje stavbe. Po končanih gradbenih delih pa je vse morebitno povzročene poškodbe na matičnem objektu odstraniti in postaviti v prvotno stanje ob strošku investitorjev.
6. Po dograditvi postaneta stanovanjski enoti, v smislu pogojev v soglasju samoupravne stanovanjske skupnosti Ljubljana Center, v družbeni lastnini po posebni pogodbi med investitorji in SSS. Tudi ostala medsebojna razmerja v zvezi s preureditvijo določijo investitorji, stanodajalec in imetniki stanovanjske pravice v posebni pogodbi.
7. Za adaptacijo morajo investitorji s posebno vlogo zaprositi za gradbeno dovoljenje. Vlogi morajo priložiti:
- projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja po 8. členu zakona o graditvi objektov (Uradni list SRS, številka 42/73) v 3 izvodih,
  - statični izračun,
  - odločbo o lokacijskem dovoljenju,
  - soglasje prizadetih komunalnih organizacij (elektrodistributivno podjetje, vodovod, kanalizacija),
  - poprejšnje soglasje sanitarnega inšpektorata,
  - soglasje požarnovarnostnega organa pri Upravi za notranje zadeve Skupščine mesta Ljubljana,
  - soglasje Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo.
8. Lokacijsko dovoljenje preneha veljati če investitorji v enem letu po pravnomočnosti lokacijske odločbe ne vložijo zahteve za gradbeno dovoljenje.
- Organ, ki je lokacijsko dovoljenje izdal, lahko podaljša na zahtevo predlagateljev veljavnost dovoljenja, vendar največ za eno leto.

O b r a z l o ž i t e v:

Predlagatelji Milan Pajk, Ranko Novak in Sonja Kolar-Novak so z vlogo dne 5/11-1975 vložili zahtevek za izdajo lokacijskega dovoljenja za adaptacijo podstrešnih prostorov v stavbi Rozmanova 12 v Ljubljani v dve stanovanjski enoti.

Vlogi so priložili lokacijsko dokumentacijo, ki obsega:

- a) geodetski načrt sedanjega stanja terena,
- b) idejni projekt adaptacije,
- c) lokacijsko dokumentacijo Ljubljanskega urbanističnega zavoda z dne 11/2-1976, številka lokacije 127/67,
- č) poprejšnje soglasje sanitarnega inšpektorja pri Upravi za inšpekcijske službe Skupščine mesta Ljubljana z dne 24/3-1976 številka 53-329/76-3/8,
- d) soglasje požarno-varnostne službe pri Upravi za notranje zadeve Skupščine mesta Ljubljana z dne 18/12-1975 številka 10/15-22/03-1258/75,
- e) soglasje Samoupravne stanovanjske skupnosti Ljubljana Center z dne 23/11-1976 številka DD-562/16-76 z dodatnim soglasjem z dne 19/1-1977,
- f) soglasje Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo z dne 24/11-1975 številka 1384/75-VJ-MT,
- g) sklep Občinskega sodišča I v Ljubljani z dne 9/6-1976, številka Rnp 128/76 potrjen s sklepom Okrožnega sodišča Ljubljana z dne 29/9-1976 opr. številka Gž-1259/76,
- h) zapisnik zbora stanovalcev Rozmanova 12 z dne 24/11-1975 ter stališče zbora stanovalcev z dne 12/1-1977,
- i) stališče stanovalca d. Iva FRELIIHA z dne 15/1-1977
- j) soglasje Elektro Ljubljana, enota Ljubljana - Mesto z dne 21/12-1976, številka 10322/76,
- k) soglasje Mestnega vodovoda v Ljubljani z dne 4/1-1977, številka S-1598/76,
- l) soglasje Komunalnega podjetja "Kanalizacija", Ljubljana z dne 27/12-1976 številka S-1598/1-76.

Pravico do uporabe prostorov, ki so predmet preureditve, dokazujejo predlagatelji z zemljiško-knjižnim izpiskom Občinskega sodišča I v Ljubljani z dne 12/10-1975 številka 8442/75, iz katerega izhaja, da je stavba v družbeni lasti in upravi občine Ljubljana Center ter s soglasjem SSS Ljubljana Center z dne 23/11-1976.

Predel, ki ga obravnava lokacija, spada v območje CS - 2, ki ga zajema urbanistični program mesta Ljubljana (Odlok o uskladitvi Generalnega plana urbanističnega razvoja mesta Ljubljana z določbami zakona o urbanističnem planiranju, Glasnik številka 23/67). Predlagana lokacija je po izjavi Ljubljanskega urbanističnega zavoda z dne 11/2-1976 številka Lok. 127/67 v območju za katerega zazidalni načrt ni predpisan. Obstoječi osnutek zazidalnega načrta za območja a, c in d zazidalnih

Ve. Imamo koten's stanovalecev zaradi eksplozije je v ozidju
 2. etaže 75. Njena soba s stanovanjskih razmerjih osovila
 tudi pristojno sodišče zaradi prisilnosti in varnosti, da

otokov CS-2 in CO-L/23 pa obravnavani objekt ohranja in je zato adaptacija možna.

Iz vsebine zapisnikov zbora stanovalcev v stavbi stanovalcev ter oglada in obravnave je razvidno, da se stanovalci nameravajo adaptaciji protivijo. Razloge protivljenja navajajo v tem, da imajo občutek, da se v takih postopkih premalo upošteva stanovalce in organe upravljanja v stanovanjski hiši; nadalje ugotavljajo, da bo z adaptacijo ogrožena potresna varnost stavbe kot obstoječa inštalacija komunalnega omrežja v stavbi, predvsem kanalizacija, ne bi vzdržala dodatne obremenitve. Tudi preostali podstrešni prostor v stavbi ne bo zadostoval za nadaljne potrebe stanovalcev v hiši. Bojazen imajo tudi pred dejstvom, da bo delo za časa gradnje in kasnejša uporaba škodovala miru in s tem zdravstvenemu stanju starejših in bolnih stanovalcev.

Pri presoji teh navedb je upravni odbor ugotovil, da so predlagatelji za adaptacijo predložili vse listine, ki jih zahteva 22. člen zakona o urbanističnem planiranju in 72. člen zakona o stanovanjskih razmerjih (Uradni list SRS, številka 18/74.)

Predlagatelji so pridobili razpolagalno pravico do prostorov od Samoupravne stanovanjske skupnosti Ljubljana Center, ki je po 8. členu zakona o stanovanjskih skupnostih (Uradni list, številka 8/74) pristojna za razpolaganje z družbeno lastnino v družbenih stavbah, posebno še ob upoštevanju dejstva, da z zgrajeni stanovanjski prostori postanejo družbena last brez odtujitve. Znatno motenje stanovalcev zaradi adaptacije je v smislu 2. odstavka 72. člena zakona o stanovanjskih razmerjih ocenilo tudi pristojno sodišče splošne pristojnosti in ugotovilo, da se stanovanjske razmere z nameravano adaptacijo ne bodo bistveno poslabšale. Glede obremenitve inštalacijskega omrežja je ugotovljeno, da so predlagatelji predložili soglasja k lokaciji pristojnih komunalnih delovnih organizacij. Pri tem je upoštevati, da bo električna inštalacija priključena neposredno na javno omrežje, vodovod bo napeljan iz kleti direktno, vprašanje obstoja le v kanalizaciji, kar pa bo prikazati v projektu za pridobitev gradbenega dovoljenja, ki ga bo morala potrditi pristojna komunalna organizacija (Kanalizacija). Tudi potresno nevarnost bo moral v projektu za pridobitev gradbenega dovoljenja računati statični izračun in se to dejstvo v lokacijskem postopku še ne ugotavlja.

S tem je odločba utemeljena.

POUK O PRAVNEM SREDSTVU: Proti tej odločbi je dopustna pritožba v roku 15 dni od vročitve odločbe na Republiški sekretariat za urbanizem v Ljubljani. Morebitno pritožbo je vložiti pisмено ali ustno na zapisnik pri tukajšnjem oddelku ali neposredno pri pritožbenem organu in jo po odloku o občinskih upravnih taksah (tarifna številka 2 RZUT) kolkovati z lo.- din upravne takse.

Odločba je po odloku o občinskih upravnih taksah (člen 19, točka 17 RZUT) oproščena plačila upravne takse.

Stroški postopka niso zaznamovani.

SKUPŠČINA OBČINE LJUBLJANA CENTER
 Oddelek za gradbene in komunalne zadeve

Številka: 351-239/75-o71/PJ
 Datum: 21/1-1977

NAMESTNIK NAČELNIKA
 Janez CADEŽ

Postopek je vodil:
 Jože Peternelj

VROČITI:

1. Milan Pajk, dipl.ing.gradb. Ljubljana, Ruska 9
2. Ranko Novak, dipl.ing.arh., Ljubljana, Tabor 9
3. Sonja Kolar-Novak, dipl.ing.arh., Ljubljana, Tabor 9
4. OZD STANINVEST, Ljubljana, Kersnikova 6
5. Krajevna skupnost TABOR, Ljubljana, Rozmanova 12
6. Uprava za inšpekcijske službe pri SML, Ljubljana, Vilharjeva 33
7. Ljubljanski urbanistični zavod, Ljubljana, Vojkova 57
8. Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo, Karlovska 1
9. Hišni svet, Ljubljana, Rozmanova 12 - s prošnjo, da z odločbo seznanijo vse stanovalce v hiši
10. Evidenca, tu
11. Arhiv

Št.: 350/A-50/77
 Ljubljana, 8.3.1977

ODLOČBA

Republiški sekretariat za urbanizem je o pritožbi Hišnega sveta Rozmanova 12, Freljih Iva, Rozmanova 12 in Anžič Pavle, Rozmanova 12, iz Ljubljane zoper odločbo oddelka za gradbene in komunalne zadeve skupščine občine Ljubljana-Center št. 351-239/75-071/PJ z dne 21.1.1976 na podlagi 225 člena zakona o splošnem upravnem postopku (Uradni list SFRJ, št. 18/65)

o d l o č i l:

Odpravi se odločba oddelka za gradbene in komunalne zadeve skupščine občine Ljubljana Center št. 351-239/75-071/PJ z dne 21.1.1976

o b r a z l o ž i t e v:

Z navedeno odločbo je pristojni organ prve stopnje izdal Milanu Pajku, Ranku Novaku in Sonji Kolar-Novak lokacijsko dovoljenje za adaptacijo podstrešnih prostorov v stavbi Rozmanova 12, Ljubljana na zemljišču parc. št. 340, k.o. Peter I v stanovanjske prostore pod pogoji navedenimi pod točko 1. do 8. izreka odločbe.

V svoji pritožbi zoper navedeno odločbo predlaga Hišni svet odpravo odločbe. V odločbi ni razloženo zakaj se ugovori hišnega sveta zoper zahtevano preureditev podstrešja niso upoštevali. Hišni svet kot organ upravljanja hiše je sploh izločen iz postopka. Njegov predlog za preureditev podstrešja v sušilnico se sploh ni obravnaval. Stanovalcem v hiši ostane na razpolago le 19 m² podstrešja, kar pa ne zadošča potrebam. V postopku ni ocenjeno sploh ugovarjanje odločbi glede na zdravstveno stanje stanovalcev. S soglasjem sodišča je nadomeščeno le soglasje imetnika stanovanjske pravice v obsegu njihove stanovanjske pogodbe do uporabe podstrešja. Druga vprašanja pa ne. Predlagana lokacija bo povzročila vsakodnevne spore med stanovalci. Niso rešeni ugovori zoper lokacijo glede motenj in škode v kanalizaciji ter električnih napeljavah. Stavba je družbeno premoženje v upravi občine Ljubljana Center. Samoupravna stanovanjska skupnost ni pristojna za dajanje soglasja o pravici razpolaganja z družbenim premoženjem v lasti občine. Pritožba zoper tako postopanje, ki jo je vložil hišni svet še ni rešena zato je izpodbijana odločba nezakonita.

Freljih Ivo v svoji pritožbi predlaga odpravo odločbe in se pri tem sklicuje na razloge v pritožbi hišnega sveta. Z adaptacijo bo porušeno mirno življenje. Pritožitelj je star že nad 70 let in je žena hudo srčni bolnik. Ima status borca od leta 1941. Stanovanje bo zato ob novih motnjah gradnje in uporabe za njuno stanje neuporabno.

Pritožiteljica Anžič Pavla predlaga odpravo odločbe, ker se z njo ne strinja. Ze sedaj ima stalno težave v stanovanju z kanalizacijo, kar se bo še poslabšalo. V sobah so že sedaj razpokani zidovi in strop. Je stara že 68 let in hudo bolna. Njena stališča v odločbi niso upoštevana.

Pritožbi je bilo ugoditi iz naslednjih razlogov.

Izpodbijana odločba je izdana, kot v svojem uvodu navaja, na podlagi odločb zakona o urbanističnem planiranju. Po določbi 22. člena zakona o urbanističnem planiranju se lokacijsko dovoljenje izda le investitorju, ki ima na objektu ali na njegovem delu predvidenem za adaptacijo, razpolagalno pravico.

Iz spisa priloženega zemljiško knjižnega izpiska izhaja, da je v danem primeru zemljišče in hiša družbena lastnina v uporabi občine Ljubljana Center, ne pa investitorjev.

Z izpodbijano odločbo je tedaj kršen materialno pravni predpis, to pa je razlog za odpravo odločbe v pritožbenem postopku.

Vloga investitorjev ne vsebuje zahtevanega dokazila o pravici razpolaganja s podstrešjem hiše v družbeni lasti in bi moral zato organ prve stopnje z njo postopati kot pomanjkljivo vlogo, po določbi 68. člena zakona o splošnem upravnem postopku.

Po določbi 72. člena zakona o stanovanjskih razmerjih na katero se sklicuje obrazložitev odločbe, se lahko preuredijo podstrešja v stanovanjske prostore v stavbi, ki je v družbeni lastnini. Občani, ki se jim izda sporno lokacijsko dovoljenje tedaj ne morejo biti investitorji na objektu, ki je v družbeni lastnini.

Za izdajo izpodbijane odločbe tedaj ni zakonite podlage vsled česar jo je bilo odpraviti. Urejevanje medsebojnih razmer v zvezi s preureditvijo med investitorjem, stanodajalcem in imetnikom stanovanjske pravice ni stvar lokacijskega postopka za izdajo lokacijskega dovoljenja.

Lokacijsko dovoljenje izda pristojni organ, če je to v skladu z veljavnim zazidalnim načrtom, da z njim niso kršeni sanitarno higienski požarnovarnostni in drugi javni interesi, ki so predvideni v predpisih. Pritožbene navedbe izven povedanega zato niso upoštewane.

Iz navedenih razlogov je zato v zadevi odločeno kot je v izreku te odločbe.

PRAVNI POUK: Zoper to odločbo ni pritožbe po redni upravni poti, pač pa je dovoljen upravni spor z vložitvijo tožbe na Vrhovno sodišče SRS v roku 30 dni po prejemu te odločbe.

Po pooblastilu rep. sekretarja
Pomočnik sekretarja
dr. Miro Saje

O tem se obvešča:

1. Hišni svet, Rozmanova 12, Ljubljana
2. Frelj Ivo, Rozmanova 12, Ljubljana
3. Anžič Pavla, Rozmanova 12, Ljubljana
4. Milan Pajk, Ruska 9, Ljubljana
5. Novak Ranko in Sonja, Tabor 9, Ljubljana
6. Skupščina občine Ljubljana Center
z vrnitvijo spisa
7. arhiv, tu

VRHOVNO SODIŠČE
SOCIALISTIČNE REPUBLIKE SLOVENIJE
LJUBLJANA

U I 146/77-8

S O D B A

V I M E N U L J U D S T V A

Vrhovno sodišče SR Slovenije v Ljubljani je v senatu pod predsedstvom s.v.s. Karla Mejaka, ob sodelovanju s.v.s. Pavleta Zupančiča in s.v.s. dr. Vilka Androjne kot članov ter strokovnega sodelavca v.s. Jožefa Dobleharja kot zapisnikarja, v upravnem sporu, ki ga je sprožila tožeča stranka Milan PAJK, dipl. ing. gradb., Ljubljana, Ruska 9 in Ranko NOVAK, dipl.ing.arh., Ljubljana, Tabor 9, zoper toženo stranko Republiški sekretariat za urbanizem SRS v Ljubljani, zaradi lokacijskega dovoljenja, o tožbi tožeče stranke zoper odločbo tožene stranke št. 305/A-50/77 z dne 8.3.1977, na nejavni seji dne 12.5.1977

o d l o č i l o:

Tožbi se ugodi in se odločba Republiškega sekretariata za urbanizem SRS v Ljubljani št. 305/A-50/77 z dne 8.3.1977 odpravi.

o b r a z l o ž i t e v:

Na pritožbo hišnega sveta stanovanjske hiše Ljubljana, Rozmanova 12, in dr. Iva Freliha ter Pavle Anžič, istotam, je tožena stranka z izpodbijano odločbo odpravila odločbo oddelka za gradbene in komunalne zadeve OS Ljubljana-Center št. 351-239/75-071 PJ z dne 21.1.1976, s katero je bilo tožnikoma in dipl.ing.arh. Sonji Kolar-Novak iz Ljubljane, Tabor 9, izdano lokacijsko dovoljenje za preureditev podstrešnih prostorov v stanovanjski hiši Ljubljana, Rozmanova 12, v dve stanovanjski enoti. V obrazložitvi odločbe tožena stranka navaja, da se po 22. členu zakona o urbanističnem planiranju lokacijsko dovoljenje izda le investitorju, ki ima na objektu ali njegovem delu, predvidenem za adaptacijo, razpolagalno pravico, iz zemljiškooknjižnega izpiska, ki je v upravnih spisih, pa je razvidno, da sta v tem primeru zemljišče in hiša družbena lastnina v uporabi občine Ljubljana-Center, ne pa investitorjev. Ker je z odločbo prve stopnje kršen materialnopravni predpis, je to po mnenju tožene stranke razlog za odpravo odločbe v pritožbenem postopku. Vloga investitorjev ni vsebovala zahtevanega dokazila o pravici razpolaganja s pod-

strešjem hiše v družbeni lasti in bi moral prvostopni organ z vlogo postopati kot s pomanjkljivo vlogo po določbi 68. člena ZUP. Po mnenju tožene stranke se v smislu določbe 72. člena zakona o stanovanjskih razmerjih, na katero se sklicuje tudi obrazložitev prvostopne odločbe, lahko preuredijo podstrešja v stanovanjske prostore v stavbi, ki je v družbeni lastnini, in občani, ki jim je bilo izdano sporno lokacijsko dovoljenje, ne morejo biti investitorji na objektu, ki je v družbeni lastnini. Tožena stranka ugotavlja, da ni bilo zakonite podlage za izdajo lokacijskega dovoljenja in je zaradi tega odločbo odpravila. Urejanje medsebojnih razmerij v zvezi s preureditvijo med investitorjem, stanodajalcem in imetnikom stanovanjske pravice pa ni stvar lokacijskega postopka. V obrazložitvi izpodbijane odločbe je še ugotovitev, da pristojni organ izda lokacijsko dovoljenje, če je to v skladu z veljavnim zazidalnim načrtom in če z njim niso kršeni sanitarno-higienski, požarnovarstveni in drugi javni interesi.

Tožnika v tožbi navajata, da ni sprejemljivo stališče v izpodbijani odločbi, po katerem tožnika ne bi mogla biti investitorja na objektu, ki je v družbeni lastnini. Za tako stališče ni opore v nobenem pravnem predpisu, v praksi so taki primeri pogosti in tudi sicer je za družbeno skupnost koristno investiranje v stanovanja, ki postanejo družbena last. Tudi določba zakona o stanovanjskih razmerjih je bila po mnenju tožnikov sprejeta prav zaradi tega, da bi bilo posameznikom omogočeno reševanje stanovanjskega vprašanja. Vloga tožnikov kot investitorjev ni bila nepopolna, ker je vsebovala kot prilogo soglasje samoupravne stanovanjske skupnosti Ljubljana-Center za adaptacijo podstrešnih prostorov. Po zemljiškoknjižnih podatkih je stavba v družbeni lasti in v upravi občine Ljubljana-Center, vendar pa se take stavbe po 24. členu zakona o samoupravnih stanovanjskih skupnostih prešle v upravljanje in gospodarjenje samoupravnih stanovanjskih skupnosti, ki so tako postale edine pristojne za izdajanje tovrstnih soglasij. Po mnenju tožnikov bi morala tožena stranka, ko se sklicuje na 69. člen ZUP, ravnati po 242. členu in pozvati tožnike, naj priložijo še potrebno dovoljenje občinske skupščine Ljubljana-Center, nato pa bi lahko sama rešila stvar, ali pa bi jo vrnila organu prve stopnje v ponoven postopek. Tožnika sta mnenja, da ni pravilno, ker je tožena stranka odpravila prvostopno določbo dokončno in za vselej, s tem pa tožnikoma onemogočila, da bi s priložitvijo ustreznega dovoljenja dopolnila svojo nepopolno vlogo.

Tožena stranka v odgovoru na tožbo predlaga zavrnitev tožbenega zahtevka iz razlogov, ki so razvidni iz obrazložitve izpodbijane odločbe.

Hišni svet stanovanjske hiše Ljubljana, Rozmanova 12, Anžič Pavla in dr. Ivo Freljih, istotam, kot prizadete stranke v odgovoru na tožbo sprejemajo razlago 72. člena zakona o stanovanjskih razmerjih, ki je navedena v izpodbijani odločbi in po kateri tožniki ne morejo biti investitorji na objektu v družbeni lastnini. Tožniki so glede na soglasje, ki ga je v spornem primeru

dala samoupravna stanovanjska skupnost Ljubljana-Center, opozarjali na kvarne posledice nasprotnih prakse, da se namreč lahko občani pojavljajo kot investitorji takih preureditev, tudi so iskali razlago določbe 72. člena navedenega zakona, vendar odgovora niso dobili. Praksa je res v Ljubljani tolerirala tako preurejanje po občinah, vendar je zadeva drugačna npr. v Beogradu, kjer se po samoupravnem sporazumu za preurejanje skupnih prostorov zahteva soglasje stanovalcev, kot investitor pa je predvidena stanovanjska skupnost. Zasebni investitor v takih primerih po mnenju prizadetih tudi ne daje zadostnega jamstva za preureditev po načrtih in s predpisanimi materiali, pa tudi glede odškodnine za morebitno škodo ni zadostnega zagotovila. Glede pravice razpolaganja s podstrešjem se prizadete stranke sklicujejo na svojo pritožbo proti prvostopni odločbi in so mnenja, da samoupravna stanovanjska skupnost Ljubljana-Center ne more dati razpolagalne pravice do podstrešja, ampak je za to verjetno pristojna občina Ljubljana-Center. Prizadete stranke so vložile pritožbo na skupščino samoupravne stanovanjske skupnosti zoper soglasje za adaptacijo podstrešja, vendar pa pritožba še ni rešena.

Tožba je utemeljena.

Z izpodbijano odločbo je tožena stranka odpravila odločbo organa prve stopnje o lokacijskem dovoljenju. V obrazložitvi odločbe je navedena določba 22. člena Zakona o urbanističnem planiranju, po kateri mora investitor za izdajo lokacijskega dovoljenja izkazati upravičeno razpolaganje z zemljiščem, na katerem namerava graditi, oziroma s stavbo ali delom stavbe, ki jo namerava preurediti. Tudi po mnenju scdišča v spornem primeru investitorji (tožnika) niso izkazali pravice razpolaganja z delom stavbe, ki ga nameravajo preurediti. Stavba je v družbeni lastnini in ima na njej pravico uporabe občina Ljubljana-Center. Samo ta družbenopolična skupnost bi na investitorje lahko prenesla pravico razpolaganja v smislu 22. člena zakona o urbanističnem planiranju. S stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini gospodarijo v samoupravni stanovanjski skupnosti stanovalci, lastniki in najemniki posameznih delov, organizacije združenega dela in druge družbene pravne osebe, ki imajo pravico uporabe na stanovanjih ter poslovnih prostorih (2. člen zakona o gospodarjenju s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini - Uradni list SRS št. 37/74), stanovanjske hiše družbene lastnine, ki so jih zgradile ali drugače pridobile organizacije združenega dela in druge družbenopravne osebe, spadajo v sklad stanovanjskih hiš stanovanjske skupnosti (3. člen cit. zakona), vendar z vložitvijo hiše v sklad stanovanjske skupnosti, če v pogodbi ni drugače določeno na stanovanjsko skupnost, ne preide pravica uporabe vlagatelja in tudi ne njegova pravica oddajati stanovanje.

V navedenem zakonu, v zakonu o samoupravni stanovanjski skupnosti (Uradni list SRS št. 8/74) in v podatkih predloženih upravnih spisov ni nobene podlage za mnenje, da je občina Ljubljana-Center prenesla pravico uporabe stanovanjske hiše v Ljubljani, Roz-

manova 12, na samoupravno stanovanjsko skupnost Ljubljana-Center, ali da je na drug način na to skupnost prešla pravica uporabe stanovanjske hiše. Ker navedena stanovanjska skupnost na stanovanjski hiši nima pravice uporabe, ni mogla na investitorje prenesti pravice razpolaganja v smislu 22. člena zakona o urbanističnem planiranju in je njeno soglasje z dne 23.11.1976 za izdajo lokacijskega dovoljenja neupoštevno. Tožena stranka zaradi tega tudi po mnenju sodišča v obrazložitvi izpodbijane odločbe pravilno ugotavlja, da v spornem primeru zemljišče oziroma hiše ni v uporabi investitorjev in da njihova vloga ne vsebuje zahtevanega dokazila o pravi razpolaganja s podstrešjem hiše. Pri taki razlagi in stališču glede upravičenosti stanovanjske skupnosti za prenos pravice razpolaganja oziroma za izdajo soglasja, ni bilo treba v upravnem postopku ali v tem upravnem sporu reševati ugovora prizadetih strank o pomanjkljivosti izdanega soglasja stanovanjske skupnosti, ker ni bila zagotovljena udeležba hišnega sveta, zbora stanovalcev in imetnikov stanovanjske pravice pri izdaji soglasja, oziroma ugovora proti veljavnosti soglasja zaradi vlozene pritožbe. Treba je tudi upoštevati, da sklep sodišča po 72. členu zakona o stanovanjskih razmerjih, ki je bil v spornem primeru izdan, nadomesti samo privolitev imetnikov stanovanjske pravice za preureditev skupnih prostorov in v obsegu, kakor imajo ti po stanovanjskih pogodbah pravico uporabe na skupnih prostorih, da torej tudi privolitev imetnikov stanovanjske pravice ali sklep sodišča oziroma pogodba o medsebojnih razmerjih med investitorjem, stanovalcem in imetniki stanovanjske pravice po 4. odstavku 72. člena cit. zakona za investitorje ne predstavljajo dokaza o upravičenosti razpolaganja z delom stavbe v smislu 22. člena zakona o urbanističnem planiranju. Upravičenost razpolaganja z zemljiščem, stavbo ali delom stavbe po tem določilu tudi ni okoliščina, ki bi se ugotavljala, ali bi se o njej odločalo v postopku za izdajo lokacijskega dovoljenja, ampak jo mora investitor v svoji zahtevi izkazati oziroma predložiti dokazilo o svoji upravičenosti. Če njegova vloga nima takega dokazila, ravna upravni organ po določbi 68. člena ZUP, se pravi, zahteva od vlagatelja, naj v določenem roku odpravi pomanjkljivosti in dokazilo predloži in če tega ne stori, njegovo zahtevo zavrže. Organ prve stopnje se ni ravnal po navedenem določilu, iz tega razloga pa tudi tožena stranka ne bi mogla prvostopne odločbe odpraviti, ne da bi pred odločitvijo pritožbi sama dopolnila postopek v navedenem smislu. Če je bila mnenja, da bi navedeno pomanjkljivost lažje odpravil organ prve stopnje, bi morala tožena stranka po odpravi odločbe organa prve stopnje zadevo vrniti temu organu v ponoven postopek z napotilom za dopolnitev po 68. členu ZUP. Na ta način bi bilo ravnanje tožene stranke v zvezi s pritožbami prizadetih strank v skladu z določbami 242. člena ZUP. Kršitev teh določb v izpodbijani odločbi šteje sodišče za bistveno v smislu 2. odstavka 39. člena v zvezi s 3. točko 10. člena zakona o upravnih sporih.

Po mnenju sodišča nima podlage v 72. členu zakona o stanovanjskih razmerjih mnenje v izpodbijani odločbi, po katerem občani ne bi mogli biti investitorji na objektu, ki je v družbeni

lastnini. Po besedilu navedene zakonite določbe ali po kakšnem drugem predpisu občani niso izključeni kot investitorji za preureditev skupnih prostorov in odprava prvostopne odločbe samo iz navedenega razloga ne bi bila zakonita. V lokacijskem postopku in z lokacijskim dovoljenjem pa se seveda ne urejajo razmerja med investitorjem, stanodajalcem in inetniki stanovanjske pravice v zvezi s preurejanjem skupnih prostorov, kar je pravilno ugotovljeno v izpodbijani odločbi. Zaradi tega pa v lokacijsko dovoljenje ne spadajo določbe o lastninskih razmerjih glede stanovanj, zgrajenih s preureditvijo skupnih prostorov.

Iz navedenih razlogov je sodišče tožbi ugodilo po 2. odstavku 39. člena v zvezi z lo. členom zakona o upravnih sporih. Pri ponovnem reševanju pritožb prizadetih strank se bo morala tožena stranka ravnati po pripombah sodišča, danih v tej sodbi (63. člen ZUS).

Ljubljana, dne 12.5.1977

ZAPISNIKAR

Jože Doblehar l.r.

PREDSEDNIK SENATA

Karel Mejak l.r.

Milan Pajk
Rozmanova 8
Ljubljana

Priloga 10

Ranko Novak
Dom, Tabor 9
Ljubljana

Ljubljana, 14.12.1976

OSNOVNA ORGANIZACIJA ZK - KRAJEVNA SKUPNOST TABOR, LJUBLJANA

Proučitev političnega obnašanja in ravnanja člana vaše OOKZ
tov. Iva Freliha.

Ena od najpomembnejših nalog, pred katero stoji naša samoupravna socialistična skupnost je nedvomno boj za izboljšanje stanovanjskega standarda delovnih ljudi, saj ta zaenkrat še ni zadovoljivo rešen (kar še posebej velja za območje mesta Ljubljane). Kako pomemben je ta problem ne nazadnje izpričuje njegovo vsakodnevno obravnavanje v sredstvih javnega obveščanja, to problematiko obravnavajo tudi v družbeno političnih skupnostih in to na vseh nivojih, končno pa so se za rešitev tega vprašanja v zadnjem času še posebej angažirale družbeno politične organizacije na čelu z Zvezo komunistov. O tem je bilo govora tudi na CK ZKS, ki je na eni od zadnjih sej posvetil tej problematiki še prav posebno pozornost. Pri tem je bilo zlasti poudarjeno, da naj k hitrejši izgradnji stanovanj pripomorejo vsi občani, predvsem pa tisti, ki stanovanja potrebujejo na ta način, da s svojimi sredstvi vsaj delno priskočijo na pomoč družbi in sicer v obliki soudeležbe pri stroških gradnje. V tovrstne težnje družbeno političnih organizacij se zato v celoti vklaplja pobuda skupine študentov Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, da se družbena akcija za razširitev stanovanjskega fonda ne sme omejiti samo na gradnjo novih stavb, ampak je potrebno istočasno usposobiti za stanovanja vse neizrabljene površine v že obstoječih stavbah. Studija, ki je bila izdelana je pokazala, da je možno v ožjem ljubljanskem stanovanjskem okoliju adaptirati podstrešja obstoječih stavb v 400 stanovanj. Akcija se je razširila preko društva arhitektov, izdelan je seznam podstreh ki ustrezajo adaptacijam v te namene (med njimi je tudi podstrešje na Rozmanovi 12), ne nazadnje pa je ta akcija povsem razumljivo dobila tudi podporo družbenih organizacij na nivoju mesta. Končno je koristnost takega načina reševanja stanovanjskih problemov dobila potrditev še v republiškem zakonu o stanovanjskih razmerjih. Ta namreč določa, da se imetniki stanovanjske razprave ne morejo upirati preureditvam podstrešnih in drugih skupnih prostorov, v kolikor se s takimi preureditvami bistveno ne poslabšajo njihove stanovanjske razmere. Zakon je s tem očitno hotel preprečiti, da bi posamezniki zaradi svojih ozkih interesov brez utemeljenega razloga onemogočali tovrstno reševanje stano-

vanjskih vprašanj.

Podpisana sva se, glede na to, da kot visoko kvalificirana strokovnjaka gradbene stroke razpolagava s potrebnim znanjem za tovrstno gradnjo, odločila, da rešiva najin pereč stanovanjski problem na zgoraj opisani način. S tem bova znatno prihranila na stroških gradnje, obenem pa pri tem ne bova obremenjevala stanovanjskih skladov družbe. Stanovanji, ki ju bova z adaptacijo pridobila, bosta namreč postali družbena last, v upravljanju stanovanjske skupnosti, sama pa bova, kljub temu, da bōva v gradnjo investirala najmanj 300.000 Ndin vsak, postala le imetnika stanovanjske pravice. Več kot očitno je torej, da sva za reševanje svojega stanovanjskega problema izbrala način, ki je s stališča širše družbe nedvomno najbolj ugoden.

Glede na ugodne tehnične pogoje za izvedbo adaptacije in glede na to, da se podstrešje stanovanjske hiše Rozmanova 12 že vsa leta po osvoboditvi ni uporabljalo, sva se odločila za omenjeno lokacijo. Pri tem si nisva delala utvar, da bova pri nekaterih stanovalcih naletela na določene odpore, kar je po svoje razumljivo glede na to, da bodo med sicer kratkotrajno gradnjo nekoliko moteni, čemur se seveda pri takih delih ni mogoče ogniti, vendar pa še zdaleč nisva pričakovala, da bōva na najhujši in pravzaprav edini resni odpor naletela prav pri tov. Ivu Frelihu, članu ZK. Znano nama je namreč, da so v podobnem primeru prav člani ZK, ki stanujejo v stanovanjski hiši na Ambroževem trgu, bili tisti, ki so z zavestno akcijo med ostalimi stanovalci preprečili težnje nekaterih družbeno manj razgledanih in v svoje ozke lastne interese zaverovanih sostanovalcev, ki so bili proti adaptaciji. Nasprotno pa je tov. Frelih, kljub temu, da je član ZK in da je bil do nedavna podpredsednik SO Ljubljana - Center zaradi česar so mu zgoraj navedene težnje naše družbe še kako dobro poznane, že od vsega začetka zastavil vse svoje sile in ves svoj družbeni vpliv za to, da na vsak način prepreči nameravano gradnjo. To počenja čeprav mu je nedvomno poznan petletni načrt razvoja občine Center, ki med drugim tudi predvideva pridobivanje večjega števila stanovanjskih enot z adaptiranjem podstrešnih prostorov. Tako je bil tov. Frelih glavni pobudnik akcije proti adaptaciji na Zboru stanovalcev in pozneje v postopku pred Občinskim sodiščem I v Ljubljani, ki sva ga morala sprožiti, da sva dokazala, neutemeljenost ugovorov stanovalcev zoper gradnjo. Osebo se je pritožil zoper sklep prvo-stopenjskega sodišča, ki je ugotovilo, da se stanovanjske razmere stanovalcev z nameravano adaptacijo ne bodo bistveno poslabšale. Ko je drugostopenjsko sodišče pritožbo kot neutemeljeno zavrnilo, je bil zopet on tisti, ki je oporekal pravilnosti soglasja Samoupravne stanovanjske skupnosti Ljubljana-Center, ki se prav tako strinja z nameravano adaptacijo. Ko je končno po leto dni trajajočem postopku (po zaslugi delovanja tov. Freliha) le prišlo do komisijskega lokacijskega oglada s strani upravnih organov SO Ljubljana-Center, je ponovno posegel vmes s formalističnim ugovorom, češ da je bil na ogled vabljen le HS in ne tudi ostali stanovalci, ter tako zopet odložil celoten postopek. Takom postopka se je upiral gradnji iz več razlogov in sicer:

da adaptacija ni možna mimo volje stanovalcev in da stavba tehnično ni sposobna za adaptacijo. Da prvi razlog ni utemeljen je ugotovilo sodišče, glede drugega pomisleka tov. Freliha, pa bodo itak sklepale strokovne službe SO Ljubljana-Center v smislu obstoječih predpisov. Zadeva je glede tega tov. Frelihu kot diplomiranemu pravniku nedvomno jasna, ter zato lahko predvideva na resnične razloge, zaradi katerih se tako vehementno upira gradnji in ki jih ne nazadnje tudi sam priznava. Kot sam pravi si je izbral stanovanje v katerem živi, prav zaradi dejstva, da je v zadnjem nadstropju in da tega ne bi storil, če bi vedel da bo nekoč imel nad seboj stanovalca. Vprašujeva se, koliko ti-sočev delovnih ljudi v naši družbi ima soseda nad seboj in koliko je tistih, ki o nadstropju, v katerem želijo stanovati sploh ne razmišljajo, kaj šele, da bi o tem imeli možnost izbirati, ampak jim je edina želja priti do primerne stanovanja. Očitno torej zasleduje le svoje ozke osebne interese, pri čemer uporablja argumente kot status borca, svoje nekdanje funkcije podpredsednika občine Center, čeprav bi zaradi tega od njega še prav posebej pričakovali, da bo zagovarjal napredna stališča, ki jih je kot že rečeno sprejela naša družba pri reševanju stanovanjske problematike. Ne nazadnje pa bi se moral zavedati, da je kot član ZK dolžan "s svojimi moralnimi vrlinami, družbenim ravnanjem in osebnim zgledom, z besedo in dejanjem pomagati pri uveljavljanju moralnih družbenih norm in socialistične solidarnosti, med delovnimi ljudmi, v skladu s cilji in načeli naše socialistične družbe". Po statutu ZKJ v ZK tudi "ni prostora za ljudi, ki postavljajo svoje egoistične interese pred interese samoupravne socialistične skupnosti in ki s svojim obnašanjem izpodkopavajo ugled ZK". Tov. Ivo Frelih je kot komunist politično odgovoren, da bodo stališča, ki so bila sprejeta uresničena tam kjer dela in živi.

Iz prej navedenega ravnanja imenovanega, upoštevajoč uvodoma našeta stališča družbeno političnih skupnosti, družbeno političnih organizacij, zlasti pa sklepov organov ZK, je razvidno, da ravnanje člana vaše OOKZ tov. Iva Freliha ni v skladu z obveznostmi in dolžnostmi člana ZK, zaradi česar predlagava, da vaša organizacija prouči politično obnašanje in ravnanje tov. Iva Freliha, ter ga v smislu člena 27. Statuta ZKJ na navedene pomanjkljivosti opozori.

V vednost:

- Komite občinske konference ZKS Lj-Center
- Komite mestne konference ZKS

UDK 333.32 (497.12)

Metka RUS-BLEJEC

STANOVANJSKI STANDARD V SLOVENIJI¹

U v o d

Stanovanje je potrošna dobrina, ki je nujno potrebna za človekovo življenje, tako kot hrana in obleka. Zato štejemo stanovanje med temeljne človekove potrebe, ki se jim ne more odreči noben človek. Stanovanje kot potrošna dobrina ima predvsem tri osnovne funkcije: biološko, sociološko in ekonomska.

Zdravniki poudarjajo, da mora stanovanje nuditi človeku predvsem fizično in duševno sprästitev. Zaradi hitrega tempa sodobnega razvoja in zahtev za vedno večjo storilnost, ki negativno vplivajo na človekovo zdravje, predvsem na njegov živčni sistem, stanovanja ne moremo pojmovati le kot streho nad glavo. Dobro stanovanje mora človeku zagotoviti intimnost, varnost, red, higieno, prostost, komfort, lepoto, zabavo itd.

Sociološko je stanovanje eden izmed bistvenih predpogojev za normalen razvoj družine in doma kot osnovne družbene celice. Stanovanjska prenaseljenost, predvsem v mestih, sili družine, da se naseljujejo v zasilnih, človeku neprimernih bivališčih. Naseljevanje zasilnih prostorov vpliva na higieno in zdravje družin, njihovo kulturno raven in vzgojo otrok. Neurejene stanovanjske razmere so pogosto vzrok alkoholizmu, ločitvam, slabemu napredovanju otrok v šoli, pa tudi kriminalu.

Pomanjkanje stanovanj je lahko tudi ovira za normalen razvoj populacije. Vpliva na stopnjo natalitete in nupcialitete. Zakonske zveze se sklepajo v kasnejših letih, mnogi zakonski pa-

¹ Prispevek predstavlja izvleček iz diplomske naloge: PRIKAZ STANJA IN RAZLIK V KVALITETI IN NASTANJENOSTI STANOVANJSKEGA SKLADA IN NEKATERI FAKTORJI, KI JIH POGOJUJEJO (po rezultatih popisa prebivalstva in stanovanj 31. marca 1971), Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, marec 1975.

ri prav zaradi neurejenih stanovanjskih razmer odlašajo z rojstvom prvega otroka, ki navadno ostane tudi edini. Neustrezno stanovanje diktira družini pogoje življenja in utesnjuje njene želje in potrebe.

Ekonomska funkcija opredeljuje stanovanje kot dolgoročno potrošno dobrino, ki je nujna za reprodukcijo delovne sile. Poudarja vpliv stanovanja na produktivnost delovne sile. Neurejene stanovanjske razmere so pogosto vzrok nižje storilnosti delavca. Lahko vplivajo na njegovo fizično stanje (utrujenost, slabo zdravje) ali pa tudi na njegovo psihično stanje (nezainteresiranost za delo in poslovni uspeh delovne organizacije). Posredno lahko stanovanjske razmere vplivajo tudi na razširjeno reprodukcijo delovne sile, predvsem na vzgojo in šolanje otrok kot bodočega aktivnega prebivalstva.

Definicije o vlogi in funkciji stanovanja kažejo na pomembnost in kompleksnost stanovanjskega problema za posameznika, družino in družbo. Zato stanovanjski problem ni le stvar posameznika ali posamezne družine, temveč problem celotne družbene skupnosti.

Ne moremo reči, da je v naši družbi vsaki družini zagotovljeno ustrezno stanovanje. Največja stanovanjska stiska je bila takoj po vojni. Stanovanjski presežek pred vojno je bil samo fiktiven, rezultat visokih najemnin. Zaradi vojne vihere se je stanje samo še poslabšalo. Med vojno je bilo v Jugoslaviji porušeno približno 25% celotnega stanovanjskega sklada. Poprečno je bilo v evropskih državah uničenih 8% stanovanjskega sklada; Jugoslavija sodi torej med države, ki so utrpeli največjo škodo. Po vojni so se potrebe po stanovanjih močno povečale zaradi demografskega razvoja - hitre rasti populacije zaradi naraščajočega deleža rojstev in padajočega deleža smrtnosti.

Stopnja graditve stanovanj je bila nizka, predvsem zaradi nezadostnih sredstev, investicije so bile takoj po vojni v glavnem

usmerjene v industrializacijo, tako da je bil stanovanjski problem nekaj časa v ozadju. Kljub spremembam v financiranju stanovanjske graditve, je obseg stanovanjske graditve še vedno nazadosten. Poprečno število letno dograjenih stanovanj v zadnjih letih je 5,6 stanovanj na 1000 prebivalcev, kar zadoštuje le za tekoče potrebe po stanovanjih zaradi naraščajočega prebivalstva.

Pomanjkanje stanovanj, predvsem v mestih, povzroča razne oblike izkoriščanja med ljudmi. Zaostajanje stanovanjske graditve za procesom industrializacije povzroča formiranje posebnega sloja prebivalstva - potencialno mestno, nekmečko prebivalstvo. To so vozači, ki v kraju zaposlitve nimajo stanovanja in se zato vsak dan vozijo na delo. V zapostavljenem položaju je tudi mladina s podeželja. Zaradi pomanjkanja študentskih domov v naših univerzitetnih središčih, mnogi ne morejo nadaljevati šolanja, struktura študentov je tako precej homogena. Težavni pogoji za pridobitev stanovanja so tudi eden izmed vzrokov začasnega odhajanja na delo v tujino.

Vzrok za takšno stanje je treba iskati predvsem v velikem pomanjkanju stanovanj, ki je na eni strani dediščina preteklosti, na drugi strani pa rezultat neurejene stanovanjske politike in zaostajanje stanovanjske graditve za družbeno ekonomskim razvojem. Značilna je permanentna stanovanjska kriza; razkorak med potrebami in stanovanjskim skladom pa se še povečuje, namesto, da bi se zmanjševal. Nizek stanovanjski standard in pomanjkanje stanovanj sta predvsem posledica premajhnega obsega stanovanjske graditve. Gradnja stanovanj zaostaja za potrebami, ki jim vzrok za to treba iskati na strani financiranja stanovanjske graditve.

Po vojni je bil sistem financiranja stanovanjske graditve centraliziran, stanovanja so gradili iz proračunskih sredstev. Obseg sredstev je bil premajhen, da bi lahko krili vse potrebe po stanovanjih. Zato so bili leta 1956 ustanovljeni občinski in

republiški stanovanjski sklad, sredstva za stanovanjsko graditev pa so se zbirala preko prispevka iz osebnih dohodkov. Financiranje stanovanjske graditve je bilo prenešeno na raven občin, kjub povečanju sredstev pa je gradnja stanovanj še vedno zaostajala za potrebami.

Po gospodarski reformi je prišlo do decentralizacije financiranja stanovanjske graditve s tem, da je bil stanovanjski prispevek prenešen na delovne organizacije. Kreditiranje stanovanjske gradnje so prevzele banke na podlagi namenskega varčevanja. Namen sistema je bil spodbuditi posameznika in posamezne družine, da bi prispevali čimveč lastnih sredstev za gradnjo stanovanj. Zato je novi sistem financiranja podpiral zasebno lastnino stanovanj. Zdi pa se, da je stanovanjska politika ravno v tem času zašla v slepo ulico. Privačizacija stanovanj je povzročila, da so prav na tem področju nastale velike socialne razlike med posameznimi sloji prebivalstva. Zaradi visokih cen stanovanj, tak sistem ni omogočal družinam z nižjimi dohodki nakup stanovanja. Družbena pomoč družinam, ki iz objektivnih razlogov niso mogle privarčevati dovolj sredstev in, ki jim tudi delovne organizacije, kjer so zaposleni niso mogle pomagati, je bila neučinkovita. Gradnja najemniških stanovanj je skoraj zamrla.

V letu 1971/72 je prišlo do sprememb v načinu financiranja stanovanjske graditve. Ponovna reforma je bila nujna zaradi akutnega stanovanjskega primanjkljaja in nujnosti znatnega povečanja obsega stanovanjske graditve. Osnovali so se solidarnostni stanovanjski skladi, ki s svojimi sredstvi pomagajo mladim družinam, socialno ogroženim družinam in starim ljudem. Sredstva skladov so namenjena za gradnjo najemniških stanovanj, kredite in subvencije stanarin.

Ker pa ima problematika stanovanjske graditve dolgoročen značaj, kljub tem ukrepom ne moremo pričakovati, da bo problem rešen čez noč. Sedanje stanje na tem področju je posledica neus-

treznega reševanja problema v preteklosti. Ugotovili smo, da v Sloveniji primanjkuje skoraj 60 000 stanovanj; število stanovanj dograjenih v zadnjih letih (10 000) pa zadošča le za kritične tekoče potrebe po stanovanjih.

Obseg stanovanjske graditve bi se moral torej zelo povečati, če bi v prihodnjih letih hoteli odpraviti pomanjkanje stanovanj. Zavedati pa se moramo, da se obseg stanovanjske graditve lahko poveča le do meje, ki jo določajo sredstva za njeno financiranje in zmogljivosti gradbenih podjetij. V tem okviru pa bi si morali prizadevati tudi za večjo racionalizacijo gradnje stanovanj.

Namen citirane diplomske naloge je bil prikazati stanje in razlike v stanovanjskem standardu predvsem z vidika prostorske variabilnosti v stanovanjskem standardu. Za ugotavljanje stanovanjskih razmer v Sloveniji glede na prostorsko variabilnost, je najpomembnejši zadnji popis stanovanj, ker je zajel vse stanovanjske enote namenjene za bivanje in dal največ informacij o velikosti in kvaliteti stanovanjskega sklada, predvsem pa zato, ker je prvič zajel celotno ozemlje. V rezultatih tega popisa se pojavljajo podatki na nivoju občin in za vsako naselje v okviru občine, medtem ko so bili rezultati predhodnih popisov stanovanj objavljeni le za popisana naselja. Stanovanjski sklad v Sloveniji je ob popisu leta 1971 obsegal 471 076 stanovanjskih enot. V izvenmestnih naseljih jih je bilo 273 865 (58%), v mestnih pa 197 211 (42%). Ker še vedno živi več kot polovica ljudi izven mest, lahko stanovanjski standard prikažemo realno le, če upoštevamo celotno področje Slovenije. To nam je omogočil šele zadnji popis stanovanj, s katerim so bili zbrani podatki o kvaliteti in nastanjenosti stanovanjskega sklada tudi za vsako naselje.

Stanovanjske pogoje prebivalcev Slovenije smo prikazali z več kazalci stanovanjskega standarda, ki osvetljujejo predvsem kvaliteto in nastanjenost stanovanjskega sklada, s tem da smo bili pri izboru in izračunu kazalcev vezani na tiste rezultate

popisa stanovanj iz leta 1971, ki so bili objavljeni na nivoju naselij in občin.

Prispevek ima dva dela. Prvi del obravnava stanje ob popisu 1971 glede na razlike v stanovanjskem standardu mestnih in nemestnih prebivalcev in predstavlja povzetek obsežnejše analize v omenjeni diplomski nalogi, drugi del pa razlike med občinami, ki so pogojene predvsem s stopnjo razvátosti posameznih občin.

I. RAZLIKE MED MESTOM IN VASJO

Starostna struktura

Stanovanjski sklad v Sloveniji je precej star, saj je bilo 36,8% stanovanj od celotnega stanovanjskega sklada zgrajenih pred letom 1918. To kaže na velike potrebe po zamenjavi stanovanjskega sklada. Če bi hoteli natančno oceniti potrebe po zamenjavi, bi morali razpolagati s podrobnejšimi podatki, zlasti o materialih iz katerih so zgrajene zgradbe, izrabljenosti, notranjih instalacijah in opremi, saj je znano, da nekatere stanovanjske hiše lahko zdržijo tudi 200 let.

Zanimivo je, da je bilo v obdobju od leta 1919 do 1945 (26 let) zgrajeno najmanj stanovanj (16,3%). Vzrok temu je majhen obseg stanovanjske gradnje pred vojno, upoštevati pa je treba tudi izgube med vojno. V obdobju od leta 1960-1971 (11 let) je bilo zgrajenih 26% vseh stanovanj, torej več kot v obdobju 1946-60 (14 let), ko je bilo zgrajenih le 18,7% vseh stanovanj. Vzrok za to je zaostajanje stanovanjske gradnje takoj po vojni.

Razlike med vaškimi in mestnimi naselji so očitne. Delež starih stanovanj (zgrajenih pred 1918) v mestnih naseljih je za polovico manjši kot v vaških, delež novih (zgrajenih po letu 1960) pa še enkrat večji. Zaradi prostorske koncentracije stanovanjske izgradnje se starostna struktura stanovanjskega sklada v mestih stalno izboljšuje.

Opremljenost stanovanj z instalacijami je bilo možno proučiti glede na to:

ali ima stanovanje elektriko in vodovod ali ne. V primerjavi s sodobnimi zahtevami o opremljenosti stanovanj pomenita elektrika in vodovod minimalno opremljenost stanovanja. Sodobno stanovanje, grajeno za tržišče, ima centralno ogrevanje, toplovod, večinoma tudi telefonsko napeljavo, toplotno in zvočno izolacijo, itd. Z dvaganjem življenjske ravni zahteve o minimalni opremljenosti stanovanj stalno naraščajo, tako da si življenje brez električne energije le težko zemišljamo. Večina stanovanj brez elektrike je v vaških naseljih, predvsem v manjših zaselkih in samotnih kmetijah. Bolj problematično pa je preskrbovanje s pitno vodo. Preskrbovanje s pitno vodo je izredno pomembno iz higienskih in zdravstvenih razlogov. Večina manjših vaških naselij nima vodovoda in kanalizacije. Presenetljivo pa je, da tudi v mestnih naseljih vsaka lo. družina nima pitne vode v stanovanju. Gre za stara stanovanja ali pa nastanjene poslovne prostore, kjer je vodovodna napeljava izven stanovanj, na hodnikih ali na dvoriščih zgradb.

V poprečju je v Sloveniji 3,1% vseh stanovanj brez instalacij, to je približno 14 500 stanovanj. Okrog 70% vseh stanovanj ima elektriko in vodovod, ostalih 30% pa je brez vodovoda - približno 146 000 stanovanj.

Razlike med vaškimi in mestnimi naselji so velike. V mestnih naseljih ima skoraj 90% vseh stanovanj elektriko in vodovod, v vaških pa le nekaj več kot polovica.

Vidimo, da je problematična predvsem preskrba s pitno vodo v vaških naseljih. S pitno vodo iz vodovoda se preskrbuje poprečno 76,5% gospodinjstev - v mestnih naseljih 96,3%, v vaških pa 61,3%. Vsa ostala gospodinjstva pa dobivajo pitno vodo iz vodnjakov, cistern, izvirov in potokov. 4,9% gospodinjstev v Sloveniji dobiva pitno vodo direktno iz potokov, to je 24 133 gospodinjstev oziroma 83 000 ljudi, če vzamemo, da je poprečno

Število članov gospodinjstva v Sloveniji 3,4.

Opremljenost stanovanj s pomožnimi prostori:

Kopalnica in WC predstavljata prav tako minimalno opremljenost stanovanja. V Sloveniji prideta v poprečju 2,4 družine na eno kopalnico, kar kaže na nizek poprečni standard. Več kot polovica stanovanj v Sloveniji je brez kopalnice. Razlika med mestnimi in vaškimi naselji je velika, kljub temu, da ima tudi v mestih le 66% vseh stanovanj kopalnice. Na tako nizek delež vpliva prav gotovo tudi stanostna struktura stanovanjskega sklada, saj danes gradijo le redko stanovanja brez kopalnic. Zanimiva je primerjava med desetimi največjimi mesti v Sloveniji, ki imajo več kot 10000 prebivalcev. Največji delež kopalnic ima mesto Velenje, 88,5%, kjer je bilo 89,5% vseh stanovanj zgrajenih po vojni. Najmanjši delež pa je v Trbovljah - 48,9%, kjer je le 45,9% stanovanj zgrajenih po osvoboditvi.

Skoraj polovico vseh gospodinjstev je brez WC in kanalizacije v stanovanju. Razlike med mestnimi in vaškimi naselji so ogromne, kar pa je razumljivo, saj večina manjših vaških naselij nima kanalizacije.

Poprečna velikost stanovanj:

Velikost stanovanja je odvisna od vrste stanovanja (etažno stanovanje, individualna stanovanjska hiša) in od tega, kdaj je bilo stanovanje zgrajeno. Novejša, etažna stanovanja so manjša, vendar imajo funkcionalnejšo razporeditev prostorov.

Značilno je, da so v vaških naseljih v poprečju večja stanovanja kot v mestnih. Vzrok je v tem, da imajo vaška naselja v poprečju starejši stanovanjski sklad in večinoma individualne stanovanjske hiše.

Stanovanjski pogoji družine so poleg opremljenosti stanovanja predvsem odvisni od velikosti stanovanja, v katerem družina živi. Stanovanje mora biti dovolj veliko, da ima vsak družinski

član svoj življenjski prostor v njem. Primerna velikost stanovanja je tako predvsem odvisna od števila družinskih članov, zato moramo pri proučevanju stanovanjskega standarda upoštevati tudi nastanjenost stanovanj. Kot primer navajamo kriterij velikosti stanovanj, ki omogočajo družini standardne pogoje bivanja¹.

TABELA 1

Število družinskih članov	Primerne standardne površine stanovanj		
	od	-	do
1	24,3	-	32,0
2	38,3	-	46,0
3	51,6	-	62,0
4	60,4	-	72,0
5	69,0	-	83,0
6	80,0	-	96,0
7	88,0	-	102,0
8	96,0	-	112,0

Merila velikost standardnega stanovanja se spreminjajo glede na razvoj stanovanjske kulture - zahteve glede kvalitete in opremljenosti stanovanj stalno naraščajo. V nekaterih evropskih državah je normativ poprečne stanovanjske površine na stanovalca 20 m² (Finska, Švedska).

Po prej omenjenem kriteriju bi morala živeti štiričlanska družina v stanovanju od 60,4 - 72,0 m² površine. Na družinskega

¹ Ruprèt Franc, Sistem družbene pomoči v stanovanjskem gospodarstvu, Gradbeni center Slovenije, Ljubljana 1969
Kriterij je bil predlagan kot osnova za določanje višine stanarin, zato je označena tudi zgornja meja velikosti standardnega stanovanja. Če bi imela družina večje stanovanje, bi morala plačevati višjo stanarino ali pristati na zamenjavo.

člana odpade 15-18 m². Izračunana poprečna stanovanjska površina na stanovalca v Sloveniji je 15,77, kar ustreza spodnji meji glede na standardne pogoje bivanja. V mestnih naseljih je v poprečju nekoliko večja, v vaških pa manjša, vendar še vedno nad spodnjo mejo.

Nastanjenost in metoda ocene primanjkljaja stanovanjskih enot: Pri prikazu poprečnega stanovanjskega standarda v Sloveniji smo normirali standardno stanovanjsko površino v višini 15-18 m² na stanovalca. Glede na ta kriterij imajo vse občine, kjer pride v poprečju manj kot 15 m² na enega stanovalca, primanjkljaj stanovanjske površine. Poskušali bomo oceniti primanjkljaj stanovanjskih enot oziroma stanovanj s tem, da bomo namesto poprečne stanovanjske površine na stanovalca vzeli kot kazalec nastanjenosti poprečno število gospodinjstev na stanovanje. Izračun temelji na načelu: eno gospodinjstvo na eno stanovanje. Primanjkljaj stanovanjskih enot na določenem področju je torej razlika med številom vseh gospodinjstev in številom vseh stanovanj na tem področju.

Za izračun primanjkljaja stanovanjskih enot smo vzeli podatke iz popisa, ki je zajel vse stanovanjske in gospodinjске enote. Upoštevali smo, da je popis zajel vse stanovanjske enote, ki so bile v času popisa nastanjene. Zato so upoštevani pri številu stanovanjskih enot tudi nastanjeni poslovni prostori in zasilno nastanjeni prostori, ki smo jih pri izračunu upoštevali kot primanjkljaj stanovanj.

Nastanjenih poslovnih prostorov in zasilno nastanjenih prostorov je v Sloveniji 9 591 ali 2,08% celotnega stanovanjskega sklada. V njih živi 27 134 oseb. Število oseb, ki živijo v zasilnih stanovanjih se je povečalo od 18 159 leta 1961 (1,1% od skupnega števila prebivalstva) na 27 134 (1,5%) v letu 1971. Te osebe živijo v prostorih, ki niso primerni za bivanje, vendar so kljub temu nastanjeni zaradi pomanjkanja stanovanj. Delež nastanjenih poslovnih in zasilno nastanjenih prostorov je večji v mestnih

(2,59% od vseh nastanjenih stanovanj) kot v vaških naseljih (1,7%), kar spet kaže na urbano anglomeracijo prebivalstva in premajhen obseg stanovanjske graditve. Visok delež takih stanovanj je predvsem v priselitvenih področjih (ljubljske občine, Jesenice, Kranj, Domžale, Ravne, Maribor). Poleg tega je visok delež nastanjenih zasilnih stanovanj tudi v nerazvitih področjih, ki imajo nizek stanovanjski standard (Ljutomer, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Metlika).

Pri ugotavljanju primanjkljaja stanovanjskih enot moramo prav tako upoštevati prazna stanovanja. Razlikovati moramo med dvema tipoma praznih stanovanj:

- Stanovanja, ki so prazna zaradi adaptacij, stanovanja, ki so trenutno neoddana ter dograjena in še neprodana stanovanja. Ta so bila v popisu zajeta kot začasno nenastanjena.
- Prazna stanovanja, ki ne bodo več naseljena, ker so substandardna in stanovanja, ki se nahajajo na področjih od koder se prebivalstvo izseljuje. Popis ni zajel substandardnih stanovanj, ki so bila izpraznjena zaradi rušenja. Stanovanja, ki so bila prazna zaradi izseljevanja prebivalstva, pa so bila v popisu zajeta kot stanovanja "opuščena za daljši čas". Če upoštevamo to kategorijo stanovanj pri številu stanovanjskih enot, potem je izračunani primanjkljaj podcenjen, posebno še v državah, kjer je močna notranja migracija prebivalstva, tako da se stanovanjski sklad v področjih, od koder se prebivalstvo izseljuje, prazni.

Praznih stanovanj, ki so posledica izseljevanja prebivalstva, ki se stalno naseljuje v krajih, v katerih je možnost zaposlitve, je v Sloveniji 8 819. Delež "opuščenih" stanovanj je večji v vaških (2,16% od nastanjenih stanovanj) kot v mestnih naseljih (0,23%), kar kaže na deagravizacijo. Visok delež opuščanih stanovanj je tako pomemben kazalec migracij. Visok delež opuščanih stanovanj je predvsem v odselitvenih področjih, lahko pa je tu-

di v razvitejših občinah v primerih, ko gre za proces deagrizacije nerazvitih predelov in migracije iz vaških naselij v mestna v isti občini (npr. Nova Gorica, Koper).

Po podatkih popisa stanovanj leta 1971 je znašal primanjkljaj stanovanjskih enot v Sloveniji 59 901 stanovanj. To pomeni, da vsako deveto gospodinjstvo nima stanovanja, oziroma živi v stanovanju skupaj z drugim gospodinjstvom.

Da bi ugotovili prostorsko variabilnost primanjkljaja stanovanj, smo izračunali primanjkljaj za vsako občino posebej. Za primerjavo med občinami smo primanjkljaj izrazili v obliki relativne mere kot primanjkljaj stanovanjskih enot na 1000 prebivalcev (grafični prikaz je na sliki 1). Vidimo, da je največji primanjkljaj stanovanj predvsem v ljubljanskih občinah, Gorenjski regiji (razen Tržiča), v Zasavju in Štajersko-Koroški regiji (predvsem v občinah Celje, Velenje, Ravne na Koroškem in Maribor). Visok stanovanjski primanjkljaj je tudi v občini Nova Gorica in na Primorskem (predvsem v Kopru in Izoli). Zanimivo je, da so vsa omenjena področja najbolj razvita v Sloveniji in da imajo glede na izbrane kazalce najvišji stanovanjski standard. To so področja, ki jih z vidika ekonomske rasti in višine narodnega dohodka na prebivalca, štejemo med najbolj razvita v Sloveniji. Značilen je relativno visok narodni dohodek na prebivalca, visoka stopnja rasti in pomanjkanje delovne sile zaradi industrijskega razvoja. Značilno je priseljevanje prebivalstva, ki išče zaposlitev v večjih urbanih in industrijskih centrih.

Primanjkljaj stanovanjskih enot je tako posledica migracij prebivalstva v kraje, kjer je možna zaposlitev in posledica demografskih sprememb - tendence cepitve gospodinjstev. Tako migracije kot tudi spremembe v strukturi družin pa so posledica družbeno-ekonomskega razvoja, zato je metoda ugotavljanja stanovanjskega primanjkljaja preko kazalca poprečno število gospodinjstev na stanovanje pomembna predvsem pri planiranju potreb po stanovanjih.

II. STANOVANJSKI STANDARD V ODVISNOSTI OD RAZVITOSTI OBČIN

Zanima nas, ali so razlike v stanovanjskem standardu odvisne od razvitosti posameznih področij. Razvitost pojmuje kot stopnjo doseženega gospodarskega in družbenega razvoja, ki je posledica več faktorjev. Odločili smo se za proučevanje odvisnosti stanovanjskih pogojev od dosežene stopnje gospodarske razvitosti, ki smo jo izrazili z višino narodnega dohodka na prebivalca. Glede na rezultate za vaška in mestna naselja sklepamo, da obstajajo precejšnje razlike v stanovanjskem standardu med mestom in vasjo. Zato smo v analizo vključili še proučevanje odvisnosti stanovanjskih pogojev od deleža kmečkega prebivalstva, ki je kazalec sprememb v socialnem poreklu prebivalstva. Iz istega razloga proučujemo tudi odvisnost kazalcev stanovanjskega standarda od stopnje urbanizacije.

Proučevali bomo linearno odvisnost med kazalci stanovanjskega standarda in narodnim dohodkom na prebivalca, stopnjo urbanizacije ter deležem kmečkega prebivalstva¹. Predpostavljamo, da gre za vzročne odvisnosti, kjer predstavljajo kazalci stanovanjskega standarda rezultativne, narodni dohodek na prebivalca, stopnja urbanizacije in delež kmečkega prebivalstva pa faktorijske znake.

Izhajali smo iz tabele osnovnih podatkov za 60 slovenskih občin. V tabeli so naslednji podatki:

¹ Podatke za narodni dohodek smo vzeli za leto 1971. Vir: Statistični podatki po občinah SR Slovenije 1973, I. zvezek - družbeni produkt in narodni dohodek 1967-1971, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, marec 1973. Stopnjo urbanizacije smo izračunali kot delež prebivalstva v občini, ki živi v mestih. Med mestna naselja smo šteli 51 mest, kot jih zajema statistika. Podatke za delež kmečkega prebivalstva smo vzeli iz Prebivalstvo XI - kmetijsko prebivalstvo, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1974.

- 1) delež stanovanj zgrajenih pred letom 1918
- 2) delež stanovanj zgrajenih po letu 1960
- 3) poprečna površina stanovanj
- 4) delež stanovanj, ki imajo kopalnico
- 5) delež gospodinjstev, ki imajo WC v stanovanju
- 6) delež stanovanj, ki imajo elektriko in vodovod
- 7) delež stanovanj brez instalacij
- 8) poprečna površina stanovanja na prebivalca
- 9) stanovanjski primanjkljaj, kot razlika med številom gospodinjstev in številom stanovanj

Poleg kazalcev stanovanjskega standarda smo vključili v analizo še dve obeležji lastništva:

- 10) delež družbenih stanovanj
- 11) poprečna velikost družbenih stanovanj,

poleg teh pa še:

- 12) število članov gospodinjstva
- 13) narodni dohodek na prebivalca
- 14) delež kmečkega prebivalstva
- 15) stopnja urbanizacije

Tako smo dobili 15 znakov ali spremenljivk za vseh 60 enot populacije.

Izračunali smo koeficient linearne korelacije med posameznimi pari spremenljivk in dobili simetrično matriko reda 15×15 , ki ima za elemente vrednosti korelacijskih koeficientov za ustrezni spremenljivki, tako da lahko proučujemo tudi medsebojno povezanost samih kazalcev stanovanjskega standarda.

Odvisnosti med kazalci razvitosti in kazalci stanovanjskega standarda:

Linearni korelacijski koeficienti kažejo povezanost med kazalci stanovanjskega standarda in narodnim dohodkom na prebivalca, deležem kmečkega prebivalstva ter stopnjo urbanizacije. Glede na predznak korelacijskih koeficientov lahko opazujemo splošno ten-

denco odvisnosti. Vsi kazalci stanovanjskega standarda, razen deleža stanovanj zgrajenih pred letom 1918 in deleža stanovanj, ki so brez instalacij, ki kažejo nizek stanovanjski standard, so pozitivno povezani z narodnim dohodkom na prebivalca. Povezanost z deležem kmečkega prebivalstva pa je negativna, razen za omenjena kazalca stanovanjskega standarda. Take odvisnosti so razumljive, saj je delež kmečkega prebivalstva, ki kaže na nizko stopnjo razvitosti, negativno povezan z narodnim dohodkom na prebivalca (slika 2).

Največje povezanosti so s kazalci opremljenosti stanovanjskega sklada. Z naraščanjem narodnega dohodka na prebivalca in stopnje urbanizacije ter upadanjem deleža kmečkega prebivalstva narašča delež stanovanj v občinah, ki imajo elektriko, vodovod, kopalnico in WC.

Odvisnost ostalih kazalcev kvalitete od razvitosti je manjša. Najmanj je od razvitosti občine odvisna poprečna velikost stanovanj.

Odvisnost med primanjkljajem stanovanjskih enot in narodnim dohodkom na prebivalca je pozitivna ($r = 0,75$), enako s stopnjo urbanizacije ($r = 0,72$), z deležem kmečkega prebivalstva pa je negativna ($r = -0,70$). Predznaki in višina korelacijskih koeficientov potrjujejo trditev, da je primanjkljaj stanovanjskih enot večji v razvitejših občinah, predvsem zaradi priseljevanja prebivalstva in sprememb v strukturi gospodinjstev (tendenco upadanja števila članov gospodinjstva).

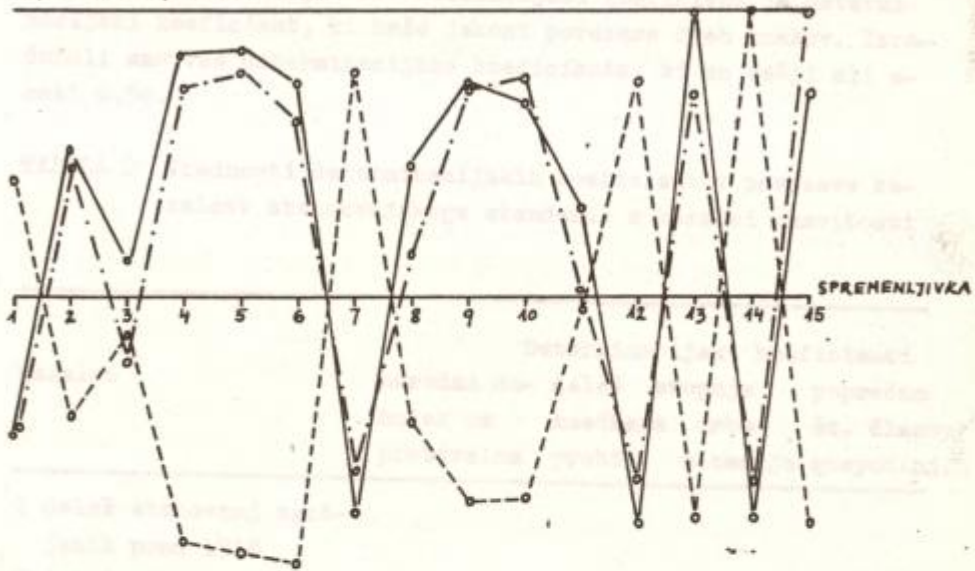
Delež družbenih stanovanj je pozitivno povezan z narodnim dohodkom na prebivalca ($r = 0,69$) in stopnjo urbanizacije ($r = 0,77$) ter negativno z deležem kmečkega prebivalstva ($r = -0,70$).

Opazimo negativno povezanost med poprečnim številom članov gospodinjstva in narodnim dohodkom na prebivalca ($r = -0,79$) ter stopnjo urbanizacije ($r = -0,78$). Čim bolj je občina razvita, manjše

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15.

+1 KORELACIJSKI KOEFICIENT

-1 KORELACIJSKI KOEFICIENT

— ND/P
 - - - % kmečkoga prebivalstva
 - · - · % urbanizacije

SLIKA 2. Korelacijski koeficienti odvisnosti med kazalci razvitosti in spremenljivkami

Kazalci razvitosti	ND/P	% kmečkoga prebivalstva	% urbanizacije
1. Bruto domači proizvod	0,75	0,72	0,58
2. Bruto domači proizvod na glavo	0,7	0,75	0,57
3. Bruto domači proizvod na zaposlenega	0,55	0,57	0,51
4. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo	0,55	0,57	0,51
5. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant	0,55	0,57	0,51
6. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar	0,55	0,57	0,51
7. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
8. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
9. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
10. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
11. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
12. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
13. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
14. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51
15. Bruto domači proizvod na zaposlenega na glavo na kvadrant na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar na hektar	0,55	0,57	0,51

je v poprečju gospodinjstvo. Tendenca upadanja števila članov gospodinjstva je torej posledica razvoja.

Analitično pomembnejši kot korelacijski koeficient je determinacijski koeficient, ki kaže jakost povezave dveh znakov. Izračunali smo vse determinacijske koeficiente, ki so večji ali enaki 0,50.

TABELA 2: Vrednosti determinacijskih koeficientov povezave kazalcev stanovanjskega standarda s kazalci razvitosti

Kazalec	Determinacijski koeficienti			
	narodni do- hodek na prebivalca	delež kmečkega prebiv.	stopnja urba- nizacije	poprečno št. članov gospodinj.
1 delež stanovanj zgra- jenih pred 1918				
2 delež stanovanj zgra- jenih po 1960				
3 poprečna velikost stanovanj				
4 delež stanovanj s kopalnico	0,73	0,72	0,54	0,50
5 delež gospodinjstev, ki imajo WC v stan.	0,74	0,79	0,62	0,57
6 delež stanovanj, ki imajo elek. in vod.	0,55	0,87		
7 delež stanovanj brez instalacij	0,55	0,62		0,51
8 poprečna stanovanjska površina na stanovał.				
9 primanjkljaj stanovanj na 1000 prebivalcev	0,57	0,50	0,52	
10 delež družbenih stan.			0,59	
11 poprečna površina družbenih stanovanj				

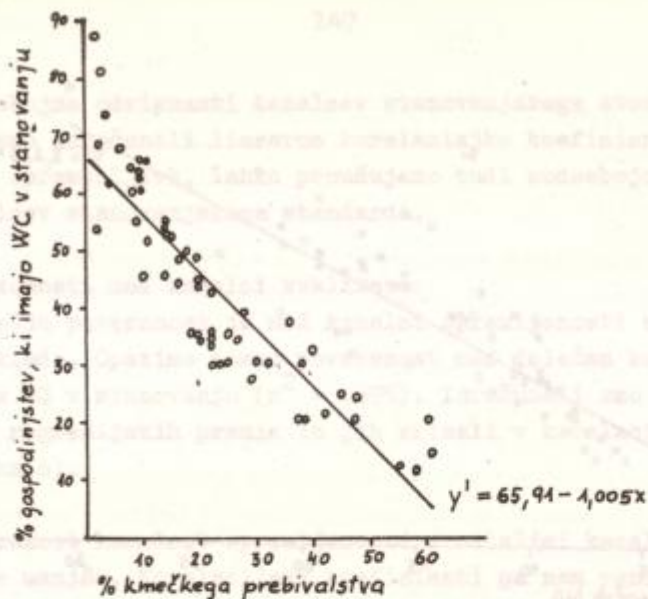

Opazimo, da pojasnjujejo izbrani kazalci razvitosti majhen delež variabilnosti (manj kot 0,50%) starosti stanovanjskega sklada, poprečne površine stanovanj in poprečne stanovanjske površine na stanovalca. Z drugimi besedami - variabilnosti teh kazalcev ne moremo pojasniti z linearno zvezo med njimi in kazalci razvitosti.

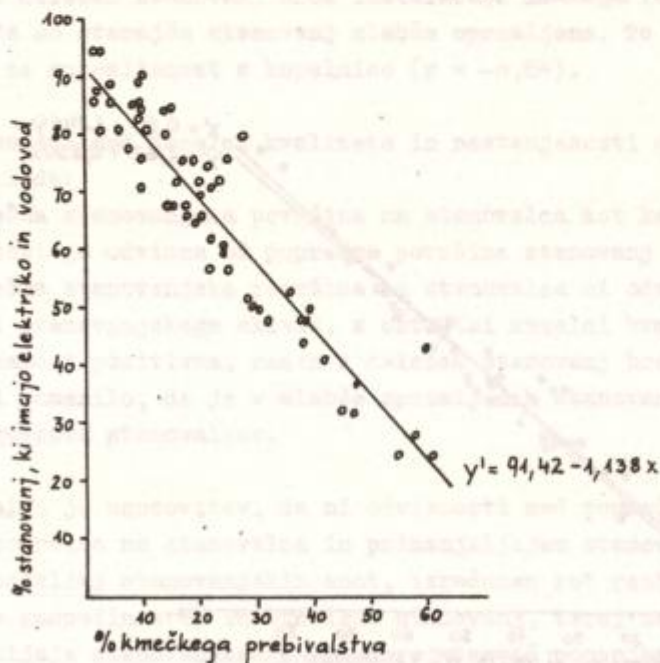
Izbrani kazalci razvitosti predvsem pojasnjujejo razlike v opremljenosti stanovanj. Za kazalce, ki so medsebojno najbolj povezani smo izračunali parametre regresijskih premic, ki smo jih vrisali v korelacijske grafikone (Slike 3, 4, 5). Točke v grafikonih kažejo linearno povezanost. Največja odvisnost je med deležem stanovanj, ki imajo elektriko in vodovod in deležem kmečkega prebivalstva ($r^2 = 0,87$) ter deležem WC in deležem kmečkega prebivalstva ($r^2 = 0,79$). Izračunali smo tudi linearno regresijo odvisnosti deleža stanovanj s kopalnico in narodnega dohodka na prebivalca. Opazimo, da so pri nižjem narodnem dohodku na prebivalca manjše razlike med občinami kot pri višjem.

Determinacijski koeficienti korelacije kazalcev stanovanjskega standarda in stopnje urbanizacije so manjši. S stopnje urbanizacije je najbolj povezan delež družbenih stanovanj. Družbena stanovanja so predvsem v mestnih naseljih.

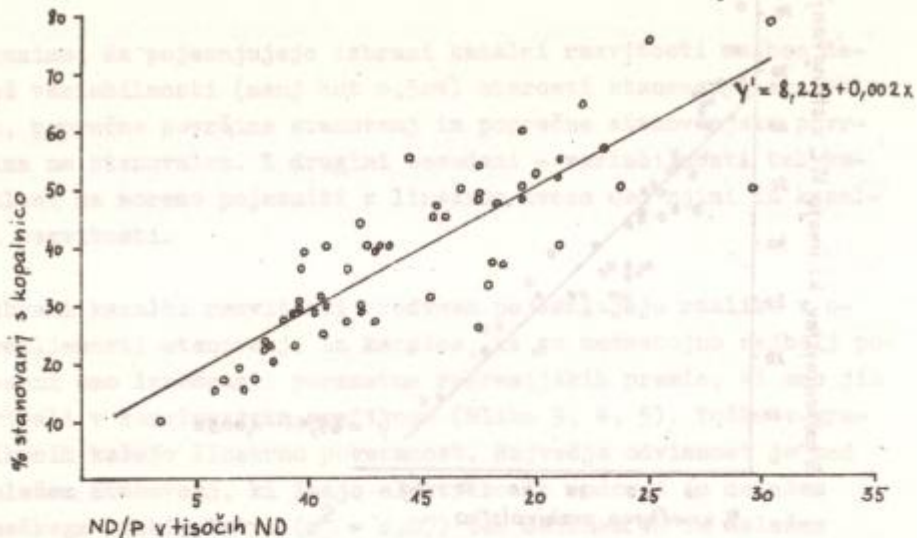
V analizo smo vključili tudi podatek o poprečnem številu članov gospodinjstva. Poprečno število članov gospodinjstva lahko smatramo kot velikost družine. Zanima nas, kako so kazalci stanovanjskega standarda odvisni od velikosti družine. Povezanost je večja pri kazalcih opremljenosti, kar pomeni, da imajo večje družine slabše opremljena stanovanja. Povezanost z ostalimi kazalci je majhna (determinacijski koeficienti so manjši kot 0,50). Menimo, da bi bilo primerneje, če bi pri ugotavljanju odvisnosti stanovanjskega standarda in velikosti družine, vzeli kot enoto opazovanja gospodinjstvo namesto občine.

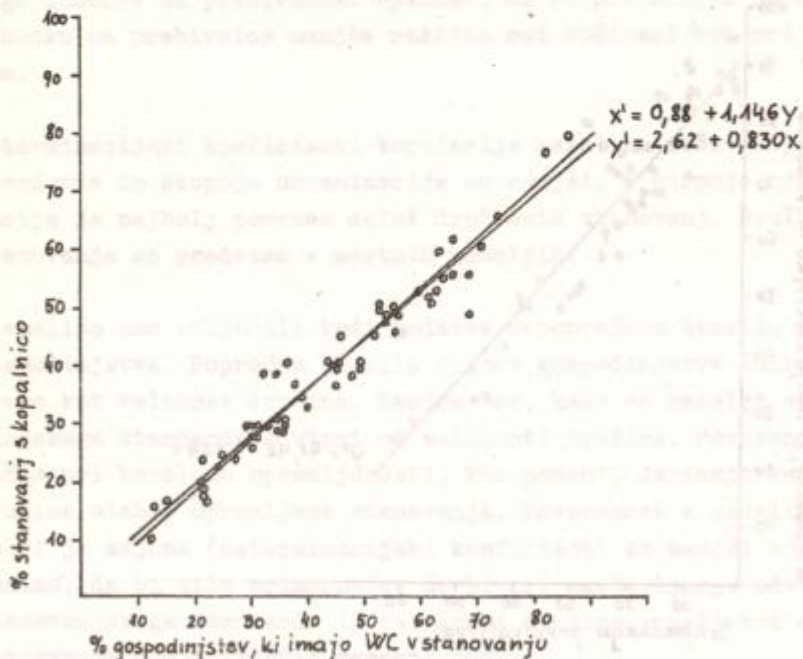
SLIKA 3. Linearna regresija odvisnosti med deležem WC in deležem kmečkega prebivalstva

SLIKA 4. Linearna regresija odvisnosti opremljenosti stanovanj x instalacijami od deleža kmečkega prebivalstva v občini

SLIKA 5. Linearna regresija odvisnosti deleža kopalnic od višine ND/P.

SLIKA 6. Linearna regresija odvisnosti med deležem kopalnic in deležem WC v občinah

Medsebojne odvisnosti kazalcev stanovanjskega standarda

Ker smo izračunali linearne korelacijske koeficiente med vsemi pari spremenljivk, lahko proučujemo tudi medsebojne odvisnosti kazalcev stanovanjskega standarda.

Povezanosti med kazalci kvalitete:

Največja povezanost je med kazalci opremljenosti stanovanjskega sklada. Opazimo tesno povezanost med deležem kopalnic in deležem WC v stanovanju ($r^2 = 0,95$). Izračunali smo parametre obeh regresijskih premic in jih vrisali v korelacijski grafikon (slika 6).

Povezanost kazalcev opremljenosti z ostalimi kazalci kvalitete je manjša. Korelacijski koeficienti pa nam vendarle kažejo smer povezave med njimi. Odvisnost med deležem stanovanj zgrajenih pred letom 1918 in kazalci opremljenosti je negativna, razen z deležem stanovanj brez instalacij. Iz tega lahko sklepamo, da so starejša stanovanj slabše opremljena. To velja predvsem za opremljenost s kopalnico ($r = -0,64$).

Odvisnosti med kazalci kvalitete in nastanjenosti stanovanjskega sklada:

Poprečna stanovanjska površina na stanovalca kot kazalec nastanjenosti je odvisna od poprečne površine stanovanj ($r = 0,80$). Poprečna stanovanjska površina na stanovalca ni odvisna od starosti stanovanjskega sklada, z ostalimi kazalci kvalitete pa je povezanost pozitivna, razen z deležem stanovanj brez instalacij. To bi pomenilo, da je v slabše opremljenih stanovanjih tudi večja gostota stanovalcev.

Zanimiva je ugotovitev, da ni odvisnosti med poprečno stanovanjsko površino na stanovalca in primanjkljajem stanovanjskih enot. Primanjkljaj stanovanjskih enot, izračunan kot razlika med številom gospodinjstev in številom stanovanj, torej ne pomeni primanjkljaja stanovanjskega prostora, temveč pomanjkanje stanovanj v občinah, ki imajo sicer kvalitetnejša stanovanj. To trditev

potrjujejo tudi korelacijski koeficienti povezanosti primanjkljaja stanovanjskih enot z deležem kopalnic ($r = 0,87$) in deležem WC ($r = 0,86$).

Odvisnost stanovanjskega standarda in lastništva stanovanj: Zanimalo nas je ali obstaja odvisnost kvalitete stanovanja in nastanjenostjo od lastništva stanovanja. Vsi kazalci kvalitete so pozitivno povezani z deležem družbenih stanovanj, razen povprečne površine stanovanja, deleža stanovanj zgrajenih pred letom 1918 in deleža stanovanj brez instalacij.

Poskus opredelitve stanovanjskega standarda v občinah s pomočjo metode glavnih komponent:

Do sedaj smo ugotavljali stanje in razlike v stanovanjskem standardu prebivalcev slovenskih občin glede na posamezne kazalce. Na koncu bomo analizirali razlike v stanovanjskem standardu glede na več kazalcev hkrati. Nivo stanovanjskega standarda v posamezni občini bomo poskušali izraziti s pomočjo več sintetičnih kazalcev stanovanjskega standarda. Za ugotavljanje sintetičnega kazalca stanovanjskega standarda smo uporabili metodo glavnih komponent. Metoda glavnih komponent omogoča največjo možno koncentracijo vseh danih podatkov. V našem primeru gre za to, da informacije o kvaliteti, nastanjenosti in lastništvu stanovanjskega sklada, ki jih dajejo posamezni kazalci stanovanjskega standarda (imenovali jih bomo spremenljivke) izrazimo s čim manjšim številom novih spremenljivk - glavnih komponent¹.

Pri izračunu smo upoštevali 12 spremenljivk, ki dajejo informacije o kvaliteti, nastanjenosti in lastništvu stanovanjskega sklada. V tabeli so dane lastne vrednosti korelacijske matrike za standardizirane spremenljivke, ki so večje kot 1. Največja lastna vrednost korelacijske matrike $\lambda_1 = 6,4873$. Glede na to, da smo pri izračunu upoštevali 12 spremenljivk, pojasnjuje prva glavna komponenta 54,1% variabilnosti vseh spremenljivk

¹ Metoda je opisana npr. v učbeniku J. Johnston: ECONOMETRIC METHODS, Mc Graw-Hill, 1972

(skupna varianca je 12). Druga glavna komponenta pojasnjuje še dodatnih 19,5%, tretja pa 10,0% variabilnosti spremenljivk. Prve tri glavne komponente pojasnjujejo skupno 83,6% variabilnosti upoštevanih spremenljivk.

Prvi dve glavni komponenti pojasnjujeta 73,6% variabilnosti vseh spremenljivk.

Preko faktorske strukture, ki kaže povezanost posamezne glavne komponente z vrednostmi kazalcev stanovanjskega standarda (spremenljivkami), lahko vsebinsko opredelimo prve tri glavne komponente, za katere so lastne vrednosti večje kot 1.

Faktorsko strukturo posamezne komponente predstavljajo korelacijski koeficienti povezave faktorja z vsako spremenljivko. Tako je prva glavna komponenta visoko korelirana z naslednjimi spremenljivkami:

4. delež stanovanj, ki imajo kopalnico $r = 0,96$
5. delež gospodinjstev, ki imajo WC v stanovanju $r = 0,96$
6. delež stanovanj, ki imajo elektriko in vodovod $r = 0,90$
7. delež stanovanj brez instalacij $r = -0,87$
9. primanjkljaj stanovanjskih enot na 1000 prebivalcev $r = 0,87$
10. poprečno število članov gospodinjstva $r = -0,82$

Vidimo, da je prva glavna komponenta, ki pojasnjuje 54,1% variabilnosti spremenljivk, močno povežna predvsem s tistimi kazalci stanovanjskega standarda, ki izražajo opremljenost stanovanjskega sklada z instalacijami in pomožnimi prostori. Prva glavna komponenta je negativno povezana s poprečnim številom članov gospodinjstva, kar pomeni nižji standard (opremljenost) pri večjih gospodinjstvih. Pozitivno je povezana s primanjkljajem stanovanjskih enot, ki je izračunan kot razlika med številom gospodinjstev in številom stanovanj v posamezni občini. Smatramo ga kot rezultativen znak; veliko pomanjkanje stanovanj je predvsem posledica tendence upadanja števila članov gospodinjstva. Vsebinska opredelitev prve glavne komponente je težja predvsem

zato, ker je komponenta povezana s več spremenljivkami. To je posledica dejstva, da so nekatere spremenljivke v tesni medsebojni povezavi, kar smo ugotovili že pri analizi korelacijske matrike. To velja še posebno za povezanost deleža stanovanj s kopalnico in deleža gospodinjstev, ki imajo WC v stanovanju ($r^2 = 0,95$).

Največjo težo pri določanju nivoja stanovanjskega standarda imajo kazalci opremljenosti stanovanjskega sklada, zato smo prvo glavno komponento imenovali "opremljenost" stanovanja.

Druga glavna komponenta, ki pojasnjuje 19,5% variabilnosti spremenljivk, je najbolj povezana z naslednjimi spremenljivkami:

- 3. poprečna površina stanovanja $r = 0,87$
- 8. poprečna stanovanjska površina na stanovalca $r = 0,79$
- 11. poprečna površina družbenih stanovanj $r = 0,70$

Vsebinsko je torej povezana s kazalci za velikost in nastanjenost stanovanja in smo jo zato imenovali "velikost in nastanjenost" stanovanja.

Tretja glavna komponenta ni tesneje povezana s katerokoli od upoštevanih spremenljivk, tako da lahko govorimo le o smeri povezave. Pozitivno je povezana z deležem stanovanj zgrajenih pred letom 1918 in deležem družbenih stanovanj, negativno pa z deležem stanovanj zgrajenih po letu 1960. Opazimo pa, da je večja povezanost teh spremenljivk s prvo glavno komponento, kot pa s tretjo. Zato tretje glavne komponente v nadaljni analizi nismo upoštevali.

Vrstni red občin glede na prvo glavno komponento - "opremljenost" smo prikazali na rang grafikonu (slika 7). Najslabšo opremljenost stanovanja kaže občina Lenart (vrednost prve glavne komponente znaša - 2,1), najboljšo pa ljubljanske občine - Bežigrad (+ 2,1), Šiška in Center (+2,0). Za primerjavo stanovanjskega

standarda v Sloveniji in drugih republikah smo izračunali vrednosti prve glavne komponente tudi za ostale republike. Vrednosti za ostale republike in za poprečje v SFRJ so prikazane na levi strani rang grafikona. Pri izračunu smo predpostavili, da je tudi za druge republike prva glavna komponenta povezana z izbranimi kazalci stanovanjskega standarda na enak način kot v Sloveniji.

V poprečju je opremljenost stanovanjskega sklada približno enaka kot v občinah Lendava, Ljutomer, Murska Sobota, Trebnje, ki so na repu lestvice. Pod jugoslovanskim poprečjem so republike Srbija, Makedonija, Črna gora ter Bosna in Hercegovina. Najbolj pod poprečjem je Kosovo, za katerega lahko rečemo, da ima ekstremno nizek stanovanjski standard. Nad poprečjem pa so ožja Srbija, Vojvodina, Hrvatska in Slovenija. V primerjavi z drugimi republikami kaže Slovenija najvišji standard glede opremljenosti stanovanjskega sklada.

Vrstni red občin glede na drugo glavno komponento - "velikost in nastanjenost" je prikazan na sliki 8. Največje vrednosti so za občine Tolmin (+2,3), Sežana (+2,2) in Mozirje (+2,0), najmanjša pa za Hrastnik (-1,7). Porazdelitev občin glede na "velikost in nastanjenost" je asimetrična, od 60 občin jih je le 22 nad poprečjem.

Vrstni red občin po drugi glavni komponenti je precej spremenjen. Za primerjavo obeh sintetičnih kazalcev "opremljenost" in "velikost in nastanjenost" stanovanj, smo razporeditev občin prikazali grafično v koordinatnem sistemu (slika 9). Na abscisi so vrednosti za prvo glavno komponento - "opremljenost", na ordinati pa vrednosti za drugo glavno komponento - "velikost in nastanjenost" stanovanja.

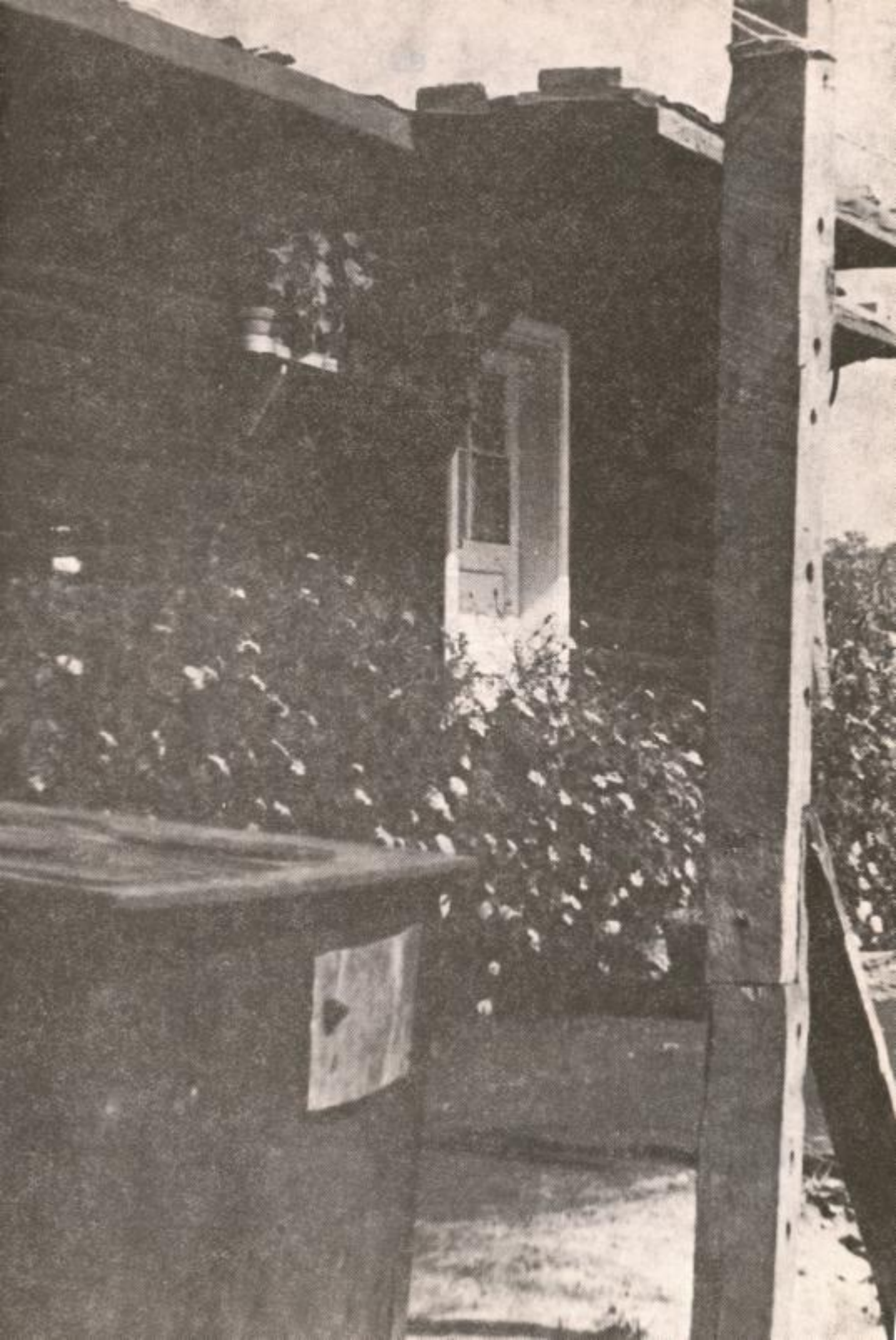
Občine bi tako lahko grupirali v štiri skupine:

(1) V prvi skupini so občine, ki imajo visok stanovanjski stan-

REPUBLIKE	OBČINE					
	+2,1	01-LJB				
	+2,0	02-LJŠ	03-LJC			
	+1,9					
	+1,8					
	+1,7					
	+1,6	04-VEL				
	+1,5	05-LJM				
	+1,4					
	+1,3	06-JES				
	+1,2	07-KRA				
	+1,1					
	+1,0					
	+0,9	08-LJV	09-CEL			
	+0,8	10-TRB	11-RCA			
	+0,7	12-KOP	13-RAV	14-TRŽ	15-PIR	
	+0,6	16-MAR	17-IZO			
	+0,5	18-HRA	19-SLO	20-POS	21-NGO	
	+0,4	22-KAM	23-ZAG			
	+0,3	24-DOM	25-IDR			
	+0,2	26-VRH				
	+0,1	27-KOČ				
SLOVENIJA	0	28-RIB	29-TOL	30-LOG	31-ŽAL	32-EER
		33-DRA	34-IBI			
	-0,1	35-MOŽ	36-AJD			
	-0,2	37-SEŽ	38-SLG			
	-0,3					
	-0,4	39-MET	40-NME			
HRVATSKA	-0,5	41-LAS	42-BRE			
	-0,6	43-CRN				
	-0,7	44-LIT	45-KRŠ			
	-0,8	46-GRO	47-SBI	48-RJE		
VOJVODINA	-0,9	49-SKO				
OŽJA SRBIJA	-1,0					
SFRJ	-1,1	50-LJU	51-MSO	52-TRE	53-LVA	
SRBIJA	-1,2	54-PTU				
	-1,3	55-SEV				
MAKEDONIJA	-1,4					
	-1,5	56-ŠMA	57-GRA	58-ŠTJ		
	-1,6	59-ORM				
	-1,7					
ČRNA GORA	-1,8					
	-1,9					
	-2,0					
BOSNA IN	-2,1	60-LRT				
HERCEGOVINA	.					
	.					
KOSOVO	-3,8					

Slika 7. Rang grafikon občin glede na "opremljenost"

	+2,3	01-TOL				
	+2,2	02-SEŽ				
	+2,1					
	+2,0	03-MOZ				
	+1,9					
	+1,8	04-AJD				
	+1,7	05-RIB				
	+1,6	06-LOG	07-POS			
	+1,5	08-IBI				
	+1,4					
	+1,3	09-NGO				
	+1,2	10-SLO	11-CER			
	+1,1					
	+1,0	12-LJC				
	+0,9	13-RCA				
	+0,8	14-IDR				
	+0,7					
	+0,6					
	+0,5					
	+0,4	15-VRE	16-PIR			
	+0,3					
	+0,2	17-KOP	18-KRA			
	+0,1	19-LJU	20-LRT	21-ORM	22-TRE	
SLOVENIJA	0	23-GRO	24-KAM			
	-0,1	25-PTU	26-IZO	27-LVA	28-BRE	29-DOM
	-0,2	30-KRS	31-MET			
	-0,3	32-MSO	33-LJS	34-ČRN		
	-0,4	35-ŽAL	36-LJV	37-LAS	38-TRŽ	39-JES
		40-STJ				
	-0,5	41-SKO	42-LJB			
	-0,6	43-ZAG	44-LIT	45-ŠMA	46-CEL	
	-0,7	47-ELG	48-DRA	49-GRA	50-KOC	51-SBI
	-0,8	52-SEV	53-NME			
	-0,9					
	-1,0	54-MAR				
	-1,1	55-RAV	56-RJE			
	-1,2					
	-1,3	57-LJM				
	-1,4	58-VEL				
	-1,5	59-TRB				
	-1,6					
	-1,7	60-HRA				
	-1,8					
	-1,9					
	-2,0					

Slika 8. Rang grafikon občin glede na velikost in nastanjenost stanovanj

dard glede opremljenosti ter velikosti in nastanjenosti stanovanj. V tej skupini izrazito izstopa občina Ljubljana-Center, v kateri je najvišji stanovanjski standard. Ostale občine v tej skupini so razvrščene tako, da se z večanjem stanovanjske površine na stanovalca opremljenost stanovanj slabša. Pri večjih vrednostih za drugo glavno komponento (ordinata), torej pri največjih stanovanjih v poprečju, je opremljenost stanovanj poprečna; v tej grupi je celotna Notranjska, za katero so značilna manjša mestna in vaška naselja, kjer so pretežno enodružinske hiše, zaradi izseljevanja prebivalstva pa je tudi precejšen delež opuščениh kmetij.

(2) V drugo skupino bi uvrstili občine, ki imajo sicer kvalitetna stanovanja glede opremljenosti, vendar po velikosti manjša in bolj nastanjena. V tej skupini izstopata občini Ljubljana-Moste-Polje in Velenje. Zanimivo je, da sta tesno skupaj, zato bi lahko sklepali, da imajo prebivalci obeh občin v poprečju zelo podobne stanovanjske pogoje.

Zanimivo je, da je v tem kvadrantu večina industrijsko razvitih občin (Jesenice, Celje, Zagorje, Maribor, Ravne, Hrastnik, Trbovlje), za katere je značilna visoka stopnja urbanizacije. V večjih centrih prevladujejo novejša etažna stanovanja, ki so kvalitetno opremljena, vendar manjša.

(3) V tretjo skupino spadajo občine, ki imajo slabo opremljena stanovanja in najmanjšo površino na stanovalca. To so občine, ki imajo podpoprečen stanovanjski standard. Sem bi lahko uvrstili celotno Dolenjsko pa tudi Podravsko - Pomursko regijo. Za nekatere občine Podravsko - Pomurske regije je značilno, da imajo najslabše opremljena stanovanja, vendar so po velikosti in nastanjenosti stanovanj nekoliko nad poprečjem (občine Lenart, Ormož, Ljutomer). Te občine imajo največji delež kmečkega prebivalstva, ki živi pretežno v enodružinskih hišah, zato so stanovanja v poprečju večja.

(4) Zanimivo je, da je četrti kvadrant v bistvu prazen; to pomeni, da pravzaprav ni nobene občine, ki bi imela podpoprečno opremljenost in nadpoprečno površino in nastanjenost stanovanj.

Odvisnost med sintetičnim kazalcem stanovanjskega standarda in stopnjo razvitosti posameznih občin:

Proučevali smo odvisnost posameznih kazalcev stanovanjskega standarda od narodnega dohodka na prebivalca, stopnje urbanizacije in deleža kmečkega prebivalstva. Za ugotavljanje odvisnosti nivoja stanovanjskega standarda od stopnje razvitosti pa lahko uporabimo tudi rezultate faktorske analize.

Občine smo rangirali glede na nivo stanovanjskega standarda in glede na razvitost. Rang občin glede na nivo stanovanjskega standarda se nanaša na vrednosti prve glavne komponente, ki pojasnjuje 54,1% variabilnosti 12 spremenljivk - kazalcev stanovanjskega standarda. Stopnja razvitosti občin pa je prav tako izračunana po metodi glavnih komponent.¹ Pri ugotavljanju stopnje razvitosti občine je bilo upoštevanih 23 kazalcev razvitosti, da bi izrazili razvitost čimbolj kompleksno. Zato so bili poleg kazalcev gospodarske razvitosti, upoštevani tudi kazalci kulturnega razvoja, življenjske ravni, infrastrukture. Občine so rangirane glede na vrednosti prve glavne komponente, ki je pojasnjevala 50,8% variabilnosti vseh upoštevanih 23 kazalcev.

Odvisnost med obema sintetičnima kazalcema smo izrazili preko Spearmanovega koeficienta korelacije ranga - $\rho_s = 0,938$, $\rho_s^2 = 0,879$. To pomeni, da je 88% variabilnosti v stanovanjskem standardu med posameznimi občinami pojasnjenih z linearno zvezo med obema sintetičnima kazalcema. Ker nam prva glavna komponenta pomeni standard stanovanja glede opremljenosti stanovanj, bi to pomenilo, da so razlike v opremljenosti stanovanj med občinami

¹ Rezultati so povzeti iz članka Marko Kranjec in Lovro Pfajfar, Razvitost slovenskih občin, Ekonomska revija, Ljubljana 1972, letnik 23, številka 4.

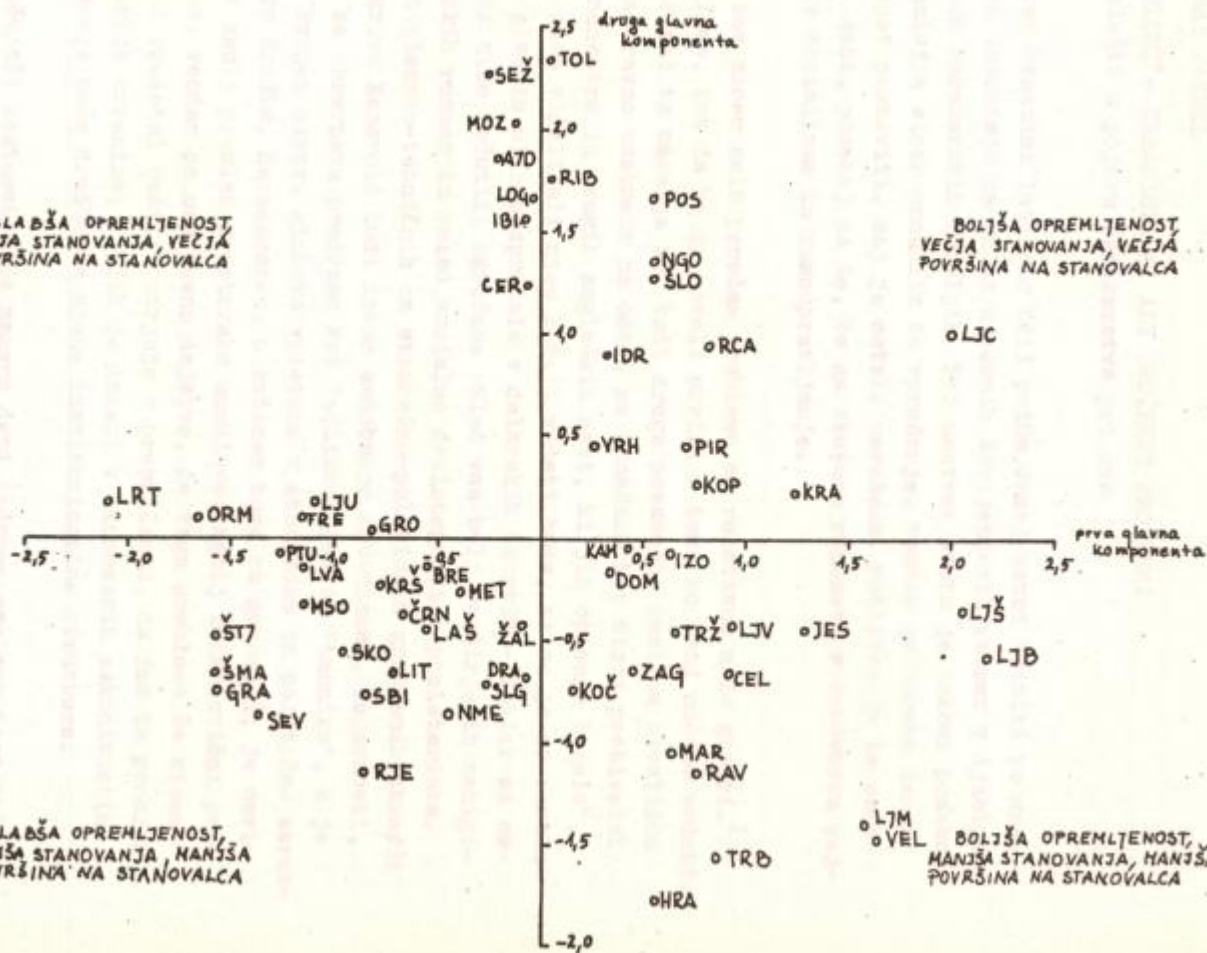

SLABŠA OPREMLJENOST,
VEĆJA STANOVANJA, VEĆJA
POVRŠINA NA STANOVALCA

SLABŠA OPREMLJENOST,
MANJŠA STANOVANJA, MANJŠA
POVRŠINA NA STANOVALCA

BOLJŠA OPREMLJENOST,
VEĆJA STANOVANJA, VEĆJA
POVRŠINA NA STANOVALCA

BOLJŠA OPREMLJENOST,
MANJŠA STANOVANJA, MANJŠA
POVRŠINA NA STANOVALCA

SLIKA 9.

UDK 333.325 (497.12)

Rudi JAKHEL

"SLUMI" - URBANISTIČNI ALI DRUŽBENI PROBLEM?

Beležke o pojavu barakarstva pri nas

Pred desetimi leti smo bili priča dokaj ostri kritiki po dnevnem časopisju na račun mizernih življenjskih razmer v ljubljanskih barakarskih naseljih. Pri mestnem svetu je takrat posebna komisija sicer proučila to vprašanje, vendar ga moramo danes zopet postaviti, saj je ostalo nerešeno. Kočljivo je že samo po sebi, posebej pa še, če ga skušamo razumeti v kontekstu pojmov socializem in samoupravljanje.

O tem sicer zelo perečem problemu se relativno malo govori.¹ Zdi se, kot da bi ga hoteli preiti v tem, ko zanj nočemo vedeti. Ker pač ta naselja kot tudi druga posamezna zasilna bivališča niso ravno vsakomur na očeh, se obnašamo kot tisti prebivalci Manchestra in drugih angleških mest, ki jih opisuje Engels², ki niso videli ali niso hoteli videti bede, ki se je za fasadami glavnih ulic razpredala v delavskih četrtih - dokler se seveda niso začutili ogrožene vsled vse bolj razširjenih nehigienskih razmer in vsled socialne dezintegracije proletariata. V higiensko-tehničnih in strateško-političnih gradbenih ukrepih odkriva Benevolo tudi izvor sodobnega urbanizma³, dejavnosti, ki se obravnava predvsem kot "oblikovanje" in "tehnika", a je po svojem bistvu globoko vpletena v ekonomsko in politično strukturo družbe. Barakarstvo, o katerem bomo tu govorili, je navidez zgolj problem prostorske ureditve, zgolj urbanistični problem, vendar pa nas ravno dejstvo, da tega problema še nismo bili sposobni rešiti, utrjuje v prepričanju, da ima ta problem globlje korenine, ki jih je iskati v ekonomskih zakonitostih razvoja naše družbe in njene institucionalne strukture.

Pričujoči sestavek nima namena dati izčrpne razlage tega pojava, temveč le v nekaj točkah nakazati, kje je iskati bistvo pro-

blema.

Zelo razširjena nevtralistična oz. nevtralizirajoča oznaka za ta ali oni urbanistični (ali tudi širši družbeni) problem je, da ga je povzročil "stihijski razvoj". Ob približnem opazovanju pa ugotovimo, da pri tem ne gre za stihijo kot neko naravno silo, temveč za zakonitosti blagovne proizvodnje, ki smo jo vsled nerazvitosti proizvajalnih sil bojda še primorani obdržati. Ta odločilni "materinski znak stare družbe"⁴ kot tudi vključenost v svetovno ekonomijo, ki bistveno vpliva na naš gospodarski sistem⁵, dalje pa še podobnost problema "slumov", ki pesté mesta kapitalističnih dežel, navajajo k vprašanju, ali tudi pri nas ne prevladuje v tem smislu neka posebna "ekonomija", kot odkriva Samuelson za mesta Združenih držav "ekonomijo propadanja mest" in "ekonomijo ghetta"⁶. Prav gotovo poganja reprodukcijo tako enega kot drugega pojava ista ekonomska zakonitost, ki pa zadobi v različnih spletnih zgodovinskih in geografskih danosti različne pojavne oblike.

Proces nastajanja barakarskih naselij je sestavni del procesa urbanizacije nasploh, torej ga ne moremo analizirati samega zase. Med zakonitostmi procesa urbanizacije bi morali poiskati tiste momente, ki povzročajo in reproducirajo barakarska naselja kot tudi druge vrste zasilnih bivališč v velikih mestih. Žal imamo tu veliko praznino: pomanjkanje konsistentne urbanistične teorije, ki bi vsebovala obrazložitev procesa urbanizacije. Tudi na zadnjem zveznem posvetovanju o urbanizaciji v sodobnih družbenih in tehničnih pogojih (Priština, 11. - 13. aprila 1977) so nekateri ugotavljali, da smo imeli do sedaj neustrezno urbanistično politiko prav zaradi pomanjkanja lastne urbanistične teorije.⁷

Že skromna analiza procesa urbanizacije, ki se ne zadovolji samo s kvantificiranjem in iskanjem korelacij med pojavi, nam daje slutiti, da se v tem procesu fizično odražajo nasprotja našega družbenega razvoja: nasprotje med človekom in kapitalom

oz. med živim in odtujenim minulim delom; nasprotje med mestom in vasjo, ki se transformira v nasprotje med centrom in periferijo, nasprotje med zasebnim produktom in družbenimi stroški itd., najbolj pa seveda nasprotje med deklariranim (načrtovanim) in dejanskim (realiziranim) stanjem naše družbe, specialno naše stanovanjske politike in izgradnje. Pojav barakarskih naselij je eno od inkarnacij vseh teh nasprotij. Sam po sebi dokazuje hkrati več slabih točk naše družbe, od katerih bi brez pretenzij po sistematičnosti v nekaj točkah le načel nekatere:

- 1) Neustreznost investicijske in stanovanjske politike in njuno neuskklajenost;
- 2) Zgolj tržno usmerjenost naše proizvodnje, ki računa s človekom le kot z delovno silo in kupno močjo;
- 3) Neupoštevanje človekovih stanovanjskih potreb in neustreznost stanovanjske izgradnje;
- 4) Fiasco urbanizma kot stroke;
- 5) Neučinkovitost sistema odločanja.

Ad 1.

Združeno delo v svojih posameznih procesih - naj jih imenujem proizvodne enote - je podrejeno prisili tržne konkurence in plafoniranim cenam. Njihov parcialni posamični interes po čim nižjih stroških jih sili v investiranje - ne tja, kjer je zadosti delovne sile, zgraditi pa bi morali vso infrastrukturo, pač pa tja, kjer sicer ni delovne sile, zato pa obstaja vsa infrastruktura. Njihova obratna, interna ekonomija, jih sili v čim večji izkoristek eksternih efektov, ti pa so največji tam, kjer je že izgrajena infrastrukturna mreža. Po Bajtu vsi infrastrukturni procesi povečujejo skoraj vse tuje zasebne produkte.⁸ Tako se nova delovna mesta odpirajo tam, kjer ni delovne sile in se mora le-ta ali vsakodnevno voziti ali pa se (začasno) preseliti. Posamične proizvodne enote s tako investicijsko politiko profitirajo od družbe dvakrat: od infrastrukture za svoj posebni proizvodni proces in od infrastrukture (vštevši stanovanja) za

svojo delovno silo. Če se proizvodna enota pri tem bolj malo briga za investiranje v stanovanja ali če izostanejo pri tem potrebne širše družbene investicije v izgradnjo stanovanj - oz. če zaostajajo, kar je naša stalna bolezen - pride do monopolnega diktiranja cen s strani gradbenih podjetij, do odiranja podnajemnikov, do črnega trga s stanovanji in do vseljevanja v različne provizorične stavbe in barake, do individualne gradnje zasilnih bivališč pa tudi do prekupčevanja z njimi.

Ad 2.

Vzroke za tako ravnanje proizvodnih enot najdemo seveda v blagovni proizvodnji, ki izsiljuje odločitve v interesu kapitala po lastnem nepretrganem in pospešenem množenju. Imperativ industrijske rasti, od katerega si obetamo nagel razvoj proizvodjalnih sil in materialno blaginjo, je najvišja avtoriteta, na katero se opira tudi avtoriteta stanovanjske politike. Ta avtoriteta zahteva žrtve: odrekanje zadovoljitve nekaterih potreb. To odrekanje pa ni, tako kot tudi dohodek ne, enakomerno razporejeno na vse. Vanj so primorani le posamezni deli družbe: tisti, ki vdihavajo zastrupljen zrak in pijejo zdravju škodljivo vodo, tisti, ki uživajo karcinogeno hrano, tisti, ki so (bodo) izpostavljeni radioaktivnemu sevanju itd. kot tudi tisti, ki nimajo sreče, da bi živeli v normalnih stanovanjih in reproducirajo vsakodnevno svojo delovno silo v mizernih razmerah v barakar-skih naseljih in drugih zasilnih bivališčih. V tem smislu smo še krepko pod "materinskim znakom" kapitalistične proizvodnje, ki "razvija tehniko in kombinacijo proizvodnega procesa samo tako, da hkrati spodkopuje oba vira svojega bogastva, z e m l - j o i n d e l a v c a."⁹ Obstoječa ekološka problematika in stanovanjski problem, posebej glede na pojav barakarstva, sta v bistvu le dva nujna produkta blagovne proizvodnje in prisile industrijske rasti.

Ad 3.

Diktiranje stanovanjskih potreb s strani "ekonomičnosti" gradnje povzroča dokajšnje neupoštevanje dejanskih človekovih po-

treb po stanovanjskem prostoru in vsiljevanje predstav in konceptov s strani projektantov, ki elitniško vseznalsko ali z določenimi tlorisi izsiljujejo določen način uporabe in izrabe stanovanjskih prostorov in s tem odločilno vplivajo na potek vsakdanjega življenja posameznika, ali pa se le prilagodijo že de-formiranim obstoječim željam potencialnih stanovalcev. S tem, ko je stanovanjska gradnja ne samo draga in vsak dan dražja temveč tudi zelo trajna in s tem nefleksibilna, vsiljujemo bodočim rodovom tako določeno lokacijo in prostorsko ureditev stanovanj kot tudi določen način bivanja v teh stanovanjih, pri čemer se mora zdajšnja generacija odpovedovati nesorazmerno velikemu delu dohodka.¹⁰ Stanovanjska politika ni orientirana na prehodna in začasna stanovanja, ki bi bila napravljena iz manj trajnih materialov in tako tudi cenejša.¹¹ Da so take vrste stanovanj potrebna nam kažejo primeri neprimerne rabe komfortnih stanovanj, zgrajenih iz solidarnostnega fonda. Da pa bi prehodna stanovanja dejansko opravljala svojo funkcijo, bi morali poznati oz. regulirati imigracijo delovne sile, saj bi morala biti ta stanovanja vsakemu novemu delavcu na razpolago, se pravi, določeno število bi jih moralo biti vedno ali pretežno prazno. Nobena proizvodna enota ne bi smela povečati števila delovnih mest, če zanj ne bi bilo zagotovljeno tudi bivališče. Premišljenja kombinacija takih ukrepov bi praktično pomenila kontrolo in usmerjevanje procesa urbanizacije. Bistvene razloge pa, da takih na videz enostavnih ukrepov ni (bilo) mogoče izvajati, najdemo prav v ekonomskih mehanizmih, ki smo jih navedli zgoraj.

Ad 4.

Kar preradi valimo krivdo za urbanistične probleme oz. za slabe urbanistične rešitve na same urbaniste in urbanizem, vendar je njihova krivda le omejena. Urbanizem sam zase ne more odpravljati ali premoščati negativnih učinkov našega družbenega razvoja - negativnih učinkov v smislu družbeno neracionalne prostorske organizacije reproizvodnje in v smislu biološkega in kulturnega razčlovečenja življenjskega okolja. Dober urbanizem v obeh navedenih smislih bi bil tisti, ki bi znal izkoristiti dane mož-

nosti znotraj okvirjev obstoječih zakonitosti družbenega razvoja, ki bi torej znal uveljavljati "logiko človekovega življenja" znotraj njej nasprotno "logike kopičenja stvari". Le tako bi dejansko (dialektično) vplival na postopno odpravljanje slednje - kot nasprotno danes s svojim prilagajanjem splošnim trendom vpliva na njeno utrjevanje.

Da bi lahko dane možnosti izkoristili, jih je treba poprej dobro poznati, se pravi, poznati splošne zakonitosti in modifikacije procesa urbanizacije. Rekli smo že, da te teorije žal še nimamo razvite, kot tudi nimamo izdelanih dolgoročnih ciljev (predstav, konceptov) o vlogi fizičnega prostora v razvoju socialistične družbe prehodnega razdobja, po katerih bi se lahko ravnala sprtna izgradnja in izkoriščanje fizičnih danosti. Izdelana lastna urbanistična teorija, ki bi opredeljevala tako objekt kot tudi družbeno vlogo urbanizma, bi pomenila trdno osnovo za oblikovanje urbanistične politike. Z novim sistemom samoupravnega družbenega planiranja postaja teoretična (in seveda z njo tudi metodološka) utemeljitev urbanizma tudi v pravnem smislu nujna. Kritika posameznih perečih urbanističnih problemov kot družbenih problemov - tako tu barakarstva - je eden od pristopov v tej utemeljitvi.

V dosedanji teoretični in idejno politični urbanistični praznini smo priča prevzemanju tujih konceptov graditve, kar pa ima seveda svojo ekonomsko osnovo. Najbolj zgovorno priča o tem vsakomur očitno dejstvo, da so razvoj naših mest za nedoločljivo dolgo obdobje fiksirali interesi ekspandirajoče avtomobilske in gradbene industrije. Prevzeti urbanistični koncepti izhajajo iz visoko urbaniziranih dežel in bazirajo na "logiki kapitala" ter nujno zanemarljajo "logiko življenja". Poleg ekspliciranih sijajnih, dognano oblikovanih, skrbno izdelanih, skratka "urbanih" centrov ("urbanih" v pejorativnem oz. ideološkem smislu), dragih upravnih zgradb, perfektnih garaž, dobesedno bleščečih se fasad, visokih stolpnic, prostranih novozgrajenih sosesk in satelitskih mest, najdemo v teh konceptih implici-

rane tudi revne delavske četrti in propadajoče "slume" kot nasprotni, nelepi pol "urbanega" življenja.¹² Kakor se pojavlja eksplicirani del teh konceptov pri nas v modificirani obliki, tako se pojavlja modificirani del: kot pojav barakarskih naselij, ter dvoriščnih, podstrešnih, kletnih, drvarniških in drugih oblik zasilnih bivališč.

Dosedanja institucionalna zgradba našega urbanizma sama po sebi pogojuje pasiven odnos urbanistov do družbenih problemov. Umeritev na trg je osnova za dejstvo, da je urbanizem konzervator družbenega stanja in ne nosilec napredka.¹³ V največji meri se je uveljavil kot pragmatistično oblikovanje prostora v službi trenutnih ekonomskih in političnih interesov. Iz družbeno legitimnih in eksistenčnih razlogov se ukvarjajo urbanisti s posameznimi problemi šele takrat, ko dobijo plačano naročilo za to. Iz istega razloga se tudi ne čutijo odgovorne za posamezne stranske efekte posegov v prostor, v katerih po naročilu sodelujejo s svojimi projekti. Velika zavzetost in angažiranost posameznikov znotraj urbanizma in celo izven obstoječih institucionalnih okvirjev in včasih vsem ekonomskim in drugim prisilam navkljub, je pohvale in občudovanja vredna - a ostaja le izjema in stvari same ne spreminja, vsaj zaenkrat še ne. Saj poglobitnih vzrokov za kroničnost urbanističnih problemov - ves čas imamo v mislih predvsem barakarstvo - ni iskati v urbanizmu samem, kakorkoli je pri povzročanju oz. reševanju teh problemov soudeležen, temveč v politični sferi, kjer se odloča o prioritetah družbenih problemov in o načinu njihovega reševanja.

Ad 5.

Sistem samoupravnega odločanja o oblikovanju okolja, pri planiranju in izgradnji življenjskih pogojev samoupravjalcev samih, še vedno ne funkcionira tako kot bi moral oz. kot bi že lahko. Dejstvo, da so v naših velikih mestih prisotna barakarska naselja in druge oblike improviziranih, večinoma nezdravih bivališč, samo po sebi postavlja vprašanje, kako neki je tu učinkovito samoupravno odločanje. In sicer tako v delovnih organizacijah,

kjer prebivalci teh bivališč združujejo svoje delo, kot tudi v stanovanjski samoupravni skupnosti, kjer imajo delovne organizacije svoje delegate. Kako da prebivalci zasilnih bivališč kot subjekti samoupravnega odločanja ne morejo zadovoljivo vplivati na rešitev svojega stanovanjskega problema - in s tem na rešitev zasilnih oz. začasnih bivališč nasploh - v svojih organizacijah združenega dela, v svojih krajevnih skupnostih in preko delegatov v samoupravnih interesnih skupnostih in v družbenopolitičnih skupnostih? Ali je ta problem tako na kraju prioritete liste družbenih problemov, da ga lahko stalno porivamo na stran?

Vendar fizična prisotnost barakarskih naselij in drugih zasilnih bivališč postavlja vprašanje učinkovitosti samoupravljanja deloma tudi s pozitivne strani. Prebivalci teh bivališč dokazujejo s samo vselitvijo in s samim svojim bivanjem tu, da ne morejo in niso pripravljene čakati na rešitev svojega problema preko zanje prezapletenih in prepočasnih institucionalnih poti. Sami so se lotili upravljanja svojega stanovanjskega problema, z materialne plati sicer slabo v primerjavi z družbeno povprečnim stanovanjskim komfortom, a zato neposredno. Praktično dokazujejo, da je samoupravni urbanizem mogoč. Objektivna življenjska nuja, ki je podrejena zakonitostim ekonomske sfere, jih sama sili v akcijo mimo in kljub različnim sklepom, odlokom, predpisom, planom itd., ki se tako izkažejo za čisti verbalizem.¹⁴

Kljub problematiziranju pojava barakarstva pri nas pred že več kot desetimi leti, tega problema nismo bili sposobni rešiti. Prav gotovo je vzroke iskati tudi (morda celo predvsem) v oblikovanju samoupravnih odnosov. S svojo inertnostjo se postavlja barakarstvo kot eden od pomembnejših pojavov, ki pričajo o "nepovezovanju reševanja tekočih in razvojnih problemov v življenju naše družbe", vsled česar se "z reševanjem tekočih in razvojnih problemov v večji meri kot je potrebno neprestano reproducirajo stari družbeni odnosi, star mezdni odnos delavca in stara zavest in miselnost".¹⁵ Pojav barakarstva je prav gotovo eden tistih konkretnih, očiglednih pojavov, ki tudi fizično po-

nazarja stanje, s katerim se ne smemo zadovoljiti, kot to poziva tov. Kraigher:

"Ne smemo se zadovoljiti s stanjem, ki v razvoju samoupravnih družbenih odnosov, v položaju delavca samoupravljalca, zaostaja za dejanskimi možnostmi, tako materialnih sil kakor tudi naše organizacije subjektivnih sil, predvsem ZK in drugih družbenopolitičnih organizacij." ... "V naših lastnih vrstah in lastnem delu moramo odpraviti verbalizem in zagotoviti, da naše reševanje konkretnih tekočih vprašanj, s katerimi se srečujemo v svojih okoljih, v svojih temeljnih organizacijah združenega dela, krajevnih skupnostih, samoupravnih interesnih skupnostih, v ustanovah, v izvršnih svetih, v upravnih organih itd., ne bo odstopalo od naših sklepov in sprejete smeri našega delovanja."¹⁶

OPOMBE

1. Celo na zadnjem zveznem posvetovanju: "Urbanizacija u savremenim društvenim i tehničkim uslovima" v organizaciji Zveze inženjerjev in tehnikov Jugoslavije, Priština, 11.-13. aprila 1977, kjer so bili zbrani urbanisti in prostorski planerji iz vse Jugoslavije, o tem problemu ni bilo posebej govora.
- 2.
2. Engels, F.: POLOŽAJ DELAVSKEGA RAZREDA V ANGLIJI, MEID I, Ljubljana 1968, poglavje o velikih mestih.
3. BENEVOLO, L.: DIE SOZIALEN URSPRUNGE DES MODERNEN STAEDTEBAUES, Gütersloh 1971.
4. Marx, K.: KRITIKA GOTHESKEGA PROGRAMA, MEID IV, Ljubljana 1968, p. 491.
5. Cf. Zvezni izvršni svet (ed): TEMELJ SKUPNE POLITIKE DOLGOROCNEGA RAZVOJA SFR JUGOSLAVIJE DO 1985, Beograd 1974, p.13.
6. Samuelson, P.A.: ECONOMICS, 8th edition, Mc Graw Hill, New York 1970, p. 789 in pp. 790 f. (Slovenski prevod je narejen po 6. izdaji in teh poglavij nima!)
7. Cf. Opomba 1) - cf. Živković, M.: INDUSTRIALIZACIJA I URBANIZACIJA U FUNKCIJI HARMONICNOG RAZVOJA SAMOUPRAVNOG SISTEMA - SOCIOLOŠKI ASPEKT, v zborniku om. posvetovanja, SITJ (ed): PROBLEMI URBANIZACIJE KOD UBRZANOG INDUSTRIJSKOG RAZVOJA I POVEĆANE POPULACIJE, Beograd 1977, p. 160.

8. Bajt, A.: DRUŽBENI PRODUKT IN DRUŽBENI STROŠKI, v EKONOMSKA REVIJA, Ljubljana, let. 28, št. 1/1977, p.11.
9. Cit. Marx, K.: KAPITAL I, CZ Ljubljana 1961, p. 569. Glej tu obširneje Žgaga, P.: PRISPEVEK H KRITIKI POLITIČNE EKOLOGIJE, v tem časopisu št. 12/75, pp. 74 - 117.
10. Vide Živković, op. cit. in Tepeš, I.: POTREBA FLEKSIBILNOSTI U PROVEDBENOM (DETALJNOM) PLANIRANJU, v zborniku SITAJ (ed): TEHNIČKO-TEHNOLOŠKI ASPEKTI DETALJNOG URBANISTIČKOG PLANA I PROJEKTOVANJA, Beograd 1977, pp. 76-80.
11. Glede na to, da se s temi problemi ubadajo vsa mesta sveta je priporočilo za oblikovanje začasnih naselij vsebovano tudi v Vancouverški deklaraciji o človeških naseljih. Vide BIJTEN O KONFERENCIJI UJEDINJENIH NACIJA O LJUDSKIM NASELJIMA (HABITAT), br. 3, Beograd, feb. 77, p. 41.
12. Vide obširneje Jakhel, R.: URBANOST - ALIENACIJA VS. INTEGRACIJA, v tem časopisu št. 12/75, pp. 34 - 69.
13. Lefebvre, H.: URBANA REVOLUCIJA, Nolit Beograd 74, p. 105.
14. Do neke mere dokazujejo to tudi najnovejši dogodki okoli vodovoda, ki so si ga napeljali prebivalci začasnega naselja Tomačevo sami in na svoje stroške, medtem ko jim skuša sanitarna inšpekcija uporabo tega vodovoda preprečiti, ker je v skrbeh zaradi povečanih odplak v tem naselju, ki stoji na zemljišču, ki je rezervat talne vode za Ljubljano. Kakor hitro odidejo miličniki, ki so navzoči pri zapiranju hidranta, ga prebivalci sami zopet odprejo. Vide članek o tem v dnevniku DELO, sreda 11.5.77, str. 10.
15. Kraigher, S.: GLOBOKO SE MORAMO ZAVEDATI RAZREDNE VSEBINE BITK, KI JIH BIJEMO (Avtorizirana razprava z 8. seje CK ZKB), tednik KOMUNIST, Ljubljana, 4. aprila 1977, p. 10.
16. Cit. ibidem.

UDK 333.325 (497.12)

Ljubo GOBEC⁺

STANOVANJSKO BARAKARSTVO V LJUBLJANI

UVOD

I. VZROKI POJAVA BARAKARSTVA

- Spremembe v družbeni strukturi
- Ekonomske potrebe po delovni sili
- Barakarstvo - neorganizirana oblika življenja v mestu

II. OPIS NEKATERIH STANOVANJSKIH BARAČNIH NASELIJ

III. KAJ JE VIDETI KOT MOŽNOST REŠITVE PROBLEMA

- Predlog za ureditev problema v dveh fazah
- Zakaj naselitev na komunalno urejena zemljišča
- Neodložljiva zahteva po cenejših stanovanjih

IV. SLIKOVNA PREDLOGA

⁺ Avtor je načelnik inšpektorata za komunalno inšpekcijo v Ljubljani in je pripravil to poročilo v letu 1967.

Ljubo GOBEC

STANOVANJSKO BARAKARSTVO V LJUBLJANI

U V O D

V okviru službe komunalnega gospodarstva pri Mestnem svetu Ljubljana je bil v letošnjem avgustu informativni posvet o problemu nedovoljenega stanovanjskega barakarstva na območju mesta. Ugotovili so med drugim, da se je v zadnjih letih to barakarstvo naglo razrastlo kljub raznim upravnim ukrepom. Sprejeli so tudi sklep o preprečitvi nadaljnega širjenja stanovanjskega barakarstva in o ureditvi problema obstoječih barakarskih naselij.

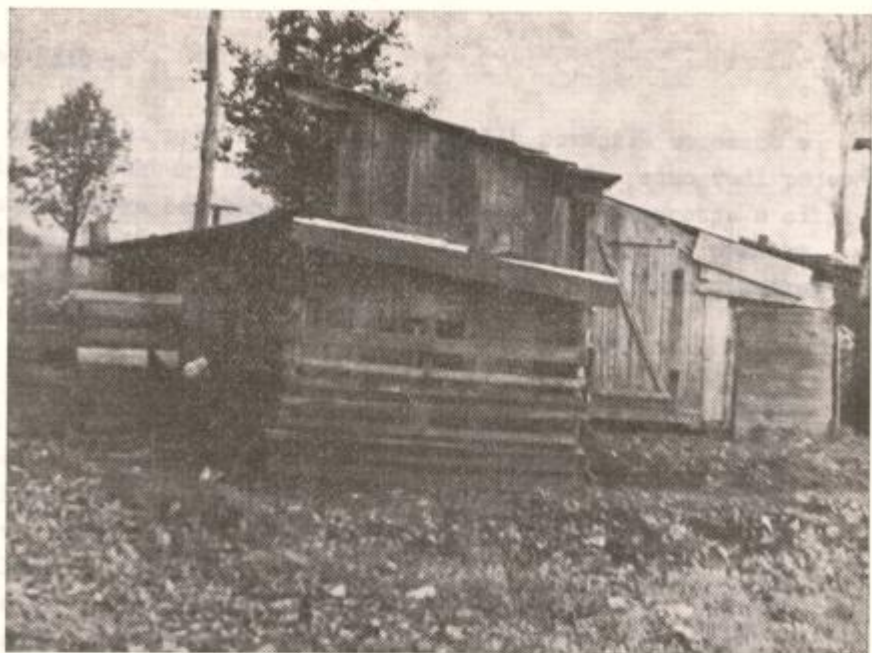
Komunalni inšpekciji je bilo naloženo, da o stanovanjskem barakarstvu zbere podatke in sestavi ustrezno poročilo. Inšpekcija je pregledala mestno območje in seznanja službo komunalnega gospodarstva pri Mestnem svetu s predloženo informativno analizo o stanovanjskem barakarstvu predvsem z dveh vidikov: družbenopolitičnega, ki upošteva predvsem objektivne vzroke pojava barakarstva in z vidika neposrednih življenjskih razmer v barakčnih naseljih.

V tej analitični informaciji je nedvomno še mnogo vrzeli in sicer zaradi pomanjkljivih podatkov, kar pa je opravičljivo, saj je bilo stanovanjsko barakarstvo bolj ali manj izven vsakršne evidence ali registra mestnega prebivalstva.

I. VZROKI POJAVA BARAKARSTVA

Spremembe v družbeni strukturi

Po drugi svetovni vojni imamo prve uradne beležke o pojavu stanovanjskega barakarstva v Ljubljani šele v letu 1964 in sicer na območju občine Vič, kar pa ne pomeni, da tega poprej sploh

Strawberry patch.

ne bi bilo.

Med številnimi pojavnimi oblikami naglih povojnih sprememb v socialni strukturi naše družbe je bil in je še vedno tudi pojav stanovanjskega barakarstva; je sicer precej v nasprotju s cilji družbenih prizadevanj, vendar pa je logični stranski produkt izredno dinamičnega gospodarskega razvoja in velikih premikov v že omenjeni strukturi družbe.

Res, dotlej pravih baračnih naselij še ni bilo. Imeli pa smo pred tem in še danes imamo zlasti na obrobju mestnih četrti, v opuščeni gramoznih jamah, v opuščeni skladiščni barakah gradbenih podjetij, na dvoriščnih prostorih, na podstrešjih ter v raznih senikih in v tem podobnih objektih razna zasilna bivališča, ki po svoji enostavni izvedbi prav nič ne zaostajajo za bivališči v strnjenih baračnih naseljih. Teh bivališč ni do danes nihče registriral, kaj šele, da bi jih obdelal kot družbeni problem.

Toda vsa ta bivališča so v primerjavi s strnjenimi baračnimi naselji skoraj neopazna očem, čeprav bi verjetno skrbnejša analiza pokazala, da prebiva v njih nekaj tisoč prebivalcev našega mesta. Seveda, pojav strnjenih baračnih naselij pa predstavlja mnogo bolj perečo in zamotanejšo zahtevo po kompleksnejši oceni tega socialnega pojava.

Oceniti socialne dimenzije stanovanjskega barakarstva in poiskati ustrezne rešitve nam bo verjetno lažje, če v določeni meri izluščimo tiste osnovne vzroke, ki so konkretno spodbujali k nastajanju in širjenju barakarstva nasploh. Tu velja zlasti upoštevati silen gospodarski razvoj, ki je globoko posegel v našo temeljno družbeno strukturo: razmerje med kmečkim in nekmečkim prebivalstvom se je občutno prevagalo v korist slednjega. Tudi sama vas, kakršna je bila še pred dvajsetimi leti, je danes v socialnem pogledu hudo spremenjena, kajti socialistični družbeni odnosi v obliki kooperacije in združnega sodelovanja

ter podobno, jo nenehno spreminjajo.

Vsa številna, a prikrita brezposelnost v takratnem zasebnem, proizvodno zelo razdrobljenem kmetijstvu, se je začela krčiti zaradi naraščajočega prelivanja delovne sile iz vasi v mesta in industrijska središča. V Sloveniji je bil opravljen premik teh socialnih sestavin kmečkega življa bolj ali manj do leta 1960, morda še kakšno leto pozneje. V teh letih ugotavljamo že prve znake izčrpanosti vasi z brezposelno delovno silo, kar se kaže v določeni obliki večjega povpraševanja po nekvalificirani in ceneni delovni sili v mestih in industrijskih središčih. Le ta je zato začela prihajati iz širšega gospodarskega prostora, tj. iz ostalih krajev Jugoslavije. Prihajala je in še prihaja zlasti iz tistih krajev, kjer je začel družbeno ekonomski razvoj delovati v družbeni strukturi pozneje kot pri nas. Tako je sočasen družbeni razvoj v različnih krajih naše države hkrati ustvarjal skladnost interesov ljudi, da se selijo v razvitejša središča in interesov mest, ki so jih na drugi strani potrebovala.

Ekonomske potrebe po delovni sili

Kakor ostala mesta in industrijska središča smo tudi v Ljubljani širili iz leta v leto mestno območje, na katerem smo gradili številne objekte za družbene, komunalne, ekonomske, zdravstvene, kulturne, rekreacijske in podobne potrebe mesta, ki je hkrati pomembno tudi kot nacionalno središče. Kajpada, tolikšna gradbena dejavnost je naravnost terjala več tisoč parov rok predvsem nekvalificiranih; pa tudi ostale dejavnosti so se hkrati večale, še posebno na področju komunalnega gospodarstva in v industrijski proizvodnji.

Ljubljana se bo tudi v prihodnje razvijala in potrebovala še in še delovne sile. Največ bo prihajala iz širšega okoliškega območja mesta. Tako kot kaže praksa, se bodo zaposlovali skoraj vsi na strokovno zahtevnejših delovnih mestih, medtem ko bi

ostajala delovna mesta za težaška in nekvalificirana dela nezasedena, če se ne bi priseljevala delovna sila za takšna delovna mesta iz ostalih krajev države. To priseljevanje je objektivno pogojeno med drugim tudi z delovnimi sposobnostmi priseljenih delavcev, ki so hkrati pripravljeni, da za sorazmerno nizek osebni dohodek opravljajo vsakršno delo v mestu.

Vedeti je namreč treba, da pomeni za mnoge priseljence osebni dohodek nekvalificiranega delavca v našem mestu v primerjavi z nestalnim dohodkom v domačem kraju že kar zadovoljiv eksistenčni minimum. Ob tem naj povemu, da pa nobena gospodarska organizacija ne vpraša takšnega delavca, kako ima urejeno življenje glede stanovanja in hrane; temveč jih zanima le, če so pripravljeni opravljati določena dela v njihovi proizvodnji za predlagani sorazmerno nizki osebni dohodek. Seveda pa priseljeni delavec tudi ne pričakuje drugega, kot le zaposlitev. Njegova edina skrb, ko pride v Ljubljano, je v tem, da dobi formalno možnost za nastanitev in seveda zaposlitev.

Po vsem povedanem ni torej nobenega dejavnika iz proizvodnje, ki bi deloval zoper priseljevanje tovrstne delovne sile. Dogaja se prav nasprotno in sicer, da jih gospodarske organizacije zaposlujejo in jim tako zagotavljajo materialne možnosti za življenje. Zategadelj je videti, da bi bila kakršnakoli namera omejiti pritok te delovne sile v mesto, v nasprotju z interesom ekonomskega razvoja delovnih organizacij in tudi samega mesta.

Če smo rekli, da so bile in so še vedno ekonomske potrebe mesta po delovni sili, zlasti nekvalificirani in interes te delovne sile, da pride v mesto, vzroka za pojav stanovanjskega barakarstva, moramo takoj dodati, da sta oba predvsem posredna. Neposredni vzrok pa je nedvomno v občutnem pomanjkanju zares cenениh stanovanj v Ljubljani. Po vojni smo namreč gradili v Ljubljani samo stanovanja za povprečnega prebivalca mesta, ne pa za številne druge, ki imajo manjše osebne dohodke od povprečnih. Med takšne prebivalce mesta moramo prištevati tudi vse priseljene

delavce iz drugih krajev države. Res je, da so mnogi prišli in še prihajajo v Ljubljano z namero, da le zaslužijo in da si s prisluženim denarjem uredijo domove v domačih krajih. Toda mnogo jih je, ki ostajajo in postanejo stalni prebivalci mesta. Ti slednji si ne bi nikdar gradili baračnega bivališča, če bi ime- li možnosti nastaniti se v zares cenemem stanovanju.

Barakarstvo - neorganizirana oblika življenja v mestu

Če poskusimo ocenjevati problem stanovanjskega barakarstva na sploh in strnjenih baračnih naselij posebej izven sfere neposredne proizvodnje in sicer s socialnih, kulturnih, zdravstvenih, urbanističnih, komunalnih in podobnih družbeno-političnih vidikov, pa se vsa zadeva pokaže v mnogo bolj zapleteni obliki. Vsaka podrobnejša raziskava tega problema, pa naj bi bila le za eno področje ali pa kompleksna, bi namreč potrdila, da je stanovanjsko barakarstvo v določenem smislu družbeno neorganizirana oblika življenja določene kategorije mestnega življa; mestnega življa zato, ker kljub morda formalno nezakonitemu bivanju mnogih, oni dejansko v mestu žive in delajo. Pojav takšne oblike življenja v mestu je v njeni cenenosti, ki se ne kaže samo v najnižjih osebnih dohodkih, temveč v zares ceneni obliki njihovega bivanja v mestu. Ta kategorija mestnega prebivalstva se v začetku svojega bivanja v mestu zadovolji z nizkim osebnim dohodkom in seveda tudi z najpreprostejšim lesenim ali pločevinastim bivališčem. Večina pa upa, da bo preko takšnega začetka sčasoma prišla do bolj urejenega in solidnejšega bivališča, ki si ga bodo sami zgradili ali pa morda tudi dobili od svojih delovnih organizacij.

Doslej o stanovanjskem barakarstvu kot o družbeno-političnem problemu niso podrobno razpravljali pristojni forumi. S strani upravnih organov so bile intervencije šele v zadnjih letih, ko je stanovanjsko barakarstvo s strnjenimi baračnimi naselji očitneje poseglo v urbanistično podobo mesta in sicer na njegovem obrobju v Tomačevem, na Cesti v Mestni log in podobno.

Spontano in neorganizirano nastala baračna naselja mnogo bolj kazijo podobo mesta Ljubljane kot pa posamezna baračna bivališča. Razen tega predstavljajo baračna naselja večjo prikrito nevarnost za pojav epidemičnih bolezni. Tej negativni oceni moramo dodati še prepričanje, da prav tako z urbanističnega stališča ne moremo sprejeti obstoj teh naselij kot dejstvo, ki ga ni mogoče spremeniti.

Naposled tudi z ostalih družbeno-političnih vidikov prihaja objektivna kritika na račun določene družbene neobčutljivosti predstavniških teles v mestu kot celoti, oziroma v mestnih občinah.

Poskusi, da bi vsaj omejili nadaljnje širjenje baračnih naselij, so bolj ali manj propadli. To najbolj potrjuje primer z baračnim naseljem na Cesti v Mestni log. Ko so namreč leta 1964 naredili poleg treh že obstoječih lesenih in pločevinstih bivališč še deset novih, so organi za notranje zadeve prijavili stvar inšpekcijskim službam. Vsa takratna zaslišanja in odločbe o rušenju barak pa so bile zaman. Naslednje leto se je naselje povečalo za 22 barak in lani še za prav toliko tj. 22 barak. Letos se je število povečalo za nadaljnjih 19 barak.

Videti je, da so bila vsa prizadevanja, da bi vsaj zajezili stanovanjsko barakarstvo v Ljubljani, res zaman. Iz vsega tega bi torej kazalo povzeti, da samo z akti in dekreti bržčas ne moremo reševati te problematike. Tem manj je to možno sedaj, ko vsaj nekoliko več poznamo družbeni značaj ljudi v baračnih bivališčih. Danes že vemo zanesljivo, da niso brezposelneži ali delomrzneži oziroma nemočni starci, temveč so skoraj vsi zaposleni ter je njihova povprečna starost med 25 in 35 letom. Po neki bolj v naglici izvršeni anketi v baračnem naselju ob Cesti v Mestni log je med 81 lastniki barak kar 64 zaposlenih v mestnih delovnih organizacijah. In ne le to! Lastniki so poročeni in v 35 primerih sta oba zakonca zaposlena. Zato je temu primeren tudi zaslužek, saj znaša povprečni družinski dohodek 86 tisoč starih dinarjev na mesec. Dalje: 41 lastnikov je starih do

30 let, 29 lastnikov med 30 in 40 letom, ostali pa več. Ker so njihove stanovanjske razmere res skromne in pomanjkljive, ima 22 družin otroke pri svojih sorodnikih v domačih krajih.

Podobne značilnosti bi lahko ugotavljali za vsa baračna bivališča v Ljubljani. Zato bi lahko sklepali, da ne gre za neke nesporazume, ki bi jih mogli urediti na upravno administrativni način, temveč, da gre za sociološko ekonomski pojav v mestu, ki ga moramo na ustrezen način obravnavati in sprejeti tudi določene ukrepe. Iz spoznanega sociološkega, zlasti pa ekonomskega značaja te kategorije mestnega prebivalstva, pa lahko izluščimo naslednje:

1. delovna sila, ki živi v baračnih bivališčih, je potrebna gospodarskemu napredku mesta;
2. ta delovna sila, ki se nenehno obnavlja in povečuje, je prav tako zainteresirana za bivanje v mestu;
3. kakršenkoli poskus upravnega omejevanja ali odstranjevanja obstoječih baračnih bivališč, ne da bi hkrati nudili v zamenjavo nekaj ustreznega, je nestvarno in že v naprej obsojeno na neuspeh.

II. OPIS NEKATERIH STANOVANJSKIH BARAČNIH NASELIJ

Kot dopolnilni del informativne analize je kratek opis nekaterih strnjenih baračnih naselij v Ljubljani. Upoštevana so samo tista, ki so jih prebivalci tudi sami postavili, ne pa nasilno vseljenih, ki jih samo omenjamo. Povedati moramo še to, da pa sploh nimamo zabeleženih vseh tistih mnogih kleti, senikov, skednjev in podobnih prostorov, ki so ponavadi priseljencu prvo brezplačno zatočišče.

Barakarsko naselje ob Cesti v Mestni log

Za to naselje je sorazmerno največ podatkov, ker je bila izve-

dena manjša anketa o njihovem načinu življenja. Iz nje smo povzeli naslednje:

zgrajenih do leta 1964	3 barake
zgrajenih leta 1964	10 barak
zgrajenih leta 1965	22 barak
zgrajenih leta 1966	22 barak
zgrajenih leta 1967	19 barak

Za nekatere barake ni podatkov, kdaj so bile postavljene. Vseh barak v tem naselju je 81. Med temi je 69 lesenih, štiri so pločevinaste in tri zidane.

Precejšen del barak je že menjalo svojega prvega lastnika, prodajna cena barak pa se vrti od 300.- do 5000.- novih dinarjev. Večina barak je enoprostornih, le v 36 primerih imajo posebej še kuhinjski prostor. Med 81 barakami je ugotovljeno, da imata samo dva lastnika lastno suho stranišče, ostali se poslužujejo skupnih, največ pa kar bližnje okolice bivališč.

Za takšno improvizirano naselje preseneča sorazmerna dobra elektrificiranost. 44 barak ima električno napeljavo, ki jo uporabljajo razen za razsvetljavo še za 22 električnih štedilnikov, 16 radijskih sprejemnikov, 4 televizorje in še za brivnike ter podobne električne naprave.

V naselju živi približno nekaj nad dvesto ljudi, ki večina tvori 65 družin. Med 70 otroci teh družin jih je manj kot polovica v naselju, ostali živijo pri sorodnikih v rojstnih krajih. Iz ankete je moč razbrati, da ima le 11 otrok v naselju ustrezno varstvo in sicer pri materi ali očetu. Brez zadovoljivega ali sploh brez njega pa je 20 otrok, ki so predvsem predšolski.

Ostali podatki povedo, da je 41 lastnikov starih do 30 let, 23 lastnikov pa med 30 in 40 letom. Med lastniki barak je 64 zaposlenih delavcev, 8 brezposelnih, 2 pa sta invalidska upokojen-

ca. Ker je v 35 primerih obojestranska zaposlitev zakoncev, je povprečni mesečni dohodek družine 860,00 novih dinarjev.

Baračno naselje ob Cesti v Mestni log leži na zemljišču nekdanje vojaške ekonomije in je po generalnem načrtu urbanističnega razvoja Ljubljane določeno za proizvodne, servisne in skladiščne namene. Pojav naselja sodi v leto 1963, ko je uprava nekdanje vojaške ekonomije prepustila vsa zemljišča Kmetijskemu posestvu Barje. Na tem zemljišču stoji upravna zgradba nekdanje ekonomije in sicer pod številko Cesta v Mestni log 64. Poleg te zgradbe sta ostali še dve večji leseni baraki, v kateri so se vselili nekateri na podlagi pristanka občinske skupščine. Razen teh barak so bili tudi svinjaki, ki so jih sicer odstranili, toda na njihove temelje so začeli postavljati improvizirana baračna bivališča iz odpadlega embalažnega lesa ali iz pločevine in jih pokrili s strešno lepenko. Naselje je brez vsake kanalizacije, z eno samo vodovodno pipo in dejansko brez vsakega urejenega poljskega stranišča. Za smetišča so površine v neposredni bližini bivališč. Skoraj v vseh barakah imajo železne štedilnike, katerih dimovodne cevi vodijo skozi streho in predstavljajo latentno nevarnost za požar.

Baračno naselje v Tomačevem

To naselje je mnogo starejše kot prejnjše, saj se je že leta 1946 naselil prvi prebivalec in sicer v opuščeni baraki za orodje. V naslednjih letih se je večalo število barak in jih je bilo letos že nekaj več kot trideset. Za razliko od naselja ob Cesti v Mestni log, je naselje v Tomačevem nekoliko solidnejše grajeno, saj je od 33 bivališč kar 11 zidanih. Tudi v teh bivališčih so skoraj vsi lastniki zaposleni v raznih proizvodnih organizacijah.

V naselju ni vodovoda, pač pa imajo nekateri ročne črpalke zabite v peščena tla. Stranišč skoraj ni; tudi primernih prostorov za odpadke ni. Požarna varnost je prav tolikšna kot v nase-

lju ob Cesti v Mestni log ali pa morda še manjša, saj namesto elektrike uporabljajo za razsvetljavo sveče in petrolejke.

Baračno naselje pri Dolgem mostu

Naselje je sorazmerno majhno, vsega sedem barak in nima možnosti, da bi se kaj dosti razširilo. Omejujejo ga predvsem gradnje novih stanovanjskih hiš, vendar je pglavitni razlog, ki onemogoča nadaljnjo rast v tem, da so vsa zemljišča v zasebni lasti.

Razen teh poznamo še naselja, ki jih predstavljajo nekdanje gradbiščne barake, kot so na primer velike barake ob Šmartinski cesti (približno 25 družin), barake Filmservisa zahodno od Žal (približno 20 družin), barake vzhodno od Litostroja (približno 20 družin). To so barake, ki so stale že prej, vanje pa so se nasilno vselili današnji prebivalci. Manjših naselij, ki bi imela podoben nastanek, kot že omenjena, pa je verjetno več.

III. KAJ JE VIDETI KOT MOŽNOST REŠITVE PROBLEMA

Predlog za ureditev problema v dveh fazah

Ker s takih zornih kotov presojava pojav baračnih bivališč v Ljubljani, še zlasti strnjenih baračnih naselij, moramo razumeti tudi nekatere želje in potrebe ljudi, ki v njih žive. Iz njihovega današnjega odnosa do dela in iz ostalih manifestacij njihovega družbenega življenja je videti, da smatrajo štiri improvizirane lesene ali pločevinaste stene izključno za prehodno rešitev njihovega stanovanjskega problema. To velja tako za tiste, ki se bodo vrnili domov, kot za ostale, ki bodo postali stalni prebivalci mesta. Nas seveda zanima ravnanje in hotenje slednjih, kajti njihov stanovanjski problem je že danes naš obči, mestni problem in ne le zgolj njihov. Na vsak način si bodo prizadevali urediti ga bolje in sicer skladno s svojimi kulturnimi in ostalimi življenjskimi potrebami in možnostmi. To pomeni, da so baračna naselja res neka samo začasna in kot je

že rečeno, družbeno neorganizirana prehodna oblika življenja, iz katerega se skladno s svojimi možnostmi postopoma vključujejo posamezniki v organizem mestnega življenja. Seveda je doslej le nekaterim uspelo si tako urediti življenje, medtem ko večina njih zaradi sorazmerno nizkih dohodkov in deloma zaradi neodločnosti glede stalne naselitve v mestu, vztraja in bo še vztrajala v baračnih ter v tem podobnih bivališčih. Pripomniti pa velja, da poskušajo nekateri razširiti svoja bivališča tudi s pločevinastimi ali lesenimi hlevskimi provizoriji za rejo svinj oziroma za gojitev kokoši.

Česa se je torej treba lotiti, da bi zares smeli pričakovati ureditev tega problema v določenem času? Če upoštevamo ekonomsko sposobnost prebivalcev iz teh bivališč, nadalje stvarne možnosti samega mesta in delovnih organizacij, v katerih so zaposleni ljudje iz barak, potem bi morda kazalo urediti problem v dveh fazah:

V p r v i f a z i bi uredili določene zemljiške komplekse, na katerih bi bilo dovolj vodovodnih pip, nadalje urejena skupna poljska stranišča, prostori za odpadke in podobno. Ta zemljišča bi bila izbrana na najprimernejšem kraju na robu mesta, lahko pa bi bila tudi sedanja, na katerih bi uredili omenjene minimalne komunalne potrebe.

V d r u g i f a z i bi zgradili večje stanovanjske kolonije, ki bi bile zgrajene iz najcenejših trdnih gradbenih elementov. Sem bi preselili ljudi z začasno urejenih zemljišč.

Zakaj naselitev na komunalno urejena zemljišča?

Kakšen pomen ima predlog za prvo fazo? Utemeljenost za takšno začasno improvizirano rešitev bi bila namreč zato, ker zagotavlja, da z res majhnimi stroški komunalno uredimo nekaj površin na samem obrobju mesta in na katera bi lahko že v nekaj tednih spomladi preselili prav vse, ki žive v takšnih bivališčih v

Ljubljani. Na ta način bi potlej lahko vpeljali strogo izvajanje vseh predpisov o registraciji prebivalstva, kar je v sedanjih razmerah zelo pomanjkljivo.

Kaj si lahko predstavljamo pod komunalno urejenimi zemljišči za baračna naselja? Predvsem to, da bodo imeli prebivalci teh naselij dovolj zdrave pitne vode, nadalje urejena suha stranišča, ki bi jih po potrebi zasipavali in gradili nova ter provizorično električno napeljavo. Razen tega bi moral vsakdo zgraditi svoje baračno bivališče tako, da bi bile upoštewane najbolj potrebne varnostne mere pred požarom ali morebitno epidemijo. Bivališča bi morali postaviti v določenem redu in sicer po prejšnji pismeni privolitvi ustreznega organa (upravnega) za postavitev barake. Za ta bivališča bi bilo potrebno skrbno voditi registracijo prebivalstva, hkrati pa zagotoviti v določenem smislu neko bivališčno samoupravno dejavnost. Takšna improvizirana oblika skupnega življenja bi imela tako vsaj minimalni organizacijski okvir, ki bi nedvomno pomenil mnogo več od sedanje stihije v teh naseljih. Na eni strani bi prebivalci občutili določeno družbeno varnost, ker bi bila v določenem smislu njihova bivališča legalizirana in njihove dolžnosti kot pravice mestnih prebivalcev bolj določno opredeljene; na drugi strani pa kot rečeno, bi bila zanesljivejša evidenca prebivalstva in sicer z vseh vidikov njihovega življenja, saj bi potem lahko brezpogojno terjali od vseh, ki bi prihajali v mesto kot priseljena delovna sila in bi si hoteli urediti bančno bivališče, da le-to postavijo lahko le na teh urejenih zemljiščih.

Morda bo kdo ugovarjal temu predlogu, češ, saj tako ustvarjamo nekakšne rezervate za določeno vrsto ljudi. Takšno morebitno pojmovanje bi lahko zavrgli s tem, da ta zemljišča ne bi imela druge funkcije kot le začasno urediti vsaj nekoliko znosnejše življenjske razmere ljudi kot so sedanje.

Neodložljiva zahteva po cenejših stanovanjih

Seveda dolgoročnejša rešitev pa bi bila v projektiranju in gradnji takšnih stanovanjskih naselij, kakršne je na primer gradila mestna občina med prvo in drugo svetovno vojno. Takrat so jih že na začetku gradnje imenovali "male mestne zasilne hiše", ki pa kljub svoji "zasilnosti" še danes služijo namenu v splošno zadovoljstvo tistih, ki v njih prebivajo. Lahko se vprašamo, zakaj ne gradimo tudi danes tako imenovana zasilna stanovanja, v katerih bi bili osnovni bivališčni prostori in sanitarije. In dalje: kakšni pomisleki proti takšnim gradnjam bi bila lahko dovolj tehtni, da bi lahko prevagali preprosto, predvsem pa zares ceneno in učinkovito ureditev ne samo stanovanjskega barakarstva, temveč za gotovo perečih stanovanjskih problemov še mnogo drugih občanov, ki bi se prav tako zadovoljili z "zasilno" zgrajenimi stanovanji. Zdi se, da jih ne bi mogli izluščiti niti iz urbanističnih in ne iz komunalnih, zdravstvenih, kulturnih ali iz ekonomskih razlogov.

Povsem razumljivo pa je, da takšnih stanovanjskih kolonij ne bi gradili v bližini središča mesta, temveč v predmestju, kjer bi pa vendarle morali zagotoviti primerno komunikacijsko povezavo z mestom. Takšne stanovanjske kolonije bi morali graditi hitro in na raznih straneh mestnega obrobja.

Torej to so nekatere možne rešitve stanovanjskega barakarstva v Ljubljani. Vse sicer kaže, da nam naše stvarne materialne možnosti mesta in prizadetih ljudi v začetku ne bodo zadovoljevale radikalnejše rešitve od tiste v prvi fazi.

Ljubljana, decembra 1967

GLASNIK

LJUBLJANA, 5. APRILA 1968

LETO XV., ŠT. 14

39

Mestni svet je na 10. redni seji dne 20. marca 1968 razpravljajal o problematiki nedovoljenih gradenj ter o predlogih preventivnih in represivnih ukrepov za njihovo preprečevanje. Na predlog odbora za urbanizem je mestni svet sprejel

S M E R N I C E

izvajanja preventivnih in represivnih ukrepov za preprečevanje nedovoljenih gradenj

Preventivni ukrepi

1. Zagotovi naj se zadostno število lokacij in zazidalnih načrtov za individualno stanovanjsko gradnjo na vseh tistih območjih ožjega in širšega mestnega območja, ki ustrezajo temu namenu. Da se razbremeni pritisk na ožjem mestnem območju, ki je po urbanističnem programu glede obsega individualne stanovanjske gradnje omejeno, naj se posebna skrb posveti iskanju rešitev na širšem mestnem, oz. izvenmestnem območju.
2. Pospeši in poenostavi naj se izdajanje lokacijskih in gradbenih dovoljenj, pri čemer naj upravni organi in strokovne službe, ki sodelujejo v lokacijskem postopku, dosledno spoštujejo roke, določene z zakonom o upravnem postopku.
3. Urbanistična služba naj permanentno sledi investicijskim težnjam na posameznih območjih in jih opredeljuje v dane možnosti ter preprečuje gradbene posege povsod tam, kjer so v nasprotju z interesi družbene skupnosti.
4. Stroške prispevka za urejanje zemljišča na zazidalnih območ-

jih je treba postaviti na razumno osnovo, da bodo realni in sprejemljivi tako za graditelja kot tudi za organizacijo za urejanje zemljišč.

5. Mesto in občine bodo z usmerjanjem sredstev komunalnih podjetij ter iz drugih namenskih virov skrbeli za izgradnjo komunalnih naprav prvenstveno na tistih zazidalnih območjih, ki bodo vključena v etapo, določeno s programom komunalno-stanovanjske graditve. Na ostalih zazidljivih območjih bodo za izgradnjo komunalnih naprav morali prispevati svoja sredstva tudi graditelji v obliki kreditov komunalnim delovnim organizacijam ter komunalna podjetja v okviru svojih materialnih možnosti, ki bodo tudi pod družbenim nadzorom in usmerjanjem.
6. Skrb za komunalno urejanje zemljišč, izvzemši posle priprave zemljišč, se na zazidalnih območjih individualne stanovanjske graditve lahko prepusti graditeljem individualnih stanovanjskih hiš in komunalnim podjetjem za individualne komunalne storitve (vodovod, elektro distribucija, kanalizacija), če se individualni graditelji stanovanj za to ustrezno organizirajo. V nasprotnem primeru tudi te posle opravlja organizacija za urejanje zemljišč.
7. Proučijo naj se možnosti ugodnejšega nakupa stanovanj v organizirani etažni gradnji s tem, da bo ta stimulatívna za kupce stanovanj in da bo vplivala na preorientacijo od individualne gradnje na gradnjo v etažni lastnini.
8. Organizirana gradnja individualnih stanovanjskih hiš preko gradbenih podjetij, ne glede na posamezno gradbeno fazo, je sprejemljiva le v primeru, če je za individualnega graditelja ekonomsko stimulatívna. Vsako prisiljevanje v tem smislu bi imelo negativen učinek. Razvijati in podpirati je treba združeno gradnjo kot obliko samoorganiziranja graditeljev.

Represivni ukrepi

1. Urbanistična inšpekcija naj se organizira tako, da bo prave-

4. Za rešavanje problema stanovništva razvojnih zemalja na

časno odkrivala nedovoljene gradnje in nemudoma ukrepala.

2. Urbanistična inšpekcija in za urbanizem pristojni občinski upravni organi naj z vso ostrino, dosledno in takoj ukrepajo proti vsem novim primerom nedovoljenih gradenj. Od dneva sprejetja teh smernic so pristojni organi dolžni zagotoviti rušenje vseh na novo odkritih nedovoljenih gradenj. V napore za preprečevanje in odstranjevanje nedovoljenih gradenj se po potrebi vključijo tudi organi uprave javne varnosti.
3. Urbanistična inšpekcija in za urbanizem pristojni občinski upravni organi, ki nosijo glavno odgovornost za preprečevanje, odkrivanje in odstranjevanje nedovoljenih gradenj, morajo sproti obveščati mestni svet in občinske skupščine o poteku in uspešnosti te dejavnosti, kakor tudi o problemih, ki ovirajo ukrepe proti nedovoljenim gradnjam. Mestni svet in občinske skupščine so dolžne tem organom v teh naporih nuditi potrebno pomoč.
4. Za reševanje problema obstoječih nedovoljenih gradenj na mestnem in izvenmestnem območju je potrebno podvzeti vse, da bi se posledice, ki so nastale zaradi nedovoljenih gradenj, odstranile oziroma zmanjšale.

K odstranjevanju obstoječih nedovoljenih gradenj je potrebno pristopiti metodološko, z vsemi faktorji, ki so na razpolago:

- a) vključitev posameznih objektov v obstoječe in bodoče urbanistične elemente (zazidalni pogoji, gabarit ipd.);
- b) odstranitev objektov, ki ne smejo ostati na zemljišču, ki ni predvideno za stanovanjsko izgradnjo;
- c) rušenje objektov, ki ne morejo ostati, ker so na zemljišču, ki je izključno določeno za drug namen.

Vendar bi bilo treba pregledati vsak objekt posebej in ga opredeliti po teh kriterijih:

- a) objekti, predvideni, da ostanejo:

Sem spadajo objekti, ki lahko ostanejo tako, kot so ali pod določenimi pogoji:

- objekti v zazidalnih otokih po GUP, namenjeni za stanovanjsko izgradnjo. V isto grupo spadajo tudi objekti, ki se morajo podrediti urbanističnim pogojem;
- objekti v območjih, ki niso predvidena po GUP za stanovanjske površine, pa po svojih karakteristikah omogočajo spremembo GUP;
- objekti v izvenmestnem območju, ki se lahko vključijo v bodoči urbanistični program;
- objekti, ki so v perspektivnih rezervatih in se lahko vključijo v sklopu GUP kot stanovanjske površine.

b) objekti, predvideni za rušenje v določenem roku.

V to grupo spadajo objekti, ki jih bo treba rušiti v določenem roku takoj, ko bodo nastopili za to razlogi:

- objekti, ki so v zazidalnih površinah za druge namene:
  - industrijo,
  - poljedelstvo in obdelovalne površine,
  - zaščitni pasovi cest,
  - rekreacijske namene,
  - zaščitni zeleni pasovi,
  - v zaščitni coni komunalnih naprav.
- objekti, ki so v zgrajenih stanovanjskih območjih, pa po svoji specifičnosti niso opravičljivi,
- objekti, ki so na območjih, ki komunalno niso opremljena in tudi ni predvideno, da bodo, zaradi tega pa so sanitarno-higienski pogoji minimalni,
- objekti, ki so kvalitetno glede na potresno območje neprimerni in nevarni za življenje.

c) objekti, predvideni za rušenje.

V to grupo objektov se vključujejo tisti, ki jih je treba rušiti takoj:

- objekti, ki so v zazidalnih in urbanistično urejenih območjih in obstoji neposredna nevarnost, da bi obstoječe stanje zaviralo urbanistični razvoj (druga gradnja) in obstoječih objektov ni mogoče vključiti;
- objekti, ki leže na trasah bodočih cest in na ^msedajših,

- ki so predvidena za komunalne in druge naprave;
 - objekti, ki imajo vse predispozicije, da se rušijo,
 ker so zanje izdane negativne odločbe vseh inštančnih
 organov.

5. Poseben problem nedovoljenih gradenj oz. nedovoljene uporabe predstavljajo stanovanjske barake. Ostro in dosledno se mora preprečevati nadaljnja gradnja takih objektov, vsi tovrstno novozgrajeni objekti pa se morajo takoj porušiti; Obstoječe stanovanjske barake naj se rušijo postopno. Delovne organizacije, v katerih so zaposleni stanovalci barak, so dolžne, da na primeren način rešijo njihovo stanovanjsko vprašanje.
6. Da bi se preprečila nadaljnja gradnja stanovanjskih barak, je potrebno zagotoviti posebne komplekse zemljišč, na katerih bi se lahko gradili stanovanjski objekti nižjega standarda, prilagojenega materialnim možnostim graditeljev. Urbaništična služba mesta bi morala proučiti to problematiko in do 1. junija 1968 predložiti mestnemu svetu nekaj takšnih lokacij, kjer bi se zahtevala tudi manj zahtevna komunalna ureditev zemljišč.
7. Brezkompromisno je potrebno odstraniti vse nedovoljene gradnje, ki niso stanovanjski objekti, kot so razne garaže, drvarnice ipd.
8. Komunalne delovne organizacije, ki so registrirane za posle rušenja objektov, so na zahtevo občinskih organov in s pomočjo organov javne varnosti dolžne izvršiti rušenje nedovoljeno zgrajenih objektov pod pogojem poravnave stroškov za storjeno delo.
9. Pri postopku razlastitve naj se v celoti izvajajo določila člena 4o zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o razlastitvi, po katerih lastnik nedovoljene gradnje ni upravičen do odškodnine za nepremičnino, zgrajeno brez dovoljenja.

Št.: olo-038/68

Datum: 20. 3. 1968

Predsednik mestnega sveta Ljubljana:

Miha Košak, dipl. ing., l.r.

UDK 333.325 (497.12)

Mirko PAK

SOCIALNOGEOGRAFSKI PROBLEMI DEFORMACIJ STANOVANJSKE STRUKTURE
V MESTIH

V mestih so osredotočene domala vse osnovne človekove dejavnosti: bivanje, delo, oskrbovanje, izobraževanje, promet, rekreacija itd. To pomeni izredno koncentracijo velikega števila funkcij na majhnem prostoru, kjer stalno nastajajo konflikti med interesi različnih dejavnosti in med strukturami. Ti konflikti obstojajo že ves čas obstoja mestnih naselij in naselij sploh, in se stopnjujejo z rastjo števila prebivalstva, s prostorsko rastjo mest in z nadaljno koncentracijo funkcij v njih. V mestih se vrši permanentna selitev vseh funkcij in struktur zaradi njihovega prilagajanja dejanskemu stanju in potrebam. To preseljevanje je tako intenzivno, da se že govori o mestnem prostoru kot o procesu¹. To vodi k polarizaciji, manjša se heterogenost mestnih predelov in hkrati se poglobljajo razlike v vrednosti mestnega prostora ter v ceni mestnega zemljišča. Tudi splošni model izrabe mestnega prostora kaže na zdiferenciranost mestnega prostora, ki ima osnovo v ostankih preteklega razvoja in v povojnem hitrem razvoju.

V mestih se vrši v nekem smislu optimalna koncentracija, kar se lahko razume za koncentracijo posameznih dejavnosti tam, kjer so zanje domala vsi dejavniki najbolj ugodni. Koncentracija dejavnosti pa največkrat ovira druge dejavnosti, kolikor se seveda ne dopolnjujejo. Še posebno velik pa je razkorak med koncentracijo posameznih dejavnosti in funkcijo bivanja, ki se je znotraj diferencirala še glede na vrsto dejavnikov, med katerimi so nedvomno vodilni naravno okolje, velikost in kvaliteta prostora, bližina raznih dejavnosti, prometna dostopnost, onesnaženost okolja, tradicionalna zgradbena, funkcijska in populacijska struktura itd. Vsi ti dejavniki so združeni v vrednosti sta-

¹ Franz Schaffer: Die Stadt als Prozess. Geographica Slovenica 1. Ljubljana 1971, str. 165-180.

novanjskega prostora in okolja. Prostorska sinteza najbolj negativnih pojavov pa je najčešče označena z imenom "slum".

Slum je sicer skrajna oblika negativnega stanovanjskega okolja in prostora, ki močno odstopa od drugih stanovanjskih predelov in veže nase skrajno neugodno socioekonomsko strukturo prebivalstva in se povsod še nadalje absolutno in relativno slabša. Ob vseh drugih označbah, pravi Hunter, da je² slum lahko priti, iz njega pa izredno težko². Seveda pa je še nešteto prehodnih oblik, ki jih na primer imenujejo v Nemčiji Sanierungsgebiet, in ki so vsi v fazi absolutnega in relativnega slabšanja stanovanjskega prostora in okolja v primerjavi s sosednjimi predeli. Takšni predeli manjvrednega stanovanjskega prostora se pojavljajo v vseh mestnih območjih; v srednjeveških mestnih jedrih, v pred I. svetovno vojno zgrajenih predmestjih in delavskih četrtih, še posebej ob industriji, v med vojnoma zgrajenih naseljih večstanovanjskih hiš za delavce, v povojnih predmestjih, v po vojni zgrajenih manjvrednih delavskih naseljih na robu mest itd. Tudi območja blokovske zazidave z leti preidejo v to kategorijo z vedno slabšo strukturo prebivalstva. Ta problem je bil podrobno proučen za naselje Eselsberg v Ulmu, kjer je v 12 letih mobilnost prebivalstva znašala 120%, pri nosilcih gospodinjstev listov pa celo 175%. Ob tem se je slabšala socialna in starostna struktura družin, ki so razdeljene na rastoče, stabilne in nazadujoče, dosegle pri odseljenih razmerje 50:30:20, pri tistih, ki so ostale pa 35:25:40³.

Na splošno sicer velja teoretična predpostavka, da vrednost zemljišča upada z oddaljevanjem od mestnega središča, medtem ko dohodki prebivalstva rastejo z oddaljevanjem od mestnega središča. Tako prebivajo ekonomsko slabše stoječe skupine na najdraž-

² Hunter, D.R.: The Slums, Challenge and Response. The Free Press of Glencoe, New York 1964

³ Franz Schaffer: Untersuchungen zur sozialgeographischen Situation und regionalen Mobilität in neuen Groswohngebieten am Beispiel Ulm-Eselber. Müncher Geographische Hefte, Heft 32. Kallmünz/Regensburg 1968.

jem zemljišču. Iz tega razloga je potrebno neprestano graditi nova stanovanja za ekonomsko različno stoječe prebivalstvo. V tem primeru gre za konveksno premikanje v koncentričnih krogih, kar je tudi v smislu Burgess in Hoytovega modela prostorskega razvoja mest.

Večina neprimernih mestnih predelov v evropskih mestih, ali kot jih lahko tudi imenujemo - socialno deformiranih predelov, je v kakršni koli fazi sanacije. Ta posega najbolj v stara mestna jedra in se širi od tod navzven. To je poseg v prostor v smislu spremembe obstoječe strukture ali funkcije ali obojega. Namen sanacij je, da se izboljša stanovanjski standard v obstoječi stanovanjski strukturi, da se rušijo dotrajani stanovanjski objekti in na njihovo mesto postavijo novi, da se spreminja funkcija zgradb ali vsega predela ter da se spremeni eno in drugo.

Glede na značaj in obseg sanacije nedvomno izstopa primer mestnega središča Amsterdama. V predelu zgrajenem pred letom 1920 sanirajo vsako leto okrog 350 poslovnih prostorov in dobijo iz njih 100 novih funkcionalnih poslovnih prostorov. S sanacijo 900 starih stanovanj pa pridobijo letno 300 novih stanovanj. Finančno sodelujejo pri sanaciji država s 50% ter občina in lastnik vsak s po 25%. Še je znanih sanacij podobnega obsega zlasti v starih mestnih jedrih.⁴

Vse obsežnejše sanacije temeljijo na predhodnih raziskovanjih obstoječih struktur s ciljem ugotoviti najbolj smiselno obliko sanacije in temeljijo na treh vrstah informacij:

1. Na kartiranju izrabe prostora, pri čemer so vse zazidane in nezazidane površine klasificirane po njihovih funkcijah.
2. Na anketiranju, ki ima poleg naloge predstaviti materialno socioekonomsko stanje gospodinjstev tudi nalogo raziskati stanje in razmerja posebno na področju "socialnih potreb" in vključevanja v sanacijo.
3. Na sekundarnih vrednotenjih uradnih statističnih podatkov o

⁴Stadsvernieuwing. Gemeentebled 1969. Amsterdam 1969.

prebivalstvu, zgradbah in funkcijah.

Na osnovi tega so analitično, kartografsko in sintetsko ovrednoteni za posamezne zgradbe, za posamezne ulične bloke in za posamezne mestne predele skupaj med drugim naslednji elementi: število gospodinjstev, lastništvo zemljišča, izraba zgradb po nadstropjih in v celoti, izraba nepozidanih površin, kvaliteta zgradb, komunalna opremljenost, starostna struktura prebivalstva, poklicna struktura prebivalstva, dohodki gospodinjstev, šolska izobrazba prebivalstva, višina najemnine, velikost stanovanja, opremljenost stanovanja, negativni dejavniki okolja, onesnaževanje, ropot, spomeniška zaščitenost stavb, vplivna območja oskrbe, zaposlitve, mobilnost prebivalstva.

To so le osnovna vsebinska področja, ki vključujejo številne elemente, ki so obdelani vsak zase in v odnosu do prostorsko relevantnih drugih elementov, s čemer je dosežena raziskava soodvisnosti različnih elementov, medtem ko je faktorska analiza le redko v uporabi. Teh elementov je izredno veliko, odvisno od števila vprašanj v vprašalniku in od razpoložljivih statističnih podatkov. Podobna študija za potrebe sanacije mestnega središča Regensburga ima v anketi 119 vprašanj, za Amsterdam 20 in za Ingolstadt 53. Največkrat sledi na koncu analize ena ali več sintetičnih kart, kot na primer za Regensburg karta kvalitete stanovanj in restrikcij socialne sanacije, za Amsterdam pa že karta časovnega programa sanacij. Odvisno pač od končnega cilja raziskave.⁵

Tudi razvoj naših mest spremljajo deformacije, ki pa so ob vseh drugih neugodnih dejavnikih vendarle v prvi vrsti posledica permanentnega pomanjkanja stanovanj, ob izredno hitri koncentraciji prebivalstva v mestih. Vzroki za njihovo lokacijo so števil-

⁵a) Walter R.Heinz, Karl Hermes, Peter Höchmann, Hans Kilgert Peter Schöber, Wolfgang Taubmann: Altstadterneuerung Regensburg, Vorbereitende Untersuchung im Sanierungsgebiet. I. Geographisches Institut der Universität Regensburg 1975.

ni in glede na to so številni tudi tipi deformiranih mestnih predelov. Vsem je skupna izredno neugodna socio-ekonomska struktura prebivalstva na eni in velika prostorska mobilnost na drugi strani, kar pomeni, da velik odstotek mlajšega prebivalstva te predele zapušča. To je bistvena razlika v primerjavi s takšnimi predeli v zahodno-evropskih deželah in drugod po svetu.

V okviru raziskovalnih ter diplomskih in seminarjskih nalog Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani in na Pedagoško znanstveni enoti Filozofske fakultete v Ljubljani, je bilo v desetih največjih slovenskih mestih raziskanih okrog trideset mestnih predelov. Vsi ti že v svoji fizionomiji kažejo znake deformiranega stanovanjskega okolja in podpoprečno vrednost strukture prebivalstva. Ti predeli v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kopru, na Jesenicah, v Novem mestu, Kamniku, Škofji Loki, Murski Soboti in na Ravnah vključujejo strukturno in lokacijsko različne mestne predele:

- a) srednjeveška mestna jedra
- b) skupine starejših večstanovanjskih hiš,
- c) stanovanjske predele ob industriji, zlasti ob starejši
- d) predmestne predele priseljencev na cenejšem zemljišču na obrobju mest,
- e) nekatere predvojne predele blokov,
- f) nekatere predele predvojnih vil,
- g) predvojne delavske kolonije,
- h) barakarska naselja, takozvana začasna bivališča.

Metode raziskav temeljijo na obstoječih tujih študijah in na osnovi posebnosti našega prostora. Ker pa so bili raziskani le manjši predeli, ki niso obsegali nobene od statističnih enot za katere bi bili na voljo statistični podatki, so vsa raziskovanja temeljila na anketiranju in kartiranju.

-
- b) Stadsvernieuwung. Gementebblad 1969, Amsterdam 1969.
  - c) Karl Ganser: Grundlagenuntersuchung zur Altstadtentwicklung Ingolstädts. Müncher Geographische Hefte, Regensburg 1973.

V osnovi je anketa zajela naslednje elemente:

1. Poklicna struktura članov gospodinjstva ali nosilca gospodinjanskega lista.
2. Starostna struktura članov gospodinjstva ali nosilca gospodinjanskega lista.
3. Poklicna in starostna struktura članov gospodinjstev, ki so se v nekaj zadnjih letih odselili ali priselili.
4. Delovna mesta aktivnega prebivalstva.
5. Poreklo prebivalstva in migracijsko koleno.
6. Prostorska opredelitev prebivalstva v njihovi kratkoročni, srednjeročni in dolgoročni oskrbi ter pri njihovi rekreaciji.
7. Odnos prebivalstva do okolja glede na kvaliteto in strukturo.
8. Tendence bodoče mobilnosti prebivalstva glede na njihovo socioekonomsko in starostno strukturo.

Kartiranje pa je v osnovi zajelo naslednje elemente:

1. Starost zgradb.
2. Tip, oziroma kategorijo stavb.
3. Nadstropnost stavb.
4. Funkcije stavb in posameznih predelov na sploh.
5. Komunalna opremljenost stavb in stanovanj.
6. Izraba nezazidanih površin.

V glavnem so posamezni elementi dokaj jasni. Problemi pa nastopijo pri opredelitvi poklicne in starostne strukture gospodinjstev. Če vzamemo za oba kazalca nosilca gospodinjanskega lista, je tega večkrat težko določiti, zlasti pri večdružinskih gospodinjstvih pa to sploh ne pomeni realne strukture gospodinjstva. Pogosto kljub temu uporabljajo to metodo, čeprav do enotne opredelitve ne pri tem primeru, ne pri poklicni strukturi gospodinjstev in kategorizaciji gospodinjstev v posamezne poklicne ali socialne skupine zeenkrat še ne moremo priti.

Skorajda vsako okolje ima različna izhodišča, različne možnosti in tudi različne pristope. To se je jasno pokazalo tudi ob tovrstni diskusiji na simpoziju o urbani geografiji v Ljubljani.⁶

Tudi pri starostni strukturi nosilec gospodinjskega lista ni realna osnova za opredelitev celotnega gospodinjstva. Zelo težko pa je tudi kategorizirati gospodinjstva glede na starostno strukturo njihovih članov. Gospodinjstva zato češče razdelijo kar glede na generacije, ki sestavljajo eno gospodinjstvo, ne pa po kakršni koli kombinaciji starosti njihovih članov. Izmed srednjeveških mestnih jeder so bili raziskani predeli ob Pristanu v Mariboru⁷, ter Stari trg, Gornji trg in Žabjak v Ljubljani⁸.

V izredno neugodnem stanovanjskem okolju v središču mesta možnosti za izboljšanje stanovanjske strukture praktično ni. V glavnem velja to tudi za stanovanjsko okolje, ki se vso povojno obdobje opredeljuje kot manjvredno ali deformirano. Zato mlado prebivalstvo, ki je v veliki meri doseglo visoko kvalifikacijo, kljub lastništvu stanovanj, praktično že vso povojno obdobje odhaja. Posledica tega je koncentracija starega prebivalstva in starih gospodinjstev. Na Gornjem trgu jih je 48%, na Žabjaku 40%, v Pristanu 30%. Drug element je mlado priseljeno prebivalstvo, ki je ali najmanj kvalificirano (na Gornjem trgu 22% nekvalificiranih gospodinjstev), ali višje kvalificirano na začetku svoje samostojne življenjske poti, kateremu pomeni to le prehodno bivališče. Obe strukturi nimata niti večjega interesa, predvsem pa ne sredstev za vlaganje v izboljšanje obstoječe stanovanjske strukture.

⁶Mirko Pak: Socialno-geografska diferenciacija u gradovima Slovenije. Geographica Slovenica 1. Ljubljana 1971

⁷Mirko Pak: Socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest. Inštitut za geogr. Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969. Elaborat.

⁸Gorazd Gorkič: Transformacija mestne četrti Prule-Žabjek v Ljubljani, Lj. 1973. Diplomaska naloga na FF.

V srednjeveških jedrih se je pokazala dvojnost v kvaliteti. Še veliko slabši stanovanjski pogoji so na dvoriščnih straneh in v najvišjih nadstropjih, kjer je tudi socioekonomska struktura prebivalstva neprimerno slabša kot ob cestni strani hiš v nižjih nadstropjih. Podobno je v srednjeveških središčih drugih mest, najbolj ekstremno v Ptujju, Škofji Loki in Piranu.⁹

Območja starejših večstanovanjskih hiš iz obdobja pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma, lahko razdelimo na dve kategoriji. Prva je na robu mestnega središča, drugo pa so predvojne delavske večstanovanjske hiše. Oboje sodi danes v glavnem že v kategorijo neprimerne stanovanjskega prostora in okolja. Neprimeren stanovanjski prostor z izredno majhnimi stanovanji, skupne sanitarije in vodovodi je dokaj težko izboljšati. Glede na pogosto lego ob glavnih prometnicah in ob drugih razvijajočih se dejavnostih, se je stanovanjsko okolje močno poslabšalo. Mlado avtohtono prebivalstvo se je v celoti odselilo, povečal se je odstotek gospodinjstev upokojencev na 50% in čez, ostalo odpade skoraj v celoti na najnižje kvalificirano priseljeno mlado prebivalstvo. V bistvu gre za podoben proces stalnega slabšanja socioekonomske strukture prebivalstva, kot v starem mestnem jedru. Razlika je samo v tem, da se stara mestna jedra poskušajo vsaj do neke mere revitalizirati s funkcijsko preusmeritvijo, medtem ko pri starih večstanovanjskih delavskih hišah tega pojava ni.

Ob industriji so domala vedno rastla delavska naselja na manjvrednem prostoru, v neprimernem stanovanjskem okolju, neprimerna stanovanjska struktura in socioekonomska struktura prebivalstva, ki je vso povojno obdobje v fazi slabšanja. Čim slabše je okolje, tem slabša je stanovanjska in socioekonomska struktura. To pomeni, da je najslabša ob starejši industriji. Takšen primer skrajno deformiranega stanovanjskega predela je Melje v Mariboru, v Celju pa Gaberje, kjer je v skrajno neprimernem stano-

⁹Mirko Pak-Gojmir Bervar: Geografski učinki socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest. Geografski vestnik XLIII, Ljubljana 1971. Str. 123-133.

vanjskem okolju enodružinskih in večdružinskih predvojnih hiš kar 20% upokoјencev in 36% nekvalificiranih delavcev med aktivnim prebivalstvom. Kar 60% nekvalificiranih živi v barakah, kjer prihaja do stalne menjave prebivalstva, ki vodi še k nadaljnemu slabšanju socioekonomske strukture. Raziskava še ožjega, najbolj deformiranega predela Gaberja pa je pokazala še vbliko slabšo socioekonomsko strukturo prebivalstva, 46% gospodinјstev upokoјencev in 26% gospodinјstev nekvalificiranih delavcev, ki so veliko mlajša od drugih in se stalno menjavajo. Trend razvoja gre tukaj v staranje prebivalstva in v slabšanje socio-ekonomske strukture prebivalstva. Vsekakor pa je glavni razlog pomanјkanje stanovanј, kar zlasti priselјeno prebivalstvo premaguje v prvi fazi z naselјevanjem tako neprimernem stanovanjskem okolju in strukturi^{10,11}.

Ob industriji je veliko naselij barak najnovejšega datuma, ki so sploh najslabša bivališča brez osnovnih komunalnih naprav. V Ljubljani je bilo ugotovljenih 13 barakarskih naselij, ki so zrastle predvsem v letih 1945-1950, deloma 1950-1960. Zanje je zlasti značilna izredno visoka stanovanjska gostota in gostota prebivalstva na sploh, izredno veliko priselјencev iz najbolj nerazvitih delov republike in iz drugih republik ter izredno nizka kvalifikacijska struktura prebivalstva, ki le težko rešuje stanovanjske probleme na drug način.¹²

Med velikim številom kategorij deformiranih naselij ob industriji velja omeniti še Bosadrigo nad pristaniščem v Kopru. To staro ribiško naselje je zaradi neugodnega okolja v neposredni bližini pristanišča povsem deformirano, kar kaže 20% gospodinјstev upokoјencev in nadaljnih 30% gospodinјstev nekvalificira-

¹⁰ Marija Dušej: Geografija Gaberja, Lj.1973, Diplomaska naloga na FF.

¹¹ Metka Špes: Geografski aspekti degradacije okolja na primeru Celja. Inštitut za geogr.Univ.v Lj., Ljubljana 1976. Elaborat.

¹² Ljuba Valenčič: Socialno ogrožena področja v Ljubljani, Ljubljana 1975. Seminarska naloga na FF.

nih delavcev, zaposlenih predvsem v pristanišču. Ker pa so ob obstoječi zazidalni strukturi dane možnosti za izboljšanje stanovanjskega standarda, se socio-ekonomska struktura prebivalstva vendarle nekoliko boljša.

a) Na cenejšem zemljišču mestnega obrobja so v raznih obrobjih nastajala naselja slabše zazidave brez vsakršnih komunalnih naprav, največkrat črne gradnje. Naše dosedanje raziskave takšnih mestnih predelov so opredelile tip naselij, ki so zlasti pred vojno nastajala daleč na mestnem obrobju, ter tip naselij, ki je po vojni nastajal v najbolj neugodnem stanovanjskem okolju.

V prvi tip sodita vsekakor Galjevica in Cesta dveh cesarjev v Ljubljani. Galjevica je nastala na podlagi izredno drobne parcelacije, ki je dovoljevala gradnjo le eno do dvodsobnih z 31 do 40 m² velikih pritličnih hiš, brez kasnejših možnosti za dozidavo in postavitve npr. garaž. Posledica tega je odseljevanje mladega prebivalstva, visok odstotek starega prebivalstva in majhen odstotek otrok. Visok je odstotek nižje kvalificiranega prebivalstva; 38,5% kvalificiranih delavcev, 26% polkvalificiranih ter 16% nekvalificiranih. Socio-ekonomska in starostna struktura prebivalstva se slabšata, Galjevica pa postaja enklava manjvrednega stanovanjskega prostora sredi novih eno in dvanadstropnih stanovanjskih hiš.¹³

Naselje ob Cesti dveh cesarjev, kjer je anketa pokazala 41% gospodinjstev upokojencev, 11% gospodinjstev nekvalificiranih delavcev, 42% kvalificiranih delavcev, s pretežno malimi enodružinskimi hišami, daleč v Barju, doživlja zadnja leta sicer kvaliteten premik. Vendar je ta le v adaptaciji, ki zaostaja za normalno zazidavo novih enostanovanjskih hiš, v socialni in starostni strukturi pa je prisotna tendenca slabšanja. Omiljeno obliko tega predstavlja predel ob Rakovi Jelši severno od

¹³ Franc Šeme: Galjevica, Ljubljana 1975. Seminarska naloga na FF.

Ceste dveh cesarjev. To je predel novejših črnih gradenj in zato z zelo ugodno starostno in ugodnejšo socio-ekonomsko strukturo prebivalstva. Gospodinjstev upokojencev je bilo tukaj le 8%, nekvalificiranih delavcev 26,4%, kvalificiranih delavcev 47,6%.

Novejše takšno naselje je Podgorje v vzhodnem industrijskem delu Celja, kjer so strupeni plini že povsem degradirali vegetacijo. Kljub temu pa tukaj že nad deset let vztraja okrog 50 gospodinjstev, največ priseljencev iz drugih naselij SR Slovenije in iz drugih republik. Nad 50% gospodinjstev je upokojenskih, ostala pa so skoraj vsa nekvalificirana, zaposleni so v industriji. Raziskave so pokazale, da so bolezni tukaj pogostejše, otroci so v poprečju duševno zaostali za svojimi vrstniki, nihče nima več kot osemletke, večina prebivalcev ima kompleks manjvrednosti, kar povzroča agresivnost¹⁴.

Četrta blokavske zazidave marsikdaj ne nudijo normalnih bivalnih pogojev, zlasti najstarejši po vojni zgrajeni bloki in v najslabšem okolju zgrajene blokavske četrti, ki so bile namenjene že od vsega začetka socialno najšibkejšim slojem. Predvsem je v njih problematična velikost in kvaliteta stanovanjskega prostora in seveda okolje. To vodi k staranju prebivalstva zaradi odseljevanja ekonomsko boljše mladega prebivalstva, ter stalnega preseljevanja mladega prebivalstva, katerega struktura se nenehno slabša. V bistvu se tukaj veliko počasneje in manj izrazito vrši podoben proces kot v drugih večstanovanjskih objektih.

Izstopajoči primeri tega so Litostrojski bloki v Ljubljani, Greenwich in Stražun v Mariboru. Raziskava sprememb socio-ekonomske strukture prebivalstva na Prulah je ugotovila kar 24% gospodinjstev upokojencev ob prevladi uslužbencev z visoko in srednjo izobrazbo. Iz leta v leto se večja odstotek nižje kva-

¹⁴Gojmir Bervar: Zаметki sluma v Sloveniji, Ljubljana 1968, Seminarska naloga na FF.

lificiranega prebivalstva. Transformacija populacijske strukture je na Prulah očitna, k čemur prispeva tudi neposredna bližina mestnega središča¹⁵.

V kategorijo deformiranih mestnih predelov sodijo tudi predvojne vilске četrti oziroma posamezni deli, katere je ob povojni nacionalizaciji zasedlo nekvalificirano prebivalstvo ali tam, kjer je postalo okolje zaradi prometa ali kakega drugega dejavnika skrajno neprimerno za bivanje. Primerov prvega tipa najdemo zlasti veliko na obrobju Slovenskih goric v Mariboru, kjer socioekonomska struktura prebivalstva ni v skladu z "nekdanjo" zazidalno strukturo¹⁶.

Drugi tip pa se pojavlja zlasti ponekod ob glavnih prometnicah v Ljubljani, kjer se prebivalstvo že prestrukturira, deloma tudi namembnost zazidave.

Predvojne takozvane delavske kolonije so bile že zgrajene kot manj vredna bivališča. Tipičen primer je železničarska kolonija v Mariboru, kjer se je po izselitvi velikega števila stanovalcev v bloke pred več kot 15 leti struktura prebivalcev izredno poslabšala in šla v neki meri v korak z nazadovanjem vrednosti okolja in stanovanjske strukture. Predvsem se je povečalo število gospodinjstev upokojencev nad preko 30% in gospodinjstev nekvalificiranih delavcev na preko 20%. Takšni predeli eno ali dvodružinskih hiš v družbenem lastništvu z izredno neugodnim okoljem, veliko dotrajanostjo obstoječega stanovanjskega fonda, nimajo možnosti skoraj nikakršnega izboljšanja.¹⁷

¹⁵Gorazd Gorkič: Transformacija mestne četrti Prule-Žabjak v Ljubljani, Ljubljana 1973. Diplomaska naloga na FF.

¹⁶Mirko Pak: Socialno geografska transformacija nekaterih mestnih četrti Ljubljane in Maribora. Geografski vestnik XXXIV, 1976, Ljubljana 1968, str. 123-142.

¹⁷Mirko Pak: Notranja regionalna diferenciacija v mestih Slovenije, na primeru Ljubljane in Maribora. Biro za regionalno prostorsko planiranje - 19, Lj. 1970.

Število barakarskih naselij se veča z velikostjo mesta. Praviloma so to začasna bivališča, neka vrsta vmesne stopnje k normalnemu bivališču. Žal mnogokrat ni tako. Raziskava barakarskih naselij v občini Moste je ugotovila poprečno velikost stanovanjskega prostora 5 m^2 na enega prebivalca, kar je daleč pod poprečkom za neko mesto ali mestni predel. Prebivalstvo je mlado z velikim številom otrok. Kvalifikacijska struktura prebivalstva pa je izredno skromna. V sedmih barakarskih naseljih občine Moste je 16,5% prebivalstva z manj kot štirimi razredi osnovne šole, 47,1% s štirimi do osmimi razredi ter 34,9% s poklicno šolo. Takšna struktura je že rezultat kvalifikacije v Ljubljani, saj je kvalifikacija istih pred priselitvijo v Ljubljano bila naslednja: 44,1% z manj kot štirimi razredi osnovne šole, 34,9% s štirimi do osmimi razredi in le 19,8% s poklicno šolo. Vsa ta naselja pomenijo izredno slabo stanovanjsko okolje; slaba gradnja, blatne oziroma prašne poti, pomanjkanje vode, elektrike, kanalizacije, slabe prometne zveze, neorganizirano odlaganje smeti. Kljub temu je kar 43,9% anketiranih zadovoljnih z bivanjem v barakah, 53,8% pa je nezadovoljnih. Samo v Tomačevem, ki je najbolj urejeno naselje, je zadovoljnih 90,3%.

Barakarska naselja so v fazi stalnih selitev prebivalstva, predvsem priseljevanja iz drugih republik, kar 42,8% anketiranih je bilo iz SR Srbije, 32,9% iz SR BiH, 12,6% iz Slovenije in 8,8% iz SR Hrvatske. Danes pomeni temu prebivalstvo petletno bivanje v barakah možnost pridobitve stanovanja iz solidarnostnega sklada¹⁸.

Stopnje deformiranosti mestnih predelov v okviru stanovanjske funkcije so številne, odvisne od niza dejavnikov. Vprašanje pa je, kam vodi njihova nadaljna transformacija. Ali v poslabšanje vrednosti prostora in socio-ekonomske strukture prebivalstva ali v izboljšanje, ali pa v spreminjanje namembnosti.

¹⁸ Blaž Krivic: Socialno deformirani predeli Ljubljane na območju občin Ljubljana-Bežigrad in Moste. Ljubljana 1976, Diplomatska naloga na FF.

V okviru stanovanjske funkcije izstopa možnost prilagajanja stanovanjske strukture in deloma tudi okolja vedno višjim zahtevam prebivalstva. V območjih individualne zazidave so največkrat dane možnosti transformacije v pozitivni smeri, pri večstanovanjskih zgradbah pa tega ni.

V naših mestih se nedvomno še nadalje vrši polarizacija kot negativen pojav deformiranja mestnih predelov. Smotrno načrtovanje razvoja mestnega prostora pa bi moralo skrbeti za skladnejši razvoj vseh mestnih struktur in za izenačevanje bivalnih pogojev prebivalstva vseh poklicnih in starostnih struktur, kar pomeni potrebo po večji heterogenosti prebivalstva znotraj posameznih mestnih predelov.

UDK 333.325 (497.12)

Blaž KRIVIC

SOCIALNO DEFORMIRANI PREDELI LJUBLJANE NA OBMOČJU OBČIN
LJUBLJANA BEŽIGRAD IN MOSTE

februar 1976

S to nalogo želim prispevati k reševanju žgočega problema socialno deformiranih predelov v Ljubljani. V nalogi sem skušal analizirati glavne značilnosti teh področij in poiskati vzroke za njihov nastanek in širjenje. Pri tem delu je bil moj mentor dr. Mirko Pak in se mu za dragocene napotke lepo zahvalim.

V S E B I N A

Uvod

Metodologija uporabljena v nalogi

Lega in razvoj barakarskih naselij

Način zazidave

Število družinskih članov po posameznih gospodinjstvih

Socialna struktura prebivalstva

Starostna struktura prebivalstva

Zaposlitvena struktura

Fizionomske značilnosti barakarskih naselij

Mobilnost prebivalstva

Zaključek

¹⁰ Blaž Krivic: Socialno deformirani predeli Ljubljane na območju občin Ljubljana-Bežigrad in Moste. Ljubljana 1976, diplomsko nalogo na VŠ.

26 Some squatters in proximity to the main market in the city.

27 A makeshift structure in the vicinity of a market in the city.

U V O D

V vseh geografskih okoljih, predvsem pa v mestih, izstopajo kot posledica hitrega ekonomskega razvoja in počasne urbanizacije socialno deformirani predeli, ki se niso in se ne razvijajo sorazmerno z ostalim mestnim prostorom. Taki predeli v razvoju ne stagnirajo in se razvijejo v okviru svojih možnosti. V geografskem okolju taki predeli močno izstopajo po svoji fizionomiji, kvaliteti in načinu izrabe. Glede na dejavnike take deformirane strukture, jih najdemo v slovenskih mestih v različnih okoljih, za vse pa je značilno manjvredno stanovanjsko okolje. (1). Socialno deformirani predeli so nastali ob robovih mest, ali pa so nekoliko oddaljeni od njih. V zadnjem času pa se mesta hitro razvijajo in prihaja do ekstremnih razlik v fizionomije prostora, na eni strani blokovna gradnja in individualne hiše, na drugi strani pa skromna barakarska bivališča. Z nalogo imam namen predstaviti socialno deformirana področja na območju mesta Ljubljane in prikazati vzroke nastajanja takih naselij.

V tuji literaturi bi za socialno deformirane predele našli že uveljavljen izraz slum. Slum je razložen z različnimi definicijami. Še najbolj popolno definicijo sluma je podal David R. Hunter. Za ta pojav je podal naslednje značilnosti: revščino, slabe hiše, visoka gostota prebivalstva; koncentracija prebivalstva nižjih razredov; rasna koncentracija; koncentracija ljudi z nizko izobrazbo, majhno spretnostjo in kulturno omejenostjo; koncentracija ljudi s socialno podporo; stalna gibljivost prebivalstva v mejah samega sluma; kriminal; koncentracija fizično in psihično bolnih ljudi; nenormalne družinske razmere; izolacija in odtujenost; neenake komunalne usluge; umazanija (2).

Definicija sluma ne ustreza popolnoma našemu pojmovanju social-

(1) M. Pak in G. Bervar: Geograf. učinki social. deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest,; Geograf. vestnik XLIII Ljubljana 1971: st. 123-133

(2) David R. Hunter: The Slum, The Free Press, New York 1964 st. 20-93

no deformiranih področij. Ta so podobna slumu samo po zunanosti; zaposlitvene razmere, starostna struktura in socialni problemi pa se zelo razlikujejo od sluma. Za socialno deformirana področja v Ljubljani bi najbolj ustrezala definicija, ki jo je podal Gobec Ljubo: "Pojem barakarstva bi lahko imenovali v določenem smislu družbeno neorganizirano obliko življenja določene kategorije mestnega prebivalstva"(3). Pri tem je predvsem mišljena družbena neorganiziranost na področju stanovanjske gradnje, oziroma ponudbe ustreznih stanovanj. Ta področja so v večini primerov skoraj nič, ali pa zelo slabo komunalno opremljena. Socialno deformirana področja nastajajo v okolici mest, ki imajo veliko prostih delovnih mest. V nadaljnjem tekstu jih bom imenoval kar barakarsko naselje.

Razširjenost socialno deformiranih področij v Ljubljani je prikazala Valenčič Ljuba v svoji seminarski nalogi z naslovom: Socialno ogrožena področja v Ljubljani (4).

V tej nalogi prikazujem samo večja barakarska naselja na območju občine Ljubljana Bežigrad in Moste. To pa še ne pomeni, da jih na drugih področjih mesta ni. Pojavljajo se tudi v manjših skupinah in so zato slabo opazna.

METODOLOGIJA UPORABLJENA V NALOGI

Kot smo videli, si s tujimi metodami dela ne moremo kaj dosti pomagati v naših razmerah. Osnova tega dela je intervju in horticiranje na terenu. Intervjuval sem 182 gospodinjstev, ki živijo na socialno deformiranih področjih. Z intervjujem sem skušal ugotoviti vzrok nastanka, sedanje stanje in predvideti bodoči razvoj barakarskih naselij. Intervju je vseboval več vrst vpre-

(3) Ljubo Gobec: Stanovanjsko barakarstvo v Ljubljani
Komunalni inšpektorat, Ljubljana 1967

(4) Valenčič Ljuba: Socialno ogrožena področja v Ljubljani
Seminarska naloga, Ljubljana 1975

šanj: splošna vprašanja so zajemala starost, poklic in izobrazbo posameznih članov gospodinjstev; delovno organizacijo, kjer so zaposleni; od kod so se priselili v ta naselja; čas bivanja v tem naselju; sledi skupina vprašanj o stanovanjski in komunalni opremljenosti, o velikosti stanovanja, kako so prišli do stanovanja oziroma barake, počutje v tem naselju, vzroke priselitve, ter na koncu še dohodek na člane gospodinjstva. Ti podatki so prikazani v tabelah.

Intervju sem izvedel v sedmih socialno deformiranih predelih na območju občine Ljubljana-Bežigrad: ob Valhunovi, Dečkovi, Robbovi ulici in v Tomačevem; na območju občine Ljubljana-Moste pa: ob Tovarniški ulici, ter ob Šmartinski cesti v neposredni bližini živilskega kombinata Žito.

Naselje v Tomačevem sem razdelil v dva dela: barakarska naselja ter hiše, ki so zgrajene na črno in so brez komunalnih priključkov.

LEGA IN RAZVOJ BARAKARSKIH NASELIJ

Obravnavana barakarska naselja ležijo na severovzhodnem predelu mesta Ljubljane. Na severu so omejena z reko Savo, na jugu pa z železniško progo Ljubljana-Zalog, ter na zahodu s Titovo cesto. Na tem področju je največ barakarskih naselij v Ljubljani, med njimi se najbolj bohoti naselje v Tomačevem. Prav tako se proti severu, zlasti pa ob Titovi cesti, Vojkovi ulici in Šmartinski cesti zelo hitro širi načrtna izgradnja mesta. Ko so nastala barakarska naselja, so bila večinoma na robu mesta, oziroma dokaj oddaljena od njega. Zaradi hitre organizirane gradnje stanovanj, pa so nekatera barakarska naselja že obdana z načrtno blokovno zazidavo, oziroma individualnimi hišami, ali pa so se ta močno približala barakarskim naseljem.

Vsa naselja sem razdelil v tri skupine, po zunanjem izgledu in komunalni opremljenosti posameznih naselij. V prvi skupini so

naselja, v katerih so majhne barake; te rastejo kot gobg po dežju, tesno stisnjene druga k drugi. Ta tip naselja je dal ime ostalim podobno grajenim naseljem. V to skupino spadajo naselja ob Valhunovi, Tovarniški in Dečkovi ulici, barake v Tomačevem, ter naselje ob Šmartinski cesti. V drugi skupini so barake ob Robbovi ulici - to so barakarske kasarne. V tretji skupini pa so črne gradnje, ki so bile zgrajene v neposredni bližini barakarskega naselja v Tomačevem.

Vsa navedena naselja so nastala na rjavih tleh na fluvioglacialnemrodu - to so najbolj kvalitetna tla na območjemesta Ljubljane. Edino naselje v Tomačevem je nastalo na nekoliko slabših tleh - aluvialna tla - vendar so tudi ta tla za gradnjo dokaj primerna. Tako lahko trdim, da ta naselja niso nastala na manj kakovostnih tleh.

Področje barak ob Valhunovi ulici meji na Gospodarsko razstavišče, na starejšo vilsko četrt ob Valhunovi ulici ter na Linhartovo cesto. Vzrok za nastanek je izpraznitev barak delovne organizacije Fond - sedaj Staninvest. Ker jih niso takoj podrli, so se vselili prebivalci brez stanovanj. Že preje pa so v sosedstvu prebivali ljudje v barakah. K barakam prištevam tudi starejšo hišo za Gospodarskim razstaviščem. V njenih prostorih so bile preje delavnice, ki so jih preuredili v zasilna stanovanja. To naselje je v nasprotju z vsemi ostalimi barakarskimi naselji v stagniranju, kajti novih doseljencev ne puste doseljevati prebivalci sami. Sicer pa je ves ta prèdel pred dokončnim saniranjem.

Barakarsko naselje ob Tovarniški ulici leži v trikotniku med stanovanjskimi hišami ob Tovarniški ulici, garažami avtoprevozniške delovne organizacije SAP ter železniško progo Ljubljana-Zalog. To naselje je nastalo okoli vrtnete, ki so jo rabili za shranjevanje vrtnega orodja. Ko so jo prodali doseljencem, so se začeli naseljevati novi, ki so ob starih postavljali nove

barake. Sprva zelo malo, to je bilo okoli leta 1964, nato pa vedno več. Sedaj so barake že dodobra zapolnile kupljeni prostor, na katerem so bili vrtovi. Ta predel je prometno pasiven, in je tudi premajhen za kakršno večjo gradnjo. To naselje se je že tako razširilo, da deloma sega na ozemlje, ki je last ŽTP Ljubljana.

Naselje ob Dečkovi ulici je nastalo izven mesta. Sprva so bile okoli same njive, sedaj pa se mu je že približala organizirana stanovanjska gradnja.

Vzrok za nastanek barakarskega naselja ob Dečkovi ulici je nekdanje filmsko mesto Vibe filma. Ko so opustili snemanje, niso za seboj podrli barak in tako so se vselili prvi prebivalci naselja. Sprva so še imeli elektriko. Ko pa so odpeljali transformator, ki je bil last Vibe filma, so ostali brez električne energije. Od filmskega mesta je ostala ena dolga zidana baraka, ki je še danes edini zidani objekt v naselju, ter še dve daljši leseni baraki. Ker pa ni bilo nobenega nadzorstva, se je to naselje močno razširilo. Stoji v neposredni bližini Gramozne jame in ne daje najlepšega vtisa na okolje.

Barakarsko naselje Tomačevo leži na aluvialni ravnici med vasjo Tomačevo in reko Savo. Od vseh obravnavanih naselij, je edino to nastalo na zemljišču slabše kakovosti. Nekdaj je bil tu porasel svet z redkim gozdom, ki se je prepletal z vrbovjem. Vzrok za nastanek barakarskega naselja je bila opuščena baraka za orodje in ostanki nekdanjega kopališča ob Savi. Ta je nudil osnovni gradbeni material za nastanek prvih barak. Začetek barakarstva na tem območju sega že v leto 1946, prvič pa so resneje omenili to naselje leta 1964. Prve barake so se pojavile v bližini konjeniškega kluba in so se nato počasi širile v smeri savskega toka. To naselje se je že razraslo na najnižje predele ob Savi, kljub opozorilnim napisom Savskih elektrarn, da so na poplavnem območju.

Barakarsko naselje ob Šmartinski cesti je nastalo tik ob ograji

živilskega kombinata Žito. Sprva je bila ta baraka last gradbenega podjetja Pionir, ki je gradilo objekte živilskega kombinata Žito. Ko so leta 1963 dogradili živilski kombinat, niso podrli barake, ki je kasarniškega tipa. Je dolga in pritlična z velikim številom prostorov. Prvi prebivalci so si za svoje potrebe postavili v neposredni bližini drvarnice. Te pa se ob vedno večji stanovanjski stiski spreminjajo v stanovanjske barake. Nove drvarnice in nekaj garaž pa je našlo svoj prostor ob ograji živilskega kombinata Žito. Po nastanku bi to naselje lahko uvrstili v drugi tip barakarskih naselij skupaj z naseljem ob Robbovi ulici. Današnji razvoj tega naselja pa ima vse značilnosti barakarstva v Tovarniški, Dečkovi ulici in v Tomačevem.

Barakarsko naselje ob Robbovi ulici je nastalo med severnim robom jame, kjer je sedaj delovna organizacija "Slovenija avto" in vilsko četrtjo ob Robbovi ulici ter Linhartovi cesti. Te barake so nastale načrtno leta 1950 z namenom, da rešijo stanovanjske probleme železničarjev. Na tem mestu so nastale zaradi bližine železniške postaje. Tako dolg obstoj barak v neposredni bližini mestnega središča gre pripisati dokajšnji prometni odmaknjenosti tega področja, zlasti še po dograditvi podvoza na Titovi cesti. Te barake so kasarniškega tipa, vendar zaradi boljše komunalne opremljenosti in urejenosti okolje spadajo v drugo skupino barakarskih naselij. Tipično zanj je tudi, da se ne širi z novimi priložnostnimi barakami.

V tretjo skupino sodi naselje črnih gradenj v neposredni bližini barakarskega naselja v Tomačevem. Te črne gradnje stojijo na nekoliko višjem svetu med vasjo in barakami. V severnem delu se že močno prepletajo z barakami in segajo na poplavno območje Save. Preje je bila tu gmajna - rasla so drevesa in vrbovje. Vzrok za nastanek tega naselja lahko iščemo v že postavljenem barakarskem naselju in v cenemem zemljišču.

NAČIN ZAZIDAVE

Vsa omenjena barakarska naselja so nastala po drugi svetovni vojni in sicer iz nekvalitetnih materialov, predvsem iz odpadnega lesa, le nekaj objektov je zidanih. V tem pogledu je izvzeto naselje črnih gradenj v Tomačevem. Požarna varnost teh objektov je zaradi takega načina gradnje minimalna. Skoraj nemogoče je ugotoviti starost posameznih objektov, ker se lastniki barak zelo hitro menjajo.

Na način zazidave vplivata v glavnem dva faktorja: oblika in velikost prostora na katerem nastaja barakarsko naselje ter vrsta gradbenega materiala.

Najmanj prostora za razvoj barakarskega naselja imajo naselja ob Tovarniški, Dečkovi ulici in Šmartinski cesti. Ti prostori so z vseh strani omejeni. Zato so površine posameznih barak majhne. Barake so postavljene tako, da puščajo največ možnosti za naselitev novemu barakarju. Bivalni pogoji so slabi. Barake so postavljene tesno druga k drugi in si zastirajo svetlobo. Redkeje so postavljene ob Valhunovi ulici in se prepletajo s skladiščnimi prostori. K redkejši postavitvi barak pa tudi prispevajo prebivalci sami, ker se branijo novih doseljencev. Barakarsko naselje v Tomačevem je na južni strani naselja omejeno z vasjo in črnimi gradnjami, medtem ko je proti Savi odprto. To omogoča redkejšo postavitev barak. Po površini je to največje barakarsko naselje v mestu. Prostorsko načrtovanje pri postavitvi barakarskega naselja zasledimo v naselju ob Robbovi ulici. Razporeditev barak spominja na moderno urejeno blokovno četrt. Tu imajo od vseh barakarskih naselij najbolj ugodne bivalne pogoje. V večini barakarskih naselij poteka rast posameznih barak brez vsakega reda okoli že postavljenih barak.

Na kvaliteto in obliko stanovanjskih objektov vpliva tudi vrsta gradbenega materiala. Največkrat se kot gradbeni material po-

javi les. Barakarski naselji ob Tovarniški ulici in Šmartinski cesti sta zgrajeni iz lesa. V manjši meri se kot gradbeni material pojavlja opeka in beton. Popolnoma zidano barakarsko naselje je edino ob Valhunovi ulici. K temu so pripomogli prejšnji lastniki. Vsa ostala naselja so pa deloma lesena, deloma zidana. Zidana baraka v naselju ob Dečkovi ulici datirajo že od nastanka barakarskega naselja, sedaj pa postavljajo le lesena. Tako so tudi zidani objekti v tem naselju dobili lesene prizidke. Največ zidanih barak je v barakarskem naselju v Tomačevem. Nekatere izmed njih so grajene tako, da omogočajo kasnejšo dozidavo. Kljub temu pa so bistvene razlike med barakami in črnimi gradnjami. Črne gradnje se ločijo od njih predvsem po večjem tlorisu. Edino primerno grajeno naselje je naselje črnih gradenj v Tomačevem (5), kar kaže na stalno naselitev.

ŠTEVILO DRUŽINSKIH ČLANOV PO POSAMEZNIH GOSPODINJSTVIH

Število članov gospodinjstva je odvisno predvsem od velikosti stanovanjske površine in od namena doseljencev ali bodo ostali v Ljubljani, ali pa se bodo vrnili nazaj v rodni kraj. Struktura teh prebivalcev kaže, da so to mlada gospodinjstva. Število članov gospodinjstva je odvisno predvsem od števila otrok, ki prebivajo skupaj s starši.

Iz prikazanih podatkov v tabeli 1 vidimo, da je večina tri in štiričlanskih gospodinjstev. To zavrača mnenje, da so v teh naseljih gospodinjstva z velikim številom članov. Večje število članov v posameznih gospodinjstvih imajo le črne gradnje v Tomačevem in v naselju ob Robbovi ulici, kjer so večje stanovanjske površine. Približno enak odstotek velikosti posameznih gospodinjstev zasledimo v barakarskem naselju ob Dečkovi ulici in tomačevskih barakah. Vzroka za nizko število članov gospodinj-

---

(5) Ravbar Marjan: Črna gradnja kot element transformacije slovenske pokrajine in posledica neusmerjene urbanizacije. Geografski obzornik 1974/1 st. 11-14

Tabela 1: Število članov gospodinjstev po naseljih

Število članov	Valhunova št. %	Tovarniška št. %	Šmartinska št. %	Dečkova št. %	Tomčevo b. št. %	Tomčevo št. %	Rebbera št. %	Skupaj št. %								
2	3	30	1	5	13	28,9	6	17,6	1	3,2	3	13,6	28	15,4		
3	5	50	12	60	4	20	13	28,9	13	38,2	5	16,1	9	40,9	61	33,5
4	2	20	7	35	8	40	11	24,4	9	26,5	16	51,6	8	36,4	61	33,5
5					6	30	7	15,5	6	17,6	8	25,8	1	4,5	28	15,4
6					1	5					1	3,2	1	4,5	3	1,6
nad 6					1	2,2							1	0,5		

stev sta v glavnem dva: ali so ta gospodinjstva v naselju samo začasno (navadno sta le mož in žena ter včasih še otrok), ali pa so to doseljenci, ki so se pred kratkim priselili in imajo namen stalno bivati v Ljubljani.

SOCIALNA STRUKTURA PREBIVALSTVA

Socialna struktura prebivalstva pokaže kakšne kategorije prebivalstva so zadovoljne s stanovanjskim standardom v barakarskih naseljih. Starostna struktura je odvisna od starosti prebivalstva. Čim starejši so, tem boljše socialno strukturo imajo. Starostna piramida pa nam pove, da je v teh naseljih izredno malo starega prebivalstva, tako da je vpliv starosti minimalen. Pomemben dejavnik je tudi namen ali ostanejo v Ljubljani in si pridobijo boljše delovno mesto, ali pa so tu le prehodno in se zadovoljijo s slabšimi delovnimi mesti.

Iz tabele 2 vidimo, da ima 47,1% intervjuvanega prebivalstva 4 do 8 razredov osnovne šole in 34,9% opravljeno poklicno šolo za KV in VKV delavce, oz. izpit za KV in VKV delavce. Seveda pa se ti odstotki po posameznih barakarskih naseljih razlikujejo. Odvisni so predvsem od pogojev bivanja (stanovanjskega standarda). Najboljša socialna struktura je v naselju črnih gradenj v Tomačevem. Kar 69,3% intervjuvanih ima poklicno šolo za KV in VKV delavce oz. izpit za KV in VKV delavce. Tu so najboljše stanovanjski pogoji in najboljše socialna struktura. Podobna socialna struktura in stanovanjski standard je tudi v barakarskem naselju ob Robbovi ulici. Čim slabši so pogoji bivanja, tem slabša je tudi socialna struktura prebivalstva. V barakarskem naselju ob Dečkovi ulici ima 27,8% intervjuvanih manj kot 4 razrede osnovne šole, podobno je tudi v barakarskem naselju ob Tovarniški ulici. V teh naseljih so tudi stanovanjske razmere najslabše.

Podobno nihanje je tudi, če primerjamo dohodek na posameznega člana gospodinjstva in socialno strukturo. Najboljša socialna

Socialno strukturo prebivalstva prikazuje tabela 2 in 3.

Tabela 2: Socialna struktura prebivalstva v Ljubljani

	Valhunova	Tovarniška	Šmartinska	Dečkova	Tomačevo b.	Tomačevo	Robbova	Skupaj
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
manj kot								
4. raz. OŠ	1	5	11	27,5	2	5	25	27,8
od 4. do 8.								
raz. OŠ	8	40	20	50	24	60	55	61,1
pokl. šola								
KV in VKV	9	45	9	22,5	14	35	9	10
sr. strok.								
šola in								
gimnazija	2	10			1	1,1	1	1,4
							1	1,6
							3	4,8
							15	24,2
							15	34,9
							171	47,1
							60	16,5
							127	34,9
							5	1,4

Tabela 3: Socialna struktura prebivalstva pred prihodom v Ljubljano

manj kot	Valhunova		Tovarniške		Šmertinska		Dečkova		Tomačevo b.		Tomačevo		Robbova		Skupaj	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
4. rez. OŠ	6	30	19	47,5	21	52,5	55	61,1	37	54,4	14	20,9	9	20,9	160	44,1
od 4 do 8																
raz. OŠ	7	35	13	32,5	15	37,5	31	34,4	24	35,3	21	33,8	15	34,9	125	34,4
pokl. š. za																
KV in VKV																
izpit za																
KV in VKV	4	20	8	20	4	10	4	4,4	6	8,8	27	43,5	19	44,2	72	19,8
sr. str. š.																
ali gimn.	2	10							1	1,5	1	1,6			4	1,1

struktura in najvišji dohodek se zopet pojavita v naseljih: črne gradnje v Tomačevem, Valhunovi in Robbovi ulici. Tam, kjer je nizka socialna struktura, je tudi nizek dohodek na posamezne člane gospodinjstva.

Če primerjamo čas bivanja in socialno strukturo, dobimo naslednjo sliko: v naseljih z nizko socialno strukturo ljudje hitreje zapustijo naselje, kot v tistih naseljih z boljšo socialno strukturo.

V barakarska naselja prihajajo prebivat samo nižje socialne strukture, katere ne zahtevajo dobrih stanovanjskih pogojev. Ljubljana s prostimi nekvalificiranimi delovnimi mesti privablja nizke socialne kategorije prebivalstva. Iz tabele 2 in 3 je tudi razvidno, da je socialna struktura, kljub vsemu v novem okolju (Ljubljani) porasla na bolje v primerjavi s socialno strukturo, ki so jo imeli doma, vendar je še vedno izredno nizka. Najbolj se je zmanjšal odstotek prebivalcev z 4. razredi osnovne šole. Na račun tega pa je porasel odstotek prebivalcev s 4. do 8. razredi osnovne šole in odstotek s poklicno šolo za KV in VKV delavce oziroma izpit za KV in VKV delavce. Iz tabele je tudi razvidno, da se prihajajoči prebivalci razvrščajo po socialni strukturi: v naselja z boljšim stanovanjskim pogojem prihajajo ljudje z višjo socialno strukturo, v naselja s slabšimi stanovanjskimi pogoji prihajajo ljudje z nižjo socialno strukturo.

STAROSTNA STRUKTURA PREBIVALSTVA

V barakarska naselja se priseljuje najbolj mobilno prebivalstvo in zanje je tu prehodna naselitev. Starostna struktura prebivalstva je prikazana v tabeli 4.

Vsa barakarska naselja imajo skoraj enako starostno piramido. Tako je za obdobja do pet let starosti zelo razširjena, nato pa se močno oži skoraj na minimum. V starostni dobi od 21. do 25.

Tabela 4: Starostna struktura prebivalstva po naseljih

	Valhunova			Tovarniška			Šmartinska			Dečkova			Tomačevo b.			Tomačevo			Robbova			Skupaj		
	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S	M	Ž	S
0 - 5	3	4	7	6	13	19	15	20	35	16	21	37	18	22	40	13	12	25	10	7	17	81	99	180
6 - 10	1		1	1	1		4	6	6	7	4	11	2		2	9	13	22	1	4	5	23	25	48
11 - 15										3	3					9	3	6	3	2	5	9	5	14
16 - 20	1	1	2	1	7	8	1	1	1	13	13		2	10	12	1	2	3	2	7	9	7	41	48
21 - 25	4	5	9	18	12	30	9	14	23	27	20	47	18	19	37	3	5	8	6	6	12	85	81	166
26 - 30	3	2	5	1	1	2	10	5	15	9	8	17	9	2	11	13	19	32	6	5	11	51	42	93
31 - 35							11		11	3	4	7	4	2	6	13	5	18	5	2	7	36	13	49
36 - 40										6	1	7	2	2	2	2			2	4	6	10	7	17
41 - 45	1	1	2							1	1	2	2	2	1	3						2	2	4
46 - 50	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			2	2	2	3	3	6
51 - 55													1	1	1							1	1	1
56 - 60													1	1	1									
61 - 65	1	1	1							1	1	1	1	1	1							1	1	2
66 - 70	1	1	1				1	1	1	1	1	1	1	1	1							1	2	3

leta se ponovno razširi, zlasti v tistih naseljih, kjer se slabši pogoji za bivanje. V naselju črnih gradenj v Tomačevem in v barakarskem naselju ob Robbovi ulici še gornja razširjenost premakne za 5 do 10 let navzgor, kar potrjuje, da v teh dveh naseljih ostajajo prebivalci dlje časa, tako da zasledimo tudi srednje šolsko mladino. Pri vseh pa se po 35. letih starostna piramida močno zoži. Ostarelega prebivalstva v teh naseljih skoraj ni, nekaj ga je le v barakarskem naselju v Tomačevem in Valhunovi ulici. V analiziranih naseljih živi mlado prebivalstvo na višku svoje moči in si skuša z delom v Ljubljani izboljšati svoj ekonomski položaj. Večina barakarjev zapusti naselje po 5. letih, takrat ko otroci toliko zrastejo, da gredo v šolo. Zato je starostna piramida med 5. in 16. letom močno zožena, prav tako pa tudi po 35. letu. Le redkokateri vztrajajo v teh naseljih.

ZAPOSLOTVENA STRUKTURA

Prebivalci, ki stanujejo v barakarskih naseljih zasedajo tista delovna mesta, ki ne zahtevajo skoraj nobenih kvalifikacij, oziroma opravljajo tako imenovana nečista dela. Največ so zaposleni v industriji in komunalnih službah, medtem, ko se ženske zaposlujejo tudi v gostinstvu. Zaposlujejo se kot nekvalificirana delovna sila. Ti ljudje ne ostajajo dolgo na posameznih delovnih mestih. Selijo se k boljšemu zaslužku. Največ jih zaposlujejo delovne organizacije Zmaj, Teol, Izolirka, Iskra, ŽTP ter razna gradbena podjetja. Vendar se tudi zaposlitvena struktura med posameznimi barakarskimi naselji razlikuje. Čim boljše so stanovanjske razmere, tem boljše delovno mesto zavzemajo. Zaposlena sta v večini primerov oba zakonca. Le redkokateri od odraslih stanovalcev je brez zaposlitve, vendar le začasno. Iz tega vidimo, da v teh naseljih ne živijo delovno nezmožni in socialni podpiranci. Vzrok za naselitev v takih stanovanjskih razmerah je v tem, da hočejo s tu pridobljenim zaslužkom postaviti hiše v domačem kraju, če jim ne bo uspelo dobiti ce-

Tabela 5: Dohodek na člana gospodinjstev po naseljih

d i n	Valhunova		Tovarniška		Šmartinska		Dečkova		Tomačevo		Tomačevo		Robbova		Skupaj	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
nad 900	1	10	4	20	1	5	1	5	3	8,8	1	4,5	10	5,5		
900 nad 1300	5	50	15	75	10	50	37	82,2	25	73,5	6	19,3	13	59,0	111	61,0
1300 do pod 1700	1	10	1	5	9	45	7	15,5	6	17,6	14	45,1	8	36,3	46	25,2
nad 1700	3	30			1	2,2					11	35,5	15	8,2		

nenega stanovanja v Ljubljani. S takim načinom življenja pa največ prihranijo. V ozki povezanosti z delovnim mestom je tudi dohodek na člana gospodinjstva, kar prikazuje tabela 5.

Dohodek na člana gospodinjstva ni v nobenem barakarskem naselju manjši od 600 din in večji od 2100.- din.

61.0% gospodinjstev ima 900 - 1300.- din dohodka na člana.

Med posameznimi naselji pa se kažejo razlike. Najvišji dohodek na člana gospodinjstva imajo v naselju črnih gradenj v Tomačevem, nato v Valhunovi in Robbovi ulici. To je povezano s socialno strukturo. Čim boljša je ta, tem višji so dohodki. Najnižje dohodke na člana gospodinjstva imajo v najslabše opremljenih naseljih v Tovarniški in Dečkovi ulici in v barakah v Tomačevem. Vendar moramo pri teh ugotovitvah upoštevati, da v naselju črnih gradenj v Tomačevem večina gospodinjstev še gradi hišo in vlaga denar v gradnjo. To pa močno zniža dohodek na člana gospodinjstva za vsakdanje življenjske potrebe. Tudi v ostalih analiziranih naseljih niso prikazani dohodki na člana gospodinjstva realni, ker pošiljajo denar domov - bodisi za gradnjo, oziroma adaptacijo hiše, ali pa za vzdrževanje družinskih članov, ki so ostali doma.

FIZIONOMSKE ZNAČILNOSTI BARAKARSKIH NASELIJ

Po trenutno veljavnih normativih, bi za tri člansko gospodinjstvo zadoščalo 42 m² stanovanjskih površin, to je približno 14 m² na člana gospodinjstva. Velikost površin na člana gospodinjstva v barakarskih naseljih je prikazana v tabeli 6.

S pomočjo te tabele lahko ocenimo stanovanjske razmere v barakarskih naseljih. Skupni podatki za stanovanjsko gostoto za vsa barakarska naselja pokažejo naslednjo sliko: 48,9% intervjuvanih gospodinjstev ima 3 do pod 6 m² površin na posameznega člana gospodinjstva. Sledi ji skupina 6 do pod 9 m² z 18,1% inter-

Tabela 6: Velikost stanovanjskih površin na člana gospodinjstev po naseljih

	Valhunova		Tovarniška		Šmartinska		Dečkova		Tomačevo b.		Tomačevo		Robbova		Skupaj	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%
do pod 3m ²			7	35	2	10	9	20	1	2,9			1	4,5	20	10,9
3 do pod 6m ²	2	20	13	65	14	70	27	60	24	70,6	1	3,2	8	36,4	89	48,9
6 do pod 9m ²	1	10			4	20	9	20	5	14,7	4	12,9	10	45,4	33	18,1
9 do pod 12 m ²	3	30							1	2,9	6	19,3	2	9,1	12	6,6
12 do pod 15 m ²	2	20							1	2,9	4	12,9	1	4,5	8	4,4
15 do pod 20 m ²	1	10									11	35,5			12	6,6
20 m ² in več	1	10							2	5,9	5	16,1			8	4,4

vjuvanih gospodinjstev. Tako vidimo, da ima 77,9% od vseh intervjuvanih gospodinjstev manj kot 9 m^2 stanovanjskih površin na člana gospodinjstva. Najslabše stanovanjske razmere so v barakarskem naselju ob Tovarniški ulici, kajti vsa intervjuvana gospodinjstva imajo manj kot 6 m^2 stanovanjskih površin na posameznega člana. Podobne razmere so tudi v naselju ob Dečkovi ulici in Šmartinski cesti, kjer ima samo 20% intervjuvanih gospodinjstev nad 6 m^2 stanovanjskih površin na posameznega člana. Ta naselja so prostorsko omejena, kar se odraža v stanovanjskih površinah na člana gospodinjstva. Največ stanovanjskega prostora imajo prebivalci v naselju črnih gradenj v Tomačevem, ter v barakarskem naselju ob Valhunovi ulici. V naselju črnih gradenj so hiše grajene zelo prostorno, tako da ni stanovanjske stiske, kljub večjemu številu družinskih članov. Sorazmerno ugodne stanovanjske razmere v Valhunovi ulici, so posledica omejitve doseljavanja novih barakarjev v to naselje. V naselju ob Robbovi ulici pa so stanovalci z daljšim stažom združili dva ali več prostorov, tako da so dobili večje stanovanjske površine.

Kot sem že omenil, vpliva velikost stanovanjskih površin tudi na člana gospodinjstva število članov gospodinjstva in velikost barak. Če so večje barake (Dečkova ulica) in če je veliko članov gospodinjstva pride prav tako malo stanovanjske površine na posamezne člane gospodinjstva. So pa tudi primeri, kot v barakarskem naselju ob Tovarniški ulici, kjer so sorazmerno maloštevilna gospodinjstva, pa imajo prav tako malo stanovanjskih površin na člana gospodinjstva. Te barake so zelo majhne.

Kot sem že omenil lastništvo barak prehaja od enega lastnika na drugega. Barake lastniki prodajajo po ustrezni ceni, ki jo določa kakovost in prostornost barake. Tisti, ki pa nimajo denarja za nakup barake, ali pa niso dovolj spretni, si zgradijo novo ob robu naselja.

Komunalna urejenost posameznih barakarskih naselij je odvisna od bližine vodov elektrike, vode in kanalizacije. Naselje ob

Valhunovi ulici ima električno napeljavo v vseh barakah. Z vodo pa je drugače. Vodo imajo sicer vse barake v notranjih skupnih prostorih, prav tako pa imajo tudi skupne sanitarije. Priključke na kanalizacijo nimajo, imajo pa skupne greznice. Komunalna urejenost barakarskega naselja ob Tovarniški ulici je slabša. Nimajo priključka na kanalizacijo. Električno imajo provizorično napeljano od sosedov, vendar ne vsi. Prav tako imajo provizorično vodovodno napeljavo samo nekateri prebivalci naselja (50%). V naselju so skupna poljska stranišča, do katerih pa so se že razširile barake. V naselju imajo le urejen odvoz smeti, vendar je premalo smetnjakov, tako da se v okolici širi smetišče. Barakarsko naselje ob Dečkovi ulici nima električne napeljave. Sprva so jo sicer imeli, ko pa je Viba film odpeljal transformator, so ostali brez nje. Imajo pa napeljan vodovod z večjim številom skupnih pip. Najbližje barake pa imajo vodo napeljano v notranjost barak. To je predvsem v "boljših" barakah in v njihovi neposredni bližini (60% intervjuvanih gospodinjstev). Kanalizacije nimajo, niti nimajo organiziranega odvoza smeti, tako da ob naselju bujno rastejo smetišča. Poljska stranišča imajo postavljene kar ob robu naselja, nekaj pa jih je že znotraj v naselju.

Prav tako je slaba komunalna opremljenost v barakarskem naselju v Tomačevem. Vodo črpajo kar iz podtalnice, tako da zabijajo črpalko v tla. Ta vodni vir pa uporablja več barak skupaj in le 14,7% intervjuvanih gospodinjstev ima v baraki tako, da ima v preddverju zabito vodno črpalko. Električni tok ima ravno tako le 17,6% intervjuvanih gospodinjstev. Ta je provizorično speljan iz najbližjih hiš. Prav tako nimajo priključkov na kanalizacijo, poljska stranišča pa so razporejena v bližnji okolici naselja. Tudi v tem naselju ni poskrbljeno za odvoz smeti, tako, da se smetišča širijo v bližnji okolici. V barakarskem naselju ob Šmartinski cesti imajo vsa intervjuvana gospodinjstva električno. Vodo in sanitarije imajo v skupnih prostorih. Na kanalizacijo niso priključeni, imajo pa greznico. Organiziran imajo odvoz smeti, vendar je tudi tu premalo smetnjakov,

kar povzroča, da se okoli njih širi manjše smetišče.

Nekoliko boljša je komunalna opremljenost v barakarskem naselju ob Robbovi ulici. Vsi stanovalci imajo elektriko in vodo v stanovanjih. V vsaki baraki imajo skupno stranišče na izplakovanje. Nobena od barak pa ni priključena na kanalizacijo. Organiziran imajo odvoz smeti, vendar imajo tudi svoje smetišče - kar na bregu nad delovno organizacijo "Slovenija-avto".

V naselju črnih gradenj v Tomačevem je slabša komunalna opremljenost. Električno napeljavo imajo improvizirano napeljano od sosedov (87,1% intervjuvanih gospodinjstev). Še slabša je preskrbljenost z vodo. Prav tako kot elektriko imajo napeljane improvizirane vodovode od bližnjih sosedov (29,0% intervjuvanih gospodinjstev). Okoli 70% lastnikov hiš pa ima zabite vodovodne črpalke. Tako tudi to naselje ni priključeno na kanalizacijo in nimajo organiziranega odvoza smeti. Tudi ti naseljenci pomagajo širiti bližnja smetišča.

Komunalna opremljenost obravnavanih naselij je dokaj slaba. Le 54,9% intervjuvanih gospodinjstev ima električni tok; 56,6% vodo v hiši oziroma baraki, 18,7% angleško stranišče (večina jih je skupnih). Kanalizacije nimajo urejene v nobenem naselju, medtem ko je odvoz smeti organiziran le v treh naseljih. Komunalna opremljenost naselij je tem slabša, čimbolj so oddaljeni od električnih oziroma vodovodnih omrežij, ali pa od dobrih sosedov.

S komunalno opremljenostjo posameznih naselij niha tudi čas bivanja posameznih barakarjev. Slaba komunalna opremljenost pogosto pomeni hiter odhod in obratno.

Izjema v tem pogledu je le naselje črnih gradenj v Tomačevem. Črnograditelji upajo, da jim bodo legalizirali črne gradnje in tako bi prišli do komunalnih priključkov. Tiste črne gradnje, ki pa stoje na poplavni ravnici Save, pa bodo vodo in elektri-

ko verjetno napeljale od najbližjih sosedov z električno in vodovodno napeljavo.

Podobno kot čas bivanja, se tudi odraža socialna struktura prebivalstva. Čim boljša je komunalna opremljenost naselja, tem boljša je tudi socialna struktura v naselju. V barakarskem naselju ob Dečkovi ulici je najslabša komunalna opremljenost in tudi socialna struktura prebivalstva je zelo slaba.

Za merilo opremljenosti stanovanj oziroma stanovanjskega standarda sem vzel naslednje gospodinjske aparate: pralni stroj, električni štedilnik, radio, TV, hladilnik in avtomobil. Kopalnice se pojavijo le v naselju črnih gradenj v Tomačevem, vendar so v uporabi le tam, kjer imajo napeljan vodovod. Število teh predmetov je odvisno, ali imajo stanovanjski objekti priključek na električno in vodovodno omrežje. Navedeno stanje prikazuje tabela 7. Po številu avtomobilov se tudi kažejo razlike med barakarskimi naselji. V naseljih z boljšo socialno strukturo prebivalcev je večje število avtomobilov (črne gradnje v Tomačevem 51,6%, Valhunova 40%), medtem ko je v naseljih z najslabšo socialno strukturo, najmanjši odstotek osebnih avtomobilov.

Analize so tudi pokazale, da je vrednost stanovanjskega okolja v vseh barakarskih naseljih slaba. K slabemu stanovanjskemu okolju največ prispevajo: način gradnje, (lesene, majhne in ena k drugi stisnjene barake, v katerih je poleti izredno vroče, pozimi mraz), blatne oziroma prašne dohodne poti, pomanjkanje vodovodnih, električnih in kanalizacijskih priključkov ter pomanjkanje terciarnih dejavnosti. Te imajo le barakarska naselja v bližini organiziranih naselij mesta. Slabe so tudi zveze mestnega prometa. To velja predvsem za tista naselja, ki so nastala na robu mesta (Tomačevo, Dečkova ulica). K slabemu in nezdravemu stanovanjskemu okolju prispevajo veliko tudi prebivalci sami, ker odlagajo smeti v neposredni bližini bivališč ter imajo neurejene sanitarije. Črne gradnje v Tomačevem so solidno zgrajene in opremljene in so osnova bodočega urejenega stanovanjskega okolja.

Tabela 7: Stanovanjska opremljenost gospodinjstev po naseljih

	Valhunova		Toverniška		Šmartinska		Dečkova		Tomačevo		Robbova		Skupaj		
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	
elektr.	10	100	15	75	20	100	27	60	6	17,6	27	87,1	22	100	54,9
voda	10	100	10	50	20	100	27	60	5	14,7	9	29,0	22	100	56,6
angl. str.	3	30	4	20	14	70			1	2,9	18	58,1	13	59,1	55
pralni stroj	5	50	10	50	17	85			5	14,7	27	87,1	16	72,7	84
radio	9	90	11	55	17	85			4	11,8	27	87,1	17	77,3	83
el. štedil.	7	70	5	25	12	60			4	11,8	21	67,7	15	68,2	64
TV	9	90	3	15	16	80			4	11,8	23	74,2	15	68,2	70
hladilnik	4	40	4	20	5	25	6	13	4	11,8	16	51,6	5	22,7	44
avto															24,2

kega naselja, vendar je sedaj njihova okolica obdana s smetišči in z barakarskim naseljem, kar zmanjšuje vrednost urejenega naselja. V kolikor so stanovalci barakarskih naselij zadovoljni s stanovanjskim okoljem je prikazano v tabelah 8a,b,c,d,e,f,g,h.

Najbolj so zadovoljni s stanovanjskim okoljem v naselju črnih gradenj v Tomačevem in to zato, ker so se lastniki teh gradenj sami zavestno odločili za naselitev na tem prostoru, saj so že vnaprej vedeli, kaj obdaja to naselje.

Tu je prevladala ekonomika nad primernostjo stanovanjskega okolja. S stanovanjskim okoljem so tudi v veliki meri zadovoljni naseljenci v barakarskem naselju ob Valhunovi ulici. Izgled tega naselja je še najmanj podoben tipičnim barakarskim naseljem, blizu so terciarne dejavnosti in je skoraj v središču mesta. V ostalih naseljih pa so v večini nezadovoljni z okoljem. Seveda bi se odstotek nezadovoljnih še povečal, če ne bi predprihodom v Ljubljano vedeli v kakšnih naseljih bodo stanovali.

MOBILNOST PREBIVALSTVA

Prebivalce, ki prihajajo v barakarska naselja v Ljubljani, sem vzal kot celoto. To pa zato, ker jim je cilj mesto Ljubljana in njena prosta delovna mesta. Glede nastanitve pa so bili v večini primerov že preje seznanjeni, da bodo sprva živeli v barakarskem naselju, ker drugje nimajo možnosti stanovati. Poleg tega njihov ekonomski položaj ne prenese boljšega standarda. V zadnjem času je v reševanju problema stanovanj nastopil moment solidarnostnih stanovanj. Tisti, ki je stalno prijavljen v barakarskem naselju vsaj 5 let in je redno zaposlen, pride na spisek za solidarnostna stanovanja z velikimi možnostmi, da ga bo tudi dobil. Zasledil sem več primerov, katerim je bil vzrok za doselitev v barakarsko naselje možnost, da na tak način pridejo do stanovanja v Ljubljani.

Tabela 8a: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo za vsa analizirana naselja

	1	2	3	4	Skupaj
	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %
sem zadovoljen	3 1,6	20 10,9	55 30,2	2 1,1	80 43,9
nisem zadovoljen	4 2,2	52 28,5	41 22,5	1 0,5	98 53,8
mi je vseeno		2 1,1	1 0,5	1 0,5	4 2,2

Legenda: 1 - manj kot 4 r.os.šole
 2 - 4 do 8 r.os.šole
 3 - poklicna šola za KV in VKV oz. izpit za KV in VKV
 4 - sred. strok, šola ali gimnazija

Tabela 8b: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Valhunovi ulici

	1	2	3	4	Skupaj
	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %
sem zadovoljen		2 20	4 40	1 10	7 70
nisem zadovoljen		1 10	2 20		3 30
mi je vseeno					

Tabela 8c: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Tovarniški ulici

	1	2	3	4	Skupaj
	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %
sem zadovoljen		5 25	4 20		9 45
nisem zadovoljen	1 5	6 30	4 20		11 55
mi je vseeno					

Tabela 8d: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Šmartinski cesti

	1	2	3	4	Skupaj
	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %
sem zadovoljen		3 15	6 30		9 45
nisem zadovoljen		5 25	6 30		11 55
mi je vseeno					

Tabela 8g: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Dečkovi ulici

	1		2		3		4		Skupaj	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
sem zadovoljen	3	6,6	4	8,9	2	4,4			9	20,0
nisem zadovoljen	2	4,4	28	62,2	5	11,1			35	77,8
mi je vseeno							1	2,2	1	2,2

Tabela 8f: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v naselju barak v Tomačevem

	1		2		3		4		Skupaj	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
sem zadovoljen	1	2,9	5	14,7	5	14,7			11	32,3
nisem zadovoljen			10	29,4	9	26,5	1	2,9	20	58,8
mi je vseeno			2	5,9	1	2,9			3	8,8

Tabela 8g: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v naselju črnih gradenj v Tomačevem

	1	2	3	4	Skupaj
	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %
sem zadovoljen			27 87,1	1 3,2	28 90,3
nisem zadovoljen		2 6,4	1 3,2		3 9,6
mi je vseeno					

Tabela 8h: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Robbovi ulici

	1	2	3	4	Skupaj
	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %	Št. %
sem zadovoljen		2 9,1	7 31,8		9 40,9
nisem zadovoljen		1 4,5	12 54,5		13 59,1
mi je vseeno					

Odkod so se prebivalci barakarskih naselij priselili v Ljubljano prikazuje tabela 9a, b.

Največ intervjuvancev se je priselilo iz Srbije - kar 42,8% od vseh intervjuvanih, sledijo jim prebivalci iz Bosne in Hercegovine z 32,9%, nato iz Slovenije z 12,6% ter iz Hrvatske s 8,8% priseljenimi prebivalci. Tisti prebivalci, ki so prišli iz Srbije, Bosna in Hercegovine so se nastanili v večini primerov v naseljih ob Tovarniški, Dečkovi ulici, Šmartinski cesti in v barakah v Tomačevem. Priseljenci iz Slovenije in Hrvatske so po večini v naselju črnih gradenj v Tomačevem ter v barakarskem naselju ob Valhunovi ulici. Le redki so priseljenci iz Slovenije, ki živijo v barakarskih naseljih. V naselju ob Robbovi ulici so se naselili predvsem železničarji (barake so last ŽTP), ki so prišli v Ljubljano, z obljubo, da bodo stanovali v stanovanjih in ne v barakah. Ponavadi je v posameznem naselju največ prebivalcev iz istih republik, ter seveda tudi iz istih krajev, kar pomeni, da so vedeli, da se lahko naselijo v barakarskih naseljih v Ljubljani.

V večini primerov prihajajo doseljenci v Ljubljano iz drugih republik z nizko socialno strukturo. To je dobro vidno iz razmerja med končano osnovno šolo ter poklicno šolo za KV in VKV oziroma izpit za KV in VKV delavce v tabeli 9a. To razmerje se spremeni samo pri Slovencih in Hrvatih. Večji del izmed njih pride v Ljubljano z višjo socialno strukturo.

Čas bivanja posameznih gospodinjstev po naseljih prikazuje tabela 10.

Skupni podatki za čas bivanja vseh intervjuvanih gospodinjstev nam pokaže naslednja slika. Najmočnejše je zastopano obdobje z 3 do 5 leti bivanja s 30,8%, sledi mu obdobje 1 do 2 leti s 30,2% intervjuvanih gospodinjstev. Če dodamo še obdobje do 1. leta s 19,3% intervjuvanih gospodinjstev, vidimo da 80,2% vseh intervjuvanih gospodinjstev biva v barakarskem naselju manj kot

Tabela 9a: Priselitev gospodinjstev iz posameznih republik v posamezna barakarska naselja

	Valhunova ulica		Tovarniška ulica		Šmartinska cesta		Dečkova ulica		Tomačeve bareke		Tomačeve črne gr.		Robbova ulica		Skupaj
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%	
Srbija	4	40	10	50	6	30	28	62,2	13	38,2	5	16,1	12	54,5	78 42,8
BiH	2	20	7	35	14	70	14	31,3	15	44,1	3	9,6	5	22,7	60 32,9
Makedon.			2	10			1	2,2							3 1,6
Hrvatska			1	5			2	4,4	5	14,7	7	22,6	1	4,5	16 8,8
Slovenija	4	40							1	2,9	15	48,6	3	13,6	23 12,6
Črna G.													1	4,5	1 0,5
Drugi											1	3,2			1 0,5

Tabela 9b: Priselitev gospodinjstev iz posameznih republik po socialni strukturi

	U								
	1	2	3	4	Skupaj	1	2	3	4
	Št.	Št.	Št.	Št.	Št.	Št.	Št.	Št.	Št.
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Srbija	3	37	38	1	79	1	20,9	0,5	42,8
BiH	4	20	25	1	59	1	13,7	0,5	32,9
Makedonija		1	1	1	3		0,5	0,5	1,6
Hrvatska		4	12	12	16		6,6		8,8
Slovenija		3	18	18	23		9,9	1,1	12,6
Črna gora			1	1	1		0,5		0,5
Drugi			1	1	1		0,5		0,5

- Legenda:
- 1 - manj kot 4 r.os.šole
  - 2 - 4 do 8 r. os. šole
  - 3 - pokl. šola za KV - VKV oz. izpit za KV in VKV
  - 4 - sred. strokovna šola ali gimnazija

Tabela 10: Čas bivanja gospodinjstev po naseljih

Naselje	Valhunova ulica		Tovarniška ulica		Šmartinska ulica		Dečkova ulica		Tomačevo barake		Tomačevo črne gr. ulica		Robbova ulica		Skupaj	
	lata	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %	št. %
do 1	4	40	7	35	2	10	12	26,7	7	20,6	3	13,6	15	19,2		
1 - 2	2	20	6	30	5	25	19	42,2	14	41,2	3	9,7	6	27,3	55	30,2
3 - 5	1	10	7	35	10	50	9	20	6	17,6	17	54,8	6	27,3	56	30,8
6 - 8					2	10	9	4,4	5	14,7	8	25,8	1	4,5	18	9,9
9 - 11					1	5	2	4,4	2	5,9	1	3,2	1	4,5	7	3,8
med 11	3	30					1	2,2			2	6,4	5	22,7	11	6,1

6 let.

Kam so odšli njihovi predhodniki v barakarskih naseljih ni mogoče ugotoviti. Skoraj vsa intervjuvana gospodinjstva (85%) imajo namen ostati v Ljubljani, če bi dobili ustrezna stanovanja. Vse te barakarje je na pot po svetu prignalo stremenje po boljšem ekonomskem položaju. Večina trdi, da bi ostala v domačem kraju, če bi imeli primerna delovna mesta. V Ljubljani pa jih ekonomski položaj sili, da živijo v barakah. Marsikateri premišlja, če bi se preselil v podnajemniško stanovanje, pa kaj hitro ugotovi, da ne bo mogel v tem primeru nič prihraniti. Ker je majhna možnost, da bodo ti barakarji dobili stanovanja v Ljubljani, se bodo večini vrnili v domače kraje. Verjetno bo vztrajal le tisti del naseljencev (to je okoli 9% intervjuvanega gospodinjstva), ki smo jih srečali ob analizi starostne strukture prebivalstva teh naselij. Trajanje bivanja posameznih gospodinjstev je odvisno od komunalne opremljenosti naselij. Najkrajše je obdobje bivanja gospodinjstev v naseljih z najslabšo komunalno opremljenostjo: Dečkova, Tovarniška ulica, barake v Tomačevem. Z boljšimi življenjskimi pogoji se tudi podaljša čas bivanja - Valhunova ulica, Šmartinska cesta, Robbova ulica in črne gradnje v Tomačevem.

Na vprašanje, kako so prišli do barake, sem dobil samo dve vrsti odgovorov: velika večina jih je kupila od prejšnjega lastnika (barake imajo zelo različno ceno, najdražje pa so zidane barake), ostali pa so jih sami postavili. V barakarska naselja ni organiziranega doseljavanja, izjema je naselje v Robbovi ulici, kjer so barake last ŽTP in ta dodeljuje prostore svojim delavcem. Večina pa zve za možnost bivanja v teh barakarskih naseljih preko prijateljev (68,1%). Črnograditelji si sami poiščejo prostor za gradnjo, oziroma jim ga pomagajo najti znanci in prijatelji.

ZAKLJUČEK

Vsa barakarska naselja so nastala zaradi razlik med številom prostih delovnih mest in cenenimi stanovanji. To so naselja, ki služijo le krajše obdobje posameznikom za bivanje. Širila se bodo dotlej, dokler ne bo rešen problem razlike med številom prostih delovnih mest in cenenimi stanovanji. Upoštevati moramo tudi to, da je stanovanjski standard v teh naseljih z vsakim dnevom slabši v primerjavi z ostalimi mestnimi predeli. Z rastjo barakarskih naselij se bodo poslabšale higienske razmere in predvsem oskrba s pitno vodo. Pitna voda bo najbolj problematična v barakarskem naselju v Tomačevem, kjer črpajo podtalnico, zraven pa imajo neurejena smetišča in stranišča. Fizionomija teh naselij se ne bo spreminjala, kajti graditelji barak jih potrebujejo le krajši čas. V barakarska naselja se bodo še nadalje doseljevali ljudje z nizkim ekonomskim položajem. Ti še nimajo zahtev po boljšem stanovanjskem standardu. Življenjska doba teh naselij je dokaj negotova. Podrli jih bodo takrat, ko se bñ našel interesent za gradnjo na večjem območju zemljišč, na katerem stojijo tudi barake. Najverjetneje bodo najprvo sanirali področji ob Dečkovi in Valhunovi ulici, ter delno barakarsko naselje v Tomačevem, preko katerega je projektirana cesta. V naselju črnih gradenj pa bodo verjetno legalizirali le tiste gradnje, ki so nad poplavno ravnico Save. Vsa ta naselja znižujejo vrednost stanovanjskega okolja za prebivalce, ki se vseljujejo v nova zgrajena stanovanjska naselja v bližini. Barakarska naselja so tudi ovira v nadaljnjem razvoju mestnih predelov, saj jih morajo sanirati še predno se mestna soseska razširi na te predele.

LITERATURA:

1. Pak Mirko in Bervar G.
Geografski učinki socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest; Geografski vestnik XLIII, Ljubljana 1971, st. 123 - 133
2. David R. Hunter:
The Slums, The Free Press, New York 1964, st. 20-93
3. Gobec Ljubo:
Stanovanjsko barakarstvo v Ljubljani; Komunalni inšpektorat; Ljubljana 1967
4. Valenčič Ljuba:
Socialno ogrožena področja v Ljubljani, Seminar-ska naloga, Ljubljana 1975
5. Ravbar Marjan:
Črne gradnje kot element transformacije slovenske pokrajine in posledica neusmerjene urbanizacije; Geografski obzornik 1974/1, str. 11 - 14
6. Intervju po barakarskih naseljih
7. Kartografski prikaz posameznih področij.

TABELA

- 1: Število članov gospodinjstev po naseljih
- 2: Socialna struktura prebivalstva v Ljubljani
- 3: Socialna struktura prebivalstva pred prihodom v Ljubljano
- 4: Starostna struktura prebivalstva po naseljih
- 5: Dohodek na člana gospodinjstev po naseljih
- 6: Velikost stanovanjskih površin na člana gospodinjstev po naseljih
- 7: Stanovanjska opremljenost gospodinjstev po naseljih
- 8a: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo za vsa analizirana naselja

- 8b: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Valhunovi ulici
- 8c: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Tovarniški ulici
- 8d: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Šmartinski cesti
- 8e: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Dečkovi ulici
- 8f: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v naselju barak v Tomačevem
- 8g: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v naselju črnih gradenj v Tomačevem
- 8h: Počutje v stanovanjskem okolju glede na socialno strukturo v barakarskem naselju ob Robbovi ulici
- 9a: Priselitev gospodinjestev iz posameznih republik v barakarska naselja
- 9b: Priselitev gospodinjestev iz posameznih republik po socialni strukturi
- 10: Čas bivanja gospodinjestev po naseljih

UDK 333.325 (497.12)

Gojmir BERVAR

KATEGORIJE MESTNIH ČETRTI S ŠIBKO SOCIALNO STRUKTURO V MESTIH SLOVENIJE

Ljubljana, 20.1.1970

PREGOVOR

Naloga, ki sem se je lotil, je v bistvu nadaljevanje seminar-ske naloge, v kateri sem obravnaval problem ene od mestnih četrti s šibko socialno strukturo v Celju¹. V tem času je na pobudo Inštituta za geografijo pri Univerzi Inštitut za ekonomska raziskovanja finansiral temo z naslovom "Socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest". Elaborat je izdelal Mirko Pak.^{1a}

Opravljenih je bilo 700 anket v sedmih mestnih četrtih s šibko socialno strukturo. Polovico tega sem anketiral sam, drugo polovico pa sem na razpolago dobil iz omenjene teme in s tem nalogo razširil. Ker sta potekala raziskava v Inštitutu za geografijo pri Univerzi in delo za mojo diplomsko nalogo sočasno, je bil v obeh raziskavah uporabljen enak vprašalnik in so bile postavljene številne enake tabele in karte. Več gradiva je nudilo širše možnosti obdelave problema in razširitev raziskave na večje število mest Slovenije. To je bila osnova za temeljitejšo analizo in tehtnejše zaključke v nalogi.

Obsežnost gradiva je sicer precej povečala tabela ričen prikaz procesov v proučevanih področjih, obenem pa tudi poostrila zahtevo po selekciji manj in bolj pomembnih pojavov, to pa naj prepreči i gubljenje v množici sopojavov, ki jih pritegnejo določene strukture v naseljih. Tako je nastala naloga, ki je zaradi množice s številkami interpretiranih podatkov videti močno koncentrirana, vendar gre to v prid njeni urejenosti in preglednosti.

UVOD

Tuja literatura o raziskavi mestnih četrti s šibko socialno strukturo

Če želim najti primerjavo za oblike mestnih četrti s šibko socialno strukturo, kot se pojavljajo pri nas in v tujini, sem prisiljen poiskati v tujini nek odgovarjajoč tip, podoben našemu. Tako naletimo na prvem koraku na besedo "slum". Vendar

¹Bervar Gojmir: Zametki sluma v Sloveniji, seminarska naloga, 1968

^{1a}Mirko Pak: Socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest, 1969

tega izraza nisem uporabljal v svoji nalogi, čeprav zajema ves sklop problemov, ki se v takih četrtih pojavljajo.

To pojasnilo je nezadostno, dokler ne navedem nekaterih dejstev, ki jih omenja tuja literatura o takih četrtih. Dejstvo, da so se problema lotili različni znanstveniki, obdelali problem z različnih aspektov, a ugotovitev nikoli zbrali v strnjeno definicijo, se pozna še v najnovejši literaturi. Vsak avtor je sicer postavil svojo definicijo, vendar se pomanjkanje kompleksnega dela kaže ravno v tem, da so te definicije v marsičem pomanjkljive. James FORD definira slum kot "področje, kjer so v glavnem vse zgradbe stare in pri katerih že dalj časa ni bilo temeljitega popravila. To področje postane slum v trenutku, ko postane nezdravo za stanovalce"². Ta definicija poudarja le en aspekt problema, zajema samo zunanjo podobo, socialna, starostna in nacionalna struktura pa v tem primeru ne igrajo nobene vloge - skratka, slika je le površinska.

Obširnejšo in ustreznjšo definicijo je leta 1931 sestavila skupina vodilnih znanstvenikov raznih strok, ki so skušali analizirati probleme življenja najnižjih družbenih slojev: "Če govorimo o slumu, je prva podoba, ki nam pride pred oči, množica hiš, barak, porušenih trgovin, ki jih je težko opisati; akumulacija umazanije, konzerv in odpadkov, skratka brezbarven kraj. Temu se pridružuje vonj po vlažnem, zatohlem plesnivem, vonj po razpadajočih stvareh. O slumu govorimo kot o bivališču na pol mrtvih od lakote, umazanih otrok, bolnih in pohabljenih ljudi, revščini, kriminalu in sprijenosti. Govorimo o njem kot o kraju, umaknjem od normalnega standarda družbe.

Slum je značilno področje nepovezanosti in neorganiziranosti. Je več kot samo kompleks razpadajočih hiš, množica zanemarjenih otrok. Slum ni samo pojem za slabe ekonomske razmere, ampak je družben pojav, v katerem ideje, ideali in izurjenost igrajo ravno tako pomembno vlogo kot v normalnih življenjskih razmerah."

Primerjava opisanih razmer s slovenskimi je seveda skrajno težka. To je tudi eden od argumentov, da izraza slum ne moremo uporabljati za označevanje mestnih četrti s šibko socialno strukturo v Sloveniji.

Težave, ki so nastopile pri oblikovanju definicije sluma, so povzročile, da so tuji znanstveniki opustili delo ob iskanju končne definicije in se bolj posvetili raziskovanju elementov sluma. Tudi tu naletimo na enostranost raziskovanj, ki pa, če jih zberemo, le prikažejo kompleksnost problema. To je storil

² James Ford: Slums and Housing, Cambridge, Harvard University Press, 1936, stran 11

David R. HUNTER, po katerem sem prevzel tele značilnosti sluma:

1. Revščina
2. Slabe hiše
3. Visoka gostota prebivalstva
4. Koncentracija prebivalstva nižjih razredov
5. Rasna koncentracija
6. Koncentracija ljudi z nizko izobrazbo, majhno spretnostjo in kulturno omejenostjo
7. Koncentracija ljudi s socialno podporo
8. Stalna gibljivost prebivalstva v mejah samega sluma
9. Kriminal
10. Koncentracija psihično in fizično bolnih ljudi
11. Nenormalne družinske razmere
12. Izolacija in odtujenost
13. Neenake komunalne usluge
14. Umazanija⁴

Čeprav je razbita na več elementov, je to še najpopolnejša definicija sluma v tuji literaturi.

Metodologija, uporabljena v nalogi

Kasnejša analiza bo pokazala, da je težko primerjati problem v tujini in pri nas. To tudi precej otežkoča aplikacijo tuje metodologije na naše razmere. Zato je bilo treba izdelati metodologijo, ki najbolj odgovarja analizi problema, kot se pojavlja pri nas.

Osnova raziskave je anketa. Vprašalnik je sestavljen tako, da se izločijo in jasno prikažejo nekateri elementi, ki kažejo, kakšno je stanje danes, hkrati pa dajejo slutiti nadaljni razvoj.

Tako prva skupina vprašanj kaže socialno, starostno in poklicno strukturo nosilcev. Tu gre za običajna uvodna vprašanja: starost, poklic in izobrazba nosilca ter ostalih članov družine.

Druga skupina vprašanj opredeljuje delovno mesto in čas, ki ga anketiraneec porabi do njega.

Tretja skupina izloči še en pomemben element: mesto rojstva in s tem v zvezi tudi narodnost nosilca in njegove žene.

Četrta skupina vprašanj želi prikazati mobilnost prebivalstva. Vprašanja: Od kod ste se priselili?, Koliko časa ste v tem stanovanju?, Ali ste že prej bivali v tem naselju?, Zakaj ste se naselili prav tukaj?, Kaj je delal nosilec v prejšnjem kraju bivanja?, Ali se nameravate preseliti?, odkrivajo obseg, motive,

³ in ⁴ David R. Hunter: *The Slums, The Free Press, New York, 1964, stran 20-93*

radij in frekvenco preseljevanja anketiranega prebivalstva. Temu sklopu sem dodal tudi vprašanje: Ali vam je tu všeč?, ki nakazuje v povezavi z drugimi trend nadaljnega preseljevanja.

S peto skupino vprašanj smo skušali ugotoviti določene zakonitosti, pa tudi genetske spremembe na tem področju. Vprašanja se nanašajo na poklic in kraj bivanja prejšnjega stanovalca.

V šesto skupino lahko vključimo velikost stanovanjskega prostora, hkrati pa tudi tip in starost hiš. Komunalna opremljenost stanovanj je vezni člen med tem, kljub podobnosti zelo različnima elementoma proučevanega problema.

Sedmo skupino predstavlja samo eno vprašanje: Dohodek članov gospodinjstva.

To so okvirna vprašanja, ki so bila uporabljena v nalogi. Procesi, ki jih razkrivajo, se zdijo razbiti in nepovezani. Zato je bistvo raziskave v povezovanju ene skupine vprašanj z drugo. S tem je dosežena kompleksnost naloge.

Drugi pomembni element naloge so tabele. Kombinacija nekaterih faktorjev, razvidnih iz tabel, je pokazala presenetljive rezultate.

Tretji del naloge so kartografski in diagramski prikazi rezultatov, dobljenih v tabelah.

Anketa je bila izvedena v sedmih področjih, na Jesenicah, na Ravnah, v Celju, Mariboru in Kopru. Na Jesenicah, na Ravnah in v Celju je bila področje proučevanja delavska četrt. Na Jesenicah je ta ob Cesti Železarjev, v Celju na robu Cinkarne - Tovarniška cesta in Cinkarniška pot, na Ravnah pa gre prav tako za staro delavsko jedro blizu železarne.

V Ljubljani (gornji trg) in v Mariboru (Glavni trg) je anketa zajela najstarejše mestne predele.

Poleg tega sta v nalogi obravnavana še dva specifična tipa. Prvi je v Ljubljani ob Cesti dveh cesarjev, kjer so stavbe nastale na izredno slabem zemljišču.

Drugi pa je v Kopru. To je luški tip mestne četrti s šibko socialno strukturo. Lahko bi ga uvrstili v delavski ali staromestni tip, vendar ga prav zaradi specifičnega položaja - tako v geografskem pogledu kot tudi glede na gospodarsko panogo, v kateri so povečini zaposleni prebivalci - postavljam na posebno mesto.

Tako se bomo skozi vso nalogo ukvarjali s štirimi kategorijami mestnih četrti s šibko socialno strukturo.

1. Delavska kategorija: Jesenice
Celje
Ravne

2. Staromestna kategorija: Ljubljana - Gornji trg
Maribor - Glavni trg
3. Kategorija mestne četrti na slabem zemljišču:
Ljubljana-Vič (Sibirija)
4. Luška kategorija: Koper - Bosadraga

Te kategorije so omejene s svojimi fiziognomskimi in strukturalnimi karakteristikami. Tako je v delavski četrti poleg prevladujoče delavske strukture značilna tipična podoba naselja z delavskimi kasarnami in majhnimi eno ali dvodružinskimi hišami, značilnimi za tovrstna naselja ter z lego v bližini industrijske cone. Staromestna kategorija je prav tako določena s svojo centralno lego v mestu, s fiziognomijo in zelo specifično strukturo ter genezo. Prav tako je značilna kategorija mestne četrti na slabem zemljišču, ki jo glede na mesto karakterizira periferna lega, tipična fiziognomija (majhne, nekvalitetne zidane stavbe) in nizka socialna struktura, ki je rezultat razmer v preteklosti. Za luško kategorijo je - kot že omenjeno - značilna ribiška - kmečka fiziognomija hiš, ki so prišle z razširitvijo mesta neposredno v mestne meje in v kateri je peštra struktura rezultat nenadne izpraznitve stanovanj, kar je privabilo prebivalstvo različnih socialnih plasti in iz različnih predelov Jugoslavije.

REZULTATI ANALIZE PROUČEVANIH MESTNIH ČETRTI

Razvoj proučevanih področij do leta 1969

Če hočemo prikazati razvojno pot nekega področja, je ugotavljanje trenutnih procesov premalo. Pri tem je seveda nujna povezava z zgodovino. Žal pa se zgodovina posveča bolj razvoju mesta kot celote in se le redko spušča v proučevanje posameznih mestnih četrti, še redkeje pa v obdelavo majhnih mestnih predelov, s kakršnimi imam opravka v svoji nalogi. Tako sem v nekaterih primerih vezan le na dejstva, ki jih sicer poznam, niso pa nikjer objavljena in jih tako ne morem argumentirati s citati. To velja predvsem za mestne predele, ki so nastali kot rezultat industrializacije (delavske četrti) in za naselja, ki v očeh zgodovinarja ne igrajo velike vloge, saj so vedno predstavljala najrevnejši ali zaradi odmaknjenosti najmanj opazen del mesta.

Zaradi lažje primerjave in večje preglednosti nameravam uporabiti vsa dejstva, ki jih poznam (tudi neargumentirana), saj lahko le tako upravičim tipizacijo, ki sem jo vpeljal v prejšnjem poglavju.

K delavskemu tipu sem prištel mestne dele treh slovenskih mest: Celja, Jesenic in Raven.

V Celju je predmet obdelave področje, ki je nastalo ob robu

tovarniškega prostora cinkarne, na območju današnjih ulic: Cinkarniška pot, Tovarniška in Kidričeva ulica.

Naselje je po zapiskih tovariša Janka Orožna nastalo na področju tako imenovanega kmečkega Gaberja, ki je v začetku prejšnjega stoletja štelo šest domačij. Ko se je v njem naselila industrija (Cinkarna 1873 in Tovarna emajlirane posode 1894), se je začelo polagoma spreminjati v obrtniško - delavsko naselje. Nekako do leta 1890 je bilo naselje še kmečko, potem pa je ta značaj izgubilo.

Leta 1901 so na tem področju ustanovili delavsko stanovanjsko zadrugo "Lastni dom", ki je v okolici Cinkarne pokupila večino parcel in omogočila članom gradnjo individualnih hiš. Jasno je torej, da je tu nastalo tipično delavsko naselje, ki je do danes ohranilo delavski značaj. Edina sprememba je izgradnja štirih zidanih barak, ki so nastale po vojni v bližini hiše bivšega lastnika tovarne na Cinkarniški poti.⁵ Celotno področje je predmet raziskave v Celju.

Naselje ob Cesti železarjev na Jesenicah je prav tako vezano na nastanek močne kapitalistične industrije. Hiše, v katerih je bila izvedena anketa, so ali tako imenovane socialne gradnje, ali pa podobno kot v Celju rezultat ustanovitve stanovanjskih zadrug. Nastanek celotnega naselja je torej povezan z nastankom in rastjo železarne. Tako ga kot tipično delavsko naselje uvrščam v prvo skupino mestnih četrti, ki jih nameravam obravnavati.

Majhna izjema v tej skupini je proučevana četrt na Ravnah. Anketiran je bil stari del naselja, ki je do danes močno spremenil strukturo. To jedro Raven je nastalo kot tržno naselje in je do industrializacije opravljalo izključno to funkcijo. Z razvojem železarne pa se je začela krepiti delavska struktura, tako, da po osvoboditvi lahko govorimo o delavski četrti v mestu. Po nastanku novega naselja Čečovje na kvartarni terasi Meše je postalo staro naselje manjvreden stanovanjski prostor, za katerega je v tem stoletju značilna prevladujoča delavska struktura. Toda v tem primeru ne gre za planiran nastanek delavske četrti, temveč za prestrukturiranje v mestni četrti sami, ki je nekoč predstavljala jedro naselij.

Ravne so torej prehod iz delavskega v staromestni tip mestne četrti s šibko socialno strukturo.

K tej pripadata dve anketirani naselji: Gornji trg v Ljubljani in Glavni trg z Lentom v Mariboru.

Gornji trg v Ljubljani predstavlja staro srednjeveško središče mesta. Milko Kos navaja, da je bilo staro jedro Ljubljane okoli cerkve svetega Jakoba, torej ob koncu Gornjega trga.⁶ Naše

⁵ Profesor Janko Orožen: Zgodovina Celja, rokopis

⁶ Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana, stran 8

področje anketiranja je bilo tako omejeno na področje srednjeveške Ljubljane, to se pravi na področje, ki danes predstavlja najstarejši stanovanjski prostor v mestu. Čeprav daje fiziognomija četrti vtis, da gre za obrtniški center, to ne drži več popolnoma, saj se je število obrtniških delavnic v zadnjih desetletjih precej zmanjšalo.

Na tem področju smo izvedli anketo, ker smo predvidevali ostarelo strukturo. Res smo dobili zelo specifično podobo četrti in ugotovili procese, o katerih bo govora v tej nalogi.

V Mariboru je bila izvedena anketa v Lentu in na delu Glavnega trga. Vili Premzl piše, da je bil Lent "do zgraditve železnice poslovno središče Maribora, za katero so bili sicer značilni splavarji, vozniki in gostilničarji."⁷ Če k temu prištejemo še Glavni trg, ki je to funkcijo obdržal do konca druge svetovne vojne, ugotavljamo, da tudi v tem primeru proučujemo centralni staromestni predel. Vendar se je, ne glede na fiziognomijo, ki jo kažejo stare meščanske hiše, tu po drugi svetovni vojni struktura stanovalcev bistveno spremenila. Stari meščani so se v glavnem izselili ali pobegnili v tujino, na njihovo mesto pa so se vselili nekvalificirani delavci s severnih pasivnih obmejnih področij, zlasti iz Prekmurja, ki so se zadovoljili tudi z manjnim stanovanjem. Velika stanovanja prejšnjih meščanskih lastnikov so tako preuredili v več manjših, enosobnih; takšna stanovanjska struktura se je ohranila do danes. Delne spremembe so nastale, ko so začeli podirati del Lenta zaradi bodoče višje gladine Drave in so izselili ogroženo prebivalstvo. Vendar je bila anketa izvedena po tem času, torej odgovarja trenutnemu stanju.

Tretji tip mestne četrti s šibko socialno strukturo zastopa eno samo naselje: tako imenovana Sibirija, ki je bila zgrajena na vlažnem barjanskem terenu na južnem robu Ljubljane. Tu problem ni nov. Profesor Dolfe Vogelник je leta 1938 izdal v Kroniki slovenskih mest članek "Stanovanjske razmere v delovnih kolonijah na področju mesta Ljubljane", v katerem je obravnaval tudi to četrt. Zaradi podobnih motivov ter možnosti primerjave bom temu predelu posvetil več prostora in navedel nekatere ugotovitve tega članka in nekatere tabele, ki jih je avtor objavil.

"Ob Cesti dveh cesarjev je zrasla tako imenovana Sibirija. Že spočetka je vtisnil zasilni značaj temu naselju pečat zadrege in siromastva, zato je tudi njegovo nadaljnje življenje potekalo ob robu našega družbenega razvoja. To velja prav posebno za Sibirijo in Gramozno jamo, ki predstavljata za naše razmere in v našem merilu socialno rano, ki močno spominja na slične tvorbe velikih evropskih mest. Londonski "slum", pariški "Taudis - ji", ali če posežemo nekoliko bliže, beograjska Jatagan mala, imajo sociološko iste korenine: pritisk podeželja v mes-

⁷Vili Premzl: Mariborski Lent; Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 1967, stran 4,5

to, ki se industrializira in ki najbednejše pritiska na periferijo, kjer je stanovanjski prostor cenejši in kjer v tako nastalih stanovanjskih kolonijah natrpna revščina ne kvari estetskega lica mestnega osredja.

Stanovanjsko vprašanje delavcev s tem ni rešeno, marveč le odloženo, oziroma v dobesednem pomenu besede le krajevno preloženo.

V zvezi s tem je izvedel mestni statistični urad v oktobru in novembru preteklega leta (leta 1937) anketo o stanovanjskih razmerah, ki vladajo v delavskih kolonijah v Galjevici, Sibiriji, na Gradu, v Gramozni jami in na Viču.

Anketa je skušala razjasniti predvsem dvoje vprašanj:

1. kakšne so stanovanjske razmere v delavskih kolonijah
2. kako velika je potreba in intenziteta te potrebe po novih stanovanjskih zgradbah za delavce."⁸

Iz tega članka nameravam posneti tudi nekaj rezultatov tabel, ki lahko omogočijo primerjavo. Upoštevam samo tabele, ki so z našimi primerljive.

STANOVALCI PO STAROSTI

	do 14 let	%	14 do 21 let	%	nad 21	%
Sibirija	135	35	44	11	204	54

STANOVALCI PO SPOLU

	Moški	%	Ženske	%	Skupaj	%
Sibirija	200	52,2	183	47,8	383	100

POKLICNA RAZDELITEV

	Nosilci	Ostali člani
1. Ročni delavci	83	(67)
kvalificirani	21	(15)
nekvalificirani	62	(40)
vajenci	-	(12)
2. Nameščenci	3	(3)

⁸ Prof. Dolfe Vogelnik: Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljana; Kronika slovenskih mest, 1938, stran 43

3. Obrtniki		
trgovci	-	-
4. Upokoženci	14	(1)
5. Ostali	-	-

DOMOVINSKA PRIPADNOST

Domovinska občina	Sibirija	%
Ijubljana	184	51
Neljubljanske občine	187	49
Od neljubljanskih občin		
Ostala Slovenija	129	
Ostala Jugoslavija	3	
Italija (slov. emigranti)	18	
Avstrija (koroški emigr.)	5	
Ruski emigranti	28	
Ostali in neznani	16	

Toliko o prebivalstvu. V nadaljevanju članka pa daje avtor še nekatere podatke o stanovanjskem prostoru, ki jih prav tako lahko primerjamo z našimi.

ŠTEVILO IN VRSTA STANOVANJ

Vrsta stanovanj	Sibirija
soba s štedilnikom	25
enosobno stanovanje	53
dvosobno stanovanje	12
trosobno stanovanje	1
skupaj	90

VELIKOST STANOVANJ

	soba s štedil.	sobna		
		1	2	3
pod 10 m ²	4	-	-	-
10 - 15	10	-	-	-
15 - 20	9	15	-	-
20 - 25	2	15	-	-
25 - 30	-	17	4	-
30 - 35	-	5	2	-
35 - 40	-	1	4	-
nad 40	-	-	2	1

NA ENEGA STANOVALCA ODPADE STANOVANJSKE POVRŠINE
(otroci do 14. leta štejejo polovico prebivalstva)⁹

Kvadratni meter	Število primerov
0 - 5	92,0
6 - 10	190,5
11 - 15	27,0
16 - 20	4,0
nad 20	1,0

Te tabele nam bodo omogočile ugotoviti, kakšen je bil razvoj Sibirije v tridesetih letih.

Tip luške četrti Bosadruga v Kopru predstavlja od časa svojega nastanka prebivališče delavcev, vezanih na morje in zemljo. V osnovi je to pravzaprav ribiško - kmečko naselje, ki pa je svojo strukturo spremenilo z nastankom nove luke v Kopru. Pogoj za spremembo strukture prebivalstva so bili dani s tem, da so se leta 1954 izselili iz hiš Italijani, vanje pa so se naselili nizko kvalificirani delavci, ki so se priselili iz bližnjih področij v SR Hrvatski.

Kolikor je del prvotnega prebivalstva še ostal, predstavlja danes skupino upokoencev. Delež teh je tudi diktiral, da v zadnjem obdobju ni bilo temeljitejših popravil na hišah, tako da fiziognomija naselja ne daje vtisa delavske, ampak prej ribiške četrti.

Kratek opis osnovnih razvojnih in fiziognomskih potez proučevanih področij je želel predstaviti naselja in je uvod v problematiko naloge. Želel sem prikazati celotno genezo mestnih četrti, pa mi je bilo (zaradi dejstev, navedenih v uvodu v to poglavje) to praktično nemogoče. Upam pa, da je podoba teh naselij kljub vsemu jasna in bo imelo ozadje procesov, ki se v njih dogajajo, konkretnjšo osnovo.

Kot že rečeno, je bila anketa izvedena v sedmih mestnih četrtih in sicer v vsaki po sto anket, kar predstavlja na Jesenicah 250, v Celju 227, na Ravnah 369, v Ljubljani na Gornjem trgu 246, v Mariboru na Glavnem trgu 267, v Ljubljani (Cesta dveh cesarjev) 277 in v Kopru 307 družinskih članov. Skupno je anketa torej zajela 1938 ljudi.

Vendar je treba pripomniti, da je anketa v popolnosti zajela le mestno četrt v Ljubljani (Cesta dveh cesarjev oz. Sibirija) v ostalih področjih pa velja jemati zaključke le kot sondne rezultate in ne kot absolutne vrednosti.

⁹ Profesor Dolfe Vogelnik: Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljane; Kronika slovenskih mest, 1938 str. 43 in 119

Struktura zazidave

Za boljše predstavo o proučevanih mestnih predelih služi prvo poglavje moje naloge. V njem nameravam prikazati strukturo zazidave v vseh anketiranih mestnih četrtih. Starost in tip hiš bom obravnaval po skupinah, ki sem jih formuliral v uvodnem poglavju.

Uvedel sem sledeče kategorije za starost hiš:

1. Hiše, zgrajene do leta 1900
2. Hiše, zgrajene med letom 1900 in 1918
3. Hiše, zgrajene med letom 1918 in 1945
4. Hiše, zgrajene med letom 1945 in 1955
5. Hiše, zgrajene med letom 1955 in 1960
6. Hiše, zgrajene med letom 1960 in 1965
7. Hiše, zgrajene po letu 1965

V delavskem tipu prevladujejo hiše, ki so nastale pred letom 1918, to se pravi v obdobju prvega močnejšega razvoja industrije pri nas. Na Jesenicah je tako 19 od 21 (90,4%), v Celju 18 od 26 (67,8%) in na Ravnah 49 od 69 (70,6%) stavb, v katerih je bila izvedena anketa nastalo tega leta. Od teh jih je bilo na Jesenicah 18, v Celju 11 in na Ravnah 44 zgrajenih pred letom 1900.

Nastanek teh hiš je vezan na razvoj industrije, konkretnije železarn na Jesenicah in Cinkarne v Celju. Lastniki težke industrije so potrebovali delovno silo, zgradili nekaj delavskih kasarn, ali pa omogočili individualno gradnjo v bližini podjetja.

Na drugi strani pa je v obdobju med obema vojnama nastalo v tem tipu naselja le malo novih stavb: na Jesenicah 3 (9,6%), v Celju 3 (11,3%) in na Ravnah 4 (5,8%). Vzrok za to je v glavnem že zapolnjen stavbni prostor v okolici tovarne, oziroma na Ravnah stagnacija železarne v tem času.

V obdobju po drugi svetovni vojni je rast teh naselij prav tako zelo šibka, vendar je vzrok v tem, da nastajajo v mestih povsem novi delavski predeli, oddaljeni od industrije. Kolikor pa ta gradnja obstaja, so to začasna bivališča, nastala tik po vojni, ki so absorbirala nagel dotok delovne sile s podeželja, ki je sledil hitri industrializaciji in razširitvi industrijskih objektov v novem obdobju.

Tako na Jesenicah ob Cesti železarjev v tem obdobju ni nastala nobena nova hiša, v Celju štiri zasilne zidane barake (20,94) na Ravnah pa je bila rast nekoliko večja, saj je bilo zgrajenih 16 (23,6%) od hiš, v katerih je bila izvedena anketa. Na Ravnah lahko najdemo vzrok za to v popolni adaptaciji nekaterih starih hiš in nastanku nekaj blokov, ki predstavljajo začetek novega naselja na terasi Meže.

V fiziognomiji pa se te četrti le precej razlikujejo. Medtem, ko predstavlja anketirano področje na Jesenicah tipično delavsko četrt s tako imenovanimi delavskimi kasarnami, je v Celju še vedno viden stari agrarni značaj tega področja, čeprav so kmečke hiše izginile. Na Ravnah je bila anketa izvedena v starem tržnem jedru.

Glede na fiziognomijo smo izvedli sledečo kategorizacijo tipov hiš:

1. kmečka hiša
2. stara vila
3. nova vila
4. stara eno- ali dvodružinska hiša
5. stara večstanovanjska hiša
6. nova navadna hiša
7. novi blok
8. popolnoma adaptirana hiša
9. baraka

Na Jesenicah pomeni stara večstanovanjska hiša skoraj redno delavsko kasarno, medtem ko gre v Celju in na Ravnah običajno za stara stanovanja nekdanjih predvojnih visokih uslužbencev v tovarni, ki so z delno adaptacijo dala večje število ločenih manjših stanovanj.

Na Jesenicah prevladujejo stare večstanovanjske hiše, zdaj jih je od 21 kar 18 (95,1%), medtem ko ostale tri (4,9%) predstavljajo stare eno- ali dvodružinske stavbe. V Celju je sicer precej starih večstanovanjskih hiš (13 ali 49%), a te so bile adaptirane iz starih eno- ali dvodružinskih hiš, ki jih je danes na anketiranem področju 8 (30,1%). Poleg tega stoji na tem področju pet barak (20,9%), od katerih so štiri nastale takoj po drugi svetovni vojni, ena pa je adaptirana iz hleva bivšega lastnika Cinkarne. Na Ravnah je večina starih večstanovanjskih hiš zgnetenih v bližini starega tržnega prostora, danes Trga svobode in ob Prežihovi ulici - 14 (22,8%), prav tako so tu skoncentrirane stare eno- in dvodružinske hiše - 39 (54,8%). Iz predvojnega obdobja sta tu še dve starejši vili (3,2%) in štiri popolnoma adaptirane stavbe (6,4%). Poleg tega je bila izvedena anketa še v treh novih stolpnih hišah (4,8%), v dveh novih hišah vilskega tipa (3,2%) in treh hišah, ki imajo še popolnoma kmečko fiziognomijo (4,8%).

Staromestni tip, ki ga obravnavamo, predstavlja v Mariboru in Ljubljani najstarejše mestno jedro. Tako v Ljubljani kot v Mariboru prevladujejo stare hiše, nastale pred letom 1900, z razliko, da ima Gornji trg popolnoma srednjeveško fiziognomijo, medtem ko prevladujejo na mariborskem Glavnem trgu v prejšnjem stoletju adaptirane hiše.

V Ljubljani je nastala le ena hiša (3,45%) od 29 pozneje kot ostale, to je med obema vojnama, v Mariboru pa so vse hiše nas-

tale pred letom 1900.

Tudi fiziognomija je pri obeh enotna, vse hiše so istega tipa, stare večstanovanjske hiše.

Tretji tip mestne četrti na slabem zemljišču ob Cesti dveh cesarjev v Ljubljani je nastal po prvi svetovni vojni. Takrat je bila zgrajena tudi večina hiš, 60 od 75 (80%). Te predstavljajo najstarejšo osnovo naselja. Otroci prvotnih stanovalcev so razširili naselje do sedanjega obsega, ker so hoteli ostati v istem okolju, kjer so tudi najlažje in najceneje gradili. Tako se je naselje po drugi svetovni vojni, v letih 1946-1955 razširilo za tri hiše (3,9%), v letih 1961-1966 za sedem hiš (9,5%), medtem ko je bilo pet hiš (6,6%) zgrajenih po letu 1966.

Pri določanju tipa hiš je nastalo vprašanje opredelitve barak. Pri tem sem se odločil imenovati barako vsako stavbo, ki je zgrajena pretežno iz lesa. Tako sem naletel v Sibiriji na 22 stavb, ki bi jih po tem kriteriju imenovali barake in te predstavljajo 29,5% vseh stavb v tem naselju. Ostale stavbe (32 ali 41,9%), ki so nastale hkrati z barakami, so sicer delno zgrajene iz lesa, delno zidane in smo jih zato opredelili kot stare eno- ali dvodružinske hiše. K temu bi lahko prišteli še 15 novih navadnih hiš, ki sem jih zaradi delne adaptacije ali novejšega nastanka prištel v to kategorijo (20,6%). V zadnjem času so nastale še tri hiše vilskega tipa (4%), tri hiše pa so bile popolnoma adaptirane. K temu je treba pripomniti tudi to, da že zajema to naselje šibka transformacija.

V Kopru (luški tip), kjer smo anketirano naselje opredelili kot ribiško - kmečko naselje, so nastale vse stavbe pred letom 1900. Prevladujejo stare, eno- in dvostanovanjske stavbe, saj jih je kar 50 od 63 hiš, v katerih je bila izvedena anketa (79,6%). Ostale (13 ali 20,4%) pa pripadajo kategoriji starih večstanovanjskih hiš.

V celoti lahko ugotovimo, da gre v vseh primerih za stanovanjska področja, v katerih so hiše stare in predstavljajo danes že manjvreden stanovanjski prostor. Zelo majhno število adaptacij in novogradenj da kaže, da gre za teren, v katerega se ali ne izplača investirati, ali pa struktura prebivalstva (starost ali nizka socialna struktura) ne dopušča adaptacije.

Po tipu hiš in fiziognomiji se četrti prav gotovo močno razlikujejo. Vzrok za razlike je prav gotovo v funkciji, ki jo je četrt opravljala, oziroma jo še opravlja. Prav tako ne gre zanemariti razlik, ki so nastale zaradi regionalnih faktorjev. Na splošno pa velja, da gre predvsem za razlike med štirimi tipi, ki sem jih formiral v uvodu.

Socialna struktura

Zelo močna karakteristika raziskovanih področij je njihova so-

cialna struktura. Pri obdelavi podatkov smo izluščili šest socialnih skupin glede na specifičen položaj, ki ga zavzemajo v družbi in procesom, ki se vršijo v okviru teh skupin. Tako smo dobili naslednje socialne skupine:

1. upokoјenci in gospodinjce
2. nekvalificirani delavci
3. kvalificirani delavci
4. srednji uslužbenci
5. obrtniki
6. višji uslužbenci

Če ugotavljamo stanje anketiranih gospodinjstev, ki smo jih postavili v določeno socialno skupino glede na nosilca, se pokaže, da so v vseh primerih najmočnejše prve tri skupine. Pri tem vzemimo prvi dve skupini za nizki socialni skupini, tretja pa je srednja, pač glede na panogo zaposlitve in še nekatere druge faktorje (starost in podobno).

Tako naletimo pri delavskem tipu na Jesenicah na precej močno skupino upokoјencev (33%), malo šibkejšo skupino nekvalificiranih delavcev (20%) ter najmočnejšo skupino kvalificiranih delavcev (37%). Podobno je na Ravnah, kjer zajema skupina upokoјencev 32%, skupin kvalificiranih delavcev 45%, medtem ko je skupina nekvalificiranih delavcev izredno šibka (6%). V Celju prevladuje prva socialna skupina (46%), druga (26%) in tretja (23%) pa sta precej enakovredni.

Ostale tri skupine so povsod slabo zastopane:

	srednji usl.	obrtniki	visoki usl.
Jesenice	6%	2%	2%
Celje	4%	-	1%
Ravne	8%	6%	3%

Ko podrobneje pregledamo navedene podatke, izstopi dejstvo, da nizki socialni skupini zajemata na Jesenicah več od polovice (53%), v Celju skoraj tri četrtine (72%) in na Ravnah preko eno tretjino (38%) anketiranih gospodinjstev. Vzrok najdemo v dejstvu, da predstavljajo ta področja danes prostor, ki je v primerjavi z novimi naselji nezanimiv za socialno mobilno prebivalstvo, ki teži k določenemu stanovanjskemu standardu. Obstoječa struktura pa iz psiholoških (tradicija, navezanost) ali drugih, manj pomembnih faktorjev ne teži za drugim stanovanjem in se zadovoljuje z manjvrednim stanovanjskim prostorom.

V staromestnem tipu močno izstopa prva skupina (Ljubljana - 48%, Maribor 39%) in z drugo (Ljubljana - 22%, Maribor - 14%) precej presega polovico anketiranih gospodinjstev. Tretja skupina pa je značilna: na Gornjem trgu v Ljubljani živi le 13%, v Mariboru pa kar 39% kvalificiranih delavcev. Vzrok najdemo v dejstvu, da žive v Ljubljani dedovalci stanovanjske pravice,

torej potomci prejšnjih stanovalcev, z zelo pestro socialno strukturo, medtem ko je bil glavni trg v Mariboru po vojni izpraznjen, ker so se prejšnji stanovalci izselili ali pobegnili v tujino, na njihovo mesto pa so prišli predvsem ljudje, ki so pripadali drugi socialni skupini in so se delno že kvalificirali. Zato naletimo v Mariboru na zelo šibke zadnje tri skupine (vse skupaj zajemajo le 8%), medtem ko so v Ljubljani močnejše (17%).

Tip mestne četrti na slabem zemljišču (Ljubljana-Vič) obsega le obe nizki in obe srednji socialni strukturi. Pri tem prevladuje skupina upokoјencev in gospodinј (41%) in skupina kvalificiranih delavcev (42%), ki zajemata skupaj štiri petine anketiranih gospodinјstev. Če upoštevamo, da je predstavljala Sibirija pred vojno ljubljanski socialni problem, lahko ravno v tretji skupini vidimo sled socialne mobilnosti prebivalstva. Zelo dobro je vidna razlika med starši (prejšnjimi lastniki) in današnjimi lastniki. Prejšnji lastniki, ki so bili povečini nekvalificirani delavci (40%), predstavljajo danes prvo skupino. Njihovi otroci so se kvalificirali in se tako pomaknili za stopnjo više na socialni lestvici. Zato je druga skupina danes šibka (11%), tretja pa najmočnejša. Da pa transformacija še ni tako močna priča dejstvo, da nobeden od anketiranih nosilcev ne pripada skupini obrtnikov ali višjih uslužbencev.

Tip luške četrti v Kopru daje posebno sliko. Prvi dve skupini sicer zajemata 50% anketiranih gospodinјstev (prva 20%, druga 30%), izstopata pa še precej močni srednji skupini (kvalificirani delavci 30%, srednji uslužbenci 16%) in šibka peta skupina (4%), medtem ko četrta skupina sploh ni zastopana. Tu je nastopala v preteklosti še socialna skupina kmetov, ki pa je z zgraditvijo luke popolnoma izginila.

V vseh področjih je značilen močan proces staranja prebivalstva. Število upokoјencev raste glede na bivše stanovalce; tako je na primer zraslo na Jesenicah od 20% na 22%, v Celju od 17,2% na 43,9% (kar je izreden porast), na Ravnah od 19% na 31%, v Ljubljani (Gornji trg) od 47,5% na 51,2%, v Mariboru od 25% na 46%, v Ljubljani (Sibirija) od 27% na 33,8% in v Kopru od 3,1% na 19,6%.

Vse to jasno kaže, da prvotno prebivalstvo ostaja, medtem ko se njihovi otroci odseljujejo. Sorazmerno visoki druga in tretja skupina torej v večini primerov ne izvirata od otrok, ampak od novo priseljenih prebivalcev, ki se morajo zaradi pomanjkanja stanovanjskega prostora v novih mestnih predelih naseliti na periferiji. Ker ima njihovo bivanje le prehodен značaj, tudi ne izboljšuje bistveno svojih stanovanj. Ko se odselijo, zapolni njihovo mesto spet podobna struktura, ki se od prejšnje bistveno ne razlikuje. O tem pričajo precej izenačene vrednosti v drugi socialni skupini:

	bivši stanovalci	sedanji stanovalci
Jesenice	18,5%	24,3%
Ravne	7,9%	9,9%
Maribor	14,5%	10,5%

Vkolikor pa je danes v drugi socialni skupini manjši procent prebivalstva (Celje, Ljubljana - Sibirija), to pomeni samo prehod prebivalcev iz druge v prvo socialno skupino.

Čeprav je procent zastopanih v zadnjih treh skupinah le slučajen in ga diktirajo le nekateri psihološki faktorji (navezanost tradicija) najdemo tudi tu procese, ki podlegajo določenim zakonom. Tako lahko trdimo, da odstotek obrtnikov, srednjih in višjih uslužbencev glede na prejšnjega prebivalca v vseh anketiranih četrtih nenehno pada. Posebno pozornost velja posvetiti skupini obrtnikov, ki se je, razen na Jesenicah, povsod zmanjšala, v dveh primerih (Maribor, Ljubljana - Cesta dveh cesarjev) pa celo povsem izginila. Tako se je v več primerih zgodilo, da je obrtnik, ki je prej stanoval nad svojo delavnico, odšel v boljše stanovanje, delavnico obdržal, njegovo stano stanovanje pa so zasedli predstavniki nižjih socialnih skupin. Podrobnejši rezultati so navedeni v tabelah, ki sem jih priložil ob koncu naloge.

Na drugi strani pa se viša socialna struktura otrok anketiranih nosilcev. Ta rast se kaže predvsem v četrti socialni skupini in gre na račun prehoda prebivalstva iz druge in tretje socialne skupine. V Mariboru in Kopru je ta porast večji od 25%. Čeprav obstaja večja verjetnost, da se bodo otroci hitro odselili in pospešili proces staranja teh področij, lahko računamo tudi na drugo možnost. Če bi potomci, ki pripadajo višji socialni skupini kot njihovi starši, ostali (na podoben primer sem naletel v svojem proučevanju naselja Podgorje v Celju)¹⁰; bi bili zainteresirani za adaptacijo stanovanj in s tem bistveno spremenili fizionomijo proučevanih četrti. To sicer ne velja za staromestni tip, kjer je ta adaptacija vezana na ogromne stroške in kjer lahko z gotovostjo računamo na izselitev mladega prebivalstva. Naletel pa sem na sledove transformacije v naselju Sibirija v Ljubljani, vendar zaenkrat v majhnem obsegu.

Če na koncu tega poglavja spregovorimo še o prejemkih na člana družine in o gospodinjstvih in ostalih strojih, ki jih imajo družine, je treba takoj ugotoviti, da so te vrednosti precej relativne. Izkušnje kažejo, da so ti podatki običajno precej netočni, na drugi strani pa je prav v pasivni skupini upokojenec največ gospodinjstev z enim članom (Jesenice 14%, Celje 34%, Ravne 4%, Ljubljana - Gornji trg 30%, Maribor 24%, Ljubljana - Vič 19%, Koper 16% in so zato prav v tej skupini dohodki na člana družine precej visoki. Če vzamemo kot minimalni normalni prejemek na člana družine 300 Ndin na mesec, prejema od 12 do 35% anketirancev, samo v Kopru 41%, manj od te vsote. Nasprotno pa pride nad 700 Ndin na člana (kar je precej nad

normalnim prejemkom) v od 10 do 22% anketiranih gospodinjstev.

Prav tako veljajo radio, televizor in pralni stroj danes že za osnovo življenjskega standarda in nas tako ne preseneti sorazmerno visok odstotek gospodinjstev, ki imajo te aparate (na primer televizor imajo v 35 do 60% gospodinjstev, v Kopru celo 72%). Avto ima 6 do 17% gospodinjstev, predvsem iz zadnjih treh socialnih skupin, oziroma delno še iz skupine kvalificiranih delavcev. Presenetljivo visok pa je procent avtomobilov na Ravnah (25%) in v Kopru (22%).

Povzemimo na kratko, da velja za anketirana področja nizka socialna struktura, pri čemer nizki socialni skupini v skoraj vseh primerih zajemata več kot polovico prebivalstva, prav tako močna pa je tretja skupina. Značilna procesa sta staranje prebivalstva in izseljevanje mladih, ki ta proces še pospešuje.

Starostna struktura prebivalstva

Po starostni strukturi so gospodinjstva razdeljena na pet skupin:

1. gospodinjstva s starši starimi od 20 do 35 let
2. gospodinjstva, kjer so starši stari od 35 do 50 let
3. Mešana gospodinjstva, kjer je nad 50% članov mlajših od 40 let
4. Mešana gospodinjstva, kjer je nad 50% članov starejših od 50 let
5. gospodinjstva, kjer so vsi starejši od 50 let

Razen Raven in Kopra sta v vseh četrtih izredno močni prva in zadnja skupina, pri čemer je zadnja najmočnejša.

Pri delavskem tipu zajemata sicer zadnji dve - stari skupini (mešana nad 50 let in gospodinjstva, kjer so vsi starejši od 50 let) skupaj največji delež anketiranega prebivalstva (Jesenice 37%, Celje 43%, Ravne 27%), vendar pa prva - "mlada" skupina na Jesenicah in v Celju (29% in 28%) in tretja skupina na Ravnah (33%) predstavljajo precej močno protiutež.

Kot že rečeno gre pri prvi skupini za priseljeno prebivalstvo, ki še spreminja stanovanjski prostor in se seli. Vsekakor pa ne smemo zanemarjati ustaljene strukture prebivalstva po 40 letu starosti na Ravnah, ki je zaradi ustaljenih najbolj aktivno pri spreminjanju fiziognomije in notranje ureditve stanovanjskega prostora.

V staromestnem tipu je razumljiv visok odstotek v "starih" starostnih skupinah. Tako zajemata obe v Ljubljani 54%, v Mariboru pa 55% anketiranih gospodinjstev.

Za mlade ljudi v tem področju lahko trdimo, da je to zanje le prehodna naselitev, kolikor ne pripadajo določeni strukturi,

ki se zadovoljuje z obstoječim stanjem in preneha biti mobilna, ko je zadovoljen minimum njenih zahtev. Poseben primer so samška gospodinjstva v Mariboru, katerih nosilci, stari nad 50 let se ne želijo preseliti iz še tako slabih razmer, že zaradi položaja četrti v središču mesta.

Tip četrti na slabem zemljišču je izrazit primer področja, kjer se naselitveni procesi še niso ustalili. Zato predstavlja staro ustaljeno strukturo starih nad 50 let 30% plus 11% (mešana struktura s prevlado starejših od 50 let). Sprašujemo pa se, kaj počne v takšnem predelu 59% prebivalcev, ki predstavljajo mlajše skupine, torej še precej mobilno prebivalstvo. Res je, da nekateri spreminjajo fiziognomijo hiš, vendar je obseg tega precej manjši kot na 300 metrov oddaljeni Opekarski cesti in njenih priključkih.¹¹ Iz tega sklepam, da gre pri večini mladih prav tako za prehodno naselitev, do sprememb pride samo tam, kjer so mlajši podedovali stavbo po starših.

V Kopru (luška četrt) na videz preseneča izrazito mlada struktura 57% gospodinjstev je mlajših od 49 let. To mobilno prebivalstvo je priseljeno delno po odselitvi italijanskega prebivalstva, delno pa po zgraditvi Luke Koper. Sprašujemo se, zakaj se potem ne spreminja fiziognomija naselja. V tako starih stavbah je zunanje preoblikovanje predrago, zato pa se kaže to v notranji ureditvi stanovanj. To potrjuje 37 kopalnic pri sto anketiranih gospodinjstvih, največ avtomobilov in televizorjev v vseh proučevanih področjih, in zelo nizko število gospodinjstev, ki žive v enem prostoru (7). O tem nameravam še pisati v nadaljevanju naloge.

Na splošno lahko ugotovimo, da starostna struktura v večini primerov ni bistveno vplivala na fiziognomijo četrti. Vzroki so predvsem v visoki starosti in iztrošenosti hiš, ki bi zahtevale drago adaptacijo. Večjo transformacijo zasledimo v notranji ureditvi hiš, vendar še to samo v tistih, kjer je prebivalstvo mlado in njegova naselitev ni prehodnega značaja.

Izstopajoč primer sta četrti Ljubljana - Cesta dveh cesarjev (Vič) in Ravne, kjer se je fiziognomija najbolj spremenila; pri Ravnah z nastajanjem novih hiš, včasih celo vilskega tipa; v Ljubljani pa z le skromnim povečanjem nekaterih stavb, ponavadi le s prezidavo prejšnjih lesenih barak.

Zaposlitvena struktura prebivalstva

Glede na zaposlitveno strukturo jasno izstopa delavski tip. Tu gre za najvišji procent v industriji zaposlenega prebivalstva. (Jesenice 79%, V Celje 76%, Ravne 52%) Seveda je glede na panožno dejavnosti največ prebivalcev zaposlenih v metalurgiji, ko-

¹¹ dr. Mirko Pak: Sodobni procesi v preoblikovanju mestnih četrti

vinski industriji in tovrstni obrti (Celje 77%, Jesenice 88,7%, Ravne 47,3%). Preseneča nas sorazmerno nizek odstotek na Ravnah. Vzrok je središčni položaj anketiranega naselja. Medtem ko je v Celju področje povsem odmaknjeno od mesta in z njim zvezanih funkcij, na Jesenicah pa so bile te funkcije prenesene na novo naselje pri železniški postaji, opravlja staro mestno jedro na Ravnah še marsikatero centralno funkcijo. Zato je v anketiranem področju sorazmerno visok procent prebivalstva zaposlenega v gostinstvu in trgovini.

V staromestnem tipu na prvi pogled opazimo visok odstotek v industriji zaposlenega aktivnega prebivalstva. To je toliko bolj presenetljivo, saj imata obe četrti še vedno močno gostinsko, trgovsko ali delno prometno funkcijo. V Ljubljani je le 29% v Mariboru pa kar 56% v industriji zaposlenega prebivalstva. Pri Mariboru je ta procent razumljiv, ker je visok v vseh mestnih predelih in predstavlja mesto naselje z najmočnejšo industrijo v Sloveniji. Obenem gre tu za industrijo, ki zaposluje ogromno nekvalificirane delovne sile. Če upoštevamo, da se je prav ta največ naseljevala v območje Glavnega trga in, da je zaradi postaje lokalnih avtobusov ugodna zveza s tovarnami na južni in vzhodni strani mest, kjer je tovrstna industrija, postane ta visoki procent razumljiv.

V Sibiriji (tip četrti na slabem zemljišču) je prebivalstvo precej enakomerno zastopano v vseh panogah gospodarskih dejavnosti: 18,6% v metalurgiji, kovinski industriji in obrti; 2,7% v elektrotehniki; 19,7% v drugih produktivnih obrtéh; 10,6% v gradbeništvu; 11,5% v trgovini in bančništvu, 26,6% v gostinstvu in tako naprej. To daje precej stabilno in na videz normalno sliko. Vendar gre v večini primerov za nizkokvalificirane delavce; tako je na primer od devetih delavcev zaposlenih v prosveti in zdravju sedem čistilk in ena bolniška strežnica. V industriji je zaposleno 32,8% anketiranega prebivalstva.

V luškem tipu je na transport vezano 21% stanovalcev Bosadrage. Druga še močnejša skupina so delavci v kovinski industriji 27,3%, od neproduktivnih služb pa sta najvišje zastopana trgovina (12,4%) in gostinstvo (16,6%).

V glavnem velja, da je večina prebivalcev zaposlenih v istem mestnem naselju. Dnevne migracije, ki segajo izven območja mesta obsegajo na Jesenicah 10% prebivalcev in so usmerjene predvsem v dve smeri - Kranjska ravan (4,3%) in Blejski kot (6,1%). V Celju gre izvenmestna dnevna migracija predvsem proti zahodu in zajema 6,7% anketiranega prebivalstva. V Ravnah pa dnevno hodi na delo izven mesta 8,7% in to predvsem v sledeče centre: Frevalje (4,8%), Slovenj Gradec (1,5%), Črna (0,8%), Dravograd (0,8%), Maribor (0,8%).

Na Jesenicah je večji del anketiranega prebivalstva vezan na dve področji: železarno v centru in njen obret na Javorniku; v Celju pa je najvišji procent aktivnega prebivalstva zaposlen v bližini - v industrijski coni Celja - v Gaberju (78,1%).

V Ljubljani (Gornji trg) dnevna migracija ne seže daleč, najdlje do Zaloga; prav tako je tudi v Mariboru. Za obe naselji velja, da ljudje hodijo na delo le v podjetja, ki so v dosegu avtobusnih prog lokalnega značaja.

Samo pri tem tipu sem zasledil tudi delavce, ki so odšli na delo v tujino (Ljubljana - Gornji trg 1%, Maribor 3,1%)

Tudi v Sibiriji velja, da dnevna migracija ni segla preko mestnih meja. Največ je zaposlenih v občini Center (54%) in občini Vič-Rudnik (19%). Zanimivo je, da je v Mostah, ki predstavlja jo ljubljansko industrijsko cono, zaposlenih samo 13,3% ljudi iz tega področja. Podjetja v občinah Siška in Bežigrad pa skupaj absorbirajo prav tako 13,3% ljudi iz tega področja.

Izven Kopra je v Bosidragi zaposlenih samo 7,4% delavcev (Izola). Največ jih dela v centru - 72,1% (v te meje je vključena tudi Luka Koper), 14,8% pa jih dela v Semedeli (Tovarna Tomos). Na splošno je migracijsko območje ob obali majhno, to pa je vzrok, da je odstotek zaposlenih izven Kopra nizek.

Stanovanjska gostota in komunalna opremljenost

Presenetljive rezultate sem dobil pri preračunavanju stanovanjskega prostora, ki odpade na prebivalca. Če upoštevamo tabelo, ki jo je za gostoto v stanovanju postavil v svojem članku "Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljane" profesor Dolfe Vogelnik, dobimo vtis, da so razmere v naših anketiranih področjih povsem normalne. Ta tabela govori:

pri 0 - 5 m² na prebivalca - o zelo gosti naseljenosti
 pri 6 - 10 m² na prebivalca - o gosti naseljenosti
 pri 11-15 m² na prebivalca - o normalni naseljenosti
 nad 16 m² na prebivalca - o redki naseljenosti¹²

Pri delavskem tipu sem ugotovil na Jesenicah 31%, v Celju 38% in na Ravnah 35% gosto poseljenega stanovanjskega prostora. Normalno poseljenega je na Jesenicah 23%, v Celju 28% in na Ravnah 26%. Vse ostalo pa predstavlja redko poseljenost: V Celju odpade na 34%, na Jesenicah na 46% in na Ravnah na 39% posameznikov več kot 16 m² stanovanjske površine. Če to izrazimo še drugače, - živi - razen v Celju - več kot 40% gospodinjstev v najmanj treh prostorih (17%).

V staromestnem tipu je gosto naseljenega prav malo prebivalstva v Ljubljani 31%, v Mariboru 21%. Normalna gostota je v Ljubljani pri 24%, v Mariboru pa pri 15% gospodinjstev. Nad 16 m² na prebivalca odpade v Ljubljani pri 45% in v Mariboru pri 54% gospodinjstev. Tako visok odstotek je posledica dejstva, da žive

¹²Profesor D. Vogelnik: Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljane, Kronika slovenskih mest, 1938, str. 119

po odselitvi mladih starejši prebivalci v velikih stanovanjih; ker pa so stanarine tako majhne, živijo raje udobno in ne sprejemajo podnajemnikov. To se kaže tudi v podatku, v koliko prostorih žive gospodinjstva: v Ljubljani živi 42%, v Mariboru pa 26% gospodinjstev v treh ali več prostorih.

V Sibiriji (tip četrti na slabem zemljišču) je gosta naselitev v 39% gospodinjstev. Z normalno poselitvijo v 30% gospodinjstev obsegata torej več kot dve tretjini anketiranih družin. Razlog najdemo v majhni kvadraturi hiš. Na splošno pa se gostota dviga na račun števila družinskih članov. Redka poseljenost (31%) je samo v družinah z največ dvema članoma. 60% družin živi v enem ali dveh prostorih, ker pa so to samska ali dvočlanska gospodinjstva, odpade pri teh na posameznika sorazmerno precejšnja kvadratura.

V Kopru (tip luške četrti) je visoka gostota pri 28% gospodinjstev, 32% jih je normalno in 40% redko poseljenih. Prvi vzrok je majhno število družinskih članov - 36% gospodinjstev ima največ dva družinska člana. Tu pa je tudi največ gospodinjstev, ki žive v treh ali več prostorih - 76%. Stare kmečke hiše imajo pač veliko kvadraturu. Torej na redko poseljenost vplivata oba faktorja, ki določata gostoto.

V starih hišah, ki smo jih anketirali, smo pričakovali slabo komunalno opremljenost. V delavskem tipu smo zasledili celo primere, ko gospodinjstva niso imela niti vodovoda niti stranišča. Na Ravnah je to en primer, v Celju dva. Na področju na Ravnah, ki je najboljše komunalno opremljeno, je 58 kopalnic, 90% gospodinjstev pa ima vodovod v stanovanju. Na Jesenicah je v anketiranem področju samo 19 kopalnic, samo 72% ljudi ima vodovod v stanovanju in samo 22% tudi stranišče v stanovanju. Celje je v tem pogledu sploh najslabši primer. 48% gospodinjstev ima vodovod v stanovanju 50% na hodniku. Stranišče je v 69% kar na hodnikum kopalnico pa ima samo 16 gospodinjstev.

V staromestnem tipu se spet kaže razlika med anketiranima področjema v Ljubljani in Mariboru. V Ljubljani ima vodovod v stanovanju 64%, v Mariboru pa 58% gospodinjstev. Na Gornjem trgu je 26 kopalnic, na anketiranem področju v Mariboru pa le 11.

Vsekakor so se razmere v mestni četrti na slabem zemljišču (Sibirija) od časa, ko jo je profesor dr. Vogeljik primerjal s slumom, precej izboljšale. V naselju je 43 kopalnic. Vendar je na drugi strani še vedno devet gospodinjstev brez vodovoda ali celo vodnjaka, pet gospodinjstev nima stranišča. 81 gospodinjstev ima vodovod v stanovanju, 6 na hodniku, eden pa na dvorišču. Stranišče ima v stanovanju samo 54 gospodinjstev, 30 pa na dvorišču.

V Bosidragi - tip luške četrti - ima 37% gospodinjstev kopalnico. Vendar prav tako sedem gospodinjstev nima lastnega vira vode, 83% ima vodovod v stanovanju, 10% na hodniku. Krivda je

prav gotovo v starih hišah, ki so potrebovale precej investicij, da je iz kmečke hiše z vodnjakom na dvgrišču nastala stanovanjska hiša z vodovodom vsaj na hodniku. Stevilo kopalnic pa le pričča, da živi v naselju prebivalstvo, ki teži k izboljšanju stanovanjskih razmer in ima tudi možnosti, da adaptira stanovanje.

Mobilnost prebivalstva

Pri obravnavi izvora in mobilnosti prebivalstva je nemogoče analizirati četrti, vključene v tipe, ki sem jih postavil na začetku naloge. Naselja v enem tipu pripadajo določenim, med seboj ločenim regijam in zato tipizirana slika ne more pokazati specifičnosti mobilnosti v eni četrti. Poleg tega se mi zdi, da prav pri obravnavanju mobilnosti pojava ne moremo omejiti z določenim okvirom, kar je vezan na prostor in bi vsaka tipizacija glede na fiziognomijo strukture in funkcije naselja pomenila okrnjeno analizo pojava. Zato nameravam mobilnost obravnavati ločeno za vsako anketirano naselje posebej.

Anketa na Jesenicah je pokazala, da je od 96 nosilcev in njihovih žena 31 rojenih v proučevani četrti. Od priseljenih (65) jih je največ rojenih v drugih jugoslovanskih republikah (32,3%), precej tudi na Dolenjskem (12,3%), na Gorenjskem (12,3%) in v sosednjih jeseniških občinah (16,9%). Prebivalstvo, ki je rojeno na Jesenicah, je torej samo nasledilo starše v stanovanjih, edine preselitve so bile poroke med stanovalci Ceste železničarjev. Nič nas ne preseneti visok odstotek priseljenih iz ostalih jugoslovanskih republik, saj je železarna absorbirala velik del nekvalificirane delovne sile. Normalen je tudi drugi najvišji procent priseljenih z Gorenjske in sosednjih občin. Ti predstavljajo nadaljevanje procesa dnevne migracije - selitev delovne sile v bližino industrije.

Zanimivo je tudi, da se je večina priselila direktno v to stanovanje, torej v manjvreden stanovanjski prostor. Večina (55%) živi v tem stanovanju nad lo let - polovica teh pripada socialni skupini upokojujencev in gospodinj, tretjina pa kvalificiranim delavcem - torej je že stalno naseljena. Če štejemo za obdobje, pri katerem še ne vemo, ali je naselitev prehodna ali ne, do 6 let, ugotovimo, da zajema to skoraj vse ostalo prebivalstvo. Toliko časa je naseljenih dve tretjini vseh anketiranih nekvalificiranih delavcev in polovica vseh kvalificiranih delavcev.

Zasledujmo sedaj, kako se je prebivalstvo selilo in kakšne so tendence selitve sedanjih stanovalcev. Od prejšnjih stanovalcev se jih je največ - 38,5% - preselilo v novo stanovanje, ki so ga dobili od podjetja; 15,7% jih je samo zamenjalo stanovanje v četrti, drugih 15,7% pa se jih je izselilo iz naselja. Zanimivo je, da je v boljše stanovanje v mestu šlo največ kvalificiranih delavcev: 18 od 27. Čeprav je skoraj polovica (43%) prebivalcev nezadovoljna s stanovanjem in okoljem, se 61% stanovalcev ne namerava preseliti. Od teh je največ upokojujencev (23%), nekvalificiranih delavcev (13%) in kvalificiranih delavcev (19%), torej v glavnem pripadnikov nizkih socialnih skupin.

23% jih še namerava dobiti stanovanje, ostali pa kakorkoli oditi iz četrti (zidati hišo, kupiti stanovanje, odseliti se iz kraja).

V Celju - Tovarniška pot - je samo 27 stanovalcev rojenih v proučevani četrti. Ostali - 66 - so v glavnem priseljeni iz sosednjih občin (21) in iz ostalih jugoslovanskih republik. Značilno je, da so se stanovalci najprej selili ob robu mesta in se nato priselili sem ter tu ostali, saj jih večina - 59% - živi tu že nad lo let. Spet moramo ugotoviti, da največ teh pripada prvi in tretji socialni skupini. Na drugi strani pa obdobje prehodne naselitve (o - 6 let) zajema največ nekvalificiranih delavcev.

Od prejšnjih stanovalcev jih je največ - 25,5% - odšlo iz naselja. Ostali so večinoma dobili ali zamenjali stanovanje.

S stanovanjem in okoljem je zadovoljnih 66% ljudi, a kar 80% se jih ne namerava več seliti; 4% stanovalcev nameravajo zidati hišo, pri tem pa je zanimivo, da pripadajo prvi socialni skupini. Nekateri tudi nameravajo dobiti oziroma zamenjati stanovanje. Pripomniti je treba, da večina od stanovalcev, ki so nezadovoljni, misli pri tem na slabo ozračje v bližini tovarne (plini) in ne na slabo komunalno opremljenost stanovanj. Prav slab zrak je glavni motiv odseljavanja iz tega področja.

Na Ravnah predstavlja večino anketiranih prebivalcev priseljeno prebivalstvo - 119 od 167 nosilcev gospodinjstev in njihovih žena je rojenih izven ravske občine. Največ - 52,7% od 167 - jih je iz sosednjih naselij, sledi mariborska regija - 26,3% in priseljeni iz drugih jugoslovanskih občin - 6%. Nad lo let živi tu 64% prebivalcev, 28% pa jih živi tu o - 6 let - ti pripadajo predvsem prvi in tretji socialni skupini. Medtem ko za prvo ne moremo računati, da se bo še selila, lahko pri skupini kvalificiranih delavcev pričakujemo prehodni karakter naselitve.

Od bivših stanovalcev te četrti se jih je največ izselilo iz mestnega naselja - 23,6% - ostali pa so sploh izkazali precejšno socialno mobilnost: 19,6% si je z lastnimi sredstvi dobilo stanovanje. Po vojni se je izselilo oziroma pobegnilo v tujino 13,7% prebivalcev. V to število so zajeti nekateri v vojni kompromitirani prebivalci in majhen procent delavcev, ki so za stalno odšli v tujino.

S stanovanjem je zadovoljnih 87% stanovalcev, kar delno sovпада z 84% ljudi, ki se ne nameravajo več seliti. Vendar pa je ta majhna mobilnost le navidezna, ker je bilo prav na Ravnah največ sprememb na hišah od vseh proučevanih področij. Prebivalci se torej ne izseljujejo iz slabih stanovanjskih razmer, temveč raje izboljšujejo svoj stanovanjski prostor. Večina potencialnih selitev gre na račun tistih, ki nameravajo dobiti novo stanovanje (8%) in teh, ki bodo zidali hišo (6%).

Na Glavnem trgu v Mariboru živi v glavnem priseljeno prebivalstvo. Od 149 je 40 rojenih v isti občini. Kot smo že omenili,

je glavni val prišel po vojni, ko se je center izpraznil. Tako se je od 109 prebivalcev priselilo 24% iz sosednjih severnih občin in 15,8% iz Prekmurja. Za Prekmurci je prišel še precej močan val iz sosednjih občin Hrvaške, 13,4% prebivalcev pa je priseljenih iz vseh ostalih jugoslovanskih republik. Za stalno naseljene lahko štejemo tistih 58% prebivalcev, ki žive tu že nad 10 let, medtem ko za 39% prebivalcev lahko trdimo, da je njihov obstanek tu le prehodni, saj polovica teh pripada skupini kvalificiranih delavcev, ki so še precej mobilna socialna grupa.

Od prejšnjih stanovalcev jih je 57,8% zamenjalo stanovanje, 10,9% dobilo boljše stanovanje in 7,8% odšlo v drugo naselje.

Pri tendencah preselitve upoštevamo tudi počutje prebivalstva v stanovanju in okolici. Tako v Mariboru precej sovпада 82% prebivalcev, ki so zadovoljni z okoljem s 76%, ki se ne nameravajo več seliti. 12% jih namerava zamenjati stanovanje, 8% pa dobiti boljše stanovanje v mestu. Ob tem naj še ponovimo, da je bilo pred kratkim v tem področju večje izseljevanje prebivalstva, to pa je vezano na podiranje starih hiš v Lentu zaradi graditve hidroelektrarne Srednja Drava I. Torej gre za preseljevanje administrativnega značaja. Vendar je bilo to izvršeno pred anketiranjem, tako da to prebivalstvo ni zajeto v analizi.

Na Gornjem trgu v Ljubljani je 35 od 150 prebivalcev primerne izvora, rojenih torej v anketiranem področju. Od 115 priseljenih jih je največ z Dolenjske (26,1%). S priseljenimi iz drugih republik - 13,9% - je torej 39% ljudi priseljenih iz sorazmerno pasivnih področij v Jugoslaviji. Predpostavljamo tudi, da je tu izvor večine nekvalificiranih delavcev v četrti. Trdimo lahko, da gre v glavnem za nemobilno prebivalstvo, da živi tu nad 10 let 77% ljudi, 87% pa se jih sploh ne namerava seliti.

Medtem ko se je 65% prejšnjih stanovalcev izselilo v boljša stanovanja v mesto, jih je 77% danes zadovoljnih s stanovanjem, zato je tudi odstotek tistih, ki se ne nameravajo preseliti ali pa nimajo te možnosti, tako visok.

V drugem in tudi popolnoma drugačnem področju v Ljubljani (Sibirija) je od 170 anketiranih prebivalcev 60 rojenih v tej četrti. Čeprav so fiziognomske značilnosti naselja popolnoma drugačne od Gornjega trga, lahko najdemo določene podrobnosti v strukturi in mobilnosti prebivalstva. Večina priseljenega prebivalstva tudi tu izvira z Dolenjske - 40%, ki je sploh težila proti Ljubljani. Centralni položaj, ki ga ima glavno mesto, je pritegnil prebivalce iz vseh delov Slovenije. Tako se je iz mariborske regije priselilo v Sibirijo 25 prebivalcev (ali 22,7% od priseljenih), s Primorske 13,6% in tako dalje. Od vseh se jih je 21% priselilo direktno v stanovanje, kjer živijo sedaj. 68% prebivalcev živi v stanovanju že več kot 10 let. Med temi je seveda največ upokojencev - 38%, sledi jim skupina kvalificiranih delavcev - 18%. Med naseljenimi od 0 do 6 let je po pričakovanju največ kvalificiranih delavcev - 20%, torej pripadnikov skupine,

za katero lahko pričakujemo, da se bo še selila.

Od prejšnjih stanovalcev se jih je največ izselilo v drugo naselje (38,1%), nekaj jih je tudi dobilo boljše stanovanje v mestu (21,4%). Zanimiv je tudi sorazmerno visok procent ljudi, ki so se selili samo v mejah četrti (14,3%). Delno je vzrok za zamenjavo stanovanja poroka, delno gradnja nove hiše v isti četrti.

Iz podatkov o počutju prebivalstva v tem okolju in tendencah preselitve opazimo, da imamo opravka z nemobilnim prebivalstvom; 86% gospodinjstev je zadovoljnih z razmerami, v katerih živi in kar 90% se jih ne namerava preseliti. Od teh, ki se nameravajo preseliti, jih 7% namerava zidati hišo - seveda v isti četrti.

V Kopru - Bosadruga - zasledimo največ priseljenega prebivalstva iz drugih jugoslovanskih republik. Predvsem gre za prebivalce iz sosednje Hrvaške, ki jih je pritegnilo novo pristanišče in katerih število (38) je le malo nižje od v četrti rojenega prebivalstva (50). Iz istih razlogov je tu naseljeno prebivalstvo, ki izvira z Dolenjske (8,8%), iz mariborske regije (8,8%) in z Goriškega (10,6%). Drugi vzrok so prazna stanovanja, ki jih je pustilo italijansko prebivalstvo, ki je odšlo v matično državo.

V večini primerov (94%) gre za direktno priselitev v to stanovanje. To velja za celotno skupino upokojujencev in za skupino kvalificiranih delavcev. 66% stanovalcev živi v Bosidrugi že nad lo let.

Največ prejšnjih stanovalcev se je, kot že omenjeno, po letu 1954 izselilo v Italijo (55,7%), največ v Trst. 18% prebivalstva je dobilo boljše stanovanje v mestu. V okviru same četrti se jih je preselilo malo - 2,1%.

Z razmerami je zadovoljnih 61% prebivalcev, tako se jih 77% ne namerava več seliti. Od 39% gospodinjstev, ki so nezadovoljna s stanovanjem - in ti se nameravajo v glavnem seliti - želi 13% zamenjati stanovanje, 10% pa dobiti boljše stanovanje v mestu.

SPECIFIČNOST RAZVOJA PROUČEVANIH PODROČIJ

Pri anketiranju in analiziranju izbranih četrti sem marsikdaj posplošil nekatera dejstva. S tem, ko sem formiral štiri prevladujoče fiziognomske in funkcionalne tipe, sem moral zaradi tega žrtvovati marsikateri podatek, ki je veljal specifično za določeno četrt. Tako ne prihaja do razlik samo v odnosu izbranih tipov četrti do ostalih delov mest, temveč tudi v okviru teh tipov samih.

Že v fiziognomiji četrti delavskega tipa obstajajo razlike med Cesto železničarjev na Jesenicah in četrtjo v Celju. Medtem ko je prva nastala kot delavska četrt, je izvor druge na kmečki zemlji in daje zato še danes delno podobo delavsko - kmečkega

naselja (vrtičkarstvo). V okviru tega tipa je četrť na Ravnah sploh poseben primer. Medtem, ko sta prvi dve vsaj fiziognomsko statični, doživlja staro tržno jedro na Ravnah že danes precejšnjo transformacijo. Če govorimo o Tovarniški in Cinkarniški poti v Celju kot o naselju, ki je v tem tipu na najnižji stopnji socialne lestvice in ima za mlado delovno silo samo značaj prehodne naselitve, moramo za Ravne reči, da je ta prehodnost vedno manjša in se mobilnost kaže bolj v transformaciji zunanosti in notranosti stanovanjskega prostora. Tu je tudi najmočnejša skupina kvalificiranih delavcev, od katerih lahko večjo mobilnost tudi pričakujemo.

Staromestni tip deluje precej enotno, posebno, ker je zanj značilno staro prebivalstvo v hišah, na katerih je zaradi starosti in istrošenosti individualna adaptacija praktično nemogoča. Prav tako gre v obeh primerih za večjidel nemobilno prebivalstvo, saj jim daje centralni položaj v mestu določene ugodnosti, zaradi katerih se nočejo izseliti iz še tako slabih stanovanjskih razmer.

V odnosu do drugih mestnih četrti pa nastopajo proučevana naselja le precej specifično. Specifični procesi, ki se vršijo v njih, lahko dokaj natančno potegnemo mejo z drugimi deli mesta. Tako v teh četrtih zasledimo naslednje značilne elemente in procese:

1. visok delež starih stanovanjskih zgradb.
Navidezna izjema pri tem je naselje Sibirija na Viču, kjer so stavbe zgrajene po prvi svetovni vojni in delno adaptirane po drugi. Vendar so to izredno slabo grajene in majhne stavbe, ki zaradi svoje dotrajanosti dajejo izgled starega naselja. Več kot polovica hiš v ostalih četrtih je zgrajena pred letom 1900, v Kopru celo vse.
2. visok delež starega prebivalstva.
3. staranje prebivalstva.
V vseh četrtih smo v primerjavi sedanjih stanovalcev z bivšimi ugotovili, da se delež starejšega prebivalstva nenehno veča. Vzrok temu je iskati v
4. odseljevanju mladega, mobilnega prebivalstva, največkrat otrok sedanjih stanovalcev. Ravnotežje ustvarja
5. doseljevanje prebivalstva nižjih socialnih skupin, ki je sicer tudi mlajše, a zaradi socialne nemobilnosti nima možnosti najti boljšega stanovanjskega prostora.

Tako sta značilni dve starostni kategoriji gospodinjestev. Razen na Ravnah in v Kopru je povsod

6. najvišji delež zelo mladih gospodinjestev do 35 let in zelo starih nad 50 let.

ZAKLJUČEK

Analiza četrti s šibko socialno strukturo na Jesenicah, na Ravnah, v Celju, v Ljubljani, v Mariboru in v Kopru je pokazala, da teh naselij ne moremo primerjati s podobnimi v razvitih državah, kjer jih imenujejo slum. Primerjava je nemogoča že zato, ker to niso stagnirajoča naselja, kakor to lahko trdimo za slum. Čeprav majhna, je transformacija v teh četrtih le vidna, če ne v fiziognomiji hiš, pa v notranji ureditvi stanovanj. Tu ne gre za naselja, ki životarijo ob robu družbe, temveč za v družbi živeča gospodinjstva, ki jim nizka socialna in starostna struktura ter njihova majhna mobilnost znižujejo zahteve in omejujejo možnosti za doseg višjega standarda. Pomladitev prebivalstva in doselitev prebivalstva višjih socialnih skupin lahko v določenih primerih sprožita procese, ki lahko bistveno spremenijo fiziognomijo naselij.

Na splošno velja, da se prebivalstvo teh področij stara in da v bližnji prihodnosti ne moremo pričakovati bistvenih sprememb. Vendar ima takšno prognoziranje zelo relativno vrednost. Sprememba enega samega faktorja lahko korenito poruši še tako dobro zastavljene prognoze. Zato v nalogi nisem nameraval ugotoviti bodočih procesov, ker je takšno prognoziranje negotovo in kot tako v končni konsekvenci tudi nepotrebno.

VIRI IN LITERATURA

1. James FORD: Slums and Housing, Cambridge, Harvard University Press, 1936
2. Janko OROŽEN: Zgodovina Celja, rokopis
3. Milko KOS: Srednjeveška Ljubljana
4. Vili PREMŽL: Mariborski Lent; Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 1967
5. Dolfe VOGELNIK: Stanovanjske razmere v delavskih kolonijah na področju mesta Ljubljane, Kronika slovenskih mest, 1938
6. Mirko PAK: Sodobni procesi v preoblikovanju mestnih četrti; Zbornik na VIII kongres na geografite od SFRJ eo Makedonija, Skopje 1968
7. Mirko PAK: Notranja diferenciacija mest Slovenije na primeru Ljubljane in Maribora
8. Mirko PAK: Socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest
9. Gojmir BERVAR: Zаметki sluma v Sloveniji, seminarska naloga iz družbene geografije, 1968

10. Anketiranje na Jesenicah, na Ravnah, v Celju, v Ljubljani, v Mariboru in v Kopru

11. Kartografski prikazi proučevanih področij

UDK 333.32:141.82

Tomaž MASTNAK

STANOVANJSKO VPRAŠANJE PRI MARXU IN ENGELSU

Marxovo in Engelsovo neposredno obravnavanje stanovanjskega problema predstavlja na eni strani njuni historični opisi stanovanjskih razmer, v katerih je živel tedanji delavski razred, po drugi pa polemičen nastop zoper meščanske in malomeščanske recepte za reševanje stanovanjskega vprašanja. Sama seveda ne daje nobenih receptov, zato lahko tudi tu leti nanju tista par excellence meščanska kritika marksizma, tako s strani eksplisitivnih nasprotnikov, kakor s strani tistih do njega indiferentnih (ignorirajočih ter onih, ki se jim "zamujeno udejanjenje filozofije" v ideološki kameri obscuri prikazuje kot že izpeljano "uresničenje", in jim je zato vsako nadalje vztrajajoče "filozofiranje", bodi tudi marksistično, odveč, namreč izpodbijanje vsake "praktične efikasnosti" marksizma, eksemplarično izraženo v Keynesovi karakteristiki Kapitala za zastarel ekonomski priročnik, ne samo napačen z ekonomskega gledišča, marveč tudi neinteresanten za moderni svet in brez mogočnosti uporabe v njem. Ker pa so Marxovo in Engelsovo "nemarnost", da nista pisala priročnikov, kasneje obilo nadoknadili premnogi učbenikarji s svojimi zmeraj up to date fabrikati, znanstveniki vsak s svojega gledišča korigirali "napake" in močje s smislom za praktično plat življenja nekretni teoretični "sistem" pripravili in postavili na jedilnik "modernega sveta", se lahko tu, kljub skepsi tistih, ki sicer tudi vidiijo, da je tim. stanovanjsko vprašanje danes in tu aktualno, pa menijo, da takšno ni Marxovo in Engelsovo delo, z ozirom na to vprašanje skuša pravto njuno delo "aktualizirati" oz. "reaktualizirati". Ne da bi to ostal posel, zajet kot v rezervat, kjer živali ne grizejo in jih zato ne streljajo⁺, v stilu "Marx-ENGels: O stanovanjskem vprašanju".

⁺ Kot zanimivosti se sicer lahko spomnimo, kako so pred časom poročali časopisi, da se je med krotke medvede v yellowston-skem nacionalnem parku prikradla neka prav popadljiva zverina, ki se je tako premeteno vedno prikazovala na mrhovišču, da njenega klavskega početja pazniki niso opazili vse dotlej, dokler se ni umaknila varno v druge predele.

Opis stanovanjskih razmer, ki so tedaj zadevale proletariat, najdemo v Engelsovem Položaju delavskega razreda v Angliji in v historičnih pasusih Marxovega Kapitala.

Sicer je "stanovanjska stiska" pestila tako kakor mestni, industrijski proletariat - njegove "slabo plačane sloje", v križah pa nič manj njegove "bolje plačane dele" - tudi poljedelski in rudarski proletariat, vendar so stanovanjske razmere delavskega razreda v novodobnih velikih mestih dajale povzetek te stiske. Ta so bila v prvi vrsti industrijska mesta, omogočena z iznajdbo parnega stroja kot od narave neposredno neodvisnega pogonskega sredstva, ki je omogočil koncentracijo produkcije v mestih, medtem ko jo je bilo vodno kolo razkropljalo po deželi (gl.K: 428/398), in so bila "v glavnem obljudena od delavcev" (PD: 641/304). V njih so bile namenjene proletariatu posebne "slabe četrti":

"Vsako večje mesto ima eno ali več 'slabih četrti', ki se v njih stiska delavski razred. Večkrat sicer stanuje revščina v skritih ulicah tesno ob palačah bogatinov, vendar na splošno ji je odkazan poseben okoliš, kjer jo srečnejši razredi ne vidijo in kjer naj se pretolče kakor ve in zna. Te slabe četrti so na Angleškem v vseh mestih presej podobno urejene - najslabše hiše v najslabšem delu mesta; navadno so to dvonadstropna ali enonadstropna iz opeke zidana poslopja v dolgih vrstah, po možnosti z obljudenimi kletnimi prostori, in skoraj povsod nepravilno postavljena. /.../ Ceste navadno niso tlakovane, so nagrbuljene in umazane, polne rastlinskih in živalskih odpadkov, brez odtočnih jarkov in ponikvalnic, zato pa polne stoječih smrdljivih mlakuž. Zračenje je zaradi slabe in zmešane zazidave vse mestne četrti oteženo, in ker na majhnem prostoru živi veliko ljudi skupaj, si lahko predstavljamo, kakšen zrak je v teh delavskih okrajih. Ceste poleg tega ob lepem vremenu uporabljajo za sušilni prostor" (ib. 587-8/259; prim. ib. 608-10).

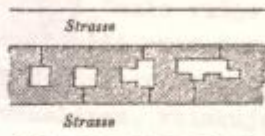
Ker se tiče zazidave teh delavskih četrti, je

"v starem mestu odločalo o razporeditvi hiš večidel golo naključje. Vsaka hiša je zazidana ne glede na druge in oglati vmesni prostori med posameznimi stanovanjskimi stavbami, se, ker nima-

jo drugega imena, imenujejo dvorišča (courts)" (ib. 62o/287).

V četrth ali delih četrti, ki so bile zazidane v času razcveta industrije, v "prvih časih vzcvetele industrije", je bila ure-ditev že načrtnejša:

"Vmesni prostor med dvema cestama je razdeljen v pravilnejša, večinoma štirikotna dvorišča, ne-kako takole (Strasse pomeni "cesta"):

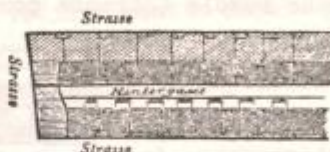
Ta dvorišča so bila že vnaprej tako zasnovana. S cest vodijo do njih pokriti hodniki. Če je bila že čisto breznačrtna zazidava zelo škodljiva za zdravje prebivalcev, ker je jemala zrak, je ta način zapiranja delavstva v dvorišča, ki so od vseh strani obdana s poslopji, še toliko bolj. V dvoriščih zaprti zrak kratkoma ne more ven; edino skozi hišne dimnike se odvaja, kadar se ku-ri. Vrh tega so hiše okoli takih dvorišč še na-vadno dvojne, po dve in dve s hrbtnimi stenami skupaj zidane, kar zadostuje, da temeljito zrače-nje s preprihom sploh ni mogoče. Ker se cestna po-lICIJA za bazmere v teh dvoriščih ne briga in ker vse mirno obeleži, kar se noter vrže, se ne smemo čuditi nesnagi ter kupom pepela in smeti, ki jih najdemo tam" (ib. 62o-1/287-8).

"V poznejši dobi" je zahteva ekonomičnejše, racionalnejše izra-be prostora narekovala zazidavo, ki je opustila zidanje posamič-nih delavskih hiš ter vpeljala serijsko zidavo, ki je poleg ome-njene racionalizacije prostora omogočala tudi racionalizacijo pro-dukcijskega procesa:

"posamezni podjetnik sezida kar eno ali več ulic. Te ceste pozidajo potem takole: V prvi vrsti - glej risbo spodaj - so prvorazredne delavske hi-še; te so tako srečne, da imajo vrata na zadnjo stran in majhno dvorišče, zanje se plačuje naj-

višja najemna. Za dvoriščnim zidom teh hiš je ozka ulica, notranja pot (back street), ki je na obeh koncih zazidana in v katero pelje ozka steza ali pokrit hodnik od strani. Za hiše, ki leže ob tej notranji ulici, se plačuje najmanjša najemna in so sploh najbolj zanemarjene. Zadnje steno imajo skupno s tretjo vrsto delavskih hiš, ki gledajo na nasprotno stran, na drugo cesto; zanje se plačuje manjša najemna kot za prvo vrsto, pa večja kot za drugo vrsto. Zazidava cest je torej nekako takole:

S to zazidavo se sicer doseže za prvo vrsto hiš precej dobro zračenje in tretja vrsta vsaj ni na slabšem kot podobne hiše pri prejšnjem načinu zazidave, zato je pa srednja vrsta najmanj tako slabo zračena kot hiše na dvoriščih in je notranja ulica sama zmeraj prav tako umazana in odurna kot ta dvorišča. Podjetniki dajejo temu načinu zazidave prednost, ker jim varčuje s prostorom in jim daje priložnost, da lahko v prvi in tretji vrsti hiš, bolj plačane delavce uspešneje izrabljajo z višjimi najemninami" (ib. 621-2/288-9).

Nič manj karakterističen ni način zazidave delavskih hiš:

"Zidovi teh delavskih hiš so tako tenki, kot jih je le mogoče narediti. Zunanji zidovi, ki nosijo kletne prostore, pritličje in ostrešje, so debeli največ eno celo opeko. Opeke so v vsaki vodravni plasti zložene druga ob drugo po daljši stranici ( ), videl sem pa tudi marsikatero delavsko hišo iste višine, /.../ pri katerih /.../ so bile opeke položene ne po širini, temveč po dolžini druga ob drugi, tako da so se dotikale ožje stranice ( ). To delajo nekaj zato, da varčujejo z gradivom, nekaj pa tudi zato, ker stavbeni gospodarji niso nikdar lastniki zemljišč, ampak so ga po angleških običajih vzeli samo v zakup za dvajset, trideset, štirideset, petdeset ali devetindevetdeset let, nakar z vsem, kar je na njem, pripade nazaj prvotnemu posestniku

niku, ne da bi bil ta dolžan za storjene naprave plačati kakšno odškodnino. Naložbe torej zakupnik tako preračuna, da so po poteku pogodbenne dobe tako brez vrednosti, kot le mogoče⁺ (ib. 623-4/289-90).

Poleg te "skopušnosti pri prvotni zidavi" lántniki stanovanj zamenarjajo vsa popravila, tako da stanovanja, ki so povrh vsega, ob krizah, pogosto prazna, naglo propadajo. Ob tem ni težko videti, da se na ta način "potrati" veliko naloženega denarja, in kako bi bilo, po drugi strani, z "malo višjo prvotno naložbo in poznejšimi popravili" mogoče doseči prav temu nasprotno stanje, "solidne" materialne stanovanjske razmere. Vendar tako tu na pojavnem nivoju, kakor na temeljnem, vtiskujejo konkretna zgodovinsko-historična družbena razmerja materialnim življenjskim pogojem/razmeram svojo formo.

Razen tega, da delavci stanujejo v slabih, vlažnih in umazanih hišah, da so "ceste, ki jih zavzemajo, večidel v najslabšem in najbolj nečednem stanju in so bile speljane ne oziraje se na potrebe zračenja, ampak samo glede na stavbenemu gospodarju dote-kajoči dobiček", da so - mimo tega, da že samo kopičenje prebivalstva v velikih mestih skrajno neugodno vpliva na zdravstveno stanje prebivalcev, da ozračje nikdar ne more biti tako čisto in imeti toliko kisika, kot ga imajo podeželski okrajji, ter da dihanje in izgorevanje porabi tolikšne količine le-tega, ki se dajo le s težavo nadomestiti, ker mestni način zazidave že sam na sebi otežuje zračenje, ogljikov plin, ki se pri tem razvija, pa zaradi svoje specifične teže ostane na cestah, medtem ko glavni zračni tokovi vejeje nad strehami hiš, zaradi česar pljuča prebivalcev ne dobe potrebne količine kisika, kar ima za posledico telesno in duševno oslabeledost in dušitev življenjske moči ter obolevanje in bolehanje za dolgotrajnimi ponavljajočimi se boleznimi (ib. 667/325-6) - delavske četrti - z zelo slabo urejenimi, ali pa sploh brez kanalizacije, odtočnih kanalov, stre-

⁺ Lanskemu potresu v Furlaniji so najslabše kljubovala ravno nova in novejša "množična" stanovanja.

nišč: s kopičenjem smeti, odpadkov in iztrebkov, po eni strani, po drugi pa, poleg že tako slabe prezračенosti in sploh nepre-
zračljivosti, ker so delavska stanovanja postavljena ne samo v
bližini tovarn, temveč v tej bližini na tisti strani, kamor po-
navadi nese dim, ter, ne nazadnje, z najpičlejšo preskrbo z vo-
do in še to z najslabšo vodo, medtem ko so, po drugi plati, re-
ke tudi že preveč zasvinjane, da bi bila njihova voda še za kaj
uporabna - še posebej nezdrave in neprijetne, buržuazija pa re-
agira na tako stanje s priložnostnimi izboljševalnimi akcijami
le tedaj, ko naravne posledice družbenih razmer, v katere je
ujet proletarijat, npr. kužne bolezni, začnejo ogrožati tudi nje-
no existenco, razen tega, torej, so delavska stanovanja

"na splošno slabo postavljena, slabo zidana, slabo
vzdrževana, slabo zračena, vlažna in nezdrava. Stanovalci se morajo omejiti na najmanjši prostor
in v večini primerov spi najmanj ena družina v
eni sobi. Kot bi ne bilo dovolj, da imajo pokvar-
jen zrak na ulicah, jih zapro po ducat v eno so-
bo, tako da jih zrak, ki ga morajo ponoči vdiha-
vati, dobesedno duši. Npr. stanja oprema stanovanj
je borna in se različno stopnjuje do popolnega
pomanjkanja tudi najpotrebnejšega pohištva" (ib.
642, 668/304, 326).

Meščanska kritika, "pod farškim vodstvom", ki ekonomske proble-
me svojega sveta rešuje z zatekanjem v moralo tega istega sveta,
odkoder potem obstreljuje "realno strukturo/podobo" z njenim
"idealnim izrazom", seveda vidi v stanovanjski stiski proleta-
riata moralen problem, ki ga pa ni težko razvozlati v stisko
njene morale. "Delavec ne more ubežati družini", ker "ne more
uiti družbenemu redu, dokler ta obstoji", hkrati pa mu ta isti
"družbeni red", ki mu zapoveduje družino kot zakon, napravlja
"družinsko življenje nemogoče" (ib. 704/356), namreč delavska
stanovanja so tako prenatrpana, da v njih ni prostora za tisto,
kar bourgeois imenuje moralo, in tista imenitna institucija dru-
žina, ki v njegovih rokah v "najnežnejših letih" zmodelira člove-
ka v miselno-fiziološko/biološko meščana, moralnega individua,
se tu, potem, ko je proletarijat stiščan vanjo, od znotraj raz-
kraja, ti razkrojki pa grozijo aficirati zdravo meščansko formo

"produkcije ljudi". Ko meščanska družba priravnava vse razmere, v katerih živi delavski razred, svoji "produkciji stvari", glede na maksimalno produkcijo buržoaznega družbenega bogastva, spodjeda svojo formo "produkcije ljudi" ter ji tako pokaje tla pod nogami prav tedaj, ko se jih najbolj trudi utrditi (neko kasnejše obdobje naše predzgodovine označuje ravno obratna situacija).

Brloge, v katerih živi proletarijat, vidijo buržuji predvsem kot "brloge grehe". Po eni strani delavce "izpostavljajo najbolj razburljivemu menjavanju razpoloženja, da kolebajo med strahom in upanjem", "jih gonijo kot divjačino in jim ne dajo počitka in mirnega uživanja življenja" ter jim "odtegnejo vse užitke", boljše: možnosti vseh drugih užitkov "razen spolne naslade in pijače, nasprotno pa vsak dan z delom popolnoma izčrpajo njihove telesne in duševne moči in jih s tem neprestano dražijo do blazne nezmernosti v obeh užitkih, ki jim ostaneta" (ib. 668/327); po drugi strani pa obtožujejo, da so nezmerni in nevzdržni, da "živijo kakor svinje, odrasli fantje in dekleta, matere in očetje, vsi spijo v isti sobi", jadikujejo, da prepolna stanovanja, kjer pač že fizikalni zakoni izsiljujejo fizične dotike in stike, uničujejo "sleherno spodobnost", tako da se tu dogaja "takšno umazano mešanje človeških teles in telesnih opravil, takšno razkazovanje spolne golote, da to ni več človeško, temveč živalsko", ter ugotavljajo, da "mladi poročeni pari niso (pač: so) spodbudna šola za odrasle brate in sestre v isti spalnici".

Ne gre samo za to, da se tu odstira skrivnost meščanske družbe: produkcija, vtem ko se razkazuje "produkcija ljudi", sicer skrita v za to posebej oddeljeni prostor buržoaznega apartmaja, v svoji otipljivo-neposredni formi, temveč se krši, ne za plotom, ekskluzivnost privatne lastnine telesa "zakonskega druga", "intimizira" neporočeno, "zagreši" incest etc., poleg tega, da se ne spoštujejo in se ne morejo spoštovati različne "norme", "vrednote", "zahteve" ipd. vladajočega razreda, tako da tu celo pri "dekletih" vlada "groba nemoralnost že v zgodnjih letih",

"predrznost in brezsrarnost". Kulturna meščanska omikanost se pri soočenju s takim stanjem, naj gre za proletariats XIX. stol. ali "barakarska naselja" XX. stól., seveda ne bo vznejevoljila nad kulturo, ki postavlja večji del družbe v bedo, nad bedo kulture, marveč se bo zgrozila nad "kulturo bede". To "nemoralnost", to "kulturo bede", ki se prikazujeta kot "napaka" delavcev in izhajata "iz neobrzdanih želja po uživanju, iz nepremišljenosti in neprilagodljivosti družbenemu redu in vobče iz nezmožnosti, žrtvovati trenutni užitek bolj oddaljeni koristi." (ib. 703/355), ter v tem subverzivno delujeta na buržoazno krepčnost in kulturnost, ki ravno nasprotno temu stalno brzdata željo po uživanju, oz. jo perpetuirata kot prav željo, odlagajoči užitek vedno znova v neskončnost, skozi premišljeni in prilagodljivi družbenemu redu, zmeraj žrtvujoči se, to osvobajajočnost - tu konkretno: stanovanjske bede, se potem buržoazija trudi skanalizirati, tako kot je sicer vpeljala kanalizacijo, ko je kopičenje dreka v proletarskih četrtih začelo ogrožati njen dobri duh in tudi zdravje, iz zanikovalnosti oz. izključujočnosti vsaj v konstitutivno obrobje meščanskega sveta.

Kolikor je prikaz v Položaju delavskega razreda v Angliji bolj zbiranje materiala za analize (kar je velika vrednost tega dela), figurira tisti v Kapitalu kot ilustracija analize kapitalsko - blagovnega sveta. Potem ko se je ukvarjal z delavcem med njegovo družbeno funkcijo, se Marx odloči, da ga bo opazoval tudi "zunaj delavnice": "Za popolno osvetlitev zakonov akumulacije je treba obrniti pozornost tudi na njegov položaj zunaj delavnice, njegove prehranjevalne in stanovanjske razmere" (K 738-9/683).

Če naj se kapital akumulira, če naj se torej presežna vrednost spreminja v kapital, in to v najvišji možni meri, mora kapitalist minimizirati tisti del dane presežne vrednosti, ki jo namenja lastnemu konsumu, zakaj ta del je za akumulacijo zgubljen, samemu kapitalistu, katerega "dejanje in nehanje sta le funkcija v njem z voljo in zavestjo obdarjenega kapitala", figurira

njegov "lastni privatni konsum kot ožopanje akumulacije njegovega kapitala" (ib. 668/619), in pojmuje tako "akumulacijo kot `odrekanje` svojemu nagonu za uživanjem" (ib. 669/620). Toda ta kapitalistov osebni asketizem pač ne razlaga npr. proletarčeve stanovanjske bede, tako kot tudi s tem njegovim asketizmom za družbo rešeno bogastvo ne pade v roke temu drugemu. Gre za to, da personificirani kapital od delavcev - toda, kot poudarja Marx v Očrtih: samo od svojih delavcev - zahteva "vzdržnost" in odrekanje". Z drugimi besedami: ne gre za razdelitev že sproducirane presežne vrednosti, marveč za produkcijo presežne vrednosti, torej ne za kapitalistov, temveč proletarčev konsum: ker se vrednost delovne sile določa tako kot vrednost slehernega drugega blaga z delovnim časom, ki je potreben za njeno produkcijo in reprodukcijo, in je tako enaka - ker se za produkcijo-reprodukcijo delovne sile potrebni delovni čas izkaže za delovni čas, ki je potreben za produkcijo življenjskih potrebščin, s katerimi se vzdržuje mezdni delavec - vrednosti življenjskih potrebščin, ki so potrebne za vzdrževanje njenega posestnika, velja, da manj kot delavec individualno konsumira, a da pri tem ohrani/reproducira svojo delovno zmožnost, manjša je vrednost njegove delovne sile, večja je vrednost, ki si jo lahko prilašča kapitalist. "Z družbenega stališča je torej delavski razred, tudi zunaj delovnega procesa, ravno tako pritiklina kapitala kot mrtvi delovni instrument. Sama individualna konsumpcija je znotraj gotovih meja le moment reprodukcijskega procesa kapitala" (ib. 646/598-9). Kapitalist se trudi nasloniti razširjeno reprodukcijo kapitala na enostavno reprodukcijo delovne sile in "kapitalistično ekonomiziranje delovnih pogojev" (ib. 524/488) zadeva potemtakem tudi delavčevo individualno konsumpcijo, ki je v očeh kapitala upravičena samo kot samoovekovečenje delovne sile, kot produkcija zgolj "tuje bogastvo producirajoče sile" (gl. ib. 645/598). Ta ekonomizacija/minimalizacija prehranjevalnih, stanovanjskih itd. pogojev obstoja razreda mezd-
nih delavcev (če smo danes pod vtisom stalnega agresivnega spodbujanja h konsumu, prišepetovanja stalno "novih potreb", gre predvsem za to, da je "ekonomizacija delovnih pogojev" privzela

novo formo in da se je težišče kapitalistovega profitiranja prevesilo na profitiranje "pri tistem, kar delavcu da" - gl. ib. 644/597-) je pač nujna zaradi donosnejšega izkoriščanja: "kapital se nič ne sramuje, da deloma nevarne, deloma poniževalne pogoje, v katere vklepa delovanje in bivanje delavcev, `opravičuje` s tem, da je to nujno zaradi donosnejšega izkoriščanja" (ib. 754/696). - Marx tako sklepa:

"Kolikor hitreje se akumulira kapital v kakem trgovskem ali industrijskem mestu, toliko hitreje doteka vanj človeški material, ki ga je mogoče izkoriščati, in toliko bolj bedna so zasilno urejena delavska stanovanja."

*Kolikor večja je centralizacija produkcijskih sredstev, toliko večja je ustrezna nakopičenost na istem prostoru in stanovanjske razmere delavcev so potemtakem toliko bolj bedne, kolikor hitreje raste kapitalistična akumulacija. Vsakdo vidi, da so `izboljšave` (improvements) mest, ki spremljajo naraščanje bogastva, s p odiranjem slabo zgrajenih mestnih delov, z zidanjem palač za banke, velike trgovine itd., z razširjanjem cest za poslovni promet in razkošne kočije, z uvedbo cestne železnice itd., v zvezi z naprikritim pregnanstvom siromakov v čedalje slabša in čedalje bolj obljudena zakotja. Po drugi strani pa je vsakomur znano, da se stanovanja dražijo obratno sorazmerno z njihovo kakovostjo in da špekulanti izkoriščajo s hišami rudnike bede z večjim dobičkom in manjšimi stroški, kakor so kdajkoli izkoriščali rudnike v Potosi."

"Tudi boljše situirani del delavskega razreda hkrati z malimi trgovci in drugimi deli malega srednjega razreda zajema čedalje bolj prekletstvo teh nizkotnih stanovanjskih razmer, in sicer v sorazmerju s tem, kakor napredujejo `izboljšave` in hkrati z njimi rušenje starih hiš in cest, kakor se množijo tovarne in prihaja vedno več ljudi v glavno mesto in se zato dvigajo najemnine obenem z mestno zemljiško rento". (ib. 747, 743-5/690, 687-9)

Po drugi strani je stanovanjska stiska konstitutivni element

* Prim., za "sodobnost", Jörg Kirschenmann: K prezidavi mest, Casopis za kritiko znanosti etc. št. 12/1975

rezervne industrijske armade, tj. tistega "odvečnega prebivalstva", ki je absolutno razpoložljivo za spreminjajoče se potrebe kapitala: "za spremenljive potrebe večanja vrednosti (Verweßungsbedürfnisse) ustvarja ta armada - neodvisno od pregrad dejanskega naraščanja prebivalstva - človeški material, ki je vedno pripravljen za izkoriščanje", in zatorej "eksistenčni pogoj kapitalističnega načina produkcije" (ib. 714/661). Medtem ko urejene stanovanjske razmere, morda lastno stanovanje, stabilizirajo in krajevno fiksirajo nosilce delovne sile, jih stanovanjska stiska lokalno ne veže in jih ohranja mobilne, pač glede na potrebe kapitala v tem ali onem kraju.

Tako kot je stanovanjska stiska po eni strani nujni produkt "akumulacije ali razvoja bogastva na kapitalističnem temelju", je po drugi strani obratno, pogoj in vzvod kapitalistične akumulacije.

Polemično obravnava stanovanjsko vprašanje Engëls v seriji člankov, uperjenih zoper malomeščanske - nemškega proudhonista Müllbergerja oz. Proudhona - in velikoburžoazne - E. Saxa - napotke, kako odpraviti stanovanjsko stisko, kasneje objavljenih v knjižni obliki z naslovom O stanovanjskem vprašanju (napisano 1872-73).

S Proudhonovimi revolucionarnimi dekreti, inclusive o "Propriété immobilière: Bâtiments", sta se Marx in Engels ukvarjala sicer že v začetku petdesetih let, ko je najprej Marx referiral Engelsu o Proudhonovi knjigi *Idée générale de la Révolution au XIX siècle* - Marx je tedaj, da bi se nekoliko izkopal iz denarne stiske, nameraval tiskati krajšo kritiko te knjige, vendar ni našel založnika - ter ga vprašal, kaj misli "o tem receptu" nakar sta v nekaj naslednjih pisnih Proudhonov "nesmisel" podrobneje kritično obdelala (gl. MEW 27:297-318/Marx-Engels: *Frepiska*, tom. I: 237-253).

Medtem ko Proudhon meni rešiti stanovanjsko vprašanje, v skladu

s celo svojo koncepcijo "liquidation sociale", z odkupom stanovanjskih zgradb, ki naj potem preidejo pod komunalno upravo, in sicer na ta način, da naj vsako plačanje najemnine velja kot akonto plačanja lastnine, tako da ima za najemnika plačilo vsakega obroka vrednost/veljavo proporcionalne in nedeljive udeležnosti pri lastništvu hiše, v kateri stanuje, vse dokler ni hiša lastniku-najemodajalcu na ta način odplačana ter najemniki poslej uživajo stanovanje, plačujoč ga le glede na proizvodno ceno zgradbe (au prix de revient de bâtiment) (ib. 299-300/239), torej z odpravo najemnine kot oblike obresti, pa Engels odkrije iluzoričnost te zamisli rešitve, ko pokaže, da se po Proudhonu sicer "odpravljajo obresti in zemljiška renta, ne pa profit" (ib. 308/247), Marx pa zaključuje, da se s tem "buržoazna družba ohranja, opravičuje in oropa samo svoje mauvaise tendence" ter da je "liquidation sociale samo sredstvo, da bi `zdrava` meščanska družba mogla začeti od kraja" (ib. 312/250) - "iluzoričnost torej, ker je rešeno ne stanovanjsko vprašanje, ampak buržoazna družba, ki stanovanjsko vprašanje nujno producira."

Dvajset let kasneje je Engels, v skladu z med njim in Marxom dogovorjeno razdelitvijo dela, najprej napisal "članek o stanovanjski stiski in proti absurdnim proudhonističnim zgodbam, ki jih je o tem prinesla vrsta (Mülbergerjevih) člankov v `Volksstaatu` (nemškem socialdemokratskem partijskem glasilu)" (MEW 33:456), ki mu je sledila kritika buržoaznega reševanja stanovanjskega vprašanja ter še en nastop zoper nemški malomeščanski socializem; 1887 je članke ponatisnil v knjižni izdaji, kar mu je narekovala močna zastopanost "buržoaznega in malomeščanskega socializma", ki je na eni strani v podobi "katedrskih socialistov in vsakovrstnih človekoljubov" ohranjal pri življenju zgodovinsko že prevladana stališča, po drugi pa se je inkorporiral tudi v samo partijo (gl. SV 347/650). Končno Engels opozarja, da se "ti članki ne omejujejo na golo polemiko proti Proudhonu in njegovim nemškim predstavnikom", marveč vsebujejo "tudi predstavitev najinega (Marx-Engelsovega) lastnega pojmovanja" (ib.

346/694).

Engels najprej pove, da je stanovanjska stiska prizadevala vse zatirane razrede vseh časov, da pa je za sodobni delavski razred samo ena drugotnih neprilik, zgolj pojavna forma bitne zasuznjenosti mezdnih delavcev, ter da malomeščansko in meščansko človekoljubje posvečata temu vprašanju toliko pozornosti ne zgolj zaradi njegove otipljivosti - v nasprotju z nevidnostjo bistva proletarčeve pozicije -, marveč predvsem zato, ker prizadeva ali vsaj grozi zlasti mali buržoaziji in posredno tudi veliki:

"stanovanjska stiska je precej enakomerno prizadevala vse zatirane razrede vseh časov. Samo z enim sredstvom lahko odpravimo to stanovanjsko stisko: s tem, da odpravimo izkoriščanje in zatiranje delavskega razreda po gospodujočem razredu nasploh. - Kar razumemo danes kot stanovanjsko stisko, je posebna zaostritev, ki so jo doživle slabe stanovanjske razmere delavcev zaradi nenehnega priliva prebivalstva v velika mesta, silno naraščanje najemnin, še večja gneča stanovalcev v posameznih hišah in za nekatere nemogućnost, da bi si sploh mogli najti streho. In o tej stanovanjski stiski se toliko razpravlja le zaradi tega, ker ne prizadeva samo delavskega razreda, temveč z njim vred tudi malo buržoazijo." "Predvsem s temi nadlogami, ki prizadevajo hkrati delavski razred in druge razrede, zlasti malo buržoazijo, se malomeščanski socializem /.../ najrajši ukvarja". "Pa tudi velika buržoazija ima pri tem velik, čeprav indirektn interes. Moderno prirodoznanstvo je dokazalo, da so tako imenovani 'slabi okrajji', kjer stanujejo delavci v gosto natrpanih stanovanjih, plodišča vseh tistih nalezljivih boleznih, ki od časa do časa tepejo naša mesta. Kolera, tifus, tifoidne mrzlice, koze in druge uničevalne bolezni širijo svoje kali po okuženem zraku in zastrupljeni vodi teh delavskih okrajjev; tam te bolezni skoraj nikdar ne ponehajo; kakor hitro so okoliščine ugodne, se razvijejo epidemije in silijo nato prek svojih plodišč v bolj zdrave in zračne mestne predele, kjer stanuje kapitalistična gospoda. Kapitalistično gospostvo si ne more brez kazni dovoljevati, da povzroča epidemične bolezni med delavskim razredom; posledice padajo nanj nazaj

in nagle smrti gospodarji med kapitalisti prav tako brezobzirno kakor med delavci. Brž ko je bilo to znanstveno ugotovljeno, so se razvneli človekoljubni burgeois v plemeniti tekmi za zdravje svojih delavcev. /.../ Pričeli so preiskovati stanovanjske razmere in skušali odpraviti vsaj najbolj kričeče pomanjkljivosti."

"Stanovanjska stiska delavcev in male buržoazije v naših sodobnih velikih mestih je ena izmed neštetihi manjših drugotnih neprilik, ki izhajajo iz sedanjega kapitalističnega načina produkcije". (ib. 356-7, 359, 383-4/213-4, 215, 233)

Medtem ko je za družbo kapitalne blagovne produkcije temeljna in konstitutivna menjava nekega posebnega, specifičnega blaga, blaga s posebno lastnostjo, da je njegova uporabna vrednost večja od njegove menjalne vrednosti, in s prodajo in uporabo katerega se družba šele more producirati in reproducirati kot kapitalna, namreč delovne sile, gre tu, pri stanovanjskem vprašanju, pri najemanju ali kupovanju stanovanja, za "navadno prodajo blaga (einfacher Warenverkauf)" oz. za prodajo "navadnih" blag: "to ni posel med proletarcem in burgeois, med delavcem in kapitalistom; najemnik - celo če je delavec - nastopa kot premožen človek, ki je moral svoje posebno blago, svojo delovno silo, že prodati, da lahko z izkupičkom, ki ga je zanjo dobil, nastopa kot kupec užitka stanovanja, ali pa mora biti zmožen dati poroštvo za skorajšnjo prodajo svoje delovne sile" (ib. 359-60/216).

Ko je Engels tako orisal zgodovinsko-historične socialne dimenzije "stanovanjskega vprašanja", se loteva pretresanja obojih rešitvenih receptov. Na kratko: "Jedro tako velikoburžoazne kakor malomeščanske rešitve 'stanovanjskega vprašanja' je, da bo delavec lastnik svojega stanovanja" (ib. 348/650).

Pri proudhonistu kot zgoraj pri Proudhonu: najemniki spremenjeni v kupce, plačana najemnina se računa kot obročno plačilo za vrednost stanovanja, dokler ni po določenem času stanovanje odplačano lastniku ter preide v last bivšega najemnika, oz. ta

postane lastnik svojega stanovanja in družba "skupnost neodvisnih svobodnih lastnikov stanovanj". Medtem ko je najemnik prej moral plačati v obliki najemnine dva- ali večkratno vrednost hiše, ker si lastnik pač ni dal le povrniti kapitala, ki ga je bil vložil v gradnjo hiše in morebitna popravila, ampak je z najemnino izžemal tudi zemljiško rento, obresti in profit od tega kapitala, kar je v danih družbenih pogojih čisto naravno, vendar pa za filistrskega socialista v nasprotju z "justice éternelle" oz. z "idejo večne pravičnosti", zdaj ta socialist, da bi življenje uskladi s svojo "večno pravičnostjo", "zapove, da se mora to nehati; v hišo naloženi kapital ne sme donašati obresti in kolikor predstavlja kupljeno zemljiško posest, tudi ne zemljiške rente" (ib. 369/223). V Marxovi in Engelsovi korespondenci izrečena kritika ostane: ta proudhonizem ne odpravlja profita, pač pa prepoveduje profit samo eni vrsti kapitalistov in to tisti, ki delovne sile sploh ne kupuje, ki uporabnika svojega blaga torej sploh ne sili, neposredno, producirati presežne vrednosti, torej ne ukinja produkcije presežne vrednosti, marveč dekretira drugačno razdelitev vedno že sproducirane presežne vrednosti: "S tem se prav nič ne dotakne kapitalističnega načina produkcije, temelja sedanje družbe" (ib.), "Proudhonov plan za rešitev družbe je vseskozi na tleh buržoazne družbe gibajoča se fantazija" (ib. 441/279).

Pri velikoburžoaznem filantropu, kot rečeno, tudi izjavljanje, "da je mogoče stanovanjsko vprašanje dokončno rešiti le tako, da se prenese lastnina stanovanj na delavce" (ib. 391/239). Toda ta mojster ne pretvarja delavca samo v lastnika, marveč kar v "kapitalista". Potrebno je le varčevati. Pot osvetljuje zvezda repatica "socialne ekonomije", "vede", ki "nam nudi" "skupek sredstev in poti", "da bi na osnovi njenih 'železnih' zakonov v okviru sedaj vladajočega družbenega reda povzdignili tako imenovane neposedujoče razrede na raven posedujočih", zvezda meščanskega socializma, ki "hoče ohraniti vzrok vsega zla v današnji družbi in hkrati odpraviti to zlo", "odpraviti socialne neprilike, da bi zagotovil obstoj buržoazne družbe", hoče buržoazne

zijo brez proletariata" (ib. 386-7/235), za kar hoče dvigniti proletariata v buržoazijo.

Na ta meščanskosocialistični klic po delavčevem pomeščanjenju, ki naj ga dvigne iz barbarskega na človeški nivo buržoaznega lastništva, Engels odgovarja, da "čim bolj (delavec) varčuje, toliko manjšo mezdo dobi. Ne varčuje torej zase, marveč za kapitalista" (gl. ib. 392-4/240-1).

Toda ker je ta Saxova rešilna zamisel vseeno še na "področju idealov", sestopi pri reševanju stanovanjskega vprašanja še malo v "območje dejanskosti", zadene ob kotažni in kasarniški sistem delavskih stanovanj, skuša zopet vzplavati pri "delavskih kolonijah" ter pristane pri predlogu, naj "delodajalci, tovarnarji priskrbijo delavcem primerna stanovanja, bodisi da jim jih sami zgradijo, bodisi da spodbujajo delavce in jim pomagajo, da si sami gradijo stanovanja, s tem, da jim dajo stavbišča, posojajo gradbeni kapital (morda bi se reklo danes "stanovanjsko posojilo") itd.", kar Engels razočarajoče pojasnjuje z angleškimi podeželskimi tovarnarji, rekoč da so ti

"že davno spoznali, da graditev delavskih stanovanj ni le nujnost, da so delavska stanovanja ne le del tovarne same, temveč da jim donajajo tudi lep dobiček. V Angliji so nastale na tak način cele vasi, od katerih se je marsikatera razvila kasneje v mesto. Delavci pa, namesto da bi bili hvaležni svojim človekoljubnim kapitalistom, so se že od nekdaj upirali temu 'kotažnemu sistemu'. Ne le da morajo plačevati za hiše monopolne cene, ker tovarnar nima konkurentov; ob vsaki stavki so takoj brez strehe, ker jih tovarnar nemudoma pomeče na cesto in jim s tem vsak odpor zelo oteži" (ib. 398-9/245).

Poleg tega se da delavce tako "na polfevdalen način prikleniti na njihovega kapitalista" (ib. 354/655). In to je zdaj, če ostaneta ob strani še dr. Saxovi odrešenjski zamisli z "delavsko samopomočjo" in "državno pomočjo" (gl. ib. 405 sl./250 sl.), reakcionarno jedro tako malo- kot velikoburžoaznega, četudi

buržoazno-socialističnega, poskusa "reševanja" stanovanjskega vprašanja kot stanovanjskega vprašanja, ki se oba - kljub "metodični" razliki med njima, namreč, da se prvi zasnavlja na "rešilnem skoku iz ekonomske dejanskosti v juridično frazo", tj., rešuje zgubo "ekonomske povezanosti" s sklicevanjem na "večno pravičnost" (ib. 362/218), na prestavljanju "iz ekonomije v juristarijo", drugi pa na prestavljanju iz "ekonomije v moralo", tj., ob pripoznanju zakonov kapitalsko-blagovne produkcije za "železne naravne zakone" in s tem povlečenim sankcioniranjem nesprenemljivosti/nedotakljivosti le-teh ter hkratnemu hotenju "odpraviti njene neljube, toda nujne posledice", mu "ne preostane nič drugega, kakor da bere kapitalistom moralne pridige, katerih čustveni učinki pa se takoj razblinijo v meglo pod vplivom privatnih koristi in po potrebi tudi zaradi konkurence" (ib. 388/237) -, oziroma, na drugem koncu, ob tem, da ne eden ne drugi ali ne poznata ali ne smeta poznati ekonomske dejanskosti in razlagati stanovanjske stiske iz obstoječih razmer, jo prvi izvaja iz nepravičnosti teh razmer in neusklajenosti gospodarskega življenja z "večno pravičnostjo", drugi pa "z moralnimi frazami" "iz hudebnosti ljudi, tako rekoč iz izvirnega greha" (ib. 388/236) - iztečeta v zahtevo, naj delavec postane lastnik svojega stanovanja:

Gre prav za miniranje proletarske pozicije kot iztrganosti iz zraslosti dela z njegovimi objektivnimi pogoji, pozicije "brezobjektnosti, čiste subjektivnosti" (Marx), "popolne praznosti, brez določbenosti in brez vsebinskosti", pozicije "čistega nič", v tem ko se mezdnega delavca znova pripenja na zemljo: hišico in vrtilček, pribija na križ obstoječega in križa z njim, ko se skuša znova upostaviti nekaj, kar je "zgodovina že davno vrgla čez krov" (ib. 440/278), ter pri tem upa, "da bodo delavci hkrati s spremembo svojega proletarskega položaja, do katere bi morali priti s pridobitvijo hiše, zgubili tudi svoj proletarski značaj in postali spet upogljivi potuhnjenci, kakršni so bili njihovi predniki, ki so tudi bili hišni posestniki" (ib. 394/242), da bi se tista popolna praznina zapolnila s, kot

pravi Sax, "podzavestnim občutkom o pomenu gospodarske pridobitve, ki jo izraža zemljiška posest"... Pomen "domačega ognjišča" so v svoji nezmotljivi reakcionarnosti odprto pokazali ideologi "farške birokracije" (Marxov izraz): "človek" postane "pravi proletarec" šele, če je tudi brez, seveda svojega, "dóma" (gl. Krek: Izbrani spisi, III. zv. str. 424), in "tisto veliko vprašanje", kako se rešiti proletarske nevarnosti, se zato glasi, "kako se rešiti proletarstva brez doma" (Ušeničnik: Sociologija, str. 554), medtem ko na drugi strani "pravo" lastništvo "dóma" izoblikuje "zavest", ki "vzpodbuja delavca na delo, varčnost, zmernost, neguje rodbinski čut in ga varuje prevratnih idej. Lastni dom je tudi dom stalnosti in ljubezni do reda" (ib. 668).

Engels zato toliko ostreje kritizira proudhonizem, ker take in podobne koncepcije zanaša najbližje delavskemu gibanju: na Müllbergerjeve tožbe, da "socialna vihra" podira "domače ognjišče", to "pravo središče moralne in družinske eksistence", zaradi česar da je "sodobni proletarec" na slabšem kot ^{je} Troglodit, Avstralec in Indijanec s svojimi jamami in ilovnatimi kočami, odgovarja:

"V tej jeremijadi se nam kaže proudhonizem v vsej svoji reakcionarni podobi. Da bi se rodil sodobni revolucionarni proletarski razred, je bilo absolutno nujno prerezati vez, ki je še vezala delavca minule dobe na zemljo. Ročni tkalec, ki je imel poleg svojih ročnih statev še hišico, vrtiček in njivico, je bil pri vsej svoji bedi in ob vsem političnem pritisku miren, zadovoljen mož, "bogu vdan in pošten", ki je snemal klobuk pred bogatini, farji ter državnimi uradniki in bil notranje vseskozi suženj. Ravno sodobna velika industrija, ki je napravila iz delavca, priklenjenega na zemljo, izobčenega, vseh tradicionalnih vezi in verig prostega proletarca brez kakršne koli lastnine, ravno ta ekonomska revolucija je ustvarila pogoje, ki je edino v njih mogoče napraviti konec izkoriščanja delavskega razreda v poslednji obliki tega izkoriščanja, v kapitalistični produkciji. Tu pa ti pride ta solzavi proudhonovec in vije

roke nad delavci, češ da so morali zapustiti svoje domače ognjišče, kakor da bi bil to ne vem kakšen korak nazaj, medtem ko je to bil ravno prvi pogoj za njihovo duhovno osvoboditev" (ib. 364/219).

Vsem sortam buržoaznih iztuhtanj, kako rešiti stanovanjsko vprašanje nasprotno, ga rešuje buržoazna nepovzdignjena in nereflektirana dejanskost: "prav tako, kakor vsako drugo družbeno vprašanje: s postopnim ekonomskim izenačevanjem med povpraševanjem in ponudbo, torej z rešitvijo, ki sama isto vprašanje vedno znova obnavlja, ki torej ni nikaka rešitev" (ib. 373/226):

"V dejanskosti ima buržoazija le eno metodo, da reši stanovanjsko vprašanje na svoj način - tj., da ga reši tako, da rešitev vedno zopet znova poraja vprašanje" (ib. 418/260).

In če bi morda kdo pričakoval, da bo temu nasprotno intervenirala država:

"Da današnja država stanovanjskih nadlog ne more in noče odpraviti, je jasno kot beli dan" (ib. 414/257).

Ker torej "kapital /.../ stanovanjske stiske noče odpraviti, tudi če bi jo mogel" (ib. 405/250), stanovanjsko vprašanje ostane in je v dejanskosti "današnje družbe" vedno obnavljano. In predvsem: iz te, kapitalsko blagovne, dejanskosti:

"Od kod izvira torej stanovanjska stiska? Kako je nastala? G. Sax kot dober burgeois ne sme vedeti, da je ta stiska proizvod buržoazne družbene oblike; da ne more biti brez stanovanjske stiske družba, v kateri je velika množica delovnih ljudi navezana izključno na delovno mezdo, torej na tisto količino življenjskih sredstev, ki je potrebna za njihovo življenje in razmnoževanje; v kateri nove splošnitve strojev itd. nenehno jemljejo delo neštetim delavcem; v kateri imajo ostra, redno ponavljajoča se nihanja v industriji za posledico na eni strani obstoj zelo številne rezervne armade nezaposlenih delavcev,

na drugi strani pa mečejo od časa do časa velik del delavcev brez dela na ceste; v kateri zganjajo delavce trumoma v velika mesta, in sicer hitreje kakor rastejo v teh razmerah stanovanja zanje; v kateri mora torej vedno biti dosti najemnikov tudi za najbolj svinjske brloge; v kateri ima naposled vsak hišni posestnik kot kapitalist ne le pravico, temveč nevsezadnje zaradi konkurence med najemniki tako rekoč dolžnost da brezobzirno izbija iz svoje hišne lastnine najvišjo najemnino. V taki družbi stanovanjska stiska ni naključje; temveč nujna institucija" (ib. 387-8/236).

Ko je tako problem postavljen na dejanska tla, je postavljeno nanje tudi reševanje problema: prav odrešenje teh dejanskih tal. V buržoazni družbi nujno institucijo stanovanjske stiske je mogoče "odpraviti le, če iz temelja prevrnemo ves družbeni red, iz katerega izhaja" (ib.). Ne rešuje rešitev stanovanjskega vprašanja hkrati socialnega vprašanja, temveč rešitev socialnega vprašanja, tj. odprava kapitalističnega načina produkcije omogoča rešitev stanovanjskega vprašanja; zato pa je tudi, vse dokler obstoji ta produkcijski način, "bedarija, hoteti posamezno rešiti stanovanjsko vprašanje ali katerokoli drugo usodo delavcev zadevajoče družbeno vprašanje. Rešitev pa je v odpravi kapitalističnega produkcijskega načina, v prisvojitvi vseh življenjskih in delovnih sredstev po delavskem razredu samem" (ib. 421/263). S tem v zvezi Engels piše, da bo "stanovanjsko vprašanje mogoče rešiti šele takrat, ko bo družba zadosti spremenjena, da bo lahko začela ukinjati nasprotje med mestom in deželo, ki ga je današnja kapitalistična družba pritirala do skrajnosti" (ib. 396/243).

Kako bo revolucionarna rešitev stanovanjskega vprašanja - kot vprašujejo filistri - "konkretno" zgedala, Engelsa ne zanima. Po eni strani pravi, da "nam ni treba delati nobenih utopističnih sistemov za ureditev bodoče družbe" (ib. 374/226), po drugi pa, da je zadovoljen, če lahko dokaže, da je "produkcija naše moderne družbe zadostna, da lahko priskrbi vsem članom družbe dovolj hrane, in da je zadosti hiš, da lahko nudijo delavce-

kim množicam začasno prostorna in zdrava stanovanja" (ib. 448/285):

"Vendar pa ni dvoma, da je že danes v velikih mestih dovolj stanovanjskih hiš, da bi lahko takoj odpravili vsako resno stanovanjsko stisko, če bi te hiše racionalno izkoristili. To pa je mogoče doseči le z razlastitvijo dosedanjih lastnikov oziroma s tem, da bi naselili v njihovih hišah ljudi brez strehe ali delavce, ki stanujejo sedaj v prenatrpanih stanovanjih. Kakor hitro si bo proletariat osvojil politično oblast, bo tak ukrep, narekovan zaradi javne blaginje, prav tako lahko izvesti, kakor lahko današnja država izvaja druge razlastitve in naselitve". Oziroma:

"Skraja pa si bo morala vsaka socialna revolucija pomagati s tem, s čimer bo razpolagala, in odpraviti najhujše zlo z obstoječimi sredstvi. In glede tega smo videli že prej, da bo mogoče takoj začeti odpravljanje stanovanjske stiske z razlastitvijo enega dela razkošnih stanovanj, ki so last posedujočih razredov, in z nastanitvijo drugega dela." (ib.374, 396/226-7, 243)

V revolucionarno zgodovino sta se s tako rešitvijo vpisala pariška komuna in petdeset let kasneje Kronštadt.

"Prvi korak, če se hočemo lotiti določenih konkretnih družbenih razmerij, bo pač gotovo ta, da jih spoznamo, raziščemo v njihovi obstoječi ekonomski povezanosti" (ib. 449/285-6). Kar se tiče, s tem v zvezi, stanovanjskega vprašanja, sta Marx in Engels naredila prav to. Če "zadostitev stanovanjski potrebi daje merilo za način, kako so vse druge potrebe zadoščene" (PD 633/297), stanovanjska beda vendar ni kaj več kot pojavna oblika bitne bede. In tako je tu bistveno vprašanje prav vprašanje te "bitne bede" in Marxovo in Engelsovo obravnavanje stanovanjskega vprašanja se pač ne izčrpa v njihovih "eksplicitnih izjavah" o tem problemu. Te so, če se tako reče, plodovi njunega dela, ki jih je treba samo obrati in postaviti naprodaj, kar bi vse skupaj moglo na sodobnem trgu zgledati kaj anahronistično, in vsa "subverzivnost" bi se morda nehala pri tem, da bi

komu, ki bi ugriznil vanje, pokvařili okus, ali pa, če bi se katerega vrglo komu v glavo; nasprotno je krvavo aktualno obvladati - naj se sliši še tako ujeto v logiko "dominacije" - njuno pot pridelovanja takih ali drugačnih "plodov".

Ne gre za stanovanjsko vprašanje kot tako, ampak za "ekonomsko povezanost", njeno logiko, logiko dovršene ekonomske družbe. Stanovanjsko vprašanje se, golemu prakticismu in teoreticismu nasproti, razveže v kritiko politične ekonomije

Literatura:

- PD - Engels: Položaj delavskega razreda v Angliji. Marx-Engels: Izbrana dela, CZ Ljubljana, I. zv. / Die Lage der arbeitenden Klasse in England, Marx-Engels: Werke, Dietz Verlag Berlin, 2. zv.
- SV - Engels: O stanovanjskem vprašanju. MEID IV / Zur Wohnungsfrage. MEW 18
- K - Marx: Kapital I. CZ Ljubljana 1961 / Das Kapital. MEW 23
- Marx-Engelsova korespondenca - MEW 27 / Prepiska, tom I., Kultura Beograd 1956

UDK 333.32:141.82 (497.12)

Leo ŠEŠERKO

BEDA RAZČLENJEVANJA "KULTURE BEDE"

V etnologiji prihaja do prevrata. Ker tega zunaj te znanosti ni opaziti, prihajajo opozorila na to iz nje same, da se ga ne da spregledati. Revolucija je enostavno v tem, da v raznih družbenih znanostih in v "etnologiji stopa bolj in bolj v ospredje težnja po preučevanju tudi sodobnih družbenih institucij in struktur, v razliko od preteklega obdobja etnologije, ki je imelo za izhodišče skoraj izključno študij tradicionalnih družb." (Kulturna podoba ... 5)⁺ Novo torej zmagaže nad starim, čeprav le korakoma, da se pomirijo tisti, ki so do prekucij na sploh nezaupljivi, tudi v tej družbeni znanosti. Oglejmo si ta veličasten prizor, spustimo se v ta vrtoglavi obrat, pustimo dobra stara trdna tla izpod nog in zaupajmo prihajajočemu.

In čeprav gre za prevrat v znanosti, se ne odigra vse v akademskih mejah, tresejo se stvarna družbena tla in več kot ta, v pretres je vzet pojav marginalnih družb s poudarkom na razčlenitvi pojma "kulture bede". Iz sladkega apologetskega dremeža stare etnologije smo se torej prebudili in spregledali v trenutku, ko stoji pred nami pojav marginalnih družb. In čeprav je že na samem začetku povedano, da bo poudarek na razčlenitvi nekega pojma, da bo torej v pretresu predvsem ta pojem, da se bodo stvarna družbena tla tresla le toliko, kolikor je pojem zanje lahko epicenter potresa, seže raziskovalni interes še dalje.

"Zanimala me je kulturna podoba take človeške skupine, dalje, ali predstavlja zaključeno, dokaj homogeno celoto, ali kaže skupne poteze z načinom življenja in ponašanja ljudi v sorodnih barakarskih naseljih, ali je identična s kulturo marginalnih družb v slumih kapitalističnega sveta. V enaki meri kot teoretska razčlenitev vprašanja, me je pri-

⁺Živka Črnivec, Kulturna podoba marginalne družbe na območju mesta Ljubljane, (Študija naselja Tomačevo 55), Ljubljana, junij 1975

tegnila možnost praktičnega reševanja socialne problematike, ki se v sleherni tovrstni družbeni skupini poraja." (Kulturna podoba... 7)

Izhodišče je veličastno. Ne le da je zastavljena vrsta pretresajočih teoretičnih vprašanj, ampak "bi morda študija" take marginalne družbe "lahko pomenila začetno fazo pri široko zasnovanem sanacijskem programu, ki bi ga bila naša družba dolžna izvesti..." Pravo evforično vzdušje, same velike dimenzije, pogledi v daljo. Ne bodimo torej v takem trenutku malenkostni in ne vprašujmo dlakocepsko, kakšna so v ideologiji razmerja med najstvom in dejstvi, začetkom in rezultati, njenim pompom z dobrimi željami ter njeno stvarno zgodovino. Z enim samim zamahom imamo pred seboj zarisano rešitev:

"Pobudo za urejanje problemov te vrste naj bi, podobno kot drugod po svetu, tudi pri nas prevzel ustrezen strokovni kader. Ta naj bi bil sposoben obstoječe stanje do potankosti preučiti ter v okviru možnosti in v tesni povezavi z vsemi kompetentnimi institucijami podati zamisel in načrt za izboljšanje in postopno odpravo kritičnih razmer." (Kulturna podoba...7)

Vprašanj, ki so se zastavila ob pogledu na "kulturo bede", teoretično in praktično, torej ne bomo pustili rešiti nikomur drugemu kot ustreznemu strokovnemu kadru, se pravi znanosti, nam samim. Da ni v tem nič narobe, to potrjuje prav tako početje drugod po svetu, če pa kdo še po tem dvomi, naj ve, da je ta zamisel zrasla le na tleh tesne povezanosti z vsemi kompetentnimi institucijami. Stvar je jasna: Strokovni kader je ustrezen, ker je v povezavi z vsemi kompetentnimi institucijami, te pa so kompetentne, ker so povezane z ustreznim strokovnim kadrom. Vse drugo pomeni ali nekompetentnost ali nestrokovnost. Tako trdnih zvez pa ni mogoče spravljati v enostavno zvezo s pojmom tehnokratizma, zato ne, ker še nismo opravili z onim drugim pojmom, namreč s pojmom "marginalne družbe". Oglejmo si torej najprej поблиže ta pojem.

"V strokovni antropološki literaturi je zajeto v pojem marginalne družbe tisto 'obrobno prebivalstvo, ki nastaja in se čisto kopiči na robovih, na periferiji velikih mest, oziroma velikih urbaniziranih središč. Ta 'rob' je razumeti ne samo prostorno, ampak predvsem v odnosu do stopnje resnične inkorporacije in integracije tega prebivalstva v dominantne družbeno ekonomske in politične tokove samih mest in države v celoti. Marginalne družbe nastajajo kot rezultat nekakšnega 'odlaganja' prebivalstva, ki ob dezintegraciji tradicionalne družbe oziroma vaških skupnosti prihaja v mesto, tam pa so integracijski procesi preslabotni in tega prebivalstva ne morejo vključiti v tokove moderne ali modernizirane družbe". (Kulturna podoba... 9)

Če smo se prej prebujali skupaj z antropologijo iz sladkega apologetskega dremeža in še krmežljavi pristali na to, da se tu analizira dejanskost s poudarkom na razčlenitvi pojma, se moramo zdaj le dokončno zdramiti in protestirati proti temu, da se tudi pojem ne analizira s poudarkom na njegovi dejanskosti. Nasprotno tu slišimo, da neko prebivalstvo - marginalna družba - nastaja na robovih mest. Nastanek prebivalstva, če ta ni pojasnjen iz razmerij prebivalstva samega, pa je mogoč zgolj iz pojma. Ker pa se z vprašanjem misterioznosti nastanka prebivalstva lahko samo brezciljno zapletamo, ne razglablajmo preveč, ker nam je enostavno razumeti. To je tudi edina rešitev, kajti tisto, kar nam je razumeti, stoji na glavi in ga lahko brez pomisleka sprejmemo le, če se postavimo na glavo. Razkroj, ali kot se temu strokovno pravi, dezintegracija tradicionalne družbe, je tu enostransko razumljen kot proces povezovanja ali integracije sodobne industrijske družbe. Izjema od te osnovne "tendence" so videti ravno marginalne družbe. Narobe! Z emancipacijo menjave in denarja v kapital in z emancipacijo meščanske družbe so bile pretrgane vse lokalne, krvne, sorodstvene vezi in na njihovo mesto je stopila ena sama vez, vez medsebojne služnosti individuov, vzpostavljen je bil znani sistem potreb. Do "nekakšnega" odlaganja prebivalstva torej nikakor ne prihaja zaradi "nekakšnega" posebnega razmerja med industrijsko družbo in nje-

nim robom - marginalno družbo, ampak zaradi bistva razmerij, ki industrijsko družbo vežejo kot industrijsko družbo. Neintegriranost marginalne družbe ni nič drugega kot izraz integriranosti ali povezanosti industrijske družbe sploh. O tem se seveda lahko slepimo tudi tako, da sanjarimo o "tokovih moderne in modernizirane družbe", tožimo nad nestalnostjo teh tokov, zahrbtnimi vrtinci. Navsezadnje pa nam v taki analizi vse skupaj nujno zvedeni. Zato lahko celo sami nezadovoljno protestiramo proti pojmu, iz katerega izhajamo in "ugotavljamo, da v to definicijo niso zajeti stratifikacijski procesi, prisotni v ruralnih področjih, ki so prav kakor mesta, ustvarjali marginalne družbe." (Kulturna podoba ... 9) Se pravi, če z definicijo, iz katere v etnologiji sodobne družbe izhajamo, nismo zadovoljni, vzrok ni v ideološki sprevrnjenosti in napačnosti tega pojma, ampak protestiramo proti omejenosti tega pojma in te definicije tako, da vidimo rešitev v njegovi razširitvi na vse obstoječe.

Ker torej s tem pojmom in s to analizo nismo prav uspeli in s podano definicijo "marginalnih družb" nismo niti najmanj zadovoljni, se vračamo nazaj na začetek, k samemu pojmu "kulture bede". Na tem je, na to smo bili opozorjeni že na samem začetku, poudarek, tu smo torej pri korenu stvari in vso predhodno razpravljanje je treba razumeti kot pripravljanje tal za ta pravi in osrednji problem. Če se drugi pojmi in definicije izkažejo za nepopolne in nepravilne, potem se samo umikajo in delajo prostor pravemu pojmu. Če smo pri pojmu "marginalnih družb" ugotovili, da ne zaobsega vsega potrebnega, potem smo glede pojma "kultura bede" lahko prepričani, da bo vse obsegajoč.

Toda tak ključni pojem se ne da stresti iz rokava, ne gre, da bi ga kar navedli kot golo definicijo. On ima svojo zgodovino in po tej se je treba najprej ozreti. Njegove korenine so v "poizkusih uspešno definirati razne zvrsti kulture, pravzaprav določiti osnovne, ali pa najbolj tipične karakteristike delov kulture ..." itd. Ameriški antropolog Oscar Lewis je eno teh "zvrsti kulture" poimenoval, in to poimenovanje dosledno uvažal

in analiziral v vrsti svojih del, v katerih je obravnaval slume Združenih držav Amerike in Latinske Amerike, s samim pojmom "kultura bede". Zdaj smo torej končno pri stvari:

"Postavlja se osrednje vprašanje: ali kultura barakarskega naselja, ki ga želimo predstaviti in vsa njemu slična naselja v naši ožji in širši domovini vsebujejo elemente "kulture bede", ali nimajo potez, s katerimi bi bila uvrščena v to kategorijo. In dalje - če "kulturo bede" nahajamo v slumih, po katerih zakonitostih naša barakarska naselja spravljamemo na skupni imenovalec s slumi. Kako slum definirati?" (Kulturna podoba ... 11)

Metodo obvladujemo. Če vemo, ali bi obravnavana barakarska naselja lahko "bila uvrščena v to kategorijo", se nam ni treba še obratno spraševati, kakšne kategorije izhajajo iz obravnavanih pogojev življenja ljudi. Tako vprašanje je nebitveno nasproti onemu osrednjemu: kako slum definirati? Če bi zdaj postavljali neko drugo vprašanje, namreč kako slum odpraviti, ne bi izgubili izpred oči le bistvenega vprašanja, ampak bi se tudi neskončno zapletli. Kajti kako bi mogli odpraviti nekaj, kar še definirati nismo uspeli. In tudi če bi tisto obstoječe stvarno ukini- li, bi to vprašanje njegove definicije niti najmanj ne razveljavilo. Definicija vendar ni neposredno povezana s vprašanjem ob- stoja tistega, kar je definirano. V sholastiki je bilo potrebno natančno definirati ravno tiste stvari, ki niso obstajale, vsaj ne za čute tistih, ki so definirali. Zato se tudi mi, ki ne ži- vimo v srednjem veku, ne pustimo zapeljati od osrednjega vpraša- nja, kako slume definirati in od tega, da ugotovimo, ali bi ob- ravnavana barakarska naselja lahko "bila uvrščena v to kategori- jo" ali ne.

"Če si stvar natančno ogledamo, vidimo, da "v etimološkem pogledu označuje termin skupek cest, ulic, uličic, dvorišč v gosto naselje- nem delu mesta ali velemesta, kjer žive ljudje, ki so na družbeni lestvici najnižje ali najbolj revni; številni predeli (v slumu) tvo- rijo preobljudeno sosesko ali okraj z oznaka- mi hude zanemarjenosti in so predmet zaniče-

vanja." (Kulturna podoba ... 11)

Osrednje vprašanje, kako slum definirati, je zdaj rešeno. Sama etimologija nas je pripeljala do tega, sama beseda nas sili k temu, najprej beseda, da je predmet, ki nam ga je obravnavati, "predmet zaničevanja". Posvetimo se torej neusmiljeno temu predmetu, zdaj se nam ne bo več izmuznil kot prej, kajti definirali smo ga tako trdno, da mu nobena spolzkost ne pomaga, da bi se nam izvil. Pač pa se pojavi neka druga težava. V Združenih državah in drugod se zaradi negativnih oznak in neprijetnih asociacij, ki jih ta splošno razširjeni in uporabljeni termin vsebuje, poimenovanja sluma s slumom izogibajo. Vendar se mi ne bomo dali kar tako pregnati od izvirnega pojma, tudi če nas spreletava gnus, ko ga izgovarjamo. Ne bomo se zatekali k nadomestnim in prijetnejšim izrazom kot so "obnovitveno področje, razpadajoči del (mesta), sivo področje, soseska nižjih slojev, predel z nizkimi dohodki itd.", ampak bomo ugotovili, da "se vendar zdi pravi pomen sluma zapopaden bolj kot v vseh na novo uvedenih in rabljenih izrazih, v njenem izvirnem terminu". (Kulturna podoba ... 11/12) Ko razlagamo fenomen sluma, tega ne smemo pozabiti, razlagamo hkrati "kulturo bede". "Ob tem ne bo odveč, če pojem kultura tudi definiramo." (Kulturna podoba ... 10) Šele ko smo vse obravnavano definirali, lahko na podlagi trdnih definicij in pojmov pristopimo k dejanskim razmeram in dejanskim ljudem in pogledamo, kam jih bomo uvrstili in kaj se med definicijami in pojmi sploh da početi s stvarnimi razmerami in ljudmi.

Ko se torej le ozremo za dejanskimi razmerami, zdaj ko smo trdno oboroženi s pojmi in definicijami, ko nas tudi naš lastni gnus ne bo vrgel kar tako iz tira, se bomo spopadli s "kulturo bede" v dveh sferah: prvo naj bi obeleževale fizične lastnosti naselja, drugo pa determiniranost, ki se kaže na psihičnem področju, v naravi ravnanja ljudi, v njihovem reagiranju na dano situacijo, v vrednotah, ki so si jih izoblikovali, v stilu življenja itd." (Kulturna podoba ... 12) Bolj jasno rečeno, ločevati moramo med "fizičnimi lastnostmi naselja" in med duhovnimi,

psihičnimi lastnostmi, se pravi fizično in duhovno sfero. Mi, ki se nad stvarnimi, predmetnimi razmerji v slumu predvsem zgražamo, in se svojega gnusa otresamo z zatekanjem v višjo, čistejšo, duhovno sfero, bomo ob soočenju fizične in duhovne sfere seveda ugotovili, da je "bolj kot prva komponenta za uvrstitev v "kulturo bede" pomembna prisotnost druge, vendar se najčešče pojavljata obe kot integralna celota; ena je pogojena v drugi ali - ena ima za naravno, pričakovano posledico drugo." (Kulturna podoba ... 12) Zdaj ko vemo, da je za "kulturo bede" bolj pomembna duhovna beda, čeprav so vse te sfere medsebojno pogojene in duhovni bedi nujno pripada tudi beda v "fizičnih lastnostih naselja", bomo tudi lahko našli sredstvo za odpravo bednosti "kulture bede" na psihičnem področju.

To ločitev na fizično in duhovno sfero je seveda mogoče pojasniti in razčleniti samo kot ločitev na tisto notranje in ono zunanje. Duhovna je notranja in fizična sfera, le pomislimo na dobre stare intelektualne čase, je zunanja. Če torej obravnavamo slum, bomo obravnavali notranje in zunanje lastnosti sluma.

"V zunanjih lastnostih sluma je zapopadena vsa beda prepogosto naseljenih, skrajno zane-marjenih, neurejenih, često že napol razpadajočih skupin stavb ali naselij, ki nimajo urejenih komunalnih naprav, ali le-te služijo velikemu številu ljudi in so kot take vir nehigiene, okužb in bolezni." (Kulturna podoba ... 12)

V notranjih lastnostih sluma, v psihični sferi ljudi, ki v slumu prebivajo, je torej zapopadeno vse bogastvo, ali drugače povedano, za nas, ki se prebujamo iz stare etnologije, je vse bogastvo zapopadeno samo kot bogastvo v psihični sferi, mi ga tako zapopademo. Da pa smo zapopadli v tej psihični, duhovni sferi samo čisti in prazen nič, to deduktivno izhaja iz naše prejšnje splošne ugotovitve, da je pač fizična sfera pogojena s psihično in obratno, čeprav je druga bolj bistvena, in da torej lahko imamo fizično bedo v slumu "za naravno, pričakovano posledico" duhovne bede. Čeprav je vsa beda sluma v njegovih "zunanjih last-

nostih", je v njegovi psihični sferi, kot posledica one, lahko le zgolj in čista praznina. Tak bi bil tudi sklep formalno logično mislečega zdravorazumneža. Toda tu smo vendar v znanosti, v definicijah, v pojmi, v duhu, v psihični sferi in potemtakem tudi v znanstveni dialektiki. Ne le da duhovne sfere sluma, potem ko smo rekli, da je v njegovih zunanjih lastnostih zapopadena vsa beda, ne bomo razglasili za čisto prazno sfero, ampak bomo po obratu k tej sferi vzkliknili: "Tu pa že prehajamo na področje 'duhovnega', torej na vsebinsko stran 'kulture bede'". (Kulturna podoba ... 13) Kar se je prej v razčlenjevanju raziskovalne metodologije nepoučenemu zdelo samo notranja posebnost znanosti o "kulturi bede", da pripravi tla za raziskovanje v sferi definicij, pojmov, z eno besedo v duhovnem, to ta znanost potem odkriva tudi v stvarnem življenju kot tisto pravo resnico in vsebino tega življenja. To lahko pomeni samo, da se zdaj ta znanost, požirajoč svoj gnus in gnev, dušič se z njim, obrne k temu "področju duhovnega, torej na vsebinsko stran 'kulture bede'" in odkrije:

"Deviacije v ponašanju so pri prebivalcih sluma tako rekoč pravilo. Nagnjenje k delikvenci, prostitucija, uživanje in preprodajanje drog, alkoholizem, nadalje pojav duševnih abnormalnosti, suicidov itd., se v teh predelih mnogo intenzivneje javlja kot drugod, tako vsaj zagotavljajo številne raziskave s tega področja." (Kulturna podoba ... 13)

Če ima znanost o "kulturi bede" opraviti s svojim "predmetom zaničevanja" in se mora pri tem dušiti s svojim gnusom in gnevom, od nje res ni mogoče zahtevati, da ne bi, še preden je prehodila področje duhovnega in s tem vsebinsko stran tega predmeta, zavila oči navzgor, nehala sama opazovati, poslušati, tipati, vonjati, in se v analizi "deviacij v ponašanju", "nagnjenosti k delikventnosti" in vseh nadaljnjih pojavov duševne abnormalnosti zatekla k temu, da "tako vsaj zagotavljajo številne raziskave s tega področja". Da so vsaj tu te številne raziskave, sicer bi se nam naša znanost "kulture bede" še zadušila ob neznosnem pogledu na svoj predmet. Najbolje je torej takoj strniti

rezultate te analize in ugotoviti:

"Vse navedeno je inkorporirano v fenomenu "kulture bede", poleg potez, ki so za slum še značilne: življenje je mnogo bolj spontano, mnogo manj je ovir, ki bi preprečevale instinktivno, nagonsko ravnanje ljudi. Tako je npr. uvajanje v seksualno življenje, najsi gre za legitimne ali nelegitimne odnose, mnogo hitrejše, zadeva mladostnika v zgodnejšem starostnem obdobju, je tudi "odkritejša", manj obdana s tabuji." (Kulturna podoba ... 13)

Stališče je vedno bolj jasno. Kot dobri malomeščani so zgražamo nad prebivalci slumov, katerih življenje je "instinktivno, nagonsko", hkrati pa komaj prikrivamo resentimente nad tem "odkritejšim, manj obdanim s tabuji", torej življenjem, ki ga mi ne živimo, ker smo kot dobri meščani že prešli na področje "duhovnega", k vsebinski strani kulture.

Zdaj ko smo že postavili osrednje vprašanje, kako definirati slum, ko smo definirali to in ono, ko smo torej že trdno "na področju duhovnega", je čas, da spregovorimo še o metodološkem pristopu k delu. To je toliko bolj potrebno, ker je predhodna analiza pokazala, da lahko ravno glede metodologije raziskovanja "kulture bede" najprej pride do nesporazumov. Pojasnimo torej najprej to:

"Razumljivo je, da tako kot sleherno delo, ki nima tradicije in ne kaže širšega razmaha, tudi preučevanje marginalne družbe v Tomacovem nakazuje mnoge začetniške težave, napake in pomanjkljivosti." (Kulturna podoba ... 19)

To je bilo seveda treba povedati za tiste, ki tega niso opazili že v predhodnem tekstu. Toda tudi za one, ki so to že sami opazili, je tu pomembna nova informacija o samopercepciji, samopremisleku uvodno najavljenega prevrata v etnologiji. Pa še tisti, ki so do prekucij na sploh nezaupljivi in so do sedaj vse

to početje opazovali s skrajnim nezaupanjem, se bodo zdaj počasi vendarle že lahko otresli začetne nelagodnosti, kajti ta obrat k "preučevanju tudi sodobnih družbenih institucij in struktur", razumevajoč vse svoje začetniške težave, napake in pomanjkljivosti, jim sicer ne pove: saj vas ne ogrožam, takšnih kot ste, pa vendar šepeta: sem brez tradicije, brez razmaha, v težavah začetka, v napakah in pomanjkljivostih, česa se je torej bati. Ko smo se torej umirili in zbistrili pogled znanosti nad znanostjo samo, se ozrimo še na njen predmet in ugotovitve o njem.

"Težko je verjeti, da so bile zgornje ugotovitve Zavoda za socialno delo občine Ljubljana-Bežigrad za navedeni datum točne (že do konca leta 1974 pa se je stanje glede na nove doselitve še spremenilo), saj je točen pregled nad obstoječim stanjem nemogoč: ljudje se semkaj nenehno doseljujejo in odseljujejo, bivajo tu začasno, žive v naselju dalje obdobje, se nato tu ustalijo in odhajajo, si iščejo boljših pogojev za bivanje pa se ob neuspešnosti takih prizadevanj spet vračajo semkaj. Poleg obstoječih barak si postavijo dodatne lope in prizidke. Vanje kmalu povabijo najožje družinske člane, zatem druge sorodnike, znance, prijatelje, ljudi v stiski." (Kulturna podoba ... 26)

Nostalgična podoba. Nekdo je v stiski, pa mu drugi pomaga. Prvi je brez vsakega bivališča, pride v slum in drugi mu ponudi v "obstoječi baraki" mesto, da prespi in preživi. Pa oni nezadovoljen, išče nekaj boljšega, nezadovoljen s tem, da je v slumu, poskuša oditi in tudi stvarno odide, a se zaradi neuspešnosti vrne nazaj. Skoraj bi postali otožni nad to lepo podobo prihajanja in odhajanja ljudi in njihove medsebojne pomoči v stiski. Nikar! Pozabljamo na izhodiščni princip znanosti, ki nas je uvedla v to raziskavo, namreč da je slum kot tak predmet zaničevanja. Moramo se vrniti k izhodiščnim definicijam:

Težko je doumeti, da si iz človeške stiske in bede (prebivalci sluma) ustvarjajo dobiček in dodatni vir dohodkov, vendar je temu tako. Nekateri tudi drvarnice, kurnike in

ostala "gospodarska poslopja" usposobijo za podnajemnike. Sama sem imela priliko videti, kako je lastnica stanovanja v bivšem kokošnjaku pripravila sedem ležišč za mlade samoske delavke - podnajemnice, o čemer morajo le-te molčati, če nočejo izgubiti še tega bornega zavetišča." (Kulturna podoba ... 20/21)

Čeprav torej v tej prevratni znanosti človek težko verjame svojim očem in ušesom, težko doume, da je stvarno življenje resnično, pa tudi počasni možgani ne preprečijo, da bi se ne dvignil glas protesta proti tem razmeram do neba, proti neznosnemu početju nekaterih prebivalcev sluma, da si iz gole stiske drugih prebivalcev sluma "ustvarjajo dobiček", da si ustvarjajo dodatni vir dohodka iz brezizhodnega položaja onih, da se tudi ne sramujejo preurediti bivšega kokošnjaka v prebivališče, da se torej, z eno besedo, ničesar več ne sramujejo. In če vsi v slumu in celo onkraj sluma o tem molčijo, znanost ne molči in ne bo molčala! Opozorila bo ves svet, da je odkrila nekaj v nebo vpijočega in da je odkrila akterje te nesramnosti, da se sama sicer le zgraža nad vsem tem, da pa je svetu s svojim početjem dala v roke temeljno opozorilo in spoznanje, torej orodje, s katerim je to v nebo vpijočo nesramnost mogoče prepovedati, preprečiti, odstraniti. Svet ni le opozorjen na brezsravnost, znanost je s prstom pokazala na tiste, ki so krivi za to grozo in zdaj ni nobene ovire, da bi ta svet, ko se otrese groze tega znanstvenega spoznanja, ko si opomore od presenečenja nad nesramnostjo onih v slumu in pogumom te znanosti, ne zagrabil že identificiranih krivcev za vrat in pospravil s to nesrečo. Ponoviti je treba še enkrat:

"Mnogi od tistih, ki so podpisani kot tro-, štiričlanska družina, skrivajo v isti hiši še dodatne tri, štiri člane, pa najsi bodo to njihovi bližnji ali daljni sorodniki ali povsem tuji ljudje, za katere pobirajo najemnino." (Kulturna podoba ... 21)

To je bilo potrebno povedati tudi zato, da bi se kak naivni filantrop ne tolažil z mislijo, da si kujejo dobiček iz stiske

drugih prebivalcev sluma samo nekateri maloštevilni njegovi prebivalci in da je to izrabljanje tuje nesreče v slumu zgolj izjema. Ne, to je pravilo in sicer za to znanost najbolj bistveno pravilo! Če si to pravilo natančneje ogledamo, lahko odkrijemo, da smo neopazno zašli na neko področje, na katerega se sploh nismo odpravljali. Pristali smo v sferi politične ekonomije, pravzaprav ekonomike sluma, analiziramo, še preden smo se tega dobro zavedli, kako je z viri dohodka in z dobičkom v slumu. To je neprecenljiva zasluga znanosti, ki nas je uvedla v problematiko, ki se kljub grozi, ki te mora popasti, ko slišiš za te kategorije v "kulturi bede", ni ustrašila govoriti o takih kategorijah zdaj, ko se vendar pogovarjamo o kulturi, pa čeprav le kulturi bede. Zdaj smo postali pozorni na politično ekonomske kategorije, čeprav nismo prišli do njih kot ekonomski, in v nadaljnji analizi "kulture bede" si bomo natančneje morali ogledati, kako je pravzaprav s temi kategorijami in z njihovim razmerjem do sluma in v slumu. In res se nam obeta celo poglavje "Socio-ekonomska pogojenost doseljevanja", le da se moramo prej pomuditi še pri poglavjih, ki bodo pripravila tla za razpravljanje o funkcioniranju politične ekonomije skozi slum. Torej da bomo lažje razumeli kako je z dohodkom, dobičkom, obrestmi, rento itd. v slumu, se najprej ozrimo za ljudmi, ki tu živijo. To sploh ni tako enostavno, kot si nekdo, ki stoji zunaj znanosti, predstavlja:

"... s prebivalci je bilo mogoče vzpostaviti pristen stik in pripravljenost za sodelovanje le tako, da smo večino vprašanj usmerili k njihovem središčnemu problemu - k stanovanjski stiski in neurejenosti naselja v celoti, k prizadevanju posameznika in delovnih organizacij za razrešitev tega vprašanja, k pogojenosti nakazanega problema ipd. Vsa ostala vprašanja, ki naj nam bi zaokrožila predstavo o življenju teh ljudi, o njihovi kulturi v širokem pomenu besede, so se morala dokaj prefinjeno, manj opazno, nevpadljivo vpletati med ostala." (Kulturna podoba ... 21/22)

Le na prvi pogled se zdi, da je sodobnemu etnologu lažje kot tradicionalnemu vzpostaviti kontakt z ljudmi, katerih skupnost

raziskuje, ker se pač samo z mestnim avtobusom lahko odpelje do kraja svoje raziskave in mu ni treba prepotovati tisoče kilometrov z letalom, vlakom, čolnom, mulo in peš, da bi odkril neko pozabljeno pleme globoko v pragozdu. Prav tako kot se oni antropolog v pragozdu mora prefinjeno, čim manj opazno in nevpadljivo vtihotapiti v skupnost, ki jo raziskuje, prav tako si po tem, ko izstopi iz mestnega avtobusa, sodobni etnolog ne more privoščiti, da bi izpustil katero od teh faz, ko se poskuša vhliniti v slum. Vzrok so seveda prebivalci sluma, s katerimi se ne da, kot z vsemi poštenimi malomeščani, kar tako pogovarjati "o njihovi kulturi v širokem pomenu besede". V tej znanosti pa si je treba "zaokrožiti predstavo" o življenju teh ljudi, torej ne spremeniti, zavreči definicij, pojmov in terminov, s katerimi oborožen stopa etnolog v slum, se pravi oborožen z vsemi predsodki razmerij, iz katerih prihaja. Nasprotno, naš znanstvenik je v slumu zato, da te definicije, pojme, termine, torej na kratko - lastne predsodke, tukaj potrdi, "zaokroži". Da bi pri tem kroženju ne prišlo do kakega iztirjenja, je potrebno spoštovanje ustrezne metode:

"Pri metodi vodenja razgovorov in sestavi neformalnega, široko zasnovanega, sodobnega, neshematičnega vprašalnika, sem se posluževala priročnikov in strokovnih del, ki so trenutno pri nas najbolj v rabi." (Kulturna podoba ... 22)

Se pravi, da priročniki in strokovna dela, ki so trenutno v splošni rabi, ki jih včeraj še ni bilo in za katera se tudi jutri ne bo več nihče zmenil, ne zagotavljajo apologetski znanosti cesarske ceste le v razčlenjevanju pojmov kot pojmov, v definiranju problemov in terminove, ampak tudi njihovo "zaokrožanje" v takomenovanem empiričnem raziskovanju. Vse to garantira tej znanosti neformalnost, široko zasnovanost, sodobnost, neshematičnost itd. To je seveda bilo potrebno povedati za tiste, ki tu v znanosti še niso dovolj domači in bi to utegnili spregledati.

Zdaj, po teh samohvalah znanosti, se končno lahko razgledamo po

obravnavanem naselju:

"V dolgoročnem generalnem urbanističnem načrtu mesta Ljubljane je predvideno to področje za rekreacijsko področje. Sleherna zazidava ali samo postavljanje kolib na tem mestu predstavlja protizakonito dejavnost. Ob silno intenzivni rasti naselja v zadnjih letih, so ustrezni organi občinske skupščine Ljubljana-Bežigrad uveljavljali drastične ukrepe, ki naj bi zavrli njegovo nadaljnje razraščanje: rušili so posameznikom hiše, ki so bile v začetni fazi izdelave; zorali so tesno okoli naselja z buldožerji jarek, ki naj bi omejil že obstoječe zlo na čim manjšo površino in preprečil gradnjo izven tega 'zaščitnega pasu'; odbili so dovoljenja za ureditev najosnovnejših komunalnih naprav: napeljavo elektrike, priključka za vodovodno omrežje, kanalizacijo. In vendar vse to ni rodilo zaželenih sadov: naselje živi, se širi in raste znotraj in zunaj 'obrambnega' pasu in zavzema čedalje večji obseg." (Kulturna podoba ... 24)

Ko so torej odpovedali drugi ukrepi v nastopu proti razraščanju tega že "obstoječega zla", se zdaj pripravlja znanstveni spopad z njim. Vse dosedanje zgražanje, zavijanje oči in oboroževanje s priročniki in strokovnimi deli, ki so trenutno pri nas najbolj v rabi, je torej uvod v ta spopad. Če je bila prej "vsebinska stran" kulture bede odkrita v "duhovnem", je zdaj podoba že precej "zaokrožena". Očitno se bo treba spopasti z zli duhovi. Takega nasprotnika pa se najlažje spravi na tla, če ga prav neusmiljeno opsuješ. Najprej se spraviš na njegov zunanji videz:

"Stavbe, večinoma slabe, neurejene, različnih oblik in obsega, iz najraznovrstnejših kombinacij materialov, z mnogimi prizidki, lopami, latrinami, skladišči za kurivo, prostori za domače živali, umazanimi dvorišči, založenimi z raznim odpadnim materialom in navlako, kažejo na pravo zmedo v gosti zazidavi. Med njimi ni pravih prehodov, uličic, poti. Vse je znešeno skupaj brez reda in sistema. (Kulturna podoba ... 24/25)

Ko si raztrgal rjuho in te ni več strah tega zla duha, ki te je prej še strašil s svojo zunanjo podobo, odločno razpadeš še na duh tega duha:

"Neurejena kanalizacija povzroča, da se človeški odpadki iz latrin spajajo s talno vodo, ki jo prebivalci s pomočjo skupnih črpalk črpajo in se je najčešče poslužujejo neprekuhane. To in odlaganje smeti v jame blizu bivališč, ustvarja pogoje za razvoj številnih epidemičnih in drugih bolezni ter često širi po naselju neznosen smrad." (Kulturna podoba ... 25)

Tako, zdaj je nasprotnik že na tleh. Lahko si oddahnemo od napetosti spopada in pokažemo tudi nekaj dobrohotnosti:

"Končno moramo omeniti še nekaj pravih človeških brlogov na skrajnem severu, že ob Savi, ki predstavljajo izjemno bedo in "družbeno dno" celo za prebivalce barakarskega naselja. Ti datirajo v najnovejšo dobo, v zadnje leto. Naseljeni so z ljudmi, ki si niso mogli zagotoviti v materialnem pogledu niti skrajnega minimuma za svoj obstoj in so zato potrebni obravnave skrbstvenega organa, na kar smo le-tega že v teku raziskave opozorili.

S tem smo zaokrožili sliko o naselju, ki je predmet našega zanimanja." (Kulturna podoba ... 26)

Nismo torej v znanosti samo neusmiljeni z objektom svojega obravnavanja. Ko leži na tleh, znamo biti tudi galantni, pa mu ponudimo roko, da se postavi nazaj na svoje tresočee noge. To opravimo tako mimogrede, da se takoj tudi že obrnemo k naslednjemu predmetu našega zanimanja, spet zavijemo oči navzgor in si pričnemo zaokrožati naslednjo predstavo. Za to je posebej priročna morala prebivalcev sluma. Tu se brez prestanka vrstijo v nebo vpijoči prizori. Oglejmo si le enega:

"Prvotno, enoprostorno barako, je sedanji lastnik povečal z dodatnim prostorom, tako,

da ima sedaj kuhinjo in sobo; sam s partnerico živi v kuhinji, sobo oddaja tričlanski družini, je pa podnajemnik že nekajkrat menjal, enako kot lastno partnerico." (Kulturna podoba ... 30)

Pustimo, da se v znanosti zdaj ta prizor naprej opsuje, niti ne sledimo splošnemu zgražanju, s katerim se zaokroži predstava o tem in drugih prizorih. Pravzaprav si lahko tudi v znanosti misli vsak o tem, kar vidi, dobro ali slabo. Je pa neko področje, na katero se le stežka odpraviš, če želiš kar takoj s početka opsovati vse, kar vidiš, pa ti ni povšeči. To je sfera kritike politične ekonomije, in če hočeš tu, ne v prevratniški etnologiji, narediti korak naprej, se moraš ozreti prav toliko za slabimi kot dobrimi stranmi vsake stvari, brez upanja, da boš slabo stran lahko odpravil, dobro pa ohranil. Tudi se to da poskusiti, toda le za ceno, da gre v izgubo stvarno dialektično gibanje. Zaključimo torej za zdaj s to etnološko analizo:

"Zaključili bi lahko, da je nagla rast naselja iz dneva v dan bolj zaskrbljujoča. Celo ob vseh skrajno neugodnih pogojih za bivanje in navkljub radikalnim ukrepom, ki naj bi doseljevanje zajezili, se ljudje sem naglo doseljujejo, v kolikor pa bi prišlo do ureditve komunalnih naprav in lokacijskega dovoljenja za gradnjo hiš, bi bil dotok semkaj masoven." (Kulturna podoba ... 32)

Pustimo zdaj to znanost njenim iz dneva v dan večjim skrbem in začnimo tam, kjer je ona končala. Namreč pri ugotovitvi, da nobeni represivni ukrepi proti prebivalcem slumov nimajo trajnih uspehov. Kaj tako nezadržno žene prebivalce sluma v slum, da jih niti njegov neurejeni videz, ne njegov duh in ne zgražanje malomeščanov zunaj in znotraj znanosti ne odvrne od tega zlega početja. So ti ljudje po naravi zlobni in nočejo pustiti malomeščanom, da bi si ti v miru "zaokrožali" svoje predstave. Zakaj prebivalci slumov zaokrožajo svoje življenje v slumih? Prej smo zavrnilo neko definicijo, v kateri je bilo rečeno, da marginalne družbe nastajajo, ker so integracijski procesi v mestu presla-

botni, da bi to prebivalstvo vključili v "tokove moderne ali modernizirane družbe". Zdaj moramo svojo zavrnitev preklicati. Integracijski procesi v mestu so v resnici takšni, da ne morejo vključiti kar tako vsega iz podeželja v mesto prihajajočega prebivalstva. Najprej, od kod ta samoumevnost, da prebivalstvo prihaja ali beži iz podeželja v mesto? Ta samoumevnost izvira predvsem iz meščanske predstave prevladovanja mesta nad vasjo. Toda ob koncu starega veka, ko se je razkrajal sužnjelastniški produkcijski način, so ljudje prav tako bežali iz propadajočega mesta na vas, kot bežijo danes iz propadajočega podeželja v mesto. V industrijskih revolucijah nastali industrijski produkcijski način, s katerim so bili sprevrnjeni pogoji produkcije in pogoji dela, s koncentracijo proizvodnje v prostoru, prisiljuje ljudi, ki zdaj niso v nobenem samoobsebiu mevnem razmerju do svojih pogojev dela, da oni sledijo gibanjem industrije in kapitala. Zato zapuščajo podeželje in odhajajo v mesto. Tu koncentrirana industrija in vse, kar sodi k njej, ki jim je odvzela možnost dela na podeželju, jim jo, kakor se pač giblje, zdaj daje v mestu. Toda ljudje ne morejo producirati, ne da bi živeli, in ne živeti, ne da bi nekje prebivali. Medtem ko je bila v prejšnjih dobah in predhodnih produkcijskih načinih še ta zveza očitna in je organizator proizvodnje moral hkrati skrbeti še za proizvodnjo pogojev za reprodukcijo delovne zmožnosti, torej tudi za prebivališče svojega delavca, je to v novoveški industriji prenehalo biti samoumevno. Osvoboditvi tlačana od fevdalčeve zemlje in od naravnih pogojev produkcije je prav toliko sledila osvoboditev od njegovega prebivališča. V kapitalizmu, kjer je postalo vse kupljivo in so pogoji prebivanja postali prav tak predmet mešetarjenja kot vse drugo blago, se zdi, da se cena za prebivališče formira prav tako, kot se formirajo cene drugega blaga. Temu videzu nasproti stoji dejstvo, da so cene stanovanja nesorazmerno višje od cen ostalega blaga ali, da bomo razumljivi, pada ob "fiksni" cenah kvaliteta stanovanj pod vsak "razumljiv" nivo. V klasični politični ekonomiji, pri Ricardu, je bila cena vseh predmetov dokončno določena s produkcijskimi stroški, v katerih je že zaobsežen industrijski dobiček, torej z delovnim ča-

som, ki je porabljen za njihovo proizvodnjo. Oglejmo si zdaj natančneje, kako se formira cena nekega predmeta in kako se formira v različnih zgodovinskih obdobjih. V otroški dobi industrije, v manufakturni industriji, se je zdelo, da je cena tistega predmeta, ki je bil izdelan z minimalno potrošnjo dela, urejala ceno vsega blaga te iste vrste, ker je bilo mogoče predpostavljati, da morajo najcenejša in najproduktivnejša delovna sredstva samo izpodriniti dražja in manj produktivna. Ta predpostavka je zaobsegala prepričanje, da je ta najproduktivnejša delovna sredstva mogoče neomejeno razmnoževati, torej tudi temu pripadajoče prepričanje v svobodno konkurenco, ki da bo pripeljala do prave tržne cene, ki bo najnižja in skupna cena za vse predmete te iste vrste. Zdi se, da to velja tudi za formiranje cene prebivališč, potem ko so ta postala blago kot vsako drugo. To bi pomenilo, da bo odkrivanje produktivnejšega načina gradnje vodilo k padanju cen gradbeniškim izdelkom, k neusmiljeni konkurenci med gradbenimi firmami, znotraj gradbene industrije. To je tudi tisti mehanizem, ki zagotavlja krajšanje potrebnega delovnega časa za proizvodnjo prostorske enote prebivališča. Toda prebivališče ni kakršen koli uporabni uporaben predmet na trgu, ni kakršna koli uporabna vrednost. Najprej ne more gradbena industrija kot v manufakturni industriji poljubno razmnoževati produkcijskih orodij enake produktivnosti, predmestnih endružinskih hiš ne more graditi z istimi orodji kot ogromnih stanovanjskih blokov. Ovira razmnoževanju produkcijskih orodij enake produktivnosti torej nikar ni samo nerazvita tehnologija, ampak so prav tako razvoju tehnologije postavljene družbene ovire. Hkrati pa se gradbena industrija sorazmerno z naraščanjem prebivalstva v mestih, se pravi, z njegovim begom iz podeželja, loteva gradnje v neugodnejših okoliščinah, tudi ob večjih pripravljalnih delih, v potresno ali drugače naravno neugodnejših razmerah, ali pa ruši že obstoječa prebivališča in vlaga kapital tako v nova, toda z večjimi proizvodnimi stroški proizvedena stanovanja. Tako porablja večjo količino dela, doseže pa sorazmerno manjši produkt. Toda to padanje produktivnosti dela v gradbeni industriji izvira iz potrebe prebivalstva po večanju

števila bivališč in ljudje, ki morajo nekje stanovati, so prisiljeni sprejeti ceno stanovanja, ki jo določa sorazmerno več delovnega časa, torej tudi ceno tistega stanovanja, ki je bilo proizvedeno z najvišjimi produkcijskimi stroški. Kupca najde tako tisto stanovanje, ki je bilo proizvedeno z najmanjšimi stroški, kot tudi ono, ki je bilo proizvedeno z največjimi stroški. Čeprav ne obstoji nobena popolna svobodna konkurenca, pa obstoji stvarna konkurenca tudi pri kupovanju stanovanj, kar pomeni, da se tržna cena stanovanj izenačuje, da je torej z manjšimi stroški proizvedeno stanovanje prav tako drago, kot stanovanje proizvedeno z velikimi stroški. Presežek cene stanovanj z manjšimi proizvodnimi stroški, torej razlika med produkcijskimi stroški stanovanja in njegovo ceno, pa se nič ne razlikuje od zelo znanega presežka cene poljedelskih pridelkov z boljše zemlje nad njihovimi produkcijskimi stroški in se v politični ekonomiji imenuje renta. Ta renta je skrivnost nenavadno visoke cene stanovanj in slabe kvalitete gradnje, kar je isto, v sodobni industrijski družbi, kjer zaradi sorazmernega upadanja pomena poljedelske industrije na videz renta na sploh vedno bolj izgublja na pomenu. Neka, na videz preživela in izginjajoča ekonomska kategorija, tu skrita pod plaščem drugih, modernejših kategorij, živi neprizadeto naprej svoje življenje. Možno bi jo seveda bilo odpraviti tudi v tej preobleki, če bi gradbena industrija imela na razpolago vedno enake naravne pogoje gradnje, če bi lahko tako kot v manufakturni industriji posegala vedno po najcenejših in najproduktivnejših strojih in če bi donšale druge kapitalne investicije prav toliko kot prve. Potem bi določala ceno prebivališč cena tistega stanovanja, ki bi ga gradbena industrija proizvedla s tehnološko najbolj razvitimi produkcijskimi sredstvi. V stvarnih razmerjih nasprotno določa stvarno ceno stanovanj gradbena industrija, ki proizvaja najmanj produktivno ali (in) najmanj kvalitetno.

Toda za malomeščana ta funkcija rente v določanju cene stanovanja in najemnine nikakor ni tako samoumevna, kot je tukaj razvito. Zanj je cena določena "bolj racionalno", kot se tukaj domneva. S stališča meščanske racionalnosti so cene blaga določene

s produkcijskimi stroški in ustreznim profitom. V profitu vidi meščan tisti "nevidni prst", ki regulira "racionalno trošenje produkcijskih sredstev" in zagotavlja nadaljno povečevanje produktivnosti. Nasprotno pa renta, ki sicer predstavlja tudi le del presežne vrednosti, kot jo po drugi strani predstavlja tudi profit, ne zagotavlja nobenega racionaliziranja produkcije in ima v kapitalističnem produkcijskem načinu anahronistično funkcijo celo za meščanske ekonomike, ki jo spoznavajo kot mejo gibanju kapitala. Zato se z njo spopadajo tudi ti znanstveniki in to opravijo tako, kot se njihovi spopadi sploh zaključujejo, namreč tako da neljubo kategorijo ali družbeno razmerje enostavno odmislijo.

Kako poteka ta proces odmišljanja rente v formiranju cene stanovanja? Enostavno tako da se zabriše nujna razlika med profitom in rento in se vsa iz stanovanjske stiske izvedena presežna vrednost razglasi za profit. S tem dobiva pritakanje presežne vrednosti iz cene stanovanja neopazno racionalno funkcijo, ker se zdi, da obstoji le še zato, da regulira racionalno trošenje te "dobre". S tem pa se hkrati zagovarjajo obstoječa razmerja, taka kot so, kot najboljša možna razmerja. Natančneje je torej treba prikazati ne le možnost ampak nujnost obstoja rente, da se razjasnijo tla, na katerih tu stoji apologija. Ta napačna predstava zgolj o profitu in o odsotnosti rente v ceni stanovanja je mogoča predvsem zaradi neke napačne predpostavke, ki sama sploh ni potegnjena v premislek. To je vprašanje monopolizacije narave in naravnih sil v zvezi s stanovanjskim vprašanjem. Da lahko ima nekdo monopol nad nekim slapom, nad nekim rudnikom ali nad neko njivo, to je še jasno. Da pa lahko ima nekdo monopol nad prostorom kot prostorom, nad prostorom kot je "na sebi in za sebe", nad prostorom sploh, to pa ni več samoumevno. Namreč to, da so ravno tiste kategorije meščanske družbe, ki so skozi mišljenje najbolj povzdignjene pod nebo in mistificirane, hkrati najbolj uveljavljene v praktičnem življenju meščanske družbe. Adam Smith je prvi sistematično pokazal, da kar zadeva zemljišča v gradbene namene, da je osnova njihove rente prav

tako določena z znano zemljiško rento, kot to velja za vsa neagrarna zemljišča. Takoj ko se en del družbe lahko polasti vse zemlje neke družbe, se hkrati nujno polasti vsega prostora kot elementa, ki je potreben za vsako produkcijo in vse človeško delovanje. "En del družbe zahteva tukaj od drugega tribut za pravico, da sme prebivati na zemlji, kakor je sploh v lastnini zemlje vključena pravica posestnika, da eksploatira zemeljsko kroglo, notranjost zemlje, zrak in s tem ohranjanje in razvijanje življenja." (MEW 25-782) V možnosti, da se je zemlje mogoče polastiti kot lastnine je že vključena nujnost, da je del družbe izključen od te lastnine in ravno v tej izključitvi ima ona prilastitev sploh kakšne pomen. In če zapustimo te čiste pojme in analiziramo stvarne razmere, potem tu ni le naraščanje in beg prebivalstva iz podeželja v mesto vzrok za nujno naraščanje stavbiščne rente. Predvsem je to razvoj fiksnega kapitala, ki se zemlji vtelesi ali požene v njej korenine in na njej počiva kot vse industrijske zgradbe, železnice, ceste, blagovnice, do ki itd. Monopolizacija prostora zdaj izgubi videz brezmejne razprostranjenosti, ampak pomeni konkretno monopolizacijo prostora, ki predstavlja možna tla za prebivališče k industriji pripadajočega cirkulirajočega kapitala. Monopolne cene prebivališča zdaj ne določa le posest zemlje, ampak še bolj posest zemlje, na kateri je cirkulirajoči kapital lahko na razpolago fiksnemu kapitalu.

"Da je le naslov nekega števila ljudi do lastnine na zemlji tisti, ki jim omogoča, da si del presežnega dela družbe prilastajo kot tribut, in si z razvojem produkcije prilastajo v vedno naraščajoči meri, je zakrito skozi okoliščino, da se kapitalizirana renta, torej ravno ta kapitalizirani tribut prikazuje kot cena tal in so ta lahko prodana kot vsak drugi tržni artikel. Za kupca se zato ne kaže njegova pravica do rente kot prejeta zastonj, in brez dela, tveganje in podjetniški duh kapitala sprejet zastonj, ampak plačana po njenem ekvivalentu. Njemu se zdi, kot že prej omenjeno, renta le kot obresti kapitala, s katerim je kupil tla in s tem pravico do rente." (MEW 25-784)

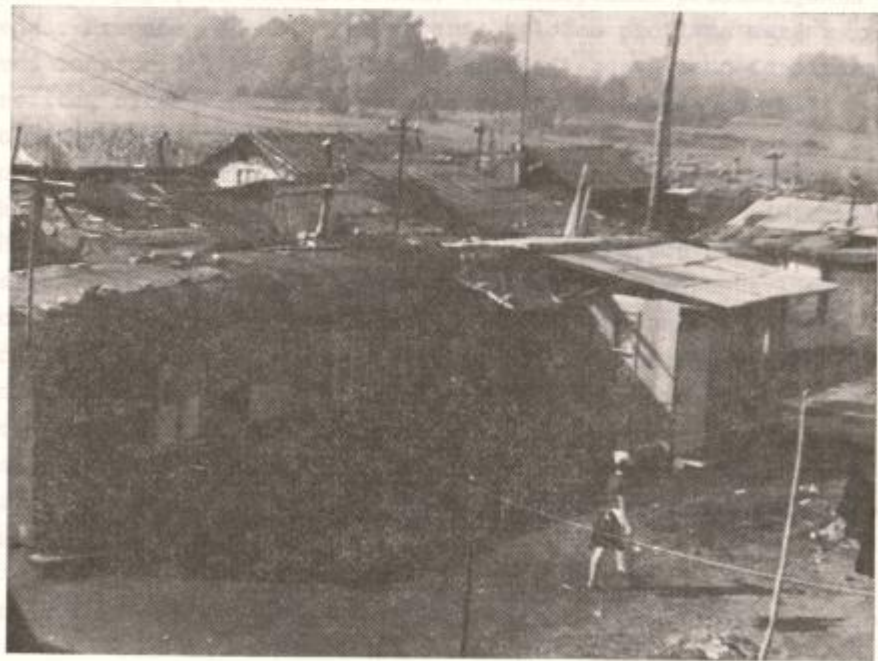
Da del družbe razpolaga z zemljo kot s svojo izključno lastnino, temu niso vzrok posebna blagovna razmerja in preko njih funkcionirajoča industrija, ampak je obratno zdaj sam ta monopol na zemlji produkt splošnega gibanja blaga v industrijski družbi. Renta potemtakem ni nikakršen preostanek predmeščanskih razmerij v industrijski družbi, ampak je proizvedena, čeprav kot meja kapitalu, ravno v teh kapitalskih razmerjih in se šele v teh razmerjih lahko prav razrašča. Predstavlja torej neracionalno mejo kapitalu, ki je sama proizvedena iz racionalnega gibanja kapitala. Kot diferencialna renta namreč predstavlja prisvajanje presežne vrednosti, ki nikakor ni utemeljeno z nadaljno racionalizacijo produkcije, ker od nje ni odvisna tako, kot je od nje in od zvišane produktivnosti odvisno povišanje profita. Skozi svojo "neracionalnost" razkriva diferencialna stavbiščna renta "neracionalnost" visokih stroškov gradnje in posredno visokih najemnin, čeprav te niso v neposredni zvezi s formiranjem rente. Vsak prosvetljski poskus, ki obeta razrešitev stanovanjskega vprašanja, bi torej moral najprej razrešiti misterij stavbiščne rente in ga odpraviti, da bi se šele postavil na jasna tla gibanja kapitala in z njim povezanega proizvajanja stanovanjskega vprašanja v modernih industrijskih družbah. Kar pa zadeva rento,

"razmerje enega dela presežne vrednosti, denarne rente - kajti denar je samostojni izraz vrednosti - do tal je na sebi neokusno in iracionalno; kajti to so inkumenzurabilne veličine, ki so tukaj merjene druga z drugo, neka določena uporabna vrednota, kos zemlje toliko in toliko kvadratnih čevljev na eni strani, in vrednost, specialno presežna vrednost na drugi strani. To ne izraža dejanske nič drugega, kot da v danih razmerah lastnina kvadratnih čevljev tal omogoča lastniku zemlje, da prestreže določen kvantum neplačanega dela, ki ga je v kvadratnih čevljih realiziral kot svinja v krompirju razkopavojoči kapital. Prina facie je ta izraz isti, kot če bi želeli govoriti o razmerju bankovca za pet funtov do premera zemlje. Posredovanja iracionalnih form, v katerih se prikazujejo določena ekonomska razmerja in se

Dejajo svoj produkt na odgovorni proizvodilni stroji in postaji in kakovost izdelave nadzoruje naš tehnološki lovski oddelek. Količina stopnje, ki določata ceno v ustreznih proizvodnih

praktično izražajo, pa praktičnih nosilcev teh razmerij v njihovih poslih ne zadevajo; in ker so navajeni, da se v njih gibljejo, ne odkriva njihov razum na tem niti najmanjše spotike. Popolno protislovje zanje nima sploh nič skrivnostnega. V notranji povezanosti odtujenih in, za sebe izolirano vzetih, nekusnih pojavnih form se počutijo prav tako doma kot riba v vodi. Tukaj velja, kar pravi Hegel v zvezi z določenimi matematičnimi formulami, da, kar zdravi človeški razum odkriva za iracionalno, je racionalno, in njegovo racionalno iracionalnost sama." (MEW 25-787)

Obstoj in v meščanski družbi nujni obstoj, kot produkt blagovnih razmerij te družbe, stavbiščne rente preprečuje izravnavo splošne profitne mere, ki se sicer formira v tistih panogah, kjer produkcijskih pogojev ni mogoče monopolizirati. Cena prebivališča se torej formira kot cena družbeno najmanj produktivno zgrajenega stanovanja in podjetja, ki gradijo bolj produktivno, prodajajo svoj produkt nad njegovimi produkcijskimi stroški in profitno stopnjo, ki formirata ceno v nemonopolnih produkcijskih vejah. Drugače rečeno, izravnavanje splošne profitne mere v gradbeni industriji, kot se sicer opravlja, zadeva samo formiranje profita, nikakor pa ne formiranja rente. To seveda ne velja samo za gradbeno industrijo, ampak za vse produkcijske panoge osnovnih življenjskih sredstev. Vendar si zdaj oglejmo stanovanjsko vprašanje, če predpostavimo nekaj nestvarnega in odmislimo učinkovanje stavbiščne rente in iz nje izvirajoče nujne neracionalnosti funkcioniranja gradbene industrije. Predpostavljamo torej nesmisel, ki ga povzdigujejo apologeti, namreč da je s profitom in samo s profitom regulirano funkcioniranje gradbene industrije racionalno. To hkrati pomeni, da odmislimo produkcijo prebivališč kot produkcijsko vejo, ki vpliva na ceno stanovanja in pa najemnino, in si predstavljamo, kar je bilo zgoraj zavrženo, da so za gradnjo namenjena sredstva potrošena racionalno.

Stanovanje delavca sodi k pogojem za reprodukcijo njegove zmož-

nosti dela. Če zdaj ni več nobenega samoumevnega razmerja med organizacijo proizvodnje in produkcijo pogojev za reprodukcijo zmožnosti dela, pa to ne pomeni, da produkcija ne zaobsega več te reprodukcije. Nasprotno, le vsaka samoumevnost v tej zvezi je bila odpravljena. Gibanje kapitala pa mora nujno zaobsegati tudi gibanje pogojev reprodukcije zmožnosti dela, na sploh torej mora zagotavljati delavcem zmožnost, da preživijo in prebivajo. Na sploh. To splošno razmerje pa napreduje v protislovju s samim seboj kot nekim konkretnim razmerjem.

V družbi se formira splošna profitna stopnja, ta pa skupaj s produkcijskimi stroški vseh produkcijskih vej tvori produkcijsko ceno blaga. Toda ta produkcijska cena vseh produkcijskih vej je predvsem abstrakcija nasproti stvarnim produkcijskim cenam posamezne produkcijske veje, ki so odvisne od različne organske sestave v njih naložene mase kapitala. Kapital pa se odtegne sferi z nizko profitno stopnjo in se vrže v drugo, ki prinaša večji profit. S stalnim odtegotovanjem in pritekanjem, z njegovo razdelitvijo med različnimi sferami, karkor pač tu profitna mera pada, tam raste, povzroča kapital takšno razmerje ponudbe in povpraševanja, da je povprečni profit v različnih produkcijskih sferah isti in se zato vrednosti spreminjajo v produkcijske cene. To stalno izravnavanje stalne neenakosti se opravlja toliko hitreje, kolikor mobilnejši je kapital, se pravi, kolikor lažje je prenosljiv iz ene sfere in kraja v drugo in kolikor hitreje je mogoče delovno silo vreči iz ene sfere v drugo in od enega lokalnega produkcijskega punkta na drugega. Utopisti, ki v teh razmerjih pridigajo razrešitev stanovanjskega vprašanja, morajo abstrahirati od dejstva, da je tu nerešeno stanovanjsko vprašanje tisti mehanizem, ki zagotavlja mobilnost variabilnega kapitala, delovne sile oziroma tistega dela delovne sile, ki mora biti prosta vsake lokalne in prostorske navezanosti, da jo je mogoče vreči v vsake lokalne produkcijske okoliščine, da se lahko nemoteno izravnava splošna profitna mera in da lahko meščanska ekonomija racionalno funkcionira. Stanovanjsko

vprašanje, ki ima vseskozi pozitivno vlogo v racionalizaciji meščanske ekonomije, dobiva svoj negativni pečat v ideologiji zato, ker se tu prikazujejo razmerja obrnjena na glavo in se vprašanja rešujejo v mejah tistih predpostavk, ki so ta vprašanja ravno proizvedla. K temu sem in tja še sodi filantropizem, ki je nujni sestavni del morale mešetarjenja.

Toda prosvetljsko socialistične ideje in filantropizem ne predstavljajo glavne ovire gibanju delovne sile in variabilnega kapitala v njegovi odtrganosti od vseh lokalnih razmerij. Gibanje kapitala sploh, tako fiksnega kot variabilnega, zadeva na velike ovire, kadar se vrinjajo številne in množične nekapitalistično funkcionirajoče produkcijske sfere med kapitalistična podjetja in se povežejo z njimi; kadar se opravlja v pogojih nerazvitega kreditnega sistema; kadar ni opravljena napredujoča redukcija dela v vseh produkcijskih sferah na enostavno delo; kadar obstojijo utrjeni profesionalni predsodki delavcev itd.

Gibanje kapitala se torej ravna tako, da izravnava profitno mero med posameznimi produkcijskimi sferami in znotraj teh sfer. Skozi gibanje delovne sile oz. variabilnega kapitala se tako hkrati opravlja neko izravnavanje mezd. Kapitalist v teh razmerjih nima več tistega neposrednega interesa eksploatacije direktno pri njem zaposlene delovne sile, kot so ga imeli agenti produkcije v vseh starih družbah. To se zdaj opravlja le izjemoma s preobremenjevanjem z delom ali z nižanjem mezde pod povprečje, ali pa z izjemno produktivnostjo porabljenega dela. Skozi zvišanje organske strukture kapitala lahko zdaj agent produkcije prav tako odvaja svoj profit od neplačanega presežnega dela in je udeležen pri eksploataciji delavskega razreda kot drugi, ki uporablja (spet pretirana predpostavka) samo variabilni kapital. V teh okoliščinah je splošna profitna stopnja, kot rečeno, zgolj abstrakcija in se ji profitna stopnja neke sprodukcijske sfere ali podjetja približuje le toliko, kolikor se organska sestava v njej uporabljenega kapitala približuje povprečju družbene organske sestave kapitala. Tvorjenje monopo-

lov, racionalizacija strojev, iznajdbe itd. to izravnavanje stalno rušijo in spet vzpostavljajo. Izravnavanje, v katerem je v središču formiranje profitne mere in določanje profita. Kako pa je z določanjem mezde in razreševanjem stanovanjskega vprašanja, ki bi ga naj prinesle tako "racionalno" skozi gibanje profita izravnane mezde.

Tiste produkcijske sfere in podjetja znotraj njih, ki si povprečni in nadpovprečni profit zagotavljajo z nadpovprečno organsko strukturo kapitala, ki imajo torej manj opraviti z variabilnim in več s fiksnim kapitalom, imajo direktno ali prek mezd tudi manj opraviti s vprašanjem prebivališča v njih zaposlene delovne sile. One produkcijske sfere, ki pa so po organski strukturi kapitala pod družbenim povprečjem in so zato njihovi ekstra profiti v celoti manjši, pa zaposlujejo sorazmerno več delovne sile in organizirajo stanovanjsko stisko v neprimerno večjem obsegu. Socialisti utopisti, ki bi zdaj naložili sferam produkcije z višjo organsko strukturo kapitala ali večjimi ekstra profiti, da rešujejo stanovanjsko vprašanje, ki ga producirajo panoge z nižjo organsko strukturo kapitala, ne bi naredili nič drugega, kot zavrli vsako svobodo gibanja kapitala in odpravili profit kot regulator gibanja celotne ekonomije. Z eno besedo, zahtevali bi odpravo celotne meščanske ekonomije, ne da bi razumeli njeno gibanje in njeno razmerje do vseh drugih družbenih sfer. Torej tudi če odmislimo delovanje rente, ki postavlja reševanje stanovanjskega vprašanja na glavo, če si predstavljamo, kar je vseskozi pretirano, da ekonomski sistem gradnje stanovanj funkcionira "racionalno", to funkcioniranje ne vodi k odpravi stanovanjskega vprašanja, ampak ravno normalno ekonomsko funkcioniranje družbe to vprašanje vedno bolj zaostreno predpostavlja. Če zdaj navidez v neekonomskih sferah najprej zaostrejujejo to vprašanje skozi nerazvito kreditiranje gradnje, neizdelane prostorske načrte za gradnjo, malomeščanske estetske ideale o videzu pokrajine, pravne ovire vseh vrst itd. in ga nasproti ekonomiji na videz neracionalno rešujejo, medtem ko ga ona rešuje racionalno, potem ta videz izvira samo iz nerazumevanja raz-

merij med ekonomijo in tako imenovanimi neekonomskimi sferami družbe.

Stanovanjsko vprašanje predstavlja idealna tla za pojavljanje socialistično utopističnih idej vseh vrst in s tem vsakovrstne apologetike obstoječih družbenih razmerij, tudi ko se ta skriva za zgražanjem nad tem, da nekdo stanovanjsko vprašanje, ki ga proizvajajo osrednji družbeni odnosi in vsa družba kot celota individualno rešuje tako, da se zateče v slum, gradi črno gradnjo itd. Ti apologeti se zgražajo nad tem, da nekdo v slumu ali od solidarnostnega družbenega fonda pridobljenem stanovanju za visoko najemnino oddaja sobe, ne da bi opazili, ne da bi se razburili nad tem, da si kapital nujno postavlja pred vrata delovno silo, ki jo lahko potegne noter ali vrže ven ravno zato, ker jo je pred tem spravil ob vsako neposredno razmerje med njo samo in njenimi eksistencialnimi pogoji in zdaj on, niti najmanj razvidno ali racionalno, razpolaga z življenjskimi pogoji delavcev.

Nerazvidna razmerja v sodobni socialistični družbi pa tvorijo tista tla, na katerih vegetirajo najrazličnejši utopizmi in apologije. Predvsem gre za iluzijo, da že odprava privatne lastnine nad proizvodjalnimi sredstvi v socialistični družbi garantira z njenim prekvalificiranjem v državno, grupno ali združno lastnino, da so odpravljena v kapitalizmu proizvedena razmerja.

"Manj jasno je namreč, da oblike družbene lastnine, ki se izražajo v klasičnih ekonomskih in pravnih kategorijah lastnine, kakršni sta državana in grupna ali združna lastnina, same po sebi še ne pomenijo - čeprav lahko v zgodovinskem razvoju odigrajo revolucionarno vlogo - da je konec z vsemi oblikami odtujevanja delavca od družbenega kapitala, in tudi avtomatično ne odpravljajo vseh pogojev in možnosti za to, da del družbe lahko manipulira z delavskim razredom in osnovnimi delovnimi sloji nasploh." (Protislovja družbene lastnine ... 6)

Hkrati pa kapitalizem v svojem jedru že pripravlja družbeno sile, proletariat, ki jo bo ukinil, in materialne pogoje te ukinitve. Procesi podružbljanja dela, ki stojijo nasproti privatnim oblikam prilaščanja in ki sami izražajo tako napredovanja tehničnih in družbenih pogojev za odpravo delitve dela, ki pa napredujejo ravno skozi to delitev, so v kapitalizmu izraz nezavednega gibanja te družbe, v socializmu pa obstajajo zapleteni v "materinska znamenja" te družbe in prav zato gre za njihovo pojasnitev. Nerazumevanje nujne zveze med privatno lastnino in delitvijo dela, ki o njej govorita Marx in Engels v Nemški ideologiji kot o identičnih izrazih, vodi apologete preteklih produkcijskih in družbenih razmerij do tega, da vse bistvene obstoječe odnose v socialistični družbi pleskajo z videzom idealnosti ter tako zakrivajo stvarna družbena nasprotja in možnost njihove odprave.

"Ali če povemo drugače: v sedanji strukturi proizvodjalnih sil še obstajajo objektivni pogoji za reprodukcijo privatnolastninskih, zlasti pa državnolastninskih odnosov in je zato ta tradicija kot realna ideološka in politična sila prisotna tako v glavah ljudi kakor v vsakdanji ekonomski praksi." (Protislavja družbene lastnine ... 6)

Ta realna ideološka sila, ki vidi v vseh obstoječih razmerjih samo tista, za katera meni, da jih je treba neusmiljeno skritizirati ali opsovati ali pa enako neusmiljeno zagovarjati in povzdigniti v nebo, si na tleh stanovanjskega vprašanja postavlja dvojno nalogo: postavitev tehnokratske formule za njegovo rešitev, da "naj bi pobudo za urejanje problemov te vrste, podobno kot drugod po svetu, tudi pri nas prevzel ustrezen strokovni kader"; dokazati, da je neuspeh pri iskanju stanovanja individualno vprašanje, ki je ali rezultat nesposobnosti posameznika ali pa posledica njegovega pohlepa po boljši zaposlitvi in skoposti pri plačanju prebivališča hkrati. To še posebej vidi ta apologetika potrjeno z dejstvom, da se prebivalci slumov ne odrečejo, kljub lastni stanovanjski bedi, še podnajemnikom

in torej ravnaajo tako, kot povprečni dobri meščani, česar pa ne vidi. Torej tudi če opazi, da je nastajanje slumov, stanovanjskega vprašanja, črnih gradenj, bede podnajemnikov, delavskih, študentskih in dijaških ter vseh vrst "samskih" domov pogojeno v "neskladnostih, ki zadevajo družbeno-ekonomske razmere našega časa (privabljanje nekvalificirane delovne sile v naše delovne organizacije, ob nezmožnostih zagotoviti jim istočasno ustrezne pogoje za bivanje)" (Kulturna podoba ... 86), želi izpeljati razrešitev tega vprašanja v razmerah, ki v njih to vprašanje ravno nastaja, ne da bi bila opravljena kakršna koli stvarna analiza teh "družbeno-ekonomskih razmer našega časa". Ta razmerja so sprejeta kot samoumevna, ne da bi bila raziskana. Ves misterij je samoumeven. Najprej je samoumevno, da se nekvalificirana delovna sila da "privabiti" v delovne organizacije, potem je samoumevno, da te nimajo denarja za postavitev prebivališč za te delavce, nadalje je samoumevno, da tudi nobeno upravni organi nimajo sredstev za popolno odpravo slumov itd. Ne pustimo tej samoumevnosti da je še sama samoumevna. Skozi to samoobsebiurnost postanejo, in to je bistveno, vsi ti odnosi, taki kot so, samoumevni, ni jih ni treba take, kot so, odpraviti, ampak kvečjemu pojasniti in opsovati. Apologetska zahteva po odpravi stanovanjskega vprašanja se izteče v zahtevo po odpravi tega vprašanja z dekretom in s tako ali drugačno prisilno prevzgojo ljudi. Predvsem pa jih je treba naučiti občutka krivde. Spoznati morajo krivdo pred družbo, pred svojimi someščani, pred svojimi sodelavci in mojstri, (mogoče tudi pred bogom), pa seveda krivdo pred samim seboj! Poglejmo kako to apologetika opravi:

"Kot prebivalci 'ciganskega naselja' se počutijo vsi prizadete, manjvredne, diskriminirane, oropane za mnoge pravice, ki bi jim kot delovnim ljudem socialistične dežele morale pripadati. Zavedajo se tudi, da so delno upravičeni očitki, ki so jih deležni s strani mnogih, češ da so položaja, v katerega so zašli, krivi sami, ker so emigrirali, ne da bi si prej zagotovili primerne pogoje za bivanje in da je sedaj od njih nepošteno,

če na silo zahtevajo ureditev teh pogojev."
(Kulturna podoba ... 82)

Prejšnje govorjenje o družbeni pogojenosti stanovanjskega vprašanja in vsega kar k njemu sodi, se tu takoj izkaže kot nasprotje tistega, kar apologetika o sebi govori ter se po ovinku, s sklicevanjem na stališče "mnogih" vržejo očitki: sami ste krivi, zakaj pa niste zgrabili kakšne ovce takrat, ko še niso bile v vse oddane. To je način zakrivanja stvarnih ekonomskih razmerij v socialistični družbi. Toda ali so ta razmerja jasna že zato, ker so razmerja te družbe. V kapitalizmu so blagovna razmerja tista razmerja na površini družbe, ki kažejo splošno vladavino ekvivalentnosti, pod katero poteka stvarno prisvajanje presežne vrednosti in poteka ravno v teh ekvivalentskih oblikah. Toda iz dejstva, da tudi v socializmu obstoji trg in blagovna menjava, ni mogoče nasprotno neposredno izvesti, da so tudi tu razmerja že zato nerazvidna. Ravno tiste družbe, ki so trg z dekretom odpravile, ne da bi odpravile pogoje za njegov nastanek, zaobsegajo blagovno menjavo v stvarnem življenjskem procesu ljudi, torej trg ravno tam, kjer vladajoča doktrina njegov vpliv zanika. To pomeni, da ravno ta doktrina še naprej mistificira stvarno nerazvidna razmerja med ljudmi. To apologetsko funkcijo znanosti in stvarno učinkovanje trga je pokazal Kardelj:

"Res je, trg ni večni atribut socializma. V socializmu trg nima pomena tistega absolutno neizogibnega funkcionalnega pogoja razrednega in ekonomskega sistema, kakor ga ima v kapitalizmu. Še več, blagovna proizvodnja v socialistični družbi vsebuje - in mora vsebovati - faktorje svoje lastne negacije. Toda ta proces preseganja oziroma "odmiranja" trga ni samo stvar subjektivne volje ljudi, temveč predvsem stvar razvoja proizvodjalnih sil in produktivnosti družbenega dela. Zato 'odprava' trga sploh ne more biti stvar državnih dekretov." (Protislovja družbene lastnine ... 65)

Trg in blagovna menjava v socializmu, kjer delitev dela še ni

odpravljena in je tudi z nobenim dekretom ni mogoče odpraviti drugače kot iluzorično, torej sam po sebi ne zamegljuje vseh družbenih odnosov. Prav tako malo kot jih je zamegljeval v starih, predmeščanskih družbah, kjer se je razvijal še znotraj razmerij osebne odvisnosti med ljudmi. Pač pa jih vseskozi zamegljuje skozi svojo emancipacijo, po tem da menjava blaga prične diktirati vso produkcijo, torej tudi reprodukcijo stvari in ljudi. Sicer pa trg prinaša s seboj razvoj proizvajalnih sil in povečevanje produktivnosti dela, če je profit, realiziran na trgu vložen v nadaljni razvoj proizvajalnih sil.

"Toda ker naš sistem razširjene reprodukcije - tak, kakršen je zdaj - ne spodbuja zadosti K naložbam zunaj lastnega podjetja, se zelo pogosto dogaja, da je osebna in skupna potrošnja v delovnih organizacijah z visokim čistim dohodkom velikokrat nesorazmerno večja v primerjavi z investicijsko potrošnjo, kakor pa v podjetjih z manjšim čistim dohodkom." (Protislovja družbene lastnine ... 67)

Tako organska sestava kapitala v socializmu po različnih sferah produkcije prav tako nujno vodi k protislovnemu reševanju stanovanjskega vprašanja. Tudi iz stanovanjske bede enega dela družbe je mogoče pojasniti akumulacijo kapitala v produkcijskih panogah z visoko organsko sestavo kapitala in "nesorazmerno visoko osebno potrošnjo" drugega dela družbe. Toda ta nasprotja, in tu gre za stvarna, praktična družbena nasprotja, se skozi pridiganje "prebivalcem" "ciganskih naselij", slumov, črnih gradenj itd., da so sami krivi, ker si niso že "prej" zagotovili primerne stanovanja, še naprej zakrivajo in zamegljujejo, s tem pa se ravno tista razmerja, za katerih odpravo gre, fiksirajo in reproducirajo. Zato je potrebno brezobzirno raziskati stvarna ekonomska razmerja v socialistični družbi in iz njih pojasniti stanovanjsko vprašanje, ne pa ga prepovedati.

"Poleg tega pri nas zelo počasi dobivajo državljansko pravico tiste ekonomske kategorije, ki določajo ekonomsko strukturo dohod-

ka, kakor so, denimo, dobiček, izguba, ekstera profit, renta, pokazatelji proizvodnih stroškov in posebno stroškov živega dela - ki, ne glede na naš samoupravni in dohodkovni sistem igra vlogo v ceni na notranjem in zunanjem trgu - dalje ekonomska merila produktivnosti dela, razmerje med organsko sestavo proizvajalnih sredstev in dohodkom v posameznih delovnih organizacijah, rentabilnost naložb itd. Šibka avtoriteta, takih ekonomskih kategorij pri določanju odgovornosti ne samo da zamegljuje podobo o uspešnosti dela in poslovanja delovnih organizacij, temveč tudi otežuje stabilnost in učinkovitost sistema družbenega planiranja." (Protislovja družbene lastnine ... 117)

Šele skozi "razčiščenje" teh kategorij je mogoče postaviti stanovanjsko vprašanje skupaj z drugimi osrednjimi družbenimi protislovji socialistične družbe s tal znanstvene apologetike in obsojanja delavcev brez prebivališč, zakaj le niso že "prej" poskrbeli zanj, na tla razvidnih razmerij med ljudmi. Centralno razmerje pa, ki ga je potrebno predhodno pojasniti in ki ga pojmuje zgoraj obravnavana znanost samo enostransko, je vprašanje dela samega.

Enostransko pojmovanje dela te znanosti se kaže v tem, da vidi samo pozitivno stran dela, ne pa negativne. Skozi delo producira delavec pogoje možnosti obstoja vse družbe in hkrati reproducira samega sebe. Tu torej ne trdimo, da je delo vir vseh vrednosti, ker je vir uporabnih vrednosti tudi narava. Nasprotno pa se v tej prevratni etnologiji izvajajo vse predpostavke življenja delavcev neposredno iz njihovega dela, kot da bi narava, skozi privatno lastnino omejena narava ne posredovala v procesu človekovega dela, torej med producirajočim individuom in njegovim produktom. Delo se ne opravlja kot neko delo sploh, ampak nujno s pripadajočimi predmeti in sredstvi, torej vedno kot neka konkretna, praktična, predmetna, čutna dejavnost. Toda kot ta dejavnost nima v obliki proizvodov samo pozitivnih rezultatov, nasprotno lahko ravno proizvajanje za ljudi najbolj škodljivih produktov tvori proizvod najbolj profitno produktivnih

panog, tako nima ta dejavnost nujno samo pozitivnih rezultatov za delavca, ki hkrati producira pogoje svoje lastne dejavnosti in svojega življenja. Kot družbeno priznano koristno delo lahko nastopa tudi nekoristno in celo obče škodljivo delo in udejanjenje dela se kaže tudi kot razdejanjenje delavca. Skozi produkcijo blaga proizvaja delavec hkrati svoje razdejanjenje, pohabljenost, bebavost, kretenstvo. S svojim proizvajanjem proizvaja delavec hkrati svojo brezposelnost itd. Če znanost zdaj od tega dejstva abstrahira in hoče neposredno izpeljati iz delavčevega dela vse njegove pravice, na primer njegovo pravico do kakršnega koli prebivališča, če torej pristaja na to, da je delavec vreden pogojev svoje produkcije le če dela, medtem ko mu ravno ta produkcija te pogoje odtuja, potem obravnava delo samo v njegovi splošni, abstraktni obliki. Predvsem spregleda, da je delavec sam produkt svojega dela in ga jemlje kot abstraktno, nepredmetno, nečutno, na kratko nestvarno bitje oziroma kot bitje, kakršen delavec ni.

Samo iz te pozicije lahko izpelje nasledno ugotovitev:

"Prvotno zasnovo naselja, ki ga tvorijo prebivalci prvega in drugega naselitvenega obdobja (obravnavani v poglavju IV in V), lahko označimo za tisti del naselja, ki se v celoti vključuje v shemo 'kulture bede', značilne za slume drugod po svetu (motiv doselitve, skrajno neurejeni objekti materialne kulture, ki tem prebivalcem pripadajo, vse asocialno in antisocialno v vedenju ljudi, še posebej brezbržnost, otopelost v pogledu reševanja njihovega položaja itd.)." (Kulturna podoba ... 86)

Razprava, ki je bila na začetku v prvem poglavju posvečena analizi nekega pojma, pojma "kulture bede", si ostaja tudi na svojem zaključku dosledna in je posvečena le analizi nekega principa, namreč principa delovanja socialnih kontaktov in oblik združevanja. In vendar te razprave ni mogoče v celoti zavrniti ali zanikati. Nasprotno, pritrđiti ji je potrebno v njenem za-

ključku, kjer govori o sebi sami:

"Kot že omenjeno, ostaja mnogo poglavij nedodelanih, vrsta elementov kulture še docela neobravnavana, kar vse kliče po nadaljnem temeljitem in dolgotrajnem delu." (Kulturna podoba ... 84)

LITERATURA:

Karl Marx - Friedrich Engels, Werke, Dietz Verlag Berlin (MEW)
 Edvard Kardelj, Protislovja družbene lastnine v sodobni socialistični praksi, DZ 1976 (Protislovja družbene lastnine ...)

UDK 333.32 (497.12)

Dare POŽENEL

STANOVANJSKI PROBLEM

1. Pojem "stanovanje" je opredeljen s funkcionalnega vidika: pojasnjujemo ga s pojmom "prebivanje", ki mu je namenjeno "bivališče kot sredstvo za bivanje". Pod istim nazivom torej razlikujemo dva pojma, pri čemer je slučajnost za oba predvidela poimenovanje s "stanovanjem".

Na pogled nepomembna razlika pri razumevanju pojma v izhodišču, je lahko eden od razlogov odtujenega značaja stanovanjske politike.

Medtem ko posameznik obravnava pojem stanovanje z vidika lastnega bivanja, oz. okoliščin v katerih je v svojem vsakodnevnem življenju, pa je nasprotno v stanovanjski politiki ta vidik pozabljen. O stanovanju je govora kot o materialni dobrini: namesto kvalitete (povsem konkretnih bivalnih pogojev stanovalca uporabnika), postane predmet razmišljanja kvantiteta. Izmerljive količine nadomestijo povsem nematerialno uporabno vrednost.

Bivališče je od vseh fizičnih struktur, ki jih je človek napravil za svojo uporabo, najbolj univerzalno - vsenamensko in najmanj posebej opredeljivo. Medtem ko so ostali objekti delani s točnim namenom in predstavo, čemu bodo služili, je stanovanje tisto, ki vase absorbira največ "preostalih namenov". Bivališče ne le, da je slejkoprej razbremenjeno vseh ekonomskih funkcij, ampak služi prvenstveno kot "sveetišče zasebnosti".

Kljub temu, ali pa prav zato stanovanjske enote ni mogoče obravnavati ločeno od okolja, v katerem se nahaja: bodisi sosednjih stanovanj, bodisi ostalih objektov, ki tvorijo

naselje. V pogojih visoke gostote lahko sleherno, tudi najmanjše odstopanje od ustaljenega načina obnašanja bistveno vpliva na počutje sosedov in s tem na odnose v skupnosti.

Sleherna, z vidika različnih interesov nevsklajena sprememba v prostoru, lahko povzroči bistveno spremembo v življenju skupnosti kot celote. Kot je v določeni skupnosti ideologija (področje vsklajenih zavesti) kontekstualni temelj, na katere so grajeni družbeni odnosi, je fizično okolišje materialni kontekst bivanja, ki na svoj način vpliva tudi na posebnost medčloveških odnosov. Razumljivo je, da lahko sleherna sprememba v prostoru, ki ni bila poprej dogovorjena oz. usklajena, pomeni kontekstualno spremembo za nekoga, ki prav na nespremenljivosti konkretnega fizičnega okolja gradi lastno prihodnost.

Materializacija volje posameznika se odraža v družbenih odnosih.

2. Ker ima vsak poseg v prostoru družbene posledice, se je ustala praksa, da urejanje prostora nadzoruje država. To počne v imenu širših družbenih interesov, tj. v imenu zaščite družbenih odnosov iz katerih je zgrajena.

V pogojih visoke gostote v mestih to pomeni, da si je država privzela izključno pravico urejati način bivanja.

Problem nastanitve ljudi se je v sedanji obliki prvič pojavil v začetku 19. stoletja v Angliji kot posledica velike koncentracije prebivalstva v mestih po industrijski revoluciji. To je bilo obdobje, ko so se bivalne razmere občutno poslabšale. Množično priseljevanje v mesta, ki so bila pred tem grajena za povsem druge sloje prebivalstva, s svojim načinom življenja in ne za proletariat, ter eksistenčne razmere v katerih je proletariat živel, so ogrozili že same

družbene odnose, ki so do takega razvoja privedli. Sistem je postal ogrožen od lastnega razvoja.

Zlasti pereč je bil položaj v starih mestih, kjer se je industrija razvijala naknadno, medtem ko so v novih mestih vzporedno z industrijo navadno zidali tudi delavska stanovanja.

Da bi preprečili propad mest in s tem uničenje materialnih osnov družbenega sistema, so bile uvedene norme za bivanje, med drugim tudi v obliki stanovanjskih standardov.

Obenem je bilo spremenjeno tudi gledanje na stanovanjski problem. Spočetka so ga obravnavali kot pomanjkanje hiš, dokonca stoletja pa že kot pomanjkanje stanovanjskih enot. Nastala je stanovanjska politika, samogiben mehanizem, kjer sta izgradnja in vzdrževanje vodena in načrtovana skladno z (ekonomskim) delovanjem celotne družbe.

Kljub dejstvu, da je stanovanjska politika postajala vse kompleksnejša in da je bila skladno s splošnim razvojem v čedalje večji meri vodena z vidika enakopravnosti, pa je še danes v navadi, da o stanovanjskem problemu govorimo kot o problemu načina bivanja ljudi v mestih. Ne zanimajo nas na primer slaba stanovanja, v katerih živi kmečko prebivalstvo. Njihovih stanovanj ne štejejo med stanovanjski primanjkljaj, pa čeprav so mnogokrat slabša kot najslabša mestna. Če pa če govorimo tudi o njih, to počnemo s povsem drugega vidika: navadno predvsem v zvezi s problematiko kmetijstva (kot dejavnosti, eksistenčno pomembne za sistem, za državo).

Minimalni, še sprejemljiv stanovanjski standard je bil določen po merilih večinskega sloja prebivalcev, ki je bil najbližji povprečju - po merilih prebivalcev s srednjevisokim dohodkom. Ti so določali okvire normalnosti v mestu.

O tem, da so bili stanovanjski standardi v večji meri odraz stopnje organiziranosti (vseobsežnosti institucionalnega normativnega sistema), kot pa stopnje ekonomske razvitosti, priča podatek, da imajo na primer nekatere industrijsko bolj razvite dežele nižje standarde, (ki pa veljajo za celotno družbo), kot pa mnoge nerazvite dežele, (kjer je stanovanjska politika namenjena slojem prebivalstva, ki žive v določenih delih mest). Čeprav je stopnja organiziranosti v tesni vzajemni povezavi s stopnjo ekonomske razvitosti, pa je bila stanovanjska politika slejkoprej prvenstveno pripomoček za vzdrževanje pogojev (udobnega) življenja z vidika tistih slojev, ki so politiko vodili.

Stanovanjska politika je izhajala iz sistema, njen glavni namen pa je bil razrešiti protislovja, ki bi lahko privedla do porušenja temeljnih odnosov v sistemu družbene reprodukcije. Njen osnovni namen je bil ohraniti sistem.

Pri opredeljevanju vloge in smisla stanovanjske politike, oz. čemu je sploh služila in kakšen je bil njen pravi namen, lahko sklepamo:

- njen osnovni namen nikoli ni bila solidarnost do tistih, ki živijo v slabih stanovanjskih razmerah, temveč
- nujnost za ohranitev organiziranega načina življenja v strnjenih naseljih in s tem posredno obstoječih odnosov.

3. Stanovanjska politika je bila tako uspešna le z vidika ohranitve sistema, nikoli pa z vidika razreševanja socialnih protislovij oziroma usmiljenosti do revnih. Ta navedba je umestna spričo dejstva, da so bila sredstva, s katerimi so financirali programe stanovanjske izgradnje, navadno zbirana prav v imenu solidarnosti. Ti programi so bili zaključeni, še predno so prišli do primernih stanovanj vsi tisti, v imenu katerih so bili pričeti. Čim so bili odpravljeni temeljni razlogi za akcijo, ta ni bila več potrebna.

V taki zapotavljeni sredstev je bila soraj za osnovni cilj

Po dejanskem učinku, ki so ga imeli, njihova osnovna pomembnost ni bilo solidarno odpravljanje socialnih razlik. Sklicavanje na solidarnost je bil predvsem način zbiranja finančnih sredstev. Morebitno odpravljanje vidnih (stanovanjskih) posledic socialnih razlik (katerih vzroke pa je iskati tudi in predvsem drugje), pa je bil le stranski učinek.

Četudi je bil namen motivatorjev javnega mnenja za solidarnostne akcije naivno iskren, pa na samo izvedbo niso imeli dosti vpliva. Njihova udeležba je prenehala, čim je pričel postopek porabe denarja.

Čim so bila sredstva zagotovljena, je nosilec izvedbe postal nekdo drug - gradbeništvo. Gradbena dejavnost ima v slehernem gospodarstvu poseben pomen: je stalna panoga, v sleherni družbi vedno prisotna, ter zato po svoji pomembnosti eno izmed jeder, na katero se navezuje stabilnost sistema.

V fazi zagotavljanja sredstev je bila torej za osnovni cilj razglašena izgradnja čimvečjega števila stanovanj.

Čim pa so bila sredstva zagotovljena, so obveljali kriteriji novega nosilca, ki je zbrana sredstva materializiral: njegova osnovna skrb je bila zagotoviti normalne pogoje lastnega delovanja.

V istem trenutku se je prvotni cilj (izgradnja čimvečjega števila stanovanj) premaknil v drugo vrsto pomembnosti.

Dejstvo, da je gradbeništvo eno izmed izrazito "državnotvornih" dejavnosti, pomeni, da je imelo vselaj možnost v odločujoči meri samo vplivati na postavljanje kriterijev za lastno obnašanje. Lahko pa je določalo tudi okvire normalnosti v obnašanju drugih.

4. Stanovanjska politika je bila vodena s predstavo, da lahko

najboljše rezultate, tj. čimveč čimboljših stanovanj in to z omejenimi sredstvi zagotovi visokoorganizirana, centralno vodena akcija.

Kot rečeno pa so bili njeji cilji in metoda njenega delovanja postavljeni s strani družbenega povprečja, tj. tistih, ki so stanovanje že imeli. Drugi pa, ki so stanovanje potrebovali (in, ki naj bi jim bili stanovanjski programi prvenstveno namenjeni) zaradi svojih materialnih (ne)zmožnosti niso izpolnjevali predpogojev, da bi se lahko v tako organizirano akcijo vključili. V dobroopremljenih stanovanjskih soseskah si niso mogli kupiti stanovanja tisti z najnižjimi dohodki.

V polni veri v uspeh centralno usmerjenih stanovanjskih programov so bile istočasno v imenu racionalnosti določane razne prepovedi, ki so onemogočale posamezniku reševanje stanovanjske stiske na način, primeren njegovim zmožnostim.

Prav ljudje z nizkimi dohodki pa so posedovali ogromno količino človeške in materialne moči, ki je nadomeščala pomanjkanje finančnega kapitala. Kolektivna sposobnost teh ljudi, izhajajoča iz njihovih prihrankov, prostega časa, ter preprostih veščin, je neredko presegala organizacijsko in finančno moč države.

V primeru gradnje subvencioniranih najemnih (socialnih) stanovanj pa so taka stanovanja potrebovala subvencijo še za kasnejše vzdrževanje. Previsoki minimalni stanovanjski standardi so vnaprej zagotavljali stalni izdatek.

Določanje previsokega minimalnega standarda je v najboljšem primeru vodilo k omajevanju tistega, kar je bilo možno storiti za ljudi z nizkim dohodkom. V najslabšem primeru pa bi lahko natančno upoštevanje predpisov privedlo do nesmisla, da bi bile stare stanovanjske hiše (s prenizkim

standardom) porušene v času največjega primanjkljaja, ko ne bi bilo dovolj denarja za gradnjo zadostnega števila novih stanovanj.

Široko propagirani programi izgradnje poceni stanovanj so izkazovali manjše rezultate od napovedanih. Dejanska neučinkovitost je bila zakrita s kuliso monumentalnosti. Pri reševanju stanovanjskih problemov tistih z najnižjim dohodkom pa so imeli ti programi le obrobni vpliv.

Večina se jih je kot po pravilu zatekala k stalnamu, a brezuspešnemu iskanju čarobne formule v obliki novih tehnoloških rešitev, ki naj bi zmanjšale stroške izgradnje. Delne pocenitve, ki so bile na ta način dosežene predvsem pri času gradnje, v celotni strukturi cene niso pomenile bistvenih prihrankov. Medtem so pa vedno znova najcenejše stanovanje odkrivali tisti, ki so bili v to prisiljeni; za človeka z nizkim dohodkom z vidika cene in časa v katerem lahko pridobi lastno stanovanje, ni bilo alternative gradnji v lastni režiji.

Napori v smeri tehnološke revolucije pri gradnji stanovanj niso zabeležili napovedovanih rezultatov. Zgovoren je podatek, da so se lani ob odločitvi, da bo Gorenje pričelo izdelovati montažna stanovanja, v tisku takoj pojavila zagotavljanja, da ta program ni mišljen kot konkurenca gradbeništvu, ter da je vsklajen z njegovimi interesi. Pa čeprav je bil prvotno opravičevan ravno z vidika pocenitve.

V ta okvir spadajo tudi poskusi zmanjševanja cene z manjšanjem stanovanjske površine, nikoli pa z nižjim začetnim stanovanjskim standardom, oz. možnostjo etapnega opremljanja s tistimi elementi stanovanjskega standarda, ki z vidika nemotenega funkcioniranja stanovanjskega naselja niso nujno potrebni že v samem začetku. Poskusi tovrstnih pocenitev bi zmanjševali zaslužek celi vrsti dejavnikov, ki jim

konvencionalen način gradnje omogoča obstoj.

Lahko povzamemo:

Z vidika države, ki je stanovanjsko politiko vodila, je bila gradnja stanovanj potrebna iz dveh temeljnih razlogov:

- v interesu ohranitve temeljnih medčloveških (družbenih) odnosov, tj. samohranitve sistema in
- v interesu nemotenega funkcioniranja gradbene industrije kot enega izmed glavnih tvorcev stabilnosti sistema.

Roger Müller
RDEČA BOLOGNA

Kako so komunisti rešili mesto

Kot rdeči Dunaj dvajsetih let velja danes rdeča Bologna kot paradni primer uspešne reformistične komunalne politike. Ob Bologni je mogoče preučevati, kaj na Dunaju delajo že tri desetletja narobe. Medtem ko se velemesta poznega kapitalizma utapljujejo v korupciji, asocialnosti in psihični bedi, je koalicija komunistov in socialistov v Bologni prilagodila mestne strukture vsaj na področju reprodukcije socialnim potrebam industrijske družbe.

Decentraliziranje vse do baze

Predstavniška demokracija vodi le v politično pasivnost in apatijo. Državljeni smejo valiti svoje predstavnike, ki jih potem po kuloarjih v parlamentu lahko podkupujejo vplivni interesi. Še posebej v okviru komunalne politike povzroča predstavniška demokracija birokratska napihovanja in finančno potratnost. Ekstremni centralizem italijanske države - Mussolinijeva dediščina - krepi te hibe. Zato KPI v Bologni že 30 let dosledno vodi politiko **D e c e n t r a m e n t a** ("decentralizacije").

V šestdesetih letih so razdelili Bologno na 18 četrti (okrožij) s po 28.000 prebivalcev. Nova občinska ureditev Bologne, ki so jo izglasovali jeseni 1974, je storila korak naprej: občinskemu svetu, torej komunalnemu zakonodajalstvu, so v korist četrtim odvzeli precej oblasti. Občinski svet sme sprejemati le še načelne sklepe, katerih specifikacija in izvedba sta v pristojnosti četrti. Za sedaj imenuje svete četrti še občinski svet po strankarsko - političnem ključu, v bodočnosti pa naj bi jih volili neposredno ljudje v četrtih - tedaj bi bila Bologna prava republika svetov.

Že danes pa so najvažnejši organi v četrtih "okrožne komisije": delovne skupine, ki jih oblikuje prebivalstvo. V vsaki četrti imajo sedem različnih komisij: za urbanizem, promet, socialno varstvo, šolstvo, zdravstvo, trgovino, kulturo in šport. Člani komisij niso uradniki, ampak ljudje, ki v svojem prostem času zmagujejo velik del upravnega dela, za katerega je drugod potreben birokratski aparat. Okrožne komisije upravljajo javne ustanove svoje stanovanjske četrti: otroške vrtce, športne naprave, knjižnice, šole in tudi splošno ambulanto, ki je v vsaki četrti. Končno odredjajo okrožne komisije smernice za komunalne zakone in uredbe. Ob tem se ukvarjajo z vsakodnevnimi malenkostmi (na primer z avtobusno postajo) prav tako kot z vodenjem psihiatrične klinike. Pri gradnji šole morajo načrti biti predloženi najprej okrožni komisiji. Četrti so v celoti odgovorne za porabo denarja, ki ga dobijo iz komunalnega proračuna.

Brez veleblagovnic

Bologna je demokratično in načrtno mesto. Komunalna uprava uporablja celoten instrumentarij empirične sociologije - od anket do elektronske obdelave podatkov. Odločilen pa je demokratični "feedback", ki je po svoje odvisen od gospodarskih in razrednih razmerij moči. Uprava Bologne poizkuša, kolikor je to mogoče v okviru enega samega mesta, uveljavljati politično kontrolo ekonomske baze. Štiriletni načrt naj bi uravnovesil gospodarske neusklajenosti med mestom in regijo: Bologna ne sme postati niti ekonomski vodenožavec niti ogromni uslužnostni center. P i a n o R e g o l a t o r e G e n e r a l e oméjuje število prebivalcev na 600.000 in zapira vrata v stari del mesta gradbenim in najemninskim špekulacijam. Medtem ko v kapitalističnih mestih stare hiše podirajo, ker prinašajo novogradnje gradbeništvu večje profite, pa poskušajo v Bologni ohraniti z mestno podobo tudi socialno strukturo.

Kot prvo mesto v Italiji je Bologna izdelala načrt preskrbe z dobrinami za vsakodnevne potrebe. Tako so preprečili vdor ve-

leblagovnic v mesto, stari del mesta razglasili za nakupovalni center in zadržali ozko mrežo prodajaln, trgov in majhnih trgovin. Pomembna razlika od tipične slike poznokapitalističnega vele mesta, katerega skyline obvladujejo veleblagovnice. Mali trgovci in potrošniške skupnosti se lahko še nadalje uveljavljajo in jih finančno močni grosisti ne bodo pritisnili ob steno, samopostrežbe so stvar združenja "malih".

Brezplačno ob konicah

Ni pomemben le načrt, ampak tudi njegova izdelava in izvedba. S paletu empiričnih poizkusov, razprav v četrtih in muzejnih raziskav so ugotovili potrebe in nujnosti. To velja tudi za prometni načrt, katerega zanimiv sestavni del je brezplačna vožnja ob konicah. Bologna, ob Torinu z največjo gostoto avtomobilov v Italiji, vzorno uveljavlja prednost javnega prometa. Le 140 od skupno 580 kilometrov cest je neomejeno na voljo individualnemu prometu. V središču mesta naštejejo dnevno povprečno še 160.000 avtomobilov, kar pa je še vedno četrto manj kot pred načrtom. Javni avtobusi prevažajo 50% več potnikov kot kot poprej. Javnega potniškega prevoza ne pojmujejo kot dobičkonosno gospodarsko vejo, ampak kot socialno storitev.

Ob tem prometnem načrtu so mestni politiki, načrtovalci in tehniki izčrpno razpravljali med jesenjo 1971 in poletjem 1972 z okrožnimi prometnimi komisijami. Soodločanje prebivalstva se ni začelo šele ob izdelanem predlogu (v katerem se lahko spremenijo le še malenkosti), ampak že v fazi zamisli.

Podobno so izpeljali tudi šolsko reformo. Od 1964 prirejajo vsako leto splošno razpravo na temo "otrok, družina in šola", v kateri sodelujejo vsi socialni sloji od delavca do visokošolskega profesorja. Izhodišče te razprave je spoznanje: italijanski šolski sistem je obtičal v agrarni dobi. Berila so polna korenjaških kmetov, pouk se opira na podporo otrok s strani "rodbine". Kje pa še obstajajo matere, ki imajo dovolj časa

za otroke in jim ni potrebno tudi služiti? Skratka, šola se ne ozira na malo družino, v kateri so otroci razen s starši odrezani od vsakega socialnega stika. Rezultat razprave: vzgoja je naloga družbe, ki mora pomagati ne le pri "omiki", ampak tudi pri socializaciji otrok.

Konkurenca klerikalnih otroških vrtcev

Prva praktična posledica tega postulata: mala šola (Vorschule) za vse otroke med tretjim in šestim letom starosti. Sindikati so se prav tako zazvzeli za javne predšole, ker so pogoji v čisto klerikalnih otroških vrtcih nemogoči. Doslej so bile zaposlene matere odvisne od cerkvenih institucij (Cerkev se v vsej Italiji na tipičen način upira uvedbi javnih otroških vrtcev in iz tega dela jabolko spora s KPI). Od 1964 imajo v Bologni obnove in gradnje **S c u o l e p e r l' i n f a n z i a** absolutno prioriteto v šolski politiki.

Zahvaljujoč demokraciji v četrtih so sezidali prve male šole prav tam, kjer so najpotrebnejše: v delavskih okrajih, kjer je število zaposlenih mater največje. S pomočjo okrožnih komisij imajo starši tudi sicer pravico kontrole in soodločanja v otroških vrtcih in šolah. Če komunistični in izobraževalni praktiki pogosto podtikajo, češ da hoče odvzeti otroke staršem - v Bologni je to vsekakor popolnoma drugače: za vzgojo tu niso pristojni birokrati, specialisti in ideologi, ampak starši s kolektivno odgovornostjo. V tem se potrjuje bistvena poteza **w a y o f l i f e** v Bologni: boj proti getom vseh vrst.

Stran z zaprtimi zavodi!

Kako pomaga meščanska družba svojim posebnim? Starce pošlje v dom za ostarele, uboge v ubožnico, norce v norišnico, sirote v sirotišnico, težavne otroke v vzgojne domove, neumne v posebne razrede, idiote v posebne šole. V Bologni so pospravili to šaro. Od 1971 so tukaj odpravili naslednje filantropske insti-

tucije: dom s štiridesetimi od okolja prizadetimi otroci, dom s 140 spastično hromimi otroci, dom s 130 duševno motenimi otroci, dom s 75 slušno prizadetimi ali gluhomemimi, specialno šolo z 58 mongoloidi. Nekdanji prebivalci teh getov živijo sedaj pri svojih starših, uspešno so jih vključili v regularno šolo, za medicinsko in psihiatrično oskrbo je pristojna splošna ambulanta v četrti. Kako so izpeljali to politiko v pokrajini Emiliji-Romagni in tudi na katere zapreke je naletela, to pokaže lep dokumentarni film "Nessuno o tutti", ki si je izposodil naslov iz pesmi B e r t o l d a B r e c h t a: "Nobeden ali vsi. /Vse ali nič/ Eden se tu ne more rešiti."

Takšna politika seveda predpostavlja prosvetitev celotnega prebivalstva. Danes lahko v Bologni vsaka vzgojiteljica v vrtcu, vsak član sveta staršev pojasni utemeljitev protigetovske in protipsihiatrične politike.

Druga plat te strategije je preventiva. Mnogo prizadetih - kot spastično hromi otroci - bi danes lahko bilo zdravih, če bi pavočasno kontrolirali nosečnost njihovih mater. Splošne ambulante v posameznih četrtih opravljajo take medicinske preiskave nosečnic brezplačno. Zagrabili so torej zlo pri korenini. Podobno je s socialno preventivo: namesto da bi zapirali otroke iz razprtih družin v mestni otroški dom in s tem podaljševali stisko, posredujejo socialni delavci v kriznih družinah, preden pride do naǧhujšega. In ta sistem deluje! Mestni otroški dom v Bologni so 1972 zaprli, večina otrok je spet pri svojih starših. Za otroke brez družin je mesto uredilo stanovanjske skupine, v katerih lahko tri ali štiri otroke po potrebi negujejo socialni delavci.

Ostareli ostanejo z družino

Isto se dogaja s starimi ljudmi. Tudi oni naj ostanejo v svojem socialnem okolju, ne pa da jih razpošljejo v geto - dom za ostarele. Sicer zakon izrecno predpisuje domove za ostarele,

vendar poskuša Bologna vse, da bi reducirala pošiljanje vanje: 1975 ji je to prvič uspelo (čeprav bi po statističnih napovedih moralo število zrasti!). "V domu za ostarele nastopi socialna smrt mnogo pred fizično," pravi socialni svetnik E r m a n n o T o n d i.

Kljub svojim uspehom pa politiki v Bologni nikakor ne zapadajo v drugod običajno komunalno ^{same} vsečnost. Ne pravijo: "Dà za Bologna!", nasprotno; vedno znova slišimo zatrjevanja: "Bologna ni otok sreče" (župan R e h a t o Z a n g h e r i), "Bologna ni rdeči otok" (sekretar KPI V i n c e n z o G a l e t t i), "Bologna ni model" (mestni gradbeni svetnik P i e r L u i g i C e r v e l l a t i). Kot dialektiki in šolani marksisti bolonjski komunisti vedó, da fevdalno-reakcionarni Mezzogiorno na jugu in poznokapitalistični trikotnik Torino-Milano-Genova spada prav tako k italijanski resničnosti kot napredna severno-srednjeitalijanska pokrajina Emilia-Romagna. Funkcionar KPI Vincenzo Galetti pravi na primer: "Za bolonjskim čudežem se skriva težaven, nikoli neproblematičen proces prepletanja med posebnostmi in tradicijami Emilie-Romagne in splošnimi vsebinami politike KPI." Rdeča Bologna torej ni otok socializma v džungli poznokapitalistične krize.

Ljudska fronta je prinesla blagoslov

Prvič je Bologna povezana z meščanskim pravnim redom Italije: pravnim redom, katerega največji del izvira iz obdobja fašizma. Centralistično urjena Italija prepušča malo prostora regionalnim in komunalnim iniciativam. Drugič je komuna Bologna finančno odvisna od države. Nacionalno finančno politiko prikujejo med seboj krščansko-demokratski bančni in industrijski magnati. Celó lokalni davki in prispevki se stekajo najprej v trezorje rimske državne blagajne in ta jih šele naknadno razdeli občinam. Najnovejši bankroti več italijanskih mest dokazujejo, kako slabo deluje ta vzratni tok. Tretjič prebivalci Bologne seveda niso angeli: tudi oni so pod vplivom paternalis-

tičnih, avoritarnih in patriarhalnih vzorcev obnašanja, tudi oni raje gledajo televizijo kot obiskujejo politične shode, zatirajo svoje žene namesto da bi pomagali v gospodinjstvu, potlačijo konflikte, namesto da bi jih poravnavali, konzumirajo namesto da bi aktivno delovali.

Zakaj je lahko Bologna kljub temu dosegla nadpovprečni standard? Najvažnejši predpogoj je dolgoletna kontinuiteta komunistično-socialistične koalicije v mestu. Od vojne se je delež glasov za komuniste od 38 procentov (1946) stalno vzpenjal na 51 procentov (1975). Medtem ko so v Firencah ali Benetkah levičarski poizkusi reform v najkrajšem času spodleteli zaradi odpora krščanskih demokratov, ima v Bologni ljudska fronta tridesetletno neprekinjeno zgodovino. Levica v Bologni je imela čas delati napake, in čas, da je te napake odpravljala.

prevedel B. Makovecki

Jörn Janssen

POŽIRALCI STANOVANJ

Koncentracija industrijskega in nepremičninskega kapitala v Porurju

B i e d e n k o p f-ov predvolilni boj proti sindikalni skopuški vladavini se je spretno izognil nezaslišanemu valu koncentracij v Porurju. VEBA, Thyssen in Krupp vladata nad življenjem milijonov ljudi (primerjaj H e i d i P a t a k i, Rdeče nebo nad Rurom, NF, november 1973). J ō r n J a n s s e n, profesor arhitekture v Dortmundu, opisuje ob primeru tovarniških stanovanj fevdalni kapitalizem premogovnega, naftnega in jeklarskega monopola.

Razredni borci stanujejo ob delovnem mestu

Naseljevanje v Porurju je bilo tesno povezano z rudniškimi zadrugami in plavži. Delavcu je praviloma podjetje dodelilo stanovanje. Zaradi tega se je razvilo tovarniško stanovanje v prevladujočo obliko stanovanjske gradnje v Porurju. Tradicija, ki je v zadnjih petdesetih letih doživela spremembe in ki je danes očitno v razkroju. Z ekonomskimi in tehnološkimi spremembami kapitala se spreminjajo oblike življenja industrijskih delavcev. Poznokapitalistična potrošniška družba zajema tudi proletariat in ločuje enotnost delovne in potrošne sfere, kot je ta bila vsaj simbolično zasnovana v tovarniških stanovanjih. Tovarniška naselja v Porurju so bila socialno-psihološka podmena za velike razredne boje.

V obdobju pred 1920 so tovarniška stanovanja predstavljala neposredni sestavni del investicij. Rudniški kapitalisti so jih gradili v lastni režiji in z lastnim denarjem izključno za zaposlene v rudarskih zadrugah. Seveda se je železarska industrija, ki je svoje naprave postavila pretežno v bližino že obsto-

ječih naselitvenih jeder, lahko v vsakem primeru odpovedala tovarniškimi stanovanjem. Velikanski obrat kot K r u p p pa se je moral lotiti obsežne gradnje tovarniških stanovanj.

V Weimarski republiki se je razkrājila tesna organizacijska zveza med obratom in prebivališčem. Rudarska industrija, ki jo je prva svetovna vojna odrezala od surovin in tržišč, je dobila državno pomoč, v sestavi te pa tudi subvencije za gradnjo stanovanj, ki naj bi pomirila uporniško delavstvo. Te subvencije so izplačali le "socialnim podjetjem", ki so jih ustanovile ali država ali pa podružnice velikih podjetij. Nato so zgodili stanovanja - zavarovana z uporabnimi pravicami - za delavce podjetij, ki so vsakokrat bila udeležena pri kapitalu.

Država pomaga koncernom, koncerni "pomagajo" delavcem

Po drugi svetovni vojni se je podoba temeljito spremenila. Zavezniki so izsilili "razpustitev" in razcepitev visoko koncentriranega rudarskega kapitala, ki so ga na Nürnbergskih procesih obdolžili odgovornosti za ščuvanje k vojni. Nepremičninski kapital (hiše, zemljiška posest) je postal v veliki meri samostojen. Sicer še zmeraj kapitalsko podrejen rudarskim podjetnikom, je vendar sedaj lahko sledil samostojnemu interesu uvrednotenja, seveda pod plaščem "splošne koristi", vkolikor so iz tega izvirale prednosti pri financiranju in obdavčenju. Nepremičninski kapital pa se vžde popolnoma sebično, brž ko socialne naloge zavrejo razširitev poslovanja. Vsekakor je iskal tržišča neodvisno in nasprotno interesom kolektivov udeleženih rudarskih podjetij.

Rezultat razvoja od 1920 je veliko število 158-tih stanovanjskih družb v Porurju, ki so tudi nosilci državne "socialne stanovanjske gradnje" po drugi svetovni vojni. V njih se zbira mogočno nepremičninsko premoženje porurskih koncernov. Prehod od čiste gradnje tovarniških stanovanj pred 1920 k današnji socialni gradnji stanovanj sovpada z gibanjem koncentracije kapi-

tala v rudarstvu in industriji, s konjunkturnimi nihanji in mehaniziranjem in avtomatiziranjem proizvodnje. To lahko posamično prikažemo:

G i b a n j e k o n c e n t r a c i j e: Z velikimi združenji (na primer Vereinigte Stahlwerke AG, 1926) je nastal nepretrgan stanovanjski sestav, ki se razprostiral po vsem Porurju in še dlje. Ta naselja imajo enotno upravo. Stanovanja, last tovarn, ki so bile po združitvi ukinjene, so razdelili med nepremičninske podružnične družbe.

Delovna sila, poberi se!

K o n j u n k t u r n a n i h a n j a: Z naglimi spremembami na tržiščih in nihanji proizvodnje (na primer v svetovni gospodarski krizi 1929) je bila potrebna večja mobilnost industrijskih delavcev. Trdna povezanost stanovanja s tovarno se je izkazala kot neracionalna. V okolici krajev z industrijsko proizvodnjo so potrebna taka stanovanja, ki so z oziroma na konjunkturni položaj izmenično na razpolago zaposlenim vseh podjetij. Zaradi tega je najprimernejša delniška družba s široko razvežano udeležbo porurskih koncernov (na primer Ruhrwohnungsbau AG, ustanovljena 1928).

M e h a n i z i r a n j e i n a v t o m a t i z a c i j a: Z gradnjo tovarniških stanovanj si je hotelo podjetje zagotoviti najvažnejšo produkcijsko silo, kvalificirano delovno silo. V zgodnjem obdobju razvoja težke industrije je industrijska produktivnost in kvaliteta proizvodov bila odvisna zlasti od kvalitete delovne sile. Tehnična spretnost strokovnjakov je prav tako nensadomestljiva kot medvedja moč pomožnega delavca. Mehaniziranje in avtomatizacija pa dajeta prednost strojni opremi pred rokodelsko izurjenostjo delavca. S tem odpade nujnost preprečevanja fluktuacije zaposlenih. Tovarniška stanovanja izgubljajo del svoje funkcije.

Koncentracija v rudarstvu pomeni seveda tudi koncentracijo v

stanovanjskem gospodarstvu. Večina številnih družb splošnega pomena poseduje danes stara stanovanja iz prejšnjih razvojnih obdobj, kapitalska osnova je mnogo premajhna, da bi mogla pritegniti nase velike zneske iz javnih sredstev za financiranje socialne gradnje stanovanj. Zato se je po drugi svetovni vojni le malo družb lahko v velikem stilu angažiralo na trgu gradbeništva. V Porurju dominira pet velikih stanovanjskih družb, od katerih vsaka razpolaga s čez 15.000 stanovanjskimi enotami. Od teh petih družb so vrh tega tri - namreč Unternehmensgruppe Wohnstätten, skupina VEBA in Rhein-Lippe-Wohnstätten GmbH - spojene z več kot krepkimi kapitalskimi vezmi. Pomembno vlogo igra tudi R u h r k o h l e AG kot nosilec 165.000 uporabnih pravic (Ruhrkohle AG je po svoje po kapitalu v celoti podrejena koncernu VEBA).

Slonovska poroka

Položaj na področju nepremičnin lahko razumemo le s pomočjo koncentracijskih gibanj v porurski industriji. V sklopu najnovejšega vala koncentracij je prevzel koncern VEBA (kemija, energija, trgovina), večino podobno sestavljenega koncerna Gelsberg iz zvezne posesti in postal pred A u g u s t - T h y s s e n - H U t t e največji koncern v ZRN. Posledica: Pod streho VEBA AG nastaja sedaj v Porurju nov koncern zemljiških lastnikov s 325.000 najemniškimi stanovanji in z neizmerno zemljiško posestjo. Ta pravkar nastali koncern je - po besedah H a n d e l s b l a t t a - požrl "največjo skupino industrijsko povezanih stanovanjskih podjetij", namreč "Wohnstättengruppe" s približno 125.000 najemniškimi stanovanji.

Kako je potekala ta fuzija? VEBA in G e l s e n b e r g, nekoč največji podjetji premogovništva, sta bila najpomembnejša delničarja v Ruhrkohle AG, v kateri so bile 1969 pod ščitom K a r l a S c h i l l e r - ja združene rudniške zadruga. Zahvaljujoč fuziji z Gelsenbergom in drugim udeležbam ima VEBA sedaj odločilen vpliv na Ruhrkohle AG. Gigantski monopol, ki se ne razteza

le čez vso zahodnonemško energetska področja (premog, nafta, zemeljski plin, električna energija): VEBA dodaja razen tega svojim lastnim nepremičninam velikansko Gelsenbergovo zemljiško posest (prej Rhein-Elbe-Union), Ruhrkohle AG kot tudi množico tovarniških stanovanj, ki so jih predvsem zgradile rudniške zadruga pred več kot stotimi leti.

Stare diference med koncernom Thyssen in Gelsenbergom so odpravili z razpustitvijo nekdanje **W o h n s t ä t t e n g r u p p e** (Rheinische Wohnstätten AG, Rheinisch-Westfälische Wohnstätten AG in Westdeutsche Wohnhäuser AG). Rheinische Wohnstätten AG in Thyssenove deleže pri Westdeutsche Wohnhäuser AG so s pripadajočo količino stanovanj in zemljiške posesti izločili iz Wohnstättengruppe. Thyssenove deleže pri Rheinisch-Westfälische Wohnstätten AG in pri Westfälische Wohnstätten AG je pokupil Gelsenberg (VEBA). Kot dediča Wohnstättengruppe so ustanovili takoiimenovano **U n t e r n e h m e n s g r u p p e W o h n s t ä t t e n**: poleg regionalnih družb, ki jih kontrolira Gelsenberg, ji pripadajo Rheinisch-Westfälische Wohnstätten AG, Westfälische Wohnstätten AG in del Westdeutsche Wohnhäuser AG. K Unternehmensgruppe Wohnstätten so povrh priključili še Ruhrwohnungsbau GmbH. Ta gigantska skupina nepremičninskih podjetij je sedaj - ob majhnih deležih **H o e s c h a i n K r u p p a** - kot lastnina Gelsenberg AG sestavni del koncerna VEBA.

Tudi drugi največji koncern ZRN, **A u g u s t - T h y s s e n - H ü t t e**, koncentrira svoj nepremičninski kapital. Rheinische Wohnstätten AG so razdelili na jeklo in rudarstvo (deleži Hamborner Bergbau AG). Rudarska stanovanja, v katerih sedaj prebivajo pretežno uslužbenci Ruhrkohle AG, predstavljajo delež kapitala, ki ga je obdržala Hamborner Bergbau AG pri stari Rheinische Wohnstätten AG. Jeseni 1974 so jih organizirali v novo stanovanjsko družbo, v Rhein-Lippe-Wohnstätten GmbH. Ena tretjina stanovanjskega fonda Westdeutsche Wohnungshäuser AG, ki ga je Gelsenberg predal Thyssenu, je sedaj samostojna družba z imenom **T h y s s e n - W o h n b a u G m b H**. Po teh preureditvah sta Rheinische

Se vede reconstituirea în ghera de concentrație de populație și
prevederea stărilor regionale și capitalele productive și pentru
așa zisele...

Wohnstätten AG in Thyssen-Wohnbau GmbH večinoma v lasti skupine Thyssen.

Železo beži od premoga

Rezultat tega kompliciranega manevriranja kapitala: VEBA poseduje nepremičninsko skupino s 325.000 najemniškimi stanovanji. V Porurju vzhodno od Oberhausena in Essena obvladuje četrtno stanovanjskega tržišča, v lastnih mestih premogovnega področja ob Emsu celo več kot polovico. Pri tem si je treba zamisliti, da N e u e H e i m a t s svojim deležem - komaj dvema procentoma najemniških stanovanj v ZRN, že velja kot močno podjetje. V vzhodnem Porurju razpolaga skupina VEBA z več kot tridesetkrat toliko stanovanji kot Neue Heimat, ki daje v najem v tej regiji le kakih 10.000 stanovanj.

Za temi razpustitvami in gibanjem koncentracije na področju nepremičnin stojijo regionalne in kapitalske preureditve v porurški industriji. Prvi veliki korak v vrsti ločitev med premogom in železom je bil storjen z ustanovitvijo enotne premogovne družbe R u h r k o h l e AG. Ta preureditev je omogočila železarski in premogovni industriji, da se dokončno osvobodi sedežev blizu nahajališč premoga (poprej so bili produkcijski kraji železarske industrije vezani na rudniške zadrage).

Industrijska delitev med železom in premogom je postala opazna tudi geografsko. Trije največji jeklarski koncerni ZRN, T h y s s e n, M a n n e s m a n n in K r u p p, koncentrirajo svoje kapitalske in transportne kapacitete na severu Porurja, ob "Renski tirnici" okrog Duisburga. K l ũ c k n e r premika plavže od Hagen-Haspeja proti Bremenu. H o e s c h se je povezal z največjim nizozemskim jeklarskim koncernom, H o o g o v e n s I s m u i d e n v "Esthel-Gruppe", medtem ko so bile topilnice železa Rheinstahl AG v Hattingenu in Gelsenkirchenu združene 1974 v Thyssenom.

Severno Porenje - Westfalija postaja premogovna razvalina

Železo in jeklo se odseljujeta z vzhoda Porurja, ostaja le rudarstvo. Tako se je izjalovil poskus, ki ga je vzpodbudila dežela Severno Porenje-Westfalija v šestdesetih letih, da bi z usmerjeno gospodarsko podporo zrahljali rudarsko monokulturo Porurja. Prvotno so načrtovali, da bi premogovništvo ozdravili s skrčitvijo v enotno družbo Ruhrkohle AG. To se pa še naprej uveljavlja v severovzhodni coni Porurja. V tej regiji, v coni ob Emsu med Bottropom in Castro-Raukelom, ležijo tudi obrati energetskega giganta VEBA.

Porurje torej razpada na zahodno, železarsko in vzhodno, premogovno regijo. V železarski regiji, sestavnem delu "Renske tirnice", vladajo Thyssen, Mannesmann in Krupp, v premogovni pa koncern VEBA. Vzhodno Porurje je v dvojni odvisnosti od koncerna: tako od VEBA delodajalca kot tudi od VEBA lastnika hiš in zemljišč. Število VEBA stanovanj približno sovpeša s številom delovnih mest v vplivnem območju koncerna.

Iz tovarniškega stanovanja nastaja tako stanovanje koncerna. Socialna demokracije se je od svojih začetkov borila proti dvojni odvisnosti delavca: v produkcijski in privatni sferi. Danes, na najvišji razvojni stopnji kapitala, se ta enotnost znova vzpostavlja - tokrat v socialno-liberalni režiji. Cela regija je prispela pod nadzorstvo enega samega predimenzioniranega podjetja, katerega največji delničar je sicer država. Kar nastaja z večinsko odločitvijo zveze v vzhodnem Porurju je po načinu in veličini enkratno: koncern VEBA vlada kot regionalni monopol delovnih mest, zemljišč in stanovanj v okraju s štirimi milijoni ljudi - država v državi!

Stanovanjski trg - upravljan iz beduinskega šotora

Vsekakor, ne manjka naporov in ovir znotraj tega razvoja. Konflikti se pojavljajo med moderno koncernsko politiko petrokemi-

čne industrije (VEBA) in tradicijami Porurskega revirja (Ruhrkohle AG), med sedaj razhajajočimi se interesi premoga in železa, med surovinsko in predelovalno industrijo, med velikimi koncerni in firmami srednje velikosti, last not least med državnim in privatnim kapitalom. Kako kontroverzno poteka ta razvoj v podrobnostih, kažeta stanovanjski družbi koncernov Gelsenberg in VEBA, ki kljub fuziji matičnih koncernov še vedno nista združeni. Kljub tem organizacijskim izgubam zaradi trenj pa se združevanja kapitalov nadaljujejo neustavljivo.

Podobne razmere kot v premogovni najdemo tudi v železarski regiji okrog Duisburga. Značilen je udarec v prazno, ki ga je VEBA naredila, ko je vdrla s petrokemičnim obratom v Orsoybogenu v geografsko domeno jeklarskega koncerna na zahodni obali Rena. Tudi tukaj obstaja industrijska monokultura s primernimi posledicami na trgu nepremičnin. Skupina Thyssen oblikuje svoj stanovanjski monopol: poleg Rheinische Wohnstätten AG in Thyssen-Wohnbau GmbH ji pripadajo še Rheinstahl-Wohnungsbau GmbH in Rheinstahl-Bau- und Grundstücke GmbH. Gradbena dejavnost obsega vrh tega še potrebe koncerna M a n n e s m a n n. Večina prebivalstva je tako na delovnem mestu kot v stanovanju podvržena moči jeklarskega koncerna.

Pod temi pogoji so špekulacijski manevri z najemninami in cenami zemljišč malo smiselni: koncerni bi vendar morali višje najemnine kompenzirati z zvišanjem mezd. Obratno se lahko vsekar višanja mezd kompenzirajo z dražjimi najemninami. V Porurju velja stara rudarska računica: neto zaslužek je, kar ostane po odbitku najemnine. Milijski ljudi postajajo tudi na privatnem področju integrirani v "globalno tovarno". Kot multinacionalni naftni koncern se VEBA z velikimi investicijami angažira v naftnih državah, ki s svoje strani posedujejo pomembne deleže kapitala energetskega orjaka ZRN. Znana je šahova udeležba pri Kruppu. Kako in za koliko denarja pa stanujeta rudar ob Ruru in jeklarski delavec ob Renu, to se bo sedaj odločalo že ob naftnem zalivu.

UDK 333.32 (497.12)

posebna funkcionalna in nepopolna oblika stanovanja, sfera svobode osebnega življenja, determinante svobode osebnega življenja

ŠOŠ, Štefan: Svoboda osebnega življenja v delavskem samskem domu

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Predmet obravnave je omejen na determiniranost sfere "zasebnosti" znotraj delavskega samskega doma oziroma sfere svobode osebnega življenja začasno zaposlenih delavcev stanujočih v posebni funkcionalni in nepopolni obliki stanovanja. Le-ta je primarno determinirana z ekonomskimi interesi "stanodajalca", s kupno močjo osebnega dohodka "gostujočih" delavcev in osnovnim motivom njihove "priselitve" kot tudi z osnovno funkcionalno orientiranostjo delavskega samskega doma, to je z zagotavljanjem obnove reproduktivnih sposobnosti delovne sile oziroma z interesi delovnega mesta po zadovoljitvi njemu lastnih potreb. Prej naštetih dejavniki potemtakem neposredno obvladujejo tako prostorsko - strukturalne in stanovanjsko - funkcionalne značilnosti delavskega samskega doma kot tudi sredstva socialne kontrole kot nujno prisotne zaradi posebnih pogojev bivanja, ki pa predstavljajo samo determinante sekundarnega značaja.

UDK 333.32 (497.12)

besondere funktionelle und unvollkommene Wohnungsform, Sphäre der Freiheit des persönlichen Lebens, Determinanten der Freiheit des persönlichen Lebens

ŠOŠ, Štefan: Die Freiheit des persönlichen Lebens im Männerwohnheim der Arbeiter

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Der Gegenstand der Untersuchung ist auf die Determiniertheit der "Privatsphäre" im Männerwohnheim der Arbeiter beschränkt, bzw. der Sphäre der Freiheit des persönlichen Lebens der auf begrenzte Dauer beschäftigten Arbeiter, die in einer besonderen funktionellen und unvollkommenen Wohnungsform wohnen. Dies ist primär determiniert durch die ökonomischen Interessen des "Vermieters", durch die Kaufkraft des Einkommens der "gastierenden" Arbeiter, durch das Grundmotiv ihrer "Ansiedelung" wie auch durch die fundamentale funktionelle Orientierung des Männerwohnheims der Arbeiter, dh. durch das Versichern der Erneuerung der reproduktiven Fähigkeiten der Arbeitskraft bzw. durch die Interessen des Arbeitsplatzes nach der Befriedigung der ihm eigenen Bedürfnisse. Die oben aufgezählten Faktoren be-

herrschen also unmittelbar sowohl die räumlich- strukturellen und wohnungs - funktionellen Merkmale des Männerwohnungsheims der Arbeiter wie auch die Mittel der sozialen Kontrolle, als notwendig anwesender wegen der besonderen Existenzbedingungen, wobei aber diese Mittel nur Determinanten von sekundärer Bedeutung darstellen.

UDK 333.32 (497.12)

črne gradnje, nedovoljena gradnja, prostorsko planiranje, ne-posedovanje stanovanja

POŽENEL, Dare: Črne gradnje

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Vedno znova prihaja do moralnih, pravnih in estetskih obsodb pravno nedovoljenih gradenj. Čeprav je postopek za pridobitev gradbenega dovoljenja izredno dolg, to ni vzrok nedovoljenim gradnjam. Država vsklajuje in skrbi za urejanje vsega svojega teritorija. Stanovanjska politika je oblikovana z vidika tistih, ki stanovanje že imajo; predpostavlja, da so tisti brez stanovanja deležni istih socialnih okoliščin kot oni, ki stanovanje že imajo. Ker se posameznik ne more vključiti v organiziran stanovanjski sistem, si kupi zemljišče in na njem gradi. Zaradi neracionalnega trošenja površine se država sicer zgrozi, vendar hiš ne ruši, niti ne poseže v promet z zemljišči.

UDK 333.32 (497.12)

Illegal building, unlawful building, spatial planning, non-possession of flats

POŽENEL, Dare: Illegal Building

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Time and time again we meet with moral, legal and aesthetic condemnations of unlawful building. Although it is an extremely long procedure to obtain a building permit, this is no reason for unlawful building. The state co-ordinates and manages the design for its whole territory. The housing policy is designed by those who are already provided with a flat and it presupposes that those who still lack a flat live under the same social circumstances as those who are well-off in this respect. Since an individual cannot take part in an organized housing system, he buys an estate to build a house. The state is shocked at irrational space consuming yet it neither demolishes such houses nor interferes with the estate trade.

UDK 37.018.5 (497.12)

stanovanja za študente, podprivilegirani, socialna selekcija

GANTAR, Pavel: Stanovanje kot dejavnik socialne selekcije študentov iz podprivilegiranih družbenih skupin v visokoškolskem izobraževalnem sistemu

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Avtor v prispevku, ki mu kot podlaga temelji "empirična" raziskava, analizira v kolikšni meri nerešeno stanovanjsko vprašanje študirajočih, poleg drugih dejavnikov, selekcionira študente podprivilegiranih družbenih skupin pred in med izobraževalnim procesom v slovenskem visokem šolstvu. V analizi izhaja iz predpostavke, da visokoškolski izobraževalni sistem fiksira obstoječe "stanje" družbene strukture, kar tudi dokazuje z obstoječimi podatki o socialnem izvoru študirajočih. V nadaljevanju avtor analizira regionalni izvor študirajočih in pokaže, da pomanjkanje študentskih stanovanj prizadene tiste študente, ki istočasno izhajajo iz "perifernih" in manj razvitih predelov ter iz podprivilegiranih družbenih skupin. Prav za te pomanjkanje študentskih stanovanj predstavlja pomemben dejavnik v procesu njihovega izpada v visokoškolskem stanovanjskem sistemu.

Dolgoročno in latentno pomanjkanje stanovanj za študente in odsotnost zavestne in organizirane družbene akcije, pa pomeni le to, da je študij, kakor tudi študentsko stanovanje, stvar vsakega posameznika - torej "privatna stvar" in kot taka odvisna od njegovega položaja v družbeni strukturi.

UDK 37.018.5 (497.12)

Wohnungen für Studenten, Unterprivilegierte, soziale Selektion

GANTAR, Pavel: Die Wohnung als Faktor der sozialen Selektion der Studenten aus unterprivilegierten gesellschaftlichen Gruppen im Hochschulbildungssystem

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Der Autor analysiert im Beitrag, der auf einer "empirischen" Untersuchung gründet, in welchen Masse die ungelöste Wohnungsfrage, neben anderen Faktoren, im slowenischen Hochschulbildungssystem die Studenten der unterprivilegierten gesellschaftlichen Gruppen vor und während des Bildungsprozesses selektioniert. Seine Voraussetzung in der Analyse ist, dass das Hochschulbildungssystem den bestehenden "Zustand" der gesellschaftlichen Struktur fiksirt, was mit den bestehenden Angaben über den sozialen Ursprung der Studenten bewiesen wird. Der Autor analysiert weiter den regionalen Ursprung der Studierenden und zeigt

auf, dass der Mangel an Studentenwohnungen diejenigen Studenten betrifft, die gleichzeitig aus "peripheren" und weniger entwickelteren Gegenden und aus den unterprivilegierten gesellschaftlichen Gruppen kommen. Gerade für diese stellt der Mangel an Studentenwohnungen einen wichtigen Faktor im Prozess ihres Ausfalls im Hochschulbildungssystem dar.

Der langfristige und latente Wohnungsmangel für Studenten und die Abwesenheit einer bewussten und organisierten gesellschaftlichen Aktion bedeutet aber nur, dass das Studium, so wie auch die Studentenwohnungen, eine Sache des Einzelnen ist - also eine "private Angelegenheit" - und als solche ist sie von seiner Stellung in der gesellschaftlichen Struktur abhängig.

UDK 333.325 (497.12)

stanovanjski problem, podstrešna stanovanja, družbena akcija, upravni postopek

PAJK, Milan: Ljubljanska podstrešja - ideja in stvarnost

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Avtor skuša ob naštetju dejstev, ki terjajo širšo družbeno akcijo za izrabo ljubljanskih podstrešij v stanovanjske namene, z objavo pravne dokumentacije konkretnega upravnega postopka za pridobitev upravnih aktov, ki gradnjo take adaptacije dovoljujejo, pokazati, da pravna pot do tega ni jasna in da je s tem omogočeno stanovalcem v prizadetih stavbah, da več let zavlačujejo realizacijo projekta.

Priloženi so prepisi 10 aktov.

UDK 333.325 (497.12)

housing question, garret-appartments, social action, procedure of administration

PAJK, Milan: Garrets of Ljubljana: idea and reality

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Autor number the facts that demands wider social action for realization of garret-appartements in Ljubljana. Publishing the legal procedure documentation of concrete case, he wants to point out, that the legal way to get the permission for building is not clear, so the lodgers in the house who don't agree with adaptation of the garret, can retard the realization of such a building for some years.

The copy of 10 documents is added.

UDK 333.32 (497.12)

stanovanjski standard, mesto in podeželje, urbanizacija, razvitost občin

RUS-BLEJEC, Metka: Stanovanjski standard v Sloveniji

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Avtorica uvodoma ugotavlja splošne lastnosti in težave naše stanovanjske politike. Opirajoč se na podatke iz statističnega popisa stanovanj iz leta 1971 avtorica nato v prvem delu raziskave obravnava razlike med mestom in vasjo. Čeprav živi na vasi še vedno več kot polovica slovenskega prebivalstva, pa je stanovanjski standard na vasi mnogo nižji od mestnega tako glede starosti stanovanj kot opremljenosti z vodovodom, električno napeljavo, kopalnico in WC itd., stanovanjski primanjkljaj pa je veliko večji v mestih. V celoti v Sloveniji primanjkuje okoli 60 000 stanovanj. V drugem delu je raziskana stanovanjski standard v odnosu do razvitosti posameznih občin glede na različne pokazatelje opremljenosti, velikosti in naseljenosti stanovanj, lastništva itd. Po raziskavi korelacij med različnimi koeficienti ob primerjavi z drugimi republikami v SFRJ se izkaže, da je stanovanjski standard veliko višji v razvitejših občinah, ki imajo višjo stopnjo urbanizacije in manjši delež kmečkega prebivalstva.

UDK 333.32 (497.12)

Wohnungsstandard, Stadt und Land, Urbanisierung, Entwicklungsstand der Gemeinden

RUS-BLEJEC, Metka: Der Wohnungsstandard in Slowenien

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Die Autorin setzt am Anfang die allgemeinen Eigenschaften und Schwierigkeiten unserer Wohnungspolitik fest. Sieh auf Angaben der statistischen Wohnungszählung aus dem Jahr 1971 stützend behandelt sie dann im ersten Teil der Untersuchung die Unterschiede zwischen Stadt und Land. Obwohl auf dem Dorf noch mehr als die Hälfte der slowenischen Bevölkerung lebt, ist der Wohnungsstandard auf dem Dorf viel niedriger als in der Stadt, sowohl dem Jahrbau der Wohnungen wie dem Einbau von Wasser- und Elektroleitungen, Bad, WC usw. nach, während der Wohnungsmangel in der Städten viel grösser ist. Im Ganzen gibt es in Slowenien ungefähr 60 000 Wohnungen zu wenig. Im zweiten Teil wird der Wohnungsstandard im Verhältnis zum Entwicklungsstand der einzelnen Gemeinden dargestellt, in Hinsicht auf verschiedene Indikatoren der Ausrüstung, der Wohnungsgrösse, des Eigentums usw.. Nach der Untersuchung der Korrelationen zwischen

verschiedenen Koeffizienten zeigt sich beim Vergleich mit den anderen Republiken in der SFRJ, dass der Wohnungsstandard in den entwickelteren Gemeinden, die eine höhere Stufe der Urbanisierung und einen geringeren Anteil an Landbevölkerung haben, viel grösser ist.

UDK 333.325 (497.12)

barakarska naselja, urbanizem, nasprotja družbenega razvoja, samoupravljanje

JAKHEL, Rudi: "Slumi" - urbanistični ali družbeni problem

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Barakarstvo je na videz zgolj urbanističen problem, vendar pa prav njegov še zmerajšnji obstoj tudi pri nas napotuje h globljim koreninam tega problema, ki jih je iskati v ekonomskih zakonitostih razvoja naše družbe in njene institucionalne strukture. Proces nastajanja barakarskih naselij kot sestavni del urbanizacije nasploh fizično odraža nasprotja družbenega razvoja: med delom in kapitalom, mestom in vasjo, periferijo in centrom, zasebnim produktom in družbenimi stroški, deklariranim in dejanskim stanjem. Je eno od inkarnacij slabih strani naše družbe: neustreznosti investicijske in stanovanjske politike ter njune neusklajenosti; zgolj tržne usmerjenosti proizvodnje, ki računa s človekom le kot z delovno silo in kupno močjo; neupoštevanja človekovih stanovanjskih potreb in neustreznosti stanovanjske izgradnje; fiaska urbanizma kot stroke; neučinkovitosti sistema odločanja. Po drugi strani pa nastajanje barakarskih naselij - pozitivno - praktično dokazuje, da je samoupravni urbanizem mogoč.

UDK 333.325 (497.12)

Slum hutments, urbanization, contradictions of social development, self-management

JAKHEL, Rudi: Slums - a urban or social problem

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Slums may seem to be just a problem of urbanization yet the very existence of this phenomenon, still observed in our country as well, demands research into the roots of the problem which are to be sought in the institutional structures of our society and the concepts of its social development. As integral part of urbanization, the process of slum hutments forming is in itself a physical reflection of the contradictions of social development: the contradictions between labour and capital, town and village, periphery and centre, private product and social expenses, the declared and the actual state of affairs. It is an incarnation of the weak points in our society, i.e. the inadequacy of both investment and housing policy and the discrepancies between them, the decidedly market-oriented production that consideration of the housing problems, inadequate building projects,

the failure of urbanism as a technical field, the inefficiency of the managing system. On the other hand, however, the forming of slum hutments is a positive and practical proof that self-managing urbanism is possible.

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

UDK 333.325 (497.12)

barakarstvo, nekvalificirana delovna sila, barakarska naselja v Ljubljani

GOBEC, Ljubo: Stanovanjsko barakarstvo v Ljubljani

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 19-20/1977

Temeljni vzrok za pojav barakarstva v Ljubljani je interes mesta po nekvalificirani delovni sili in interes le-te za bivanje v Ljubljani. Prebivalci barakarskih naselij so v večini primerov delavci, ki so prišli, da bi zaslužili denar in se ali vrnili domov ali pa se tu za trajno naselili. Za te, to se pravi za delavce z nizkimi dohodki pa Ljubljana nima dovolj cenениh stanovanj.

Barakarstvo je posebna, neorganizirana oblika življenja mestnega življa in je kot taka izven vsakega nadzora. Nezdostna komunalna ureditev teh naselij je povzročila tudi stalno prisotno nevarnost okužb ali požara. Zato je kakršenkoli poskus upravnega omejevanja ali odstranjevanja barakarskih naselij zaman.

Po opisu stanja nekaterih barakarskih naselij na območju mesta Ljubljane nam predloči avtor še možnost reševanja problema, ki jo vidi v komunalni ureditvi zemljišč za taka naselja in dolgoročneje v pospešeni izgradnji cenениh stanovanj.

Avtor je načelnik inšpektorata za komunalno inšpekcijo in je pripravil to poročilo v letu 1967.

UDK 333.325 (497.12)

Barackenwesen, unqualifizierte Arbeitskraft, Barackensiedlungen in Ljubljana, preiswerter Wohnungsbau

GOBEC, Ljubo: Barackensiedlungen in Ljubljana

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo 19-20/1977

Die hauptsächliche Ursache für die Entstehung des Barackenwesens in Ljubljana ist das Interesse der Stadt nach unqualifizierter Arbeitskraft und das Interesse dieser Arbeitskraft nach einem Aufenthalt in Ljubljana. Die Bewohner der Barackensiedlungen sind größtenteils Arbeiter, die nach Ljubljana kamen, um Geld zu verdienen und die entweder zurückkehren oder sich für ständig niederlassen wollen. Für sie, dh. für Arbeiter mit niedrigem Einkommen, hat aber die Stadt nicht genügend preiswerte Wohnungen.

Das Barackenwesen ist eine besondere unorganisierte Form des Stadtlebens und ist als solche ausser jeder Kontrolle. Die schlechte Kommunaleinrichtung hat eine stündig vorhandene Feuer- und Infektions gefahr hervorgerufen. Deshalb ist jeglicher Versuch einer administrativen Einschränkung oder Abschaffung der Barackensiedlungen umsonst.

Nach der Lagenbeschreibung in einigen Barackensiedlungen in Bereich der Stadt Ljubljana verweist der Autor noch auf die Möglichkeit einer Problemlösung, die er in der kommunalen Einrichtung der Grundboden für solche Siedlungen und langfristiger in schnelleren Bau von preiswerten Wohnungen sieht.

Der Bericht vom Autor im Jahr 1967 verfasst.

Barackensiedlungen sind ein Problem der Stadtentwicklung, das in der Vergangenheit oft übersehen wurde. Die schlechte Kommunaleinrichtung hat eine stündig vorhandene Feuer- und Infektions gefahr hervorgerufen. Deshalb ist jeglicher Versuch einer administrativen Einschränkung oder Abschaffung der Barackensiedlungen umsonst.

Die schlechte Kommunaleinrichtung hat eine stündig vorhandene Feuer- und Infektions gefahr hervorgerufen. Deshalb ist jeglicher Versuch einer administrativen Einschränkung oder Abschaffung der Barackensiedlungen umsonst.

(1967)

Barackensiedlungen sind ein Problem der Stadtentwicklung, das in der Vergangenheit oft übersehen wurde. Die schlechte Kommunaleinrichtung hat eine stündig vorhandene Feuer- und Infektions gefahr hervorgerufen. Deshalb ist jeglicher Versuch einer administrativen Einschränkung oder Abschaffung der Barackensiedlungen umsonst.

Barackensiedlungen sind ein Problem der Stadtentwicklung, das in der Vergangenheit oft übersehen wurde. Die schlechte Kommunaleinrichtung hat eine stündig vorhandene Feuer- und Infektions gefahr hervorgerufen. Deshalb ist jeglicher Versuch einer administrativen Einschränkung oder Abschaffung der Barackensiedlungen umsonst.

Barackensiedlungen sind ein Problem der Stadtentwicklung, das in der Vergangenheit oft übersehen wurde. Die schlechte Kommunaleinrichtung hat eine stündig vorhandene Feuer- und Infektions gefahr hervorgerufen. Deshalb ist jeglicher Versuch einer administrativen Einschränkung oder Abschaffung der Barackensiedlungen umsonst.

Barackensiedlungen sind ein Problem der Stadtentwicklung, das in der Vergangenheit oft übersehen wurde. Die schlechte Kommunaleinrichtung hat eine stündig vorhandene Feuer- und Infektions gefahr hervorgerufen. Deshalb ist jeglicher Versuch einer administrativen Einschränkung oder Abschaffung der Barackensiedlungen umsonst.

МХ 223,22 (497.12)

housing structure deformations, also, flat ownership, youth
eviction areas

ВАЗ, Мирна Соци-географска проблема на housing structure
deformations in town

Географска катитика на населението, дефиниција на нова антрополошка
23-30/1977

For the purpose of various research works and final papers at
the Institute for Geography, University of Belgrade, and at
the Pedagogic-Scientific Unit of the Faculty of Arts, Belgrade,
we found thirty urban quarters in ten lower classes towns were
selected, i.e. some medieval urban centers, groups of older
houses with several flats, blocks of flats, particularly older
ones located in industrial areas, some land suburban new-comer
areas, some pre-war blocks of flats areas, some pre-war villa
areas, pre-war worker colonies, also suburbs, the so-called
temporary dwellings. The heterogeneity of these types in their
relation to the nearby industry where their inhabitants work or
need to work is presented.

UDK 333.32 (497.12)

deformacije stanovanjske strukture, slum, lastništvo stanovanj, področja saniranja

PAK, Mirko: Socialnogeografski problemi deformacij stanovanjske strukture v mestih

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

V okviru raziskovalnih in diplomskih nalog Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani in na Pedagoško znanstveni enoti Filozofske fakultete v Ljubljani je bilo v desetih večjih slovenskih mestih raziskanih okrog trideset mestnih predelov: srednjeveška mestna jedra; skupine starejših večstanovanjskih hiš; stanovanjski predeli ob industriji, zlasti starejši; predmestni predeli priseljencev na cenejšem zemljišču na obrobju mest; nekateri predvojni predeli blokov, nekateri predeli predvojnih vil, predvojne delavske kolonije; barakarska naselja, takozvana začasna bivališča. Prikazana je deformiranost teh predelov v njihovem razmerju do bližnje industrije, v kateri so (ali so bili) zaposleni njihovi prebivalci.

UDK 333.32 (497.12)

housing structure deformations, slum, flat ownership, reconstruction areas

PAK, Mirko: Socio-geographic problems of the housing structure deformations in towns

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

For the purpose of various research works and final papers at the Institute for Geography, University of Ljubljana, and at the Pedagogic-Scientific unit of the Faculty of Arts, Ljubljana, about thirty urban quarters in ten larger Slovene towns were examined, i.e. some medieval urban centres, groups of older houses with several flats, blocks of flats, particularly older ones located in industrial areas, cheap land suburban new-comer areas, some pre-war block of flats areas, some pre-war villa areas, pre-war worker colonies, slum hutments, the so-called temporary dwellings. The deformity of these areas in their relation to the nearby industry where their inhabitants work or used to work is presented.

UDK 333.325 (497.12)

barakarstvo, mesto, socialno deformirani predeli, stanovanjsko okolje, ekonomski razvoj, družbena neorganiziranost

KRIVIC, Blaž: Socialno deformirani predeli Ljubljane na območju občin Ljubljana Bežigrad in Meste

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Stanovanjsko barakarstvo kot družbena neorganiziranost na področju stanovanjske gradnje oz. ponudbe ustreznih stanovanj nastopa kot posledica hitrega ekonomskega razvoja in počasne urbanizacije ter predstavlja socialno deformirane mestne predele, ki se niso in se ne razvijajo sorazmerno z ostalim mestnim prostorom. Vsa barakarska naselja so nastala zaradi razlik med številom prostih delovnih mest in številom cenenih stanovanj. Prebivalci teh naselij, ki spadajo v nižje socialne strukture, niso delomržeži in socialni podpiranci, temveč zaposleni ljudje na višku svojih delovnih sposobnosti.

UDK 333.325 (497.12)

Barackenwesen, Stadt, sozial deformierte Gegenden, Wohnumwelt, wirtschaftliche Entwicklung, gesellschaftliche Unorganisiertheit

KRIVIC, Blaž: Sozial deformierte Gegenden Ljubljanas im Bereich der Gemeinden Ljubljana-Bežigrad und Ljubljana-Moste

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Das Wohnbarackenwesen als gesellschaftliche Unorganisiertheit im Bereich des Wohnbaus bzw. des Angebots entsprechender Wohnungen tritt als Folge schneller wirtschaftlicher Entwicklung und langsamer Urbanisierung auf und stellt sozial deformierte Stadtteile dar, die sich nicht verhältnismässig mit den übrigen städtischen Raum entwickelt haben und sich nicht entwickeln. Alle Barackensiedlungen sind aufgrund von Diskrepanzen zwischen der Anzahl freier Arbeitsplätze und der Anzahl billiger Wohnungen entstanden. Die Bewohner dieser Siedlungen, Angehörige niederer sozialer Schichten, sind nicht Arbeitsscheue und Fürsorgefälle sondern Berufstätige auf der Höhe ihrer Arbeitsfähigkeit.

UDK 333.325 (497.12)

mestne četrti, metodologija raziskovanja, struktura zidave, tipi mestnih četrti, šibka socialna struktura, socialna, starostna, spolna in zaposlitvena struktura, standard, mobilnost, razvoj naselij

BERVAR, Gojmir: Kategorije mestnih četrti s šibko socialno strukturo v mestih Slovenije

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Avtor na podlagi izdelanih vprašalnikov analizira šibko socialno strukturo v nekaterih mestnih četrtih v SR Sloveniji in z metodologijo teh naselij pride do zaključka, da so te četrti stagnantne in jih zato ne moremo primerjati s slumi razvitih držav.

Kvantitativen prikaz starostne, socialne, spolne in zaposlitvene strukture prebivalcev v teh naseljih je opredeljen na podlagi štirih kategorij mestnih četrti. Obenem se avtor dotakne še življenjskega standarda, strukture zazidave mestnih četrti in komunalne opremljenosti, mobilnosti prebivalstva v teh naseljih ter se odpoveduje ugotavljanju bodočih procesov v naseljih s šibko socialno strukturo.

UDK 333.325 (497.12)

urban quarters, methodology of research, structure of building up projects, types of urban quarters, poor social structure, social, age, sex and occupational structure, mobility, development of residence districts

BERVAR, Gojmir: CATEGORIES OF URBAN QUARTERS WITH A POOR SOCIAL STRUCTURE IN SLOVENE TOWNS

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

On the basis of special inventories the author presents an analysis of the poor social structure in some urban quarters in SR Slovenia. The methodology of these residence districts indicates the conclusion that these quarters are stagnant and therefore cannot be compared to slums in developed countries.

A quantitative presentation of the age, social, sex and occupational structure of the inhabitants of these quarters is determined on the basis of four categories of urban quarters. At the same time the author takes a look at the living standard, the structure of urban quarters building up projects and communal facilities, the mobility of inhabitants in these residence districts while on the other hand he makes no attempt at predicting any future processes in the quarters with a poor social structure.

UDK 333.32:141.82

stanovanjsko vprašanje, mesto, produkcija presežne vrednosti, akumulacija kapitala, proletarska pozicija, meščanski socializem

MASTNAK, Tomaž: Stanovanjsko vprašanje pri Marxu in Engelsu

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Stanovanjsko vprašanje je vprašanje zatiranih razredov vse predzgodovine, vendar je glede na razred mezdnih delavcev ena drugotnih neprilik, ker gre pri najemanju oz. kupovanju stanovanja za navadno prodajo blaga in ne za menjavo delovne sile, ne za posel med mezdnim delavcem in kapitalistom.

Stanovanjska stiska je nujna institucija meščanske družbe in jo je mogoče rešiti samo z uničenjem te družbe. Rešitvene zamisli, ki pridigajo spremembo proletarca v lastnika svojega stanovanja, so bistveno reakcionarne in pomenijo miniranje proletarske pozicije.

Stanovanjska stiska je po eni strani nujen produkt akumulacije kapitala, po drugi pa njen pogoj in vzvod.

UDK 333.32:141.82

Wohnungsfrage, Stadt, Mehrwertproduktion, Kapitalakkumulation, proletarische Position, bürgerlicher Sozialismus

MASTNAK, Tomaž: Die Wohnungsfrage bei Marx und Engels

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Die Wohnungsfrage ist eine Frage der unterdrückten Klassen der ganzen Vorgeschichte, doch ist sie in Hinsicht auf die Klasse der Lohnarbeiter ein zweitrangiges Missgeschick, da es sich bei der Wohnungsmietung und beim Wohnungskauf um einen einfachen Warenkauf handelt und nicht um den Tausch der Arbeitskraft, um ein Geschäft zwischen dem Lohnarbeiter und dem Kapitalisten.

Die Wohnungsnot ist eine notwendige Institution der bürgerlichen Gesellschaft und ist nur mit der Umstürzung dieser Gesellschaft zu lösen. Die Lösungsversuche, welche die Umwandlung des Proletariats in einen Wohnungseigentümer predigen, sind wesentlich reaktionär und sprengen die proletarische Position.

Die Wohnungsnot ist einerseits das notwendige Produkt der Kapitalakkumulation und andererseits deren notwendige Bedingung und Hebel.

UDK 333.32:141.82 (497.12)

stavbiščna renta (Baustellenrente), produkcijska cena stanovanja, organska sestava kapitala, profit, stanovanjsko vprašanje, kultura bede

ŠEŠERKO, Leo: Beda razčlenjevanja "kulture bede"

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Z utopično socialističnega ali razsvetljskega stališča opravljeno odpravljanje stanovanjskega vprašanja je v stvarnih razmerjih samo odpravljeno skozi učinkovanje stavbiščne rente, tako da produkcijsko ceno prebivališč sploh ne določa produkcijska cena najmanj produktivno proizvedenega stanovanja. Organska struktura kapitala pa regulira usmerjanje profita v industrijske veje z nadpovprečno zastopanim fiksnim kapitalom. Zahtevati, da te industrijske veje rešujejo stanovanjsko vprašanje delavcev, zaposlenih v industrijskih vejah s podpovprečno organsko strukturo kapitala pomeni, da se poskuša odpraviti profit kot regulator industrijskega razvoja. S stališča obstoječih razmerij je taka zahteva samo retorična.

UDK 333.32:141.82 (497.12)

Baustellenrente, Produktionspreis der Wohnung, organische Zusammensetzung des Kapitals, Profit, Wohnungsfrage, Kultur des Elends

ŠEŠERKO, Leo: Das Elend der Zergliederung der "Kultur des Elends"

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Die vom utopisch sozialistischen oder aufklärerischen Standpunkt geleistete Aufhebung der Wohnungsfrage wird in den wirkliche Verhältnissen selbst aufgehoben durch die Wirkung der Baustellenrente, so dass der Produktionspreis der Wohnungen überhaupt durch den Produktionspreis der am unproduktivsten hergestellten Wohnung bestimmt wird. Die organische Struktur des Kapitals aber reguliert das Einfließen des Profits in Industriezweige mit überdurchschnittlich vertretenen fixen Kapital, die Forderung, dass diese Industriezweige die Wohnungsfrage der Arbeiter lösen sollen, die in Industriezweigen mit unterdurchschnittlicher organischen Struktur des Kapitals arbeiten, bedeutet, dass versucht wird, den Profit als Regulator der Industrieentwicklung zu beseitigen. Vom Standpunkt der Bestehenden Verhältnisse ist eine solche Forderung bloss rethorisch.

UDK 333.32 (497.12)

stanovanjsko vprašanje, doseljevanje v mesta, stanovanjska politika, minimalni stanovanjski standard

POŽENEL, Dare: Stanovanjski problem

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Množično doseljevanje v mesta, ki so bila pred tem grajena za povsem druge sloje prebivalstva in ene za proletariat ter za ek-sistenčne razmere, v katerih je proletariat živel, je ogrozilo že same družbene odnose, ki so do tega razvoja privedli. Minimalni, še sprejemljiv stanovanjski standard stanovanjske politike je bil določen po merilih večinskega sloja prebivalcev, to-rej tistih s srednje visokim dohodkom. Ti prebivalci so določali okvire normalnosti v mestu. V prepričanju v uspeh centralno usmerjenih stanovanjskih programov so bile istočasno v imenu racionalnosti določene razne prepovedi, ki so onemogočale pose-mzniku reševanje stanovanjske stiske na način, primeren njego-vim zmožnostim. Siroko propagirani programi izgradnje poceni stanovanj so izkazovali manjše rezultate od napovedanih, njihova dejanska neučinkovitost pa je bila zakrita s kuliso monumentalnosti.

UDK 333.32 (497.12)

housing problem, migration into towns, housing policy, minimal housing standard

POŽENEL, Dare: The housing problem

Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo
19-20/1977

Mass migration into towns that had previously been built for quite different strata and not for the proletariat and the existential conditions under which it lived, has by now threatened the very social relations by which this development was brought about. The minimal still acceptable housing standard of the housing policy was determined by measures of the majority stratum, i.e. the stratum of inhabitants with a medium income. These inhabitants determined the frames of normality within the town. Since there was a firm belief in the success of the centrally oriented housing programs, various prohibitions that prevented the individual from solving his housing problem according to his means, were put forward in the name of rationality. The widely advertised cheap-flat building programs gave poorer results than predicted while their actual inefficiency was covered up by the screen of monumentality.